

KISS ZOLTÁN KÁROLY
– KISS DÓRA BERNADETT

A VIZUÁLIS MŰVÉSZETEK ÉS A JOG

1. A KÉPZŐMŰVÉSZET SZABÁLYOZÁSA

A vizuális művészetek és a jog
1. A képzőművészet szabályozása

Médiatudományi Könyvtár

37.

Sorozatszerkesztő:

Koltay András – Nyakas Levente

Kiss Zoltán Károly – Kiss Dóra Bernadett

A vizuális művészetek és a jog

1. A képzőművészet szabályozása

Médiatudományi Intézet

2019

A kutatást támogatta:

Minden jog fenntartva.

Szerzők:

Kiss Zoltán Károly írta a Bevezetést, az 1. fejezetet, a 3. fejezet 3.5.–3.7. pontját, a 4. fejezet 4.4.–4.5. pontját, az 5., 6., 7., 9. fejezetet,

Kiss Dóra Bernadett írta a 2. fejezetet, a 3. fejezet 3.1.–3.4. pontját, a 4. fejezet 4.1.–4.3. pontját, a 8. fejezetet.

© Bendzsel Miklós, Kiss Dóra Bernadett, Kiss Zoltán Károly, 2019.

© Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Média tudományi Intézete, 2019.

Tartalom

Orbis pictus – A vizuális teremtés, befogadás és a hasznosítás jogi keretei korunk művészetében	7
Bevezetés	11
1. A vizuális művészetek fogalma, elhatárolása, jogi megközelítése	19
1.1. A művészet fogalma.....	19
1.2. A vizuális művészet fogalmi megközelítése	20
1.3. A művészet és a jog kapcsolódási pontjai	21
1.4. A műalkotás definíciói a kulturális tárgyú törvényekben	22
1.5. Összegzés	27
2. A vizuális művészetek alkotmányjogi beágyazottsága	29
2.1. A művészet szabadsága mint a kifejezés szabadsága	29
2.2. A szerzői jog alkotmányjogi beágyazottsága	33
3. A vizuális művészetek szerzői jogi szabályrendszere	37
3.1. Oltalomképeség a nemzetközi szerzői jogi egyezményekben.....	38
3.2. A szerzői jogi védelem feltételei az Szjt.-ben	39
3.3. Az Európai Unió szerzői joga és az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata.....	41
3.4. A vizuális művek szerzői jogi meghatározása és helye az Szjt.-ben.....	47
3.5. Személyhez fűződő jogok	49
3.6. Vagyoni jogok	57
3.7. Követő jog és fizető köztulajdon	74
4. Különleges művészeti alkotások és a jog	81
4.1. Receptmű és találati „design” mint kifejeződési formák.....	82
4.2. A street art, különös figyelemmel a graffitire	87
4.3. Tetoválások	98
4.4. Állati elmék.....	106
4.5. A mesterséges intelligencia közreműködésével létrehozott művek	110
5. Műkereskedelem, műtárgykölcsönzés, műhamisítás	119
5.1. A műtárgy mint a tulajdonjog tárgya	119
5.2. Műgyűjtés és műkereskedelem	127
5.3. Műkereskedelem és adózás	131
5.4. Műalkotások hamisítása, hamisítványokkal kereskedés	133
5.5. A műtárgyhamisítás és a hamisítványokkal kereskedés jogi megítélése	140
6. Műtárgyfelügyelet és hatósági műtárgyvédelem	145
6.1. A védettség és a védési eljárás	147

6.2. Kiviteli engedélyezés	152
6.3. Műtárgyak visszaszerzése (restitúció)	155
6.4. Egyéb hatósági feladatok	161
6.5. Nemzetközi kitekintés és jogharmonizáció	162
7. Vizuális művészetek az audiovizuális jogszabályok tükrében	165
7.1. Médiajogi szabályozás	165
7.2. Szerzői jogi szabályozás	169
8. A vizuális művészetek és az iparjogvédelem	175
8.1. Az iparművészeti és az ipari tervezőművészeti alkotások	176
8.2. Az iparművészet és az ipari tervezőművészeti alkotások szerzői jogi védelme	178
8.3. A párhuzamos oltalom lehetősége	180
8.4. Képzőművészeti alkotások és a védjegyjog kapcsolata	185
9. Összegzés, következtetések	191
Felhasznált irodalom	193
Internetes hivatkozások	196
Jogi dokumentumok jegyzéke	202

Orbis pictus – A vizuális teremtés, befogadás és a hasznosítás jogi keretei korunk művészetében

Fennáll a veszélye, hogy a jog és a művészet viszonya állandó ellentétként fogható fel: ész és érzékenység, értelem és érzelem, szabály és szikra állandó ellentéteként. Reményeink szerint ezen ontológiai szakadék finomabb aspektusainak jelen összefoglalása nyomán a művészet és a jog kapcsolatának nagyon is elhanyagolt – a személyes és szakmai szabadságot, az integritást és az igazságot illetően egyaránt drámai jelentőséggel bíró – problematikája a jövőben alaposabb vizsgálat tárgyát képezi majd – zárta így Paul Kearns, a Manchesteri Egyetem jogász professzora a 2013-ban megjelent, A művészet szabadságának szentelt esszégyűjteménye egyik tanulmányát 2000-ben.

Miközben ez a megállapítás ott egy máig érvényes óhaj fohásza, egyszersmind találó elrugaszkodási pont lehet a jelen kötet szerzői, Kiss Zoltán Károly és lánya, Dóra Bernadett számára: a vizuális művészetek tevékenységi, alkotói, befogadói, birtokosi és hasznosítási viszonylatainak jogi elemző tárgyalása meggyőző magyarázattal szolgálhat a „szikravetés” és a „szabálykövetés” közötti kapcsolatok vizsgálatának hasznosságát illetően. A dogmatikai, az alanyi és tárgyi kört taglaló, a földrajzi és intézményi szempontok a kulturális és művészeti élet tapasztalati valóságát átvilágítva bármely szerepkör számára fontos magatartást, reflexeket, akcióteret biztosító forгатókönyveket mutatnak be, illetve tanácsolnak.

E vállalkozás jelentőségét csak fokozza két körülmény. Valljuk, hogy a kultúra nem pusztán bizonyos tevékenységek összessége, hanem az egyén, a csoport és a közösség gyakorolta életmód. A társadalom és a kultúra számára hasznos, ha ez utóbbi lényegét a művészet táguló cselekvési mezeje dacára nem a korlátlan szabadság és minden alapot nélkülöző invenció játéktereként képzeljük el, hanem épp ellenkezőleg, úgy, mint ami „meghatároz”. A határok kijelölésén túl ez a meghatározás azt jelenti, hogy az egyén épp kultúrája révén válik azzá, ami. T. S. Eliot 70 évvel ezelőtt erről közreadott Jegyzetlapjainak 2003-as hazai kommentárjában Horkai Hörcher Ferenc is megerősíti: kivált a kultúra képes identitással felruházni az embert és közösségét, vagyis mindkettő a kultúra által határozódik meg. Mindebben aligha becsülhető túl a művészet közrehatása.

Másfelől a vizualitás növekvő élményfürdője elementáris ismeret- és érzelmközvetítő erejével a kognitív folyamatok mélyáramának motorjaként korunkban példátlan intenzitást mutat és hatalmas befolyást élvez. Az információk öthatod része ilyen érzékelésen át jut tudatunkba, s a dinamikus képnyelv közvetítő, megvilágító ereje páratlan.

A mindezekre magas színvonalon reflektáló kötet Bevezetése nyolc alpontjában olyan logikus későbbi építkezést körvonalaz, amelynek didaktikai vonulata folytonos ugyan, de a kézikönyv-szerkesztés elveit követve az egyes Fejezetek önálló feldolgozásra, elmélyült tanulmányozásra és a vonatkozó jogesetek érdekfeszítő taglalása révén problémamegoldó következtetésekre is alkalmasak.

Az első három Fejezetben rendre a művészet és alkotásai hordozta definíciós kérdések, az alkotmányjogi beágyazottság, különös tekintettel a művészi szabadságnak a kifejezés szabadságával való összefüggésrendszerére, illetve a szerzői jog kanonizált elveinek áttekintése kapnak kiemelt figyelmet. A tárgyalt EU-beli jogesetek, az egyéni, eredeti jelleg követelménye, a többszörözés, a nyilvános előadás és a nyilvánossághoz való közvetítés egyes példái, a közös jogkezelés logikája, a követő jog, továbbá a fizető köztulajdon és a járadék mégoly rejtett, magyarázó megfontolásai is világos kifejtést nyernek.

A negyedik részben a különleges vizuális művészeti alkotások problematikája kapott kiemelt figyelmet. A művészeti önkifejezés határainak állandó kitolódása szokatlan, érzékeny és sokszor megdönthető vélelmekben gazdag új vizuális műfajokban teszi próbára a klasszikus téziseken nyugvó szerzői jogi gondolkodást. A konyhaművészet egyes művei, a graffitik és a street art, a tetoválások, a bizonyos állati elmék közreműködésével létrehozott alkotások, továbbá a mesterséges intelligencia „teremtményei” a jogosultságtól az oltalmazhatóságon keresztül a hasznosítás engedélyeztetéséig számos klasszikus kérdésben kívánnak egyszerre józan és innovatív megközelítést. A szerzők érdeme, hogy a sokszor újabb kérdőjeleket támasztó friss esetek ismertetése mellett a kétségeket oszlatni képes szakértői válaszokkal is szolgálnak elemzéseikben.

Sajátos párhuzammal csak utalunk az idei, 58. Velencei Biennálé Magyar Pavilonjának programjára: Waliczky Tamás „Képzelt Kamerák” című, 23 konstrukciót és az általuk testi vagy lelki szemeink elé vetíteni szándékolt imaginárius látványt megidéző kiállítása immár a virtuális vizualitás tartományába toloncolja a látogatót. Jeffrey Shaw megnyitó méltatása szerint a művész „analóg mechanikus digitális elektronikus hibrid kamerák” alakjában „létrehozhatatlan és láthatatlan képeket alkotó apparátusokat” talál fel, azaz „digitális alkimista laboratóriumában transzcendens gyakorlat születik ... Nem biztos, hogy Tamás foto- és kinematográfiai találmányai egyáltalán működőképesek, illetve szilárd tudományos alapokon nyugszanak. Mégis, ezek a szerkezetek patafizikailag működőképesek, ugyanis lehetőségeket varázsolnak elő ...” s így tovább ... E spekulatív világmagyarázatot kiérdemlő alkotásokat is megilleti a szerzői jogi védelem, miközben e gondolatkísérlet szó- és képzuhatagjai módszeresen tágitják az imént körvonalazott határokat ...

A műkereskedelem, a műtárgykölcsonzés és a műhamisítás címszavak egymásutánja voltaképp az értékesítés új formáitól a sajnálatosan klasszikus, csalárd célú tevékenység üzéséig terjedő spektrum módszeres áttekintését kínálja, emlékezetes bűnesetekkel illusztrált módon gondoskodva az egyéni érdeklődés ébrentartásáról csakúgy, mint a társadalmi dimenzióban is súlyos tétek érzékelteséről. A művészeti piac üzleti viszonyainak áttekintése támogatólag reflektál a Hamisítás Elleni Nemzeti Testület és annak a műtárgyhamisítás visszaszorításával foglalkozó munkacsoportja által tett javaslatokra.

A műtárgyfelügyelet és a hatósági műtárgyvédelem hazai viszonyainak jogi körképe, elkerülve a viszontagságos intézményi átalakulások buktatóit, érzékletesen mutatja be a védettség és a kivitel körében a közérdek és a gyűjtői magánérdek konfliktusokat sem nélkülöző ütközéseit, illetve a közhasznú szolgáltatásokat, vagy éppen a restitúció bonyolult kérdéskörét. Ismételt erénye a szerzők fáradságot nem kímélő megközelítésének a Munkácsy-trilógia Golgota című darabja körüli bonyodalmak higgadt és jól érthető bemutatása.

Az audiovizuális kultúra a médiaszolgáltatásban nem mutat különös képzőművészeti fogékonyságot, de a médiajogi, illetve speciális szerzői jogi szabályozás ide vonatkozó gyakorlati aspektusai hovatovább az általános műveltség és tájékozottság részét kell képezzék.

Okszerűen lépnek tovább a szerzők az iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotások – úgy is mint kreatív vizuális művek – szerzői joggal párhuzamosan érvényesíthető iparjogvédelmi eszközökkel való oltalmazása terepére a kötet záró fejezetében. A vállalt küldetés teljesítése ezzel a dimenzióval azonban átvezet olyan rokon területek vizsgálata felé, mint a design vagy az építőművészet; bizvást állítható, hogy egy újabb, igen aktuális, kihívásokkal teli tárgykör vár e kötet bizonyonnyal megnyert olvasóira.

Új évszázadunk elején a tradicionális állapotok helyébe új kulturális stratégiák nyomulnak a művészetben, a politikában és a jogban. Idézett angol professzorunk szerint a művészet, az erkölcs, a szociológia, a politika és a jog közötti kapcsolat minden korábbinál mozgalmasabb; és éppen ennek a korszaknak a változásokat katalizáló volta az, ami miatt a művészet olyan csapongó, amilyen.

Előszavunk szakmai, bár kevésbé jogias elkötelezettségét csak erősítette ajánlott kötetünk elhivatott és gyakorlatias volta, a vállalt körkép színvonala. Mi más volna hátra, mint Tom Wolfe kultikus *Festett malaszt*-jának utolsó fejezetcímével adjuk át a teret a szerzőknek, távozván „Át a legfelső nyílászárón”...

Bendzsel Miklós

Bevezetés

A művészet jogi szempontú megközelítése, vagy másképpen a művészet és a jog érintkezési pontjainak kijelölése több tudományterület irányából és különböző kutatási módszerekkel lehetséges. Az egyik – dogmatikai oldalról is megkerülhetetlen – vizsgálati perspektíva a művészeti élet szabadságának kérdésköre, amely kijelöli az állam tevőleges magatartását (aktív szerepvállalásának szükségességét) és tartózkodását a beavatkozástól egyfelől, valamint a művészi szabadság (pontosabban a véleménynyilvánítás szabadságának) határait másfelől. Ezt megelőzően – több lépcsőben – tisztázni kell a művészet fogalmát: az első lépés a művészet általános definiálása, a második lépés jelen tanulmánykötet tárgyát képező vizuális művészet behatárolása, végül a jogszabályok által használt művészet-fogalmak számbavétele – ez utóbbi nélkül nem lenne minden esetben érthető és nem végezhető el a vizuális művészetek és a hozzájuk kapcsolódó jogágak, jogterületek átfogó elemzése. A vizsgálat és az elemzés tehát végső soron az egyes jogterületek (polgári jog, szerzői jog, kulturális jog, örökségvédelem, büntető jog, médiajog, iparjogvédelem) mentén halad, és csak érintőlegesen tesz művészetelméleti vagy művészettörténeti kitekintést. Mindezek alapján jelen kötet – a kapcsolódó jogterületek szerinti szerkezeti felépítésben – főbb tartalmi elemei az alábbiakban foglalhatók össze.

Művészet, alkotó, műalkotás

A művészet fogalmának meghatározása az egyik legösszetettebb kérdés, tekintettel arra is, hogy napjainkra messze túllépett a korábbi, hagyományosnak gondolt keretein, annyi minden „rakódott rá” és oly sok jelenséget olvasztott magába. Ugyanakkor mégis arra a következtetésre lehet jutni, hogy a definiálás elengedhetetlen, amennyiben a jog eszközzrendszerével kívánjuk szabályozni a művészettel kapcsolatos egyes tevékenységeket, intézményeket, támogatási lehetőségeket, stb. Ezek nélkül ugyanis nem érvényesülhet a jogalkotással elérni kívánt cél. A definíciókon keresztül juthatunk el a vizuális művészetekig, ezen belül a tárgyalható képzőművészetig, amely sajátosságainál fogva minden más művészeti formától különbözik. Ezek a különbségek (a képzőművészeti alkotás egyedisége, oszthatatlansága, helyettesíthetlensége, korlátozott többszörözhetősége stb.) szolgálnak magyarázatul a rájuk vonatkozó különös, egyedi szabályokra, főként a szerzői jog területén.

A művészet szerteágazó fogalmi megközelítései mellett a tételes jogban is több helyen találkozunk a művészeti alkotómunka eredményét megtestesítő műalkotás meghatározásával az adott szabályozási tárgykör kontextusában. Ki kell emelni az elemzés lehangsúlyosabb és legfajsúlyosabb elemének tekinthető szerzői jogi szabályozást, amely kifejezetten tárgyi hatályként jelöli meg a művészeti alkotásokat, a szerzői jogi védelem konkrét tárgyait definiáló példálózó felsorolás között pedig külön szerepelteti a rajzolás, festés, szobrászat, metszés, könyomás útján vagy más hasonló módon létrehozott alkotást és annak tervét, kiegészítve mindezt az eredeti képzőművészeti alkotás elismert formajegyeinek meghatározásával. Mivel a szerzői jogban elválik egymástól az alkotó – mint a személyhez fűződő jogok és a vagyoni jogok összességének jogosultja – és a műalkotás tulajdonosának pozíciója, jogaik terjedelme, ezért az eltérő érdekek összeütközésekből fakadó különleges helyzeteket részletesebben kell bemutatni és elemezni.

Művészet és alapjogok

A művészet szabadságának alkotmányos rögzítésére a 20. század első felében került sor, a gazdasági, szociális és kulturális jogokkal egyetemben. A kulturális jogokhoz fűződő szoros kapcsolata kétségtelen, így könnyen arra a következtetésre juthatnánk, hogy a művészet szabadsága a második generációs alapjogok csoportjába tartozik. Ám erős szabadságjogi jellegének köszönhetően, a véleménynyilvánítás szabadságának egyik jogosítványaként is kifejezésre kerül. Ennek folyományaként a teoretikusok között régóta folyik a vita arról, hogy tekinthető-e önálló sajátosságokkal bíró jognak a művészet szabadsága, vagy csak a szabad véleménynyilvánítás (szólásszabadság) egy speciális megnyilvánulási formája a művészi kifejezésekben, amelyek azonban eltérő elbírálást, esetleg többletvédelmet nem élvezhetnek. Abban viszont nincs és nem is lehet vita, hogy a művészet szabadságának – súlyos érvekkel alátámasztható – védelme soha nem korlátlan.

A művészeti alkotás szabadságát – a tudományos kutatás szabadságához hasonlóan – a legtöbb ország jogrendszere (többnyire az alkotmánya) deklarálja. A művészet szabadsága tehát azon alapul, hogy a művészet véleménynyilvánítás, márpedig véleményét bárki szabadon elmondhatja. Ez a szabadság viszont nem korlátlan, amiből az következik, hogy a művészetnek is vannak – jogi értelemben vett – határai. Ilyen korlát lehet mások személyiségi jogainak védelme: például fényképfelvételt nem lehet készíteni az érintett beleegyezése nélkül. Alapvetően olyan esetben van szükség hozzájárulásra, amikor a képen szereplő személy felismerhető, különösen, ha a felvétel az illető egyéni ábrázolására alkalmas. Egy másik gyakori korlátozásra akkor kerül sor, ha a művészeti termék sérti egy csoport érzékenységet. Elképzelhető például egy olyan képzőművészeti kiállítás, ami kifigurázza, kigúnyolja a kereszténységet vagy meggyalázza a holokaust áldozatait. Az Európai Emberi Jogi Bíróság szerint a szólásszabadság – és így a művészet szabadságának – korlátozása gyűlöletkeltő vagy más emberek felháborodását kiváltó esetben is felvethető.

A magyar Alkotmánybíróság – követve a fenti szemléletmódot – a művészi alkotás szabadságát és a művészeti alkotás terjesztésének szabadságát a véleménynyilvánítás szabadságának keretében részesítette védelemben. A deklaráción túlmenően, az Alkotmánybíróság több határozatában foglalkozott a művészeti élet szabadságának lényegi tartalmával, pozitív és negatív oldalról egyaránt. Az egész művészeti életre kifejtett immanens hatása miatt is érdemes külön-külön kitérni az Alkotmánybíróságnak a művészeti élet szabadságát érintő határozataira.

Ugyancsak elemzésre szorul a művészet szabadsága és a szerzői jog közötti kapcsolat, mert a két terület viszonyát egy erős együttetés jellemzi, köszönhetően elsősorban annak, hogy a szerzői jog a polgári jog keretein belül szabályozza az alkotók és alkotásaik védelmét.

Művészet és szerzői jog

Az (alkotó)művészet elismerése, az (alkotó)művészek védelme és a szellemi alkotás ösztönzése szempontjából a legalaposabb elemzést igénylő jogterület a szerzői jog. A művészeti alkotásokat és a szerzői joghoz kapcsolódó teljesítményeket védő szerzői jog – az iparjogvédelem mellett – a szellemi tulajdon jog külön ága, amely a polgári jog leágazásaként eredeztethető. A szerzői jog védelemben részesíti az irodalmi, tudományos, művészeti alkotásokat, valamint szabályozza az alkotások és más védelem alatt álló teljesítmények felhasználásának feltételeit.

A szerzői jog egyik alapvető célja tehát a szellemi alkotás ösztönzése, amelynek jegyében a szerzőt a mű létrejöttétől kezdve megilleti a szerzői jogok – a személyhez fűződő és a vagyoni jogok – összessége. A szerzői művek felhasználásának ellenértékét jelentő jogdíjak ellentételezik a szerzői, alkotói ráfordításokat.

A szerzői jog kialakulásának kezdetén a védelem csupán az irodalmi művekhez és a zeneművekhez kapcsolódott. Ám e szűk körű korlátozás egy idő után tarthatatlannak bizonyult, és a 19. század végén egyre nagyobb lett az igény a szerzői jogi védelem kiterjesztésére az erre érdemes alkotásokra. A 20. század elején az újabb művészeti ágak közül elsőként a képzőművészet került a fejlődő szerzői jog homlokterébe, nem elvonatkoztatva attól, hogy a képzőművészet látható és kézzelfogható alkotásokat létrehozó kifejezési mód, ahol a művészi érték kimondottan és kizárólagosan az alkotásban, a tárgyasult műben érhető tetten. A differenciálódási folyamat napjainkban is zajlik; a szerzői alkotások határai is elmosódnak, ezáltal egyre nehezebbé válik annak meghatározása, hogy hol húzódik a határvonal a hagyományos típusú alkotások, a nem hagyományos művek vagy éppen a szerzői műnek nem minősülő teljesítmények között. Kimondottan igaz ez a megállapítás a műfajilag nem besorolható vagy keletkezésük sajátosságai folytán kérdéses vizuális kifejezési formákra, amelyeknél egyenként vizsgálandó, hogy mely esetekben élveznek szerzői jogi védelmet és mikor minősülnek közkinsnek.

Mindezek tükrében a szerzői jogi szabályozás „mélyfúrását” a védelemképesség feltételének tisztázásával kell kezdeni, ezt követően lehet rátérni a hagyományos képzőművészeti alkotásokra vonatkozó, az általános szabályokhoz képest speciális szerzői jogi szabályokra. A különleges, mű-specifikus rendelkezések elsődleges magyarázata a képzőművészeti alkotások tárgyasultsága, egyedisége és korlátozott reprodukálhatósága. A képzőművész és alkotása közötti szoros viszony, továbbá a műalkotások egyedisége, hasznosításuk szűkössége teszi szükségessé a szerzők számára többletjogokat biztosító szabályok bevezetését.

A képzőművészet tárgyközpontúságából következően a műalkotás – mint tárgy – kiállítása és értékesítése jelenti a művész számára a legfontosabb és a legbiztosabb jövedelemforrást. Ez azt is jelenti, hogy például az audiovizuális művek hasznosításánál elsődleges felhasználási módok (többszörözés, nyilvánossághoz közvetítés sugárzással és más módokon) a képzőművészeti alkotások esetében nem játszanak meghatározó szerepet. A vizuális művek reprodukciós célú vagy a médiaszolgáltatásban háttérként történő másodlagos felhasználásának engedélyezése és az ebből befolyó – nem igazán számottevő – díjak felosztása döntően nem egyénileg, hanem közös jogkezelés keretében történik. A közös jogkezelés lényege a művek egyidejű és nagy tömegű felhasználása miatt egyedileg nem gyakorolható szerzői és szomszédos jogok és díjigények kollektív érvényesítése, amelynek keretében a jogosultak által erre létrehozott szervezetek gondoskodnak a művek, műsorok engedélyezéséről és a jogok érvényesítéséről (jogdíjak megállapítása és beszedése, felosztása, dokumentálása). A különböző felhasználásokhoz, felhasználási módokhoz más-más jogosulti (jogkezelő) szervezetek kapcsolódnak, ráadásul egyes felhasználások esetében (például a magánmásolási jogdíj vagy a kábeltévé jogdíj) egyszerre és egyidejűleg több jogkezelő érintett, vagyis a befolyt jogdíjak több szervezetet illetnek meg. A képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások tekintetében a HUNGART Vizuális Művészek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület (a továbbiakban: HUNGART) engedélyezi a felhasználásokat és állapítja meg a felhasználási díjakat kilépést nem engedő kötelező közös jogkezelés vagy kiterjesztett hatályú önkéntes közös jogkezelés alapján. Mindezekre figyelemmel érdemes részletesebben (egyenként) tárgyalni a vizuális művészek személyhez fűződő és vagyoni jogait, valamint a HUNGART által kezelt jogok fajtáit és részletszabályait.

Különleges művészeti alkotások

A képzőművészeti területre vonatkozó korszerűnek és előremutatónak tekinthető szerzői jogi szabályozás ellenére elméleti és jogi zavart keltenek a vitatott és ellentmondásos új művészeti formák. Abból a nyilvánvaló tényből következően, hogy a művészet határai nem tisztázottak és számos produktumról nehéz eldönteni, hogy műalkotásnak tekinthető-e vagy sem, a jövőben számtalan kérdés vár tisztázására. Az utóbbi években, évtizedekben feltűnt atipikus vizuális művészeti irányzatok és megjelenési formák minden bizonnyal a jogfejlődésre is hatással vannak és lesznek. Éppen ezért, ezen a területen az egyik legsürgetőbb jogi feladat e művek oltalmazhatóságának feltérképezése, illetve jogi védelmükre vonatkozó újszerű, kreatív megközelítésmódok kimunkálása. A különleges művek egyes csoportjainál eleve az is kérdésként merül fel, hogy ki minősül a mű szerzőjének, vagyis kit illet meg a szerzői jog? Ennek a kérdésnek természetesen csak akkor van létjogosultsága, ha ezek a művek egyéni, eredeti jellegű szellemi alkotásoknak minősülnek, és ezáltal jogi védelemben részesülhetnek. Ha pedig jogi védelmük megállapítást nyer, akkor további kérdés az, hogy szükség van-e újszerű szabályozási megoldásokra e művek többszörözéséhez, terjesztéséhez, nyilvánosságához juttatásához.

A különleges művek körében vizsgálandó produktumok elsősorban a konyhaművészet, a graffitik (street art), a tetoválások, az állatok bevonásával készült vagy hozzájuk köthető vizuális művek, végül pedig a mesterséges intelligencia (AI) közreműködésével létrehozott művek. Ezekkel kapcsolatban a jogi kételyek mellett több más tudományterület, így a filozófia, az esztétika, vagy akár a biológia, az antropológia és a kibernetika területéről is kérdések fogalmazhatók meg, amelyek megválaszolására jelen tanulmánykötet nem vállalkozhat.

A konyhaművészet vizuális művészetekkel rokonítható térrétegében a találati design oltalmazhatósága merülhet fel, amellyel kapcsolatban azt kell vizsgálni, hogy fennállnak-e a védelemképesség feltételei egy tányéron artisztikus módon elrendezett étel esetében, és ha igen, akkor hogyan teremthetők meg ennek fundamentumai a jogrendszerben.

A street art, ezen belül a graffiti témakörével a művészeti életben elfoglalt vitatott és ellentmondásos helyzete miatt kiemelten kell foglalkozni. Ezen a területen az egyik legszembetűnőbb konfliktusforrás, hogy a graffitikhez és a falfirkákhoz fűződő szerzői jogi védelem számos esetben ütközik a graffitivel érintett ingatlan tulajdonosának dologi jogaival. Ezzel kapcsolatban, azt a kérdést is meg kell vizsgálni, hogy a graffiti alkotójának szerzői jogai fokozottabb, vagy éppen korlátozottabb védelmet élveznek, ha e jogok a köz- vagy a magántulajdonnal ütköznek. Az esetek jogi megítélését és minősítését nehezíti, hogy az utcai művészek nagy részének kilétét homály fedi, melynek következtében szerzői jogukat nehezen gyakorolhatják.

A tetoválásokkal kapcsolatban elsőként azt kell vizsgálni, hogy elérheti-e a szerzői jog oltalomképesség szintjét és ezáltal szerzői műnek tekinthető-e. Talán ennél is összetettebb és bonyolultabb kérdés, hogy befolyásolja-e a szerzői jogi védelmet, hogy a tetoválás viselője önálló jogokkal (különösen önrendelkezési joggal) rendelkezik – az egyéb, tárgyiasult formákon keresztül kifejeződő vizuális művészeti alkotások esetében ilyen fel sem vetődik. Ennek vizsgálata során az is tisztázásra szorul, hogy ki gyakorolhatja a tetováláshoz fűződő szerzői jogot, annak viselője vagy a tetoválóművész? Végül felmerül az is, hogy ha a tetoválás mintájául egy másik szerzői mű szolgált, úgy sérülhet-e a korábbi szerzői mű alkotójának szerzői joga?

Az állatok által vagy az állatok közreműködésével készült vizuális művek esetében a kiindulópont adott: az állatnak semmiféle szerzői joga nem keletkezik a produktumaik tekintetében. Ebből egyenes ágon az következne, hogy ezek a művek a közkincs részévé válnak,

amelyekkel mindenki szabadon rendelkezik. Ezt a megállapítást akkor nem lehet általános érvennyel elfogadni, amikor a művek elkészítésének folyamatába az ember aktív módon beavatkozik, belefolyszik. A humán beavatkozás lehet olyan mértékű és mélységű, amely megalapozhat valamilyen, a kapcsolódó jogok némelyikével rokonítható védelmi formát.

A mesterséges intelligencia rohamos fejlődése egyebek mellett azt a kérdést veti fel, hogy mennyire lehet az embertől független a művészet? Ha eljutunk arra a fejlettségi szintre, amikor a gép már önállóan hoz létre műveket, akkor – az állatok által létrehozott művekhez hasonlóan – beleütközünk a szerzőség kérdésébe és a művön esetlegesen fennálló jogok problematikájába. Gyanítható, hogy itt is a közkincs alá sorolás lesz az első opció, mindaddig, amíg meg nem születik a személyiséggel és tudattal rendelkező mesterséges intelligencia. Az a dilemma mindenesetre mára eldőlt, hogy művészet-e, amit a robot vagy a számítógép segítségével ember alkot.

Összegezve mindezeket, a jogtudományi megközelítés keretein belül az elsődleges feladat annak tisztázása, hogy létezik-e egy előre meghatározott zsinórmérték az atipikus művek szerzői jogi oltalmazhatóságával kapcsolatban (másként fogalmazva, védi-e őket a szerzői jog). Emellett külön kell vizsgálni a produktumok közkincs jellegét és szabad felhasználásának lehetőségeit, végül ki kell térni arra, hogy a jövőre nézve milyen hatása lehet annak, hogy a technika folyamatos fejlődése révén a szerzői jogi értelemben vett mű fogalmi köre tágul, azaz egyre több új típusú szellemi teljesítmény részesül jogi védelemben vagy vetődik fel oltalmazásuk szükségessége.

Műtárgyak kereskedelme és hamisítása

Az utóbbi évtizedekben – a 2008-2009-es pénzügyi és gazdasági világválság néhány éves időszakának átmeneti megtorpanását leszámítva – egyre népszerűbb befektetési forma a műkincs-, illetve műtárgyvásárlás. A festmények mellett a fotó, a grafika, az ékszer és a drágakő növekvő forgalmában is tetten érhető a piac érdeklődése és fellendülése. Magyarországon évente 4–5 ezer festmény cserél gazdát az aukciókon, a forgalomnövekedés pedig dinamikus fejlődést mutat. Míg 1992-ben 200 millió forint volt éves szinten a hazai árverések összeütési ára, az elmúlt 20 évben ez több milliárdra nőtt. Amúgy a hazai árverések forgalmának háromnegyedét adják a festmények, amelyek között erősen felülreprezentáltak a magyar festők munkái.

A műkereskedelem fellendülése, a piac átrendeződése (a magángalériák térhódítása) nem járt együtt az erre a területre vonatkozó magas szintű szabályozás kidolgozásával. A műtárgypiacnak a mai napig nincsenek tételes jogi szabályai, a piac működésére sokkal inkább a belső etikai normák és az informális megegyezések jellemzőek. Ki lehet jelenten, hogy a hazai műkereskedelem szabályozatlansága is hozzájárul a hamisítás terjedéséhez, továbbá a pénzmosáshoz, a feketén szerzett jövedelmek adóelkerüléséhez. Az ezzel foglalkozó szakemberek már évekkel ezelőtt megfogalmazták a műtárgypiac működésének hiányosságait, anomáliáit és egy korszerű műtárgypiaci szabályozó rendszer sarokköveit. Éppen ezért jelen tanulmánykötet további célja egyrészt bemutatni a műtárgyak kereskedésére vonatkozó – nem túl gazdag – joganyagot, másrészt vázolni a megalkotásra váró szabályozás legfontosabb tartalmi elemeit.

Nincs egységes álláspont azzal kapcsolatban, hogy a műtárgyhamisítás elleni fellépés hatékonyságát mennyire, mennyiben szolgálná a területre vonatkozó átfogó büntetőjogi szabályozás. A műalkotások és alkotóik védelmét viszonylag széleskörű szerzői jogi eszközrendszer

látja el, eközben mégis azt látjuk, hogy mindez sokszor hatástalannak bizonyul a műtárgyhamisítás és a hamisítványok értékesítése elleni küzdelemben, e cselekmények visszaszorításában, az okozott károk mértékének csökkentésében. A legális műtárgypiac szereplői, de főként a károsultak elsősorban a jogászoktól várják a megoldást, ugyanakkor ezek az ügyek bonyolult, összetett szakkérdéseket érintenek, amiket az eljáró hatóságok, bíróságok is csak szakértők bevonásával tudnak kezelni. Abban többé-kevésbé egyetértés mutatkozik, hogy szükség lenne a műtárgyhamisítás önálló büntető törvényi tényállásának bevezetésére (jelenleg Magyarországon csalás, csalásból származó műalkotás elidegenítésében való közreműködés esetén orgazdaság, valamint szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése miatt lehet fellépni az elkövetőkkel szemben). Emiatt is elengedhetetlen számba venni a műtárgyhamisítást érintő jelenlegi jogi instrumentumokat, de ki kell térni arra is, hogy milyen konkrét jogalkotói lépésekkel, intézkedésekkel lehetne változtatni ezen a helyzeten.

Műalkotások és örökségvédelem

A kulturális örökség védelmének elsődleges célja, hogy megteremtse a nemzeti és az egyetemes történelem során felhalmozott kulturális örökség feltárásának, tudományos feldolgozásának, megóvásának, védelmének, fenntartható használatának és közkinccsá tételének törvényi feltételeit. A fokozott, külön törvényi szabályokkal megerősített védelem a kulturális örökség (például régészeti emlékek, műemléki értékek, kulturális javak) elemeire terjed ki. A kulturális javak fogalmán két tárgycsoportot kell érteni: a régiségeket és a jelen tanulmánykötet fókuszába helyezett műalkotásokat. Természetesen nem minden műalkotás kerül kapcsolatba az örökségvédelemmel, ily módon az örökségvédelmi előírásokkal, csak azok, amelyek már védettséget élveznek vagy – fokozottabb védelmük, megóvásuk, visszaszerzésük érdekében – védettségüket kezdeményezik. Ezek az előírások a védett műtárgyak tulajdonosait kötelező, tiltó, esetenként a tulajdonos rendelkezési jogát is korlátozó szabályokat állapítanak meg. A védett kulturális örökségi javak köre bővíülhet, illetve – kivételes esetekben – szűkülhet.

Annak ellenére, hogy a műkereskedelemben értékesített műtárgyak hozzávetőlegesen tíz százaléka tartozik a védett kulturális javak körébe, szükségesnek tűnik a védetté nyilvánítási eljárással foglalkozó szabályok és egyéb, a védett műtárgyak tulajdonosait kötelező előírások áttekintése. Az örökségvédelem, illetve a műemlékvédelem legfőbb központi szerve a Miniszterelnökségen belül működő Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály, amelynek legfontosabb feladatai a következők:

- a műtárgyak védetté nyilvánítása, védettségének megszüntetése, a védetté nyilvánított műtárgyak felügyelete,
- műtárgyak ideiglenes és végleges kiviteli engedélyezése,
- a műtárgyakkal kapcsolatos jogellenes cselekmények elleni állami fellépés (restitúció).

Az európai országokon belül Magyarországon a kulturális örökség védelmének meglehetősen szigorú szabályrendszere működik, amely erősen korlátozza a magántulajdonnal való rendelkezés jogát. A védettség kimondásával számos kötelezettsége keletkezik a tulajdonosnak, így például végleges kiviteli tilalom Magyarország területéről, állami elővásárlási jog ellenérték mellett történő tulajdon-átruházás esetén, restaurálás csak a hatóság előzetes engedélyével. A kötelezettségeket némileg ellensúlyozhatják a védett művek tulajdonosait megillető

előnyök, leginkább az, hogy hitelesnek tekinthető szakértői vélemények garantálják az adott műtárgy eredetiségét, pontos meghatározását és jelentőségét.

Jóllehet a műtárgyfelügyeleti hatóság eljárása a műkereskedelemben forgó műalkotások szűkebb körét érinti, a vonatkozó jogszabályok és ajánlások ismerete és betartása kifejezetten hasznos a védett műtárgyakat vásárlók és forgalmazók számára. Kellő gondossággal és körültekintéssel eljárva biztosan elkerülhető, hogy a piaci szereplők egy rendőrségi vagy bírósági eljárás részeseivé váljanak. Ezért is fontos, hogy a felek tisztában legyenek a védett művek tulajdonszerzésnek jogi és egyéb korlátaival. Továbbmenve, az örökségvédelmi instrumentumok némelyike akár hatékony eszköz is lehetne a nem védett, illetve kortárs műalkotások hamisításának megfékezésében és a hamisítványokkal való kereskedés visszaszorításában.

Vizuális művészetek az audiovizuális médiában

Az audiovizuális kultúra és a vizuális művészetek találkozása sajnálatos módon nem tekinthető tipikusnak és gyakorinak, mivel a vizuális kultúra, konkrétan a képző-, ipar- és fotóművészet csak szórványosan jelenik meg a televíziós médiaszolgáltatásban, ezen belül az egyes műsorszámokban. A vizuális képi kultúra alkotásainak televíziós bemutatása, megjelenítése továbbá nem vet fel olyan speciális helyzeteket, amelyek külön szabályokat igényelnének az audiovizuális joganyagban. Kijelenthető, hogy a képzőművészeti alkotások médiaszolgáltatásban történő megjelenítésének szabályozási terepe sokkal inkább a szerzői jog mintsem a médiajog.

A médiaszolgáltatásban alapvetően két formában találkozhatunk képzőművészeti alkotásokkal: az egyik eset az, amikor kifejezetten műalkotásokat mutatnak be például egy kulturális ajánló műsorban, a másik esetben a műsorszámokban háttérként (leginkább díszletelemként) tűnnek fel a vizuális művek. Ezeknek a megjelenítéseknek, „másodlagos” felhasználási formáknak a szerzői jogban van fontos szerepe az alkotók díjazásának megállapításánál.

A vizuális művek audiovizuális környezetben történő nyilvánosságához közvetítésének „részletszabályozása” lényegében kimerül a kultúra – benne a művészetek – védelmének kimondásában és ennek érdekében bizonyos többletkötelezettségek előírásában a közszolgálati és a közösségi médiaszolgáltatók számára. Mindehhez képest a vizuális alkotások jogszerű felhasználása a médiaszolgáltatásban többféle módon történhet: a szerzővel kötött egyedi szerződéssel, a HUNGART útján a vizuális alkotások közvetítésére vonatkozó engedély beszerzése és díjfizetés alapján, valamint a szabad felhasználás keretei között. Az eltérő formák eltérő szerzői jogi környezetet és szabályrendszert involválnak, külön elemzésük ezért is indokolt.

Művészet és iparjogvédelem

A képzőművészeti és fotóművészeti alkotások mellett a vizuális művek körébe tartozó iparművészeti és ipari tervezőművészeti művek sajátossága, hogy esetükben a szerzői jogi védelem mellett az iparjogvédelmi oltalom egyes jogintézményei is szóba kerülhetnek. Ennek folytán ezeknek a műveknek a jogosultjai előszeretettel élnek a különböző oltalmi formák által nyújtott lehetőségekkel. A szerzői jogi védelem mellett jellemzően a védjegyoltalommal és a

formatervezési mintaoltalommal biztosítják alkotásaikon a többes vagy – másként fogalmazva – a párhuzamos védelmet. Fontos kitérni arra, hogy a védelmi eszközök párhuzamos alkalmazása mellett előfordulhatnak az előbb említett oltalmi formák között összeütközések is.

Mivel a szerzői jogi és az iparjogvédelmi oltalmi jelleg – a közöttük lévő lényegi különbségek ellenére – számos ponton kapcsolódik össze és gyakorol hatást egymásra, megkerülhetetlen az iparművészet és az ipari tervezőművészet jogi szabályozási környezetének önálló fejezeti szintű ismertetése. Ennek során érintőlegesen ki kell térni a szerzői jog és iparjogvédelem által biztosított többes védelem sajátosságaira, másfelől a közöttük lévő lehetséges összeütközésekre.

A formatervezési mintaoltalom és a szerzői jogi védelem célja és feladata alapvető különbözőséget mutat; amíg az előbbi a használati tárgyak létrehozása, tehát a használati funkció révén a versenyképesség javítására koncentrál, addig az utóbbi rendeltetése a művészeti, kulturális értékek létrehozása, közvetítése, megőrzése, valamint a műélvezet biztosítása. Ki lehet jelenten azt is, hogy az iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotások ugyan „általános berendezési tárgyaknak” tekinthetők, mégsem eredményezi ez azt, hogy az alkotónak a tervezés során ne lenne elegendő mozgástere ahhoz, hogy személyiségét kellő mértékben kifejezhesse, megteremtve az alkotás egyéni, eredeti jellegét.

Ezen a területen különleges jogi helyzeteket generál a háromdimenziós védjegyjogi oltalom és formatervezési-mintaoltalom találkozása, pontosabban annak eldöntése, hogy melyik oltalmi forma bizonyulhat erősebbnek. Amíg a háromdimenziós védjegy olyan forma, amely védi egy adott forma megkülönböztető képességét más megjelölésekhez képest ugyanazon áruk, illetve szolgáltatások körében, valamint biztosítja a konkrét gyártó vagy szolgáltató fogyasztók által történő beazonosítását, addig a formatervezési mintaoltalom célja, hogy oltalomban részesítse a termék megjelenésének újdonságát és egyéni jellegét. Következésképpen, a védjegyoltalom fennálltához nem szükséges az újdonság követelménye, míg a formatervezési mintaoltalom nem követeli meg a megkülönböztető képesség meglétét.

Végezetül, a képzőművészeti alkotások és a védjegyoltalom közötti kapcsolat esetében azt kell megvizsgálni, hogy a művészet szabadságának, valamint mögöttes jelleggel – a véleménynyilvánítás szabadságának köszönhetően – az alkotóművészt megillető kifejezés szabadsága minden esetben erősebb jogosultságot biztosít más személy iparjogvédelmi jogánál? Ehhez szorosan kapcsolódik az a megszorító álláspont, miszerint a védjegyjogi oltalom nem szolgálhat alapot arra, hogy elerodálja a szerzői jogi oltalom azon célját, hogy meghatározott idő eltelté után a műalkotások közkinccsé váljanak. Éppen ezért a védjegybejelentést elbíráló hatóságnak vizsgálnia kell a bejelentés mögött húzódó szándékot, kizárva ezzel az esetleges rosszhiszemű bejelentések lehetőségét.

1. A vizuális művészetek fogalma, elhatárolása, jogi megközelítése

A művészet – általános értelemben vett, nem pedig jogi – fogalmának megragadása az egyik legösszetettebb kérdés, és annak felvetése is megkockáztatható, hogy szükséges-e egyáltalán definiálni a művészetet. Amennyiben arra a következtetésre jutunk, hogy nem szorul különösebb értelmezésre, akkor is nyitva marad az a kérdés, hogy ha a jog eszközzrendszerével akarjuk szabályozni a művészettel kapcsolatos egyes tevékenységeket, intézményeket, támogatási lehetőségeket, stb., akkor ehhez feltétlenül meg kell-e határozni a szabályozandó művészeti alkotást (a művészi alkotómunka eredményét), vagy e nélkül is érvényesülhet a jogalkotással elérni kívánt célt? Ebben a fejezetben ezekre a kérdésekre próbáljuk megadni a választ egyfelől a művészet definícióin keresztül, másfelől a művészet egyes területeit érintő jogi normák fogalmi meghatározásainak, értelmező rendelkezéseinek elemzésével és összevetésével.

1.1. A művészet fogalma

A művészet szó eredete a görög tekhné és technika, valamint a latin ars szavakból ered, és már az ókorban is ismert és használatos volt. Az akkori időkben azokat nevezték művésznek, akik alkottak valamit a közösség számára. Sokszor a tudományok egyes részeit is a művészetek közé sorolták, így akkoriban ez igen tág fogalom volt. Manapság már a művészet egy jobban körülhatárolt irányzat, hiszen nagyobb részt esztétikai értelemben használjuk. Ennek ellenére teljes mértékben még mindig nem tisztázott, hogy mi is tartozik konkrétan a művészet fogalmába, és mi az, ami biztosan nem. Így, hogy a határok nincsenek kijelölve, igazából sok mindent besorolhatunk a művészet fogalma alá.

A művészetnek több megközelítése lehetséges, amelyek közül értelemszerűen csak arra az egyre fókuszálunk, amelyből el lehet jutni a vizuális művészetek jogi kategóriáihoz. Tágabb értelemben művészet alatt értünk minden alkotó célú emberi tevékenységet.¹ A művészet szót ma általában ennél szűkebb, esztétikai értelemben használjuk. Ennek a szűkebb értelmű fogalomnak azonban nincsen egységes, mindenki által elfogadott meghatározása. A szűkebben vett művészet határai nem tisztázottak, számos emberi produktum létezik, amikor nehéz eldönteni, hogy valami műalkotásnak tekinthető-e vagy sem.

Azt az általános meghatározást viszont minden további nélkül elfogadhatjuk, hogy a művészet a valóság visszatükrözése, pontosabban a művész látásmódján átszűrve olyan alkotó tevékenység, amelynek célja a valóságnak bizonyos esztétikai elvek szerint, a szép érzését felkeltő eszközökkel való, az egyedi jelenségeket általánosító, tipizáló tükrözése,

¹ Ebben a széles perspektívában a művészet nem csak a kulturális tevékenységeket foglalja magában, hanem – a történelmi vagy földrajzi környezettől függően – általános fogalomként használható az összes teremtmény számára, amit emberi törekvés mozgat a katonai tevékenységektől, a sporton át a táplálkozásig (vö. harcművészet, labdaművészet, konyhaművészet).

megjelenítése.² Többes számban használva a művészet szót, könnyen eljutunk az alkotó tevékenységnek a kifejezés eszközei szerint elkülönülő ágaihoz, vagyis az egyes művészeti ágakhoz, amelyek közül itt a vizuális kultúrával, a vizuális művészetekkel foglalkozunk.

1.2. A vizuális művészet fogalmi megközelítése

A vizuális kultúra fogalmával is gyakran találkozhatunk, de a fogalom pontos definíciója nagyon nehezen ragadható meg. Az első *Visual Culture* címet viselő tanulmánykötet Norman Bryson, Michael Ann Holly és Kieth Moxey művészettörténészek munkája, akik a diszciplína megújítására tettek erőfeszítéseket.³ W.J.T. Mitchell, Nicholas Mirzoeff, Mieke Bal, James D. Herbert és még számos kutató járta körbe a fogalmat, hasznos megállapításokat téve, ám mindannyian arra jutottak, hogy általánosan használható, pontos definíció nem adható – ahogyan a kultúra fogalmára sem létezik ilyen. Érdekes kiemelni ezzel kapcsolatban F. Orosz Sára összegző gondolatait: „A kultúrának mára egymástól élesen elkülönülő csoportjai alakultak ki. Beszélünk étkezési, vagy közlekedési kultúráról, vizuális kultúráról, jogi és politikai kultúráról, viselkedéskultúráról. Azonban az étkezési kultúra nem azonos a táplálkozástudománnyal, vagy a jogtudomány a jogi kultúrával, és a vizuális kultúra sem a művészettel, különösen nem a művészettörténettel. A vizuális kultúra fogalma ennél jóval szélesebb kört ölel fel.”⁴

A médiaelméletben mindazonáltal létezik egy olyan megközelítés, amely szerint a kultúra fogalma magában foglalja a tudást, hiedelmet, művészetet, törvényt, hagyományt és mindazon egyéb képességeket és szokásokat, amelyekre az embernek, mint a társadalom tagjának szüksége van.⁵ A vizuális kultúra pedig mindezen fogalmaknak azt a halmazát fogja össze, amely a látáshoz kapcsolódik, illetve látás útján fogadható be.

A vizuális kultúra „termékei” két nagy csoportba sorolhatók: az egyik csoportot a vizuális művészetek alkotásai képezik, míg a másik csoportba a nem művészi igénnyel létrejövő, de vizuális úton befogadható és ható tárgyak, jelenségek tartoznak.⁶ Jól érzékelteti ezt az elkülönülést a fotózás megjelenése és rövid időn belül önálló művészeti ággá válása. A mesterséges képek, képmások száma a fotografálás kora előtt jóval alacsonyabb volt, és ezek létrehozásában majdnem mindig ott munkált az önkifejezés és a katartikus élmény nyújtásának szándéka. A fényképezés, a mozgókép-rögzítési eljárások (különösen a napjainkban szinte minden „okostelefonnal” rendelkező ember életformájává vált digitális hang- és képtovábbítás) elterjedése óta azonban egyre nagyobb mennyiségű kép keletkezik, ugyanakkor ezek létrejöttében a művészeti ambíciók egyáltalán nem játszanak szerepet.

A vizuális művészet tárgykörébe tehát az önkifejezés vágyától motivált és a katarzisz-okozás szándékától vezérelve létrehozott, látás útján befogadható alkotások sorolhatók. Ebből következik,

2 BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László: *A magyar nyelv értelmező szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959–1962.

3 BRYSON, Norman – HOLLY, Michael Ann – MOXEY, Kieth: *Visual Culture. Images and Interpretations*. Hanover-London, Wesleyan University Press, 1994.

4 DR. F. OROSZ Sára: *Vizuális kommunikáció, esztétika*. Gödöllő, Egyetemi jegyzet, 2010.

5 TYLOR, Edward Burnett: *Primitive culture*. Cambridge Library Collection. 1971. (Idézet: LETENYEI László: A kultúra fogalmáról. In: HELMICH Dezső – SZÁNTÓ Zsolt (szerk.): *Metodológia, társadalom, gazdaság: In memoriam Bertalan László*. Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány, 2004.

6 BENE Zoltánné Pusztai Virág: *Médiaelmélet. Mentor(h)áló 2.0 Program*, Szegedi Tudományegyetem, 2015. www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/MediaelméletV2/

hogya a nem ilyen indíttatásból, hanem a dokumentálás, archiválás, információcsere, tájékoztatás, ismeretterjesztés, figyelemfelkeltés, szórakoztatás, meggyőzés, szemléletformálás, propaganda, stb. céljából létrejövő – szintén látás útján befogadható – tárgyak nem feltétlenül, illetve nem mind tartoznak a vizuális művészet fogalmi körébe. Ebből az is következik, hogy a képző-, ipar- és fotóművészet mellett ott van egy folyamatosan növekvő halmaz, amely a vizualitáson alapul és az emberi kultúra részét képezi, de nem sorolható a vizuális művészet fogalma alá. Ezek nagyrészt a vizuális média termékei, vagy nevezhetjük őket a vizuális tömegkultúra termékeinek is.

A vizuális művészet fogalma különféle művészeti formákat foglal magába, beleértve a rajzot, festészetet, szobrászatot, designt és legújabbban az új média (és számítógépes) művészetet. A vizuális művészetnek történetileg sok különböző típusa és műfaja van, az akadémiai szépművészettől és vallási művészettől a dekoratív művészetekig és új média installációkig. Hagyományosan a szépség esztétikája, az intellektuális gondolkodás és a mesteri képességek ruházták fel a tárgyat a művészet „státuszával”. A különböző kultúrákban és történeti korszakokban a művészet definíciójának kritériumai is változtak. A művészettörténet és művészetelmélet a 20. század elejétől már elhatárolta, megkülönböztette a *képző-, az ipar- és a fotóművészetet*. Az iparművészet a funkció és hasznosság céljának prioritását foglalja magába egy absztrakt, intellektuális, kreatív idea vagy koncepció felett.

A történelmi események (pl. háborúk) és a gazdasági környezet változásai átalakították a művészet világhoz való viszonyát is. A 20. század végén a posztmodernizmus újradefiniálta a művészet jelentését és jelentőségét, az objektívból a szubjektívba mozdítva azt. Így a kortárs művészetekben a létrehozott mű értéke a nézők részvételével rajzolódik ki, akiknek attitűdjei és személyes élményei hozzájárulnak a jelentéssel bíró művészeti tapasztalás létrehozásához. A kortárs világban, amely egyre növekvő mértékben technológiákon keresztül közvetített a vizuális kultúra által, a vizuális művészettudomány nem csak a szociális és politikai történet értelmében igyekszik megérteni a művészeti produkciót, hanem a vizuális szemiotika által is, amely magában foglalja a kép reprezentációban való jelentőségének megértését. Ez maga után vonta a vizuális műveltség fogalmának újragondolását, amely meghatározza, hogy a nézők hogyan ismerik fel, értelmezik és elemzik, azaz „olvassák” a legkülönbözőbb képeket.⁷

1.3. A művészet és a jog kapcsolódási pontjai

Ha a „képek” fel- és megismerésében, a bennük való eligazodásban (pl. értékelésében) nem is, de azok rendszertani meghatározásában már segítségünkre van a tételes jog vagy más kifejezéssel az írott jog. A művészet és a jog közötti kapcsolódási pont egyebek mellett az lehet, hogy mindkettő normatív sajátosságú fogalom, mivel az értékek világa szolgál mindkettő alapjául.⁸ A jog normativitása azt jelenti, hogy a jog szisztematikus módon befolyásolja az emberek cselekedeteit, méghozzá normatív cselekvésvezetés révén. A jogi normák tehát olyan magatartásszabályok, amelyek viszonylag pontosan megmondják, hogy milyen feltételek között kinek mit kell tennie. Természetesen a művészetnek (pontosabban a művészeti tevékenység egyes elemeinek) is lehetnek olyan sajátosságai és aspektusai, amelyek szükségessé teszik,

⁷ Translation Romani. A romani kultúra és a fordítás területe közötti kapcsolatok felfedezése. www.translationromani.net/hu/romani/kulturforditasban/vizualis-muveszet

⁸ CSEPORÁN Zsolt: Érték, kauzalitás, normativitás – a művészet és a jog alapvető kapcsolódási pontja. *Scriptura*, 2015/2.

sőt igénylik az állam beavatkozását a jog eszközrendszerével. Ez a beavatkozás értelemszerűen nem magára az alkotótevékenységre, vagy a tevékenység eredményeként létrejövő mű esztétikai minősítésére vonatkozik (például a művészeti érték jogi definiálása eleve lehetetlen absztrakció), hanem kizárólag a művészeti tevékenység támogatására,⁹ a tevékenység gyakorlásának feltételeire,¹⁰ vagy a művészethez kötődő intézményrendszerre terjed ki.

A (vizuális) művészet kifejezését, kifejeződését, megnyilvánulásának formáját tehát nem lehet jogi eszközökkel megragadni, ellenben a művészet eredményének, vagyis a kreatív alkotótevékenység során létrehozott tárgynak már számtalan elnevezése ismert a kulturális joganyagban. Ha úgy tesszük fel a kérdést, hogy jogi aspektusból pontosan mit értünk műalkotás, műtárgy alatt, akkor praktikusán számba kell venni azokat a jogforrásokat, amelyekben valamilyen összefüggésben megjelennek ezek a kifejezések.

A következő fejezetben részletesebben foglalkozunk az alkotóművészet alkotmányjogi megalapozottságával, beágyazottságával, viszont azt már itt rögzítenünk kell, hogy a művészetek jogi fogalom-meghatározására vonatkozó kérdések tisztázásánál nem jutunk sokkal közelebb a megoldáshoz, ha a művészeti alkotás szabadságából, vagy a véleménynyilvánítás szabadságából, mint alapjogokból próbáljuk meg levezetni a választ. Az tény, hogy a művészet szabadsága – a tudomány szabadságával együtt – mint kifejezési formák, már a véleménynyilvánítás szabadságában implicit módon megfogalmazódtak, így az egyik legrégebbi első generációs jogok közé sorolhatók.¹¹ A magyar Alkotmánybíróság az egyén szabad kibontakozása, illetve a kifejezés szabadsága mentén értelmezte a művészet szabadságát, amiből az is következik, hogy a művészi kifejezést, alkotást, véleménynyilvánítást is tartalomtól független védelemben részesíti. Így például sérti a művészet szabadságát az, ha műalkotások kiállításra való bemutatása miniszteri vagy más hatósági jóváhagyástól függ.¹² Ezen túlmenően a – sokkal inkább az esztétika, a filozófia és más társadalomtudományok hatókörébe tartozó – művészet és mű(alkotás) fogalmának körülírására sem az Alaptörvény, sem az Alkotmánybíróság nem vállalkozott, és legjobb tudásunk szerint ez a közeljövőben sem várható.

1.4. A műalkotás definíciói a kulturális tárgyú törvényekben

Tovább vizsgálódva, a köznyelvben leggyakrabban „műalkotás” kifejezéssel szokták illetni azokat a tárgyakat, amiket a jogszabályok és az ezekből fakadó hatósági eljárások is „kulturális javak” vagy „kulturális tárgy” néven említenek. Ebben a körben figyelmet érdemel a

9 Ezen a területen a normatív eszközzel történő beavatkozás egyik formája az elnyerhető támogatások, kedvezmények kulturális (többlet)követelményekhez való kötése. A jogalkotó ezek tekintetében rendkívül leleményesnek bizonyult: a médiakvóták kategóriarendszere alapvetően nyelvi és a származási ország hovatarozása szerint differenciál, a mozgóképről szóló 2004. évi II. törvény pedig a magyar alkotói részvétel mennyiségét pontozva különbözteti meg a magyar, a magyar részvételű, az egyéb magyar részvételű és az egyéb filmalkotást. A különböző kulturális kvótáknál nincsenek ilyen egzakt kategóriák és mérőszámok, ami tág teret ad a hatósági mérlegelésnek (pl. egyes műalkotások védetté nyilvánítása vagy a nemzeti művészeti intézményi körbe történő besorolás során).

10 Jogszabály meghatározott szakmai végzettséghez kötheti egyes művészi és művészeti munkakörök betöltését vagy tevékenységek folytatását (pl. restaurátor).

11 Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013. 40.

12 24/1996. (VI. 25.) AB határozat.

muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Kulturális törvény) és a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (a továbbiakban: Kötv. vagy Örökségvédelmi törvény) kiindulási alapnak tekinthető fogalom-meghatározása.¹³ Ennek megfelelően – ha a részletesebb fogalommagyarázatot leegyszerűsítjük – a kulturális javak fogalmán két tárgycsoportot kell értenünk: a régiségeket és a műalkotásokat.

A Kulturális törvénynek hívott szaktörvény volt a kulturális szféra első, átfogó jellegű keverttörvénye, amely – a műemlékvédelemről szóló 1997. évi LIV. törvénnyel karöltve – a művészeti területeken kívül lefedte a kulturális igazgatás egészét. A kulturális törvény 2001-ig, az örökségvédelmi törvény elfogadásáig magában foglalta a kulturális javak védelmére vonatkozó rendelkezéseket is, amelynek deklaratív fundamentumai jelenleg is fellelhetők a Kulturális törvény preambulumban.¹⁴ Ebből számunkra a „*kulturális örökséghez tartozó javak*” gyűjtőfogalom érdekes, mivel az ide tartozó értékek védelme, megőrzése és fenntartása, valamint a nyilvánosság számára történő széles körű és egyenlő hozzáférhetővé tétele – ahogy a jogalkotó fogalmaz – a mindenkori társadalom kötelezettsége, tehát közfeladat.¹⁵ A Kulturális törvény és a Kötv. meghatározása szerint a kulturális javak fogalmkörébe tartoznak az élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet, Magyarország történelmének kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített, írásos emlékei, és egyéb bizonyítékai – az ingatlanok kivételével –, valamint a *művészeti alkotások*. A jogalkotó a Kulturális törvényben ennél mélyebbre nem ás le, vagyis megmarad az általánosságok szintjén.

Az Örökségvédelmi törvény elsődleges célja az volt, hogy megteremtse a kulturális örökség feltárásának, tudományos feldolgozásának, megővésének, védelmének, fenntartható használatának és közkinccsé tételének törvényi feltételeit. Ennek érdekében szabályozta a nemzeti és az egyetemes kulturális örökség megőrzésére irányuló tevékenységeket, meghatározta a feladatokat, és egyszerűsítette, hatékonyabbá tette a hatósági eljárásokat, továbbá elősegítette a kiemelkedő jelentőségű kulturális értékek állami tulajdonba kerülését. A törvény kulturális javakra vonatkozó részletes részletes fogalommagyarázatfogalommagyarázatából kiindulva, a kulturális javak fogalmán belül két tárgycsoportot különböztethetünk meg: a régiségeket és a *műalkotásokat*.¹⁶ Témánk szempontjából elsősorban a *védelemnek nyilvántartott kulturális javak*, illetve védetté nyilvánítási eljárással foglalkozó szabályok bírnak kiemelt jelentőséggel (bővebben lásd a 6. Fejezetben).

13 Az Örökségvédelmi törvény 7. § 10. pontja szerint kulturális javak: az élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet, Magyarország történelmének kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített, írásos emlékei és egyéb bizonyítékai – az ingatlanok kivételével –, valamint a művészeti alkotások.

14 A kulturális örökséghez tartozó javak múltunk és jelenünk megismerésének pótolhatatlan forrásai, a nemzeti és az egyetemes kulturális örökség egészének elválaszthatatlan összetevői; szellemi birtokbavételük minden ember alapvető joga. Az e fogalmkörébe tartozó értékek különös védelme, megőrzése és fenntartása, valamint a nyilvánosság számára történő széles körű és egyenlő hozzáférhetővé tétele a mindenkori társadalom kötelezettsége.

15 Mindenkinek joga, hogy megismerhesse a kulturális javakat és ezek jelentőségét a történelem alakulásában, a nemzeti, nemzetiségi önismeret formálásában, valamint az ezek védelmével kapcsolatos ismereteket a muzeális intézmények tevékenysége, a könyvtári szolgáltatások, az oktatás, a közművelődés, az ismeretterjesztés, a sajtó és a tömegtájékoztatás útján. (Kulturális törvény 4. § a) pontja).

16 Az Örökségvédelmi törvény hatálya kiterjed a kulturális örökség fogalmkörébe tartozó javakra – ideértve annak ingatlan (műemlékek, műemléki területek, régészeti lelőhelyek és ezek védőövezetei) és ingó (régészeti leletek, régészeti emlékek kulturális javak) elemeit is –, valamint az ezekkel kapcsolatos minden tevékenységre, személyre és szervezetre.

A védetté nyilvánított műalkotások egyértelműen kulturális tartalommal rendelkeznek, bár ez nem zárja, nem zárhatja ki, hogy a védetté nem nyilvánított művek ne bírnának kulturális tartalommal. Inkább úgy kell fogalmazni, hogy a védettség fokozott, kiemelt védelmet jelent a kulturális tartalommal rendelkező műalkotások számára. Védettnek minősülnek – egyebek mellett – a muzeális intézményekben őrzött, alaptárban nyilvántartott kulturális javak (általános védelem). A jogalkotó a műalkotások védettségének megállapításánál nem szerzői jogi és nem is nemzeti–külföldi alapon differenciál, hanem elsősorban a mű tulajdonjoga és életkora alapján. A védetté nyilvánításról a hatóság szakértői vélemény(ek) és a közgyűjteményi, akadémiai, műkereskedelmi szakemberekből álló Kulturális Javak Bizottsága (KJB) állásfoglalása alapján hoz döntést. Az elmúlt évek hatósági gyakorlata azt mutatja, hogy a védetté nyilvánított tárgyak többsége a 19. században vagy annál is régebben készült.¹⁷ A listát áttekintve csak arra a következtetésre juthatunk, hogy a közelmúltban a hatóság látókörébe kerülő tárgyak és alkotások magyar vonatkozásúak (például magyar alkotótól származnak vagy magyar nyelvűek) és egyetemes kulturális értéket is képviselnek.

Szembetűnő, hogy a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) egyáltalán nem ismeri és használja ezeket a fogalmakat, egyedül a „szellemi alkotás” jelenik meg a kódexben és ez is csak a kutatási szerződés kapcsán.¹⁸ A régi Ptk. még külön fejezetet szánt a szellemi alkotáshoz fűződő jogoknak.¹⁹ A Ptk. – itt nem részletezve ennek jogelméleti és jogtechnikai okát és hátterét – más utat követ; mindössze egy utaló szabállyal kapcsolja össze a kódexet a szerzői jogi és az iparjogvédelmi jogviszonyokra vonatkozó külön törvényekkel.²⁰ Ez természetesen nem jelenti, hogy a Ptk. ne lenne irányadó a műalkotások magánjogi viszonyaiban, csupán azt jelzi, hogy a jogalkotó nem tulajdonított a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok szabályozásának – kiemelt megkülönböztetést igénylő – jelentőséget. A Ptk. alkalmazásában a műalkotás – mint a tulajdonjog tárgya – dolognak, vagyis birtokba vehető testi tárgynak minősül.

A műalkotásokkal kapcsolatosan a Ptk.-t azokban a kérdésekben kell alkalmazni, amelyeket a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szjt.) nem szabályoz, bár tárgykörüknél fogva elvileg szabályozhatna. A Ptk. tehát a szerzői jog „anyajogszabálya” és az Szjt. számára az általános szabályozási hátteret teremti meg, kiegészítve a szerzői jogi szabályozást olyan kérdésekben, amelyekre az nem ad választ, megoldást (többszörre éppen azért, mert a Ptk. rendelkezései kielégítően szabályozzák a kérdést).²¹ A szerzői jogi szabályozás ugyanakkor a szerzői jog által biztosított védelem felől közelíti meg, illetve próbálja meg azonosítani a hatálya alá tartozó (következésképpen védelmet élvező) művészeti alkotásokat és egyéb teljesítményeket.

Az Szjt. tárgyi hatályát nem lehet önmagában vizsgálni, ugyanis szerzői jogunk mélyen be van ágyazódva a nemzetközi szerzői jogi együttműködések rendszerébe. A szerzői jog legfontosabb alapidokumentuma az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Uniós Egyezmény (a továbbiakban: BUE), amely lefektette az államok

17 mutargy.forsterkozpont.hu:8080/statikus-4.html

18 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (Ptk.) 6:253. § (5) bekezdés.

19 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről VII. fejezet. A személyhez és a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok.

20 Ptk. 5:55. §: E törvényt kell alkalmazni a hatálya alá tartozó olyan kérdésekben, amelyeket a szerzői jogról és az iparjogvédelemről rendelkező törvények nem szabályoznak.

21 FALUDI GÁBOR: Szerzői jog, iparvédelem és a Ptk. koncepciója. *Polgári jogi kodifikáció*, 2003/3.

közötti szerzői jogok biztosításának alapjait és amelynek Magyarország 1922 óta részese. A BUE tárgyi hatálya – preambulumának (2) bekezdése és szövegének 1. cikke értelmében – az irodalmi és művészeti művekre vonatkozó szerzői jogok védelmére terjed ki.

A BUE 2. és 2bis cikkei határozzák meg az Egyezmény által védett szerzői jogok tárgykörét és annak képlékeny határterületeit. Nem tartalmazzák a mű általános fogalmának tüzetes definícióját, de lényeges szempontok kiemelésével kellő alapot nyújtottak annak a digitális korszakunk igényeinek is megfelelő, elsősorban az elméletben és az Európai Unió jogalkotásában végbement kikristályosodásához.²² A 2. cikk (1) bekezdésének bevezető sorai szerint „Az »irodalmi és művészeti művek« kifejezés felöleli az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotását, tekintet nélkül kifejezésének módjára és formájára.” A kihirdetett magyar fordítás²³ „tekintet nélkül a mű létrehozatalának módjára vagy alakjára” fordulatot használ, kihagyva a mű szerzői jogi védelem szempontjából kulcsfontosságú elemét, az alkotás kifejezését, amit később a WIPO 1996. évi Szerzői Jogi Szerződése a védelem tárgyaként emelt ki. A magyar fordításban ehelyett egyszerűen a „létrehozatal” szó szerepel, ami lényegében csak az alkotás szinonimája.²⁴

Hosszas kifejtés helyett a BUE részletes és mára kissé elavultnak, meghaladottnak tűnő példálózó felsorolása fogalmazza meg, mi minősül védendő irodalmi és művészeti műnek.²⁵ Ettől függetlenül, a BUE védelme alá esnek az olyan specifikus műkategóriák is, mint például a számítógépi programok. A felsorolás olyan, a vizualitáshoz kapcsolódó műkategóriákat is tartalmaz, amelyek eredetisége szükségképpen csak szűk határok között mozoghat, mint például a térkép vagy topográfiai vázlat.

Az Szjt. részben a BUE megoldását követi a szerzői jogi védelemben részesülő alkotások fogalmának és típusainak meghatározásánál. Szerzői műről akkor beszélhetünk, ha az alkotás az irodalom, a tudomány vagy a művészet területére esik.²⁶ Az irodalom, a tudomány vagy a művészet tárgykörei élesen nem határolhatók el, sokszor átfedik egymást.²⁷ Mivel valamilyen műfaj, műtípus kimerítő felsorolása lehetetlen lenne, ezért az Szjt. 1. § (1) bekezdése is példálózó felsorolásban adja meg a legtipikusabb és leggyakrabban előforduló műtípusokat.²⁸ E felsorolás *b)* pontja mint „a rajzolás, festés, szobrászat, metszés, könyomás útján vagy más hasonló módon létrehozott alkotás és annak terve” definiálja a képzőművészeti alkotások körét.

22 GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 12.

23 1975. évi 4. törvényerejű rendelet az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövegének kihirdetéséről.

24 Az alkotás fogalma egyrészt értelemszerűen szellemi tevékenységre utal, másrészt eo ipso elhatárol a merő ötletektől, megoldásoktól, módszerektől.

25 2 cikk (1) Az „irodalmi és művészeti művek” kifejezés felöleli az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotását, tekintet nélkül a mű létrehozatalának módjára vagy alakjára, tehát lehet könyv, szöveggönyv vagy más írásmű; előadás, szónoki beszéd, szentbeszéd vagy ugyanilyen jellegű egyéb mű; színmű vagy zenés színmű; táncmű vagy némajáték; szöveges vagy szöveg nélkül zenemű; film, ideértve azokat a műveket is, amelyeket a filmhez hasonló eljárással hoznak létre; rajz, festmény, építészeti mű, szobor, metszet, könyomat; fényképeszeti mű, ideértve azokat a műveket is, amelyeket a fényképeszeti művekhez hasonló eljárással hoznak létre; az alkalmazott művészet terméke; illusztráció és térkép; földrajzi, tereprajzi, építészeti vagy tudományos vonatkozású tervek, vázlat vagy plasztikai mű.

26 Szjt. 1. § (1) bekezdés.

27 Ennek ékes példája az esszé, amely alapvetően (szak)irodalmi műként kezelendő, de tartalmát tekintve a tudomány területét is érintheti, továbbá művészi igénnyel párosulhat.

28 Szjt. 1. § (2) bekezdés.

Figyelemreméltó, hogy ez a definíció mennyivel részletesebb és cizelláltabb mint a BUE fogalom-meghatározása.

A műtípusok felsorolása az 1999-ban elfogadott és hatályba lépett Szjt.-ben egészült ki a fotóművészeti alkotással, valamint a térképművel és más térképészeti alkotással,²⁹ amelyeket az 1969. évi III. törvényben, az ún. régi Szjt.-ben még csak rokonjogi védelem illetett meg.³⁰ Az Szjt. a rokonjogi védelem intézményét mellőzi, így tehát a fotóművészeti alkotások az egyéb feltételek megléte esetén szerzői műnek tekinthetők. A vizuális művészetek területén további változást hozott az Szjt. 2013. évi módosítása, amely újra kiterjesztette a védelmet a jelmez- és díszletterven túl magukra a jelmezekre és színházi díszletekre is. Ahogy a törvénymódosítás miniszteri indokolása is rámutat, a jelmezek és a díszletek használati célú műtárgyak, jellegüket tekintve a képzőművészeti illetve az iparművészeti alkotásokhoz állnak közel, ezért indokolt az egyéb művekkel megegyező szintű védelmük biztosítása.

A szerzői jogi védelem harmadik feltételeként mind a BUE, mind az Szjt. az alkotás egyéni, eredeti jellegét,³¹ vagyis önálló, kreatív gondolatiságát határozza meg. Ezt a feltételt másként úgy fogalmazhatjuk meg, hogy például egy képzőművészeti alkotás nem lehet egy másik, korábban készült mű szolgai másolása. Ahogy a képzőművészet szerzői jogi szabályait részletező fejezetben látni fogjuk, a képzőművészeti alkotások esetében a művész rendelkezésére álló alkotói tér jóval szélesebb, mint például a térképészeti művek grafikai megtervezésénél, amiből az következik, hogy szerzői jogi értelemben a képzőművészeti alkotások tárháza gyakorlatilag kimeríthetetlen. Összességében azt rögzíthetjük, hogy az Szjt. a képzőművészeti alkotás fogalmát viszonylag részletesen határozza meg a létrehozás technikai módozatainak nem kimerítő felsorolásával („rajzolás, festés, szobrászat, metszés, könyomás vagy más hasonló módon...”), míg az iparművészeti alkotást és a fotóművészeti alkotást csak maguknak a műfaji kategóriáknak a nevesítésével jeleníti meg. Hasonló a helyzet az építészeti alkotásoknál, amelyekkel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy tervezőik mozgástere az épületek egyéni, eredeti jellegének kifejezésénél – a fizikai törvények és építészeti előírások miatt – lényegesen szűkebb mint a képzőművészeti alkotásokat létrehozó szerzőknek.³²

Az Szjt. továbbá a követő jog³³ szabályozása körében tartalmazza az *eredeti műalkotás* részletes, valamint a követő jog intézményéhez kapcsolódóan a műkereskedő tömör és kifejező definícióját.³⁴ Az eredeti műalkotás fogalom-meghatározásából levezethető, hogy a jogalkotó a műkereskedelem szempontjából a képző-, ipar- és fotóművészeti alkotásokat sorolja ide.

29 Szjt. 1. § (2) bekezdés i) és j) pontjai.

30 A művészeti alkotásnak nem minősülő teljesítmények ún. rokonjogi védelme a megjelenés vagy nyilvánosságra hozatal évét követő tizenöt év volt.

31 Szjt. 1. § (3) bekezdés.

32 SZJSZT-38/2001. Épület átalakítása során felmerülő egyes szerzői jogi kérdések.

33 Eredeti műalkotás tulajdonjogának műkereskedő közreműködésével történő visszerthes átruházása (Szjt. 70. §).

34 Szjt. 70. § (2) bekezdés: E § alkalmazásában eredeti műalkotás a képzőművészeti alkotás (pl. kép, kollázs, festmény, rajz, metszet, nyomat, litográfia, szobrászati alkotás), az iparművészeti alkotás (pl. falikárpit, kerámia, üvegtárgy) és a fotóművészeti alkotás, feltéve, hogy azt maga a szerző készítette, vagy olyan másolat, amely eredetinek minősül. Eredetinek minősül a másolat, ha korlátozott számban a szerző maga készítette, vagy az ő irányításával készült. A sorszámmal, a szerző kézjeggyével ellátott, vagy más alkalmas módon a szerző által megjelölt műpéldányt ilyen másolatnak kell tekinteni.

(3) E § alkalmazásában műkereskedőnek minősül a műalkotásokat forgalmazó természetes vagy jogi személy.

Végül az adótörvényekben találjuk meg a legszélesebb és legrészletesebb műalkotás-definíciót, ahol gyűjtőfogalomként szerepelt, illetve szerepel a műalkotás, a gyűjtemény és a régiség, szoros összefüggésben azzal, hogy a társasági adóban egészen 2010-ig adóalapot csökkentő tétel volt a művészeti értékűnek elismert képzőművészeti alkotás beszerzésére fordított összeg. Az áfa-körben pedig az árverés-szervezők részéről jelenleg is választható a különbözet szerinti adózás,³⁵ ahol terméknek minősül az általános forgalmi adóról szóló 2007. évi CXXVII. törvény (Áfa-törvény) 8. számú mellékletében meghatározott műalkotás, gyűjtemény és régiség.³⁶ A törvény melléklete az érintett vámtarifaszámok alapulvételével sorolja fel a hatálya alá tartozó termékeket, de ennél is tovább megy a műalkotás definiálásában: az egyes termékfajták (festmény, rajz, pasztell, szobrászművészeti alkotás, stb.) mindegyikénél alapfeltételként határozza meg a művész által saját kezűleg történő készítést.³⁷

1.5. Összegzés

A művészet szerteágazó fogalmi megközelítései ellenére, a tételes jogban több helyen találkozunk a művészeti alkotómunka eredményét megtestesítő műalkotás meghatározásával az adott szabályozási tárgykör (pl. kulturális örökség védelme, szerzői jogvédelem, adózás) kontextusában. A vizsgálódásunk egyik fókuszpontjának tekinthető Szjt. már kifejezetten a törvény tárgyi hatályaként jelöli meg a művészeti alkotásokat, majd pedig a védelem konkrét tárgyait definiáló példálózó felsorolás között szerepelteti a rajzolás, festés, szobrászat, metszés, könyomás útján vagy más hasonló módon létrehozott alkotást és annak tervét, majd

35 A különbözet szerinti adózás lényege szerint a kereskedő (árverés-szervező) által fizetendő áfa alapja – főszabályként – az árrés, vagyis a vételi és az eladási ár különbözete.

36 Áfa-törvény 8. számú melléklete: I. rész: műalkotások

1. művész által saját kezűleg készített festmény, rajz, pasztellkép, részekből összeállított kép (kollázs) és dekoratív tábla (vtsz. 9701-ből);

2. művész által saját kezűleg készített és korlátozott számban előállított metszet, nyomat és litográfia (vtsz. 9702 00 00-ből);

3. művész által saját kezűleg készített szobrászművészeti alkotás bármilyen anyagból (vtsz. 9703-ból), valamint az erről legfeljebb 8 példányban készített öntvénymásolat, amelynek sokszorozását a művész vagy jogutódjának személyes felügyelete alatt végezték;

4. művész saját eredeti terve alapján legfeljebb 8 példányban készített kézi szövésű faliszőnyeg, kárpit (vtsz. 5805 00 00-ból) és fali drapéria (vtsz. 6304 00 00-ből);

5. művész által saját kezűleg készített és szignált egyedi kerámia;

6. művész által saját kezűleg, legfeljebb 8 számozott példányban készített, és a művész vagy a művészeti műhely által szignált réz alapú tűzzománc, kivéve az ötvös- és ékszertermékeket;

7. művész által saját kezűleg készített, és általa vagy felügyelete alatt legfeljebb 30 számozott példányban – minden méretet és hordozót ideértve – sokszorozott, és a művész által szignált fénykép.

II. rész: gyűjteménydarabok

1. posta- és illetékbélyeg, lebélyezett postabélyeg, első napi bélyegzéssel ellátott boríték, postai levelezőlap és boríték (bélyeges papír) és más hasonló érvénytelenített vagy postatiszta termék, feltéve, hogy ezek nincsenek forgalomban, illetőleg nem is szánják forgalomra (vtsz. 9704 00 00);

2. állattani, növénytani, ásványtani, anatómiai, történelmi értékű, archeológiai, paleontológiai, etnográfiai és numizmatikai gyűjtemény és gyűjteménydarab (vtsz. 9705 00 00).

III. rész: régiségek

- a vtsz. 9701-9705 alá nem tartozó, 100 évnél idősebb termék (vtsz. 9706 00 00).

37 Kiss Zoltán Károly: A műgyűjtés és a műkereskedelem jogi szabályrendszere. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2018/1. 47–48.

a követő jogi szabályozás körében ezt kiegészíti az eredeti képzőművészeti alkotás elismert formajegyeinek meghatározásával. Ennél mélyebb fogalom-meghatározásra nem vállalkozik az Szjt. sem, tekintettel arra, hogy a szerzői jogi védelem feltétele nem az alkotás műfaji besorolása vagy elnevezése, hanem annak önálló és kreatív jellegét hordozó egyénisége, eredetisége. Mivel a szerzői jogi védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől és az alkotás színvonalára vonatkozó értékítélettől sem, így a védelem – beleértve a jogérvényesítés széles eszköztárát is – adott esetben megilleti a végzettséggel és elismertséggel nem rendelkező, teljesen amatőr alkotó művét is. A szerzői jogban amúgy élesen elválik egymástól az alkotó (mint a személyhez fűződő jogok és a vagyoni jogok összességének jogosultja) és a műalkotás tulajdonosának pozíciója és az ebből fakadó jogok terjedelme, ez különleges helyzeteket idéz elő a jogalkalmazás területén.

A művészet határtalanságának, valamint a kommunikációs és terjesztési technológia óriási ütemű változásának köszönhetően a vizuális művek újabb és újabb típusai jelennek meg, ezért a rájuk vonatkozó felhasználási lehetőségek és módok bővülésének, változásának lehetünk szemtanúi.³⁸ Mindez azonban nem valószínű, hogy a közeljövőben kihatással lesz a vizuális és egyéb műalkotások jogi fogalom-meghatározásának bővülésére vagy változására.

38 Pogácsás Anett: Vizuális művekkel kapcsolatos szerzői jogi kérdések. In: LEGEZA Dénes (szerk.): *A szerzői jog gyakorlati kérdései*. Budapest, SZTNH, 2014. 90.

2. A vizuális művészetek alkotmányjogi beágyazottsága

2.1. A művészet szabadsága mint a kifejezés szabadsága

A művészet szabadságának alkotmányos rögzítésére a 20. század első felében került sor, a gazdasági, szociális és kulturális jogokkal egyetemben. A kulturális jogokhoz fűződő szoros kapcsolata kétségtelen, így könnyen arra a következtetésre juthatnánk, hogy a művészet szabadsága a második generációs alapjogok csoportjába tartozik. Ám erős szabadságjogi jellegének köszönhetően, a véleménynyilvánítás szabadságának egyik jogosítványaként is kifejezésre kerül, amely az egyik legősibb első generációs alapjogként definiálható.³⁹ E körben ki kell emelni, hogy Alaptörvényünk – és a korábban hatályos Alkotmányunk egyaránt⁴⁰ – a művészet szabadságának szabályozása során annak szabadságjogi ismertetőjegyét domborítja ki azáltal, hogy az államtól tartózkodási kötelezettséget követel meg.⁴¹

Magyarország Alkotmánybírósága (a továbbiakban: AB) követte a fenti szemléletmódot, és a művészi alkotás szabadságát, továbbá a művészeti alkotás terjesztésének szabadságát a véleménynyilvánítás szabadságának keretében részesítette védelemben.⁴²

Ugyanakkor e körben megkerülhetetlen, hogy röviden kitérjünk arra, hogy az Alaptörvény hatálybalépést követően az Alkotmánybíróság (a továbbiakban: AB) miként hivatkozhat korábbi határozataira, ha az Alaptörvény Záró és Vegyes Rendelkezéseinek 5. pontja kijelenti, hogy „Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat.” Az AB ezzel kapcsolatban egy korábbi, 2012-es határozatában⁴³ akként foglalt állást, hogy „az előző Alkotmányon alapuló alkotmánybírósági döntésekben kifejtett elvi jelentőségű megállapítások értelemszerűen irányadók az Alaptörvényt értelmező alkotmánybírósági döntésekben is.” Mindazonáltal rámutatott arra is, hogy a korábbi határozatok átvétele nem lehet mechanikus jellegű, hanem a korábbi határozatokra történő hivatkozás kizárólag a korábban hatályos

39 ZELLER Judit: A tudomány és a művészet szabadsága. In: CHRONOWSKI Nóra – DRINÓCZI Tímea – PETRÉTEI József – TILK Péter – ZELLER Judit (szerk.): *Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2006. 596.

40 Vö. Korábban hatályos Alkotmányunk 70/G. § (1) bekezdése kimondta, hogy „a Magyar Köztársaság tiszteltetben tartja és támogatja a tudományos és művészeti élet szabadságát, a tanszabadságot és a tanítás szabadságát.” Ebben a megszövegezésben a jogalkotó tisztán kihangsúlyozza, hogy a „tiszteltetben tartja” fordulat használatával az államtól egyfajta tartózkodást követel meg. Ezzel szemben Alaptörvényünk szakít a korábbi megfogalmazással, és a „biztosít” szót használja a „tiszteltetben tart és támogat” fordulat helyett. Ugyan, ha az Alaptörvény X. cikk (1) bekezdésében az állam tartózkodási kötelezettsége csupán közvetett módon jelenik meg, addig a X. cikk (2) bekezdésében már egyértelmű jelleggel fejeződik ki. Igaz, hogy e kitétel kizárólag a tudományos élet szabadságával összefüggésben fogalmazódik meg, ugyanakkor álláspontom szerint e bekezdés expressis verbis indirekt módon utal a művészeti alkotás szabadságára is, mert az Alaptörvény X. cikke a két szabadságot egyenrangú alapjogként szabályozza.

41 CSEPORÁN Zsolt: A művészet szabadságának mozgásteret az Alaptörvény keretei között. *Scriptura*, 2014/I. 154.

42 30/1992. (V. 26.) AB határozat.

43 22/2012. (V. 11.) AB határozat, Indokolás [41]

Alkotmány és az Alaptörvény szövegének gondos mérlegelését és összevetését követően lehetséges. A későbbiekben az AB pontosította a fenti gondolatmenetét az Alaptörvény érintett rendelkezésével és korábbi határozatával összefüggésben. A 13/2013. (VI.17.) AB határozatban többek között megállapításra került, hogy a korábbi határozatokban megfogalmazott érvek, jogelvek és összefüggések felhasználhatók a jövőre nézve is, abban az esetben, ha az Alaptörvény érintett szakaszának tartalma megegyezik a korábban hatályos Alkotmány rendelkezéseivel, figyelembe véve az Alaptörvény értelmezési szabályait, feltéve, ha szükségesnek találta a korábbi határozatokban megállapított jogelvekre történő hivatkozás.⁴⁴ Mindezek fényében kijelenthető, hogy az AB egy alkotmányos rendelkezés contra legem értelmezésével módot talált arra, hogy a korábban kimunkált jogelvek és esetjogi eredmények az Alaptörvény hatályba lépését követően is érvényben maradhassanak.⁴⁵

Figyelemmel a fentebb ismertetett két AB határozatra, szükséges kiemelni, hogy a művészeti élet szabadságával kapcsolatos alkotmányi és alaptörvényi rendelkezéseknek egyezőségéből az következik, hogy e kérdéskörben az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott határozatokban foglalt következtetések és jogelvek mind felhívhatók és hivatkozhatók 2013. április 1-jétől. Ennek tükrében a következőkben az Alkotmánybíróságnak a művészeti élet szabadságát érintő határozatait kell górcső alá venni.

A 30/1992. (V. 26.) AB határozat két szempontból is elvi jelentőségű.⁴⁶ Egyrészt kimondja, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának kiemelt szerepe van az alkotmányos alapjogok között, és az ún. „kommunikációs alapjogok” anyajogának tekinthető. Másrészt a határozat külön kiemeli, hogy a művészeti alkotás szabadságának, mint alapvető jognak a tiszteletben tartásáról és védelméről az Alkotmány⁴⁷ csakúgy, mint az Alaptörvény⁴⁸ külön rendelkezik.

Az alkotmányos deklaráció mellett az AB szükségét érezte, hogy kifejtse a művészeti élet szabadságának lényegi tartalmát. A 24/1996. (VI. 25.) AB határozatában rögzítésre került, hogy a szóban forgó alkotmányos jog a művészeti alkotómunka szabadságát, korlátozástól mentes önkifejezését, továbbá az alkotások nyilvánosságra hozásához való jogát, bemutatásának és terjesztésének szabadságát foglalja magába. Továbbá az AB hivatkozott az Emberi Jogok Európai Bíróságának egyik elvi megállapítására is, miszerint a művészi kifejezés szabadsága egyaránt irányul az alkotások megteremtésére és azok terjesztésére.⁴⁹ Azonfelül az AB deklarálta, hogy az olyan előírások, amelyek képesek a művészeti alkotások megismerhetőségének korlátozására, azok a művészeti élet szabadságához való jog érvényesülését veszélyeztetik. A határozatban hangsúlyozásra került a művészeti alkotómunkának a hatalmi jellegű ráhatásoktól mentes érvényesülése és a művészi alkotásban kifejeződő vélemény szabad kinyilvánítása, mint a művészet szabadságának lényeges tartalmi elemei, amelyek együttesen a műalkotások nyilvánosságra hozásához való jogát határozzák meg.

44 13/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [31]–[32]

45 BAKÓ Beáta: Láthatatlan után inkoherens alkotmány. A korlátlan alkotmánymódosító hatalomról. *Magyar Jog*, 2017/2. 102–116.

46 CSEPORÁN Zsolt: *A művészeti élet alkotmányjogi keretei Magyarországon*. Doktori (PhD) értekezés, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2017. 29.

47 Magyar Köztársaság Alkotmánya 70/G. § (1) bekezdés.

48 Magyarország Alaptörvénye X. cikk (1) bekezdés.

49 EJEB, 1988. május 24-i Müller és társai ítélet. A. sorozat 133. 27. §

Vajon, ha véleményemet művészi formában fejezem ki, akkor az alapjogi értelemben véve másféle megközelítésmódot követel meg, mintha véleményemet nem csomagolnám művészi köntösbe?⁵⁰ Álláspontunk szerint a kérdés megválaszolásához első körben a véleménynyilvánítás szabadságának, mint a művészet szabadságának anyajogának korlátozhatóságát kell megvizsgálni. Az alkotmánybíróági gyakorlat értelmében a véleménynyilvánítás korlátozása is – a többi alapjoghoz hasonlóan – a 2/1990. (II.18.) AB határozathoz fűzött elnöki különvéleményben megfogalmazott szükségesség-arányosság teszten keresztül történik.⁵¹ Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése a tesztet már új normatív alapként, tételesen fogalmazza meg, amely szerint az alapvető jog korlátozása más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében eszközölhető, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, mindezt az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával.

A véleménynyilvánítás szabadságának korlátozásával kapcsolatban szükségszerű ismételen kiemelni a 30/1992. (V. 26.) AB határozatot, amelyben az AB rögzítette, hogy a véleménynyilvánításhoz fűződő jognak kitüntetett szerepet tulajdonít az alkotmányos alapjogok között. Az AB megállapította, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága biztosítja többek között azt, hogy az egyén a társadalmi és politikai folyamatokban megalapozottan részt vehessen. Korlátozása együtt jár a kreativitás kibontakozásának megszorításával, ennek folytán a társadalom létezésének alapvető feltételeként határozta meg az AB az eszmék és nézetek szabad kifejtését és a sajátos elképzelések szabad megnyilvánulását még akkor is, ha azok népszerűtlennek mutatkoznak.⁵² Mindazonáltal az AB elvi éllel megállapította, hogy ezen szabadságjog kitüntetett szerepe mégsem vezet oda, hogy – hasonlóan az élethez, vagy az emberi méltósághoz való joghoz – korlátozhatatlan lenne, ám mindenképp biztosítani kell, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jogot csak igen szűk körben lehessen korlátozni. Mindezek fényében a véleménynyilvánításhoz fűződő jognak és ebből eredően a művészet szabadságának korlátja kizárólag az emberi méltóság lehet.⁵³

Érdekes jogi kérdést boncolgat ugyanakkor ezzel kapcsolatban Sólyom Péter⁵⁴ azon felvétele, miszerint az, hogy az Alaptörvény – csakúgy, mint a korábban hatályos Alkotmány – a művészet szabadságát külön szakaszban nevesíti, hogyha a vélemény művészi formában kerül kifejezésre, akkor úgy az többletvédelemben részesül, mintha csupán közönséges módon kerülne kifejezésre.⁵⁵ Ezzel kapcsolatosan megkerülhetetlen a 14/2000. (V.12.) AB határozat, amelyben az AB a nemzeti jelképek és az önkényuralmi jelképek ábrázolásával összefüggésben nem vonatkoztatta a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozhatóságát a művészeti célból történő tájékoztatás eseteire.⁵⁶ Az AB indokolása szerint a művészetek szabadságának privilegizált helyzetét a társadalom minél szélesebb körű tájékoztatási igénye és a közművelődés számára elengedhetetlen információk biztosítása követeli meg.⁵⁷

50 Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely: Művészet – Szabadság – Humor – Erkölcs. *Magyar Művészet*, 2015/2. 160.

51 GYENGE Anikó: *Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere*. Budapest, HVG-ORAC, 2010. 170–171.

52 30/1992. (V. 26.) AB határozat.

53 Uo.

54 A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszékének egyetemi adjunktusa.

55 SÓLYOM Péter: A művészet szabadsága és az esztétikai ítéletek. *Iustum Aequum Salutare*, 2007/2. 97.

56 Uo.

57 14/2000. (V. 12.) AB határozat.

Ugyanakkor az AB egy másik – az előbbi határozatával egy napon meghozott – döntésében már nem követte a fenti tendenciát, miszerint a művészi kifejezőmód alkalmazása másféle – legyen szó akár többletvédelemről – védelmet követelne meg. A 13/2000. (V. 12.) AB határozatban kiemelésre került, hogy a művészi kifejezés védelme egy tekintet alá esik a tudományos nézetek és vélemények szabadságával.

Mindezek tükrében kijelenthető, hogy a művészi vélemények a véleménynyilvánítás általános korlátozásaitól nem mentesülhetnek.⁵⁸ Mindazonáltal – Cseporán Zsolt szerint – a korlátozás nem a művészet szabadságának egészére, hanem annak egy részjogosultságára, a nyilvánosságra hozás szabadságára vonatkoztatható. Ugyanis a művészet szabadságának másik részeleme, nevezetesen a művészi alkotófolyamat szabadsága sokkal inkább a személyiség szabad kibontakozásához kapcsolódik, amely az emberi méltósághoz való alapvető jog egyik nevesített aspektusa. Ez az alapvető jog biztosítja az önrendelkezés és az önmeghatározás szabadságát, valamint az akarat és a döntés szabadságát. Ebből kifolyólag a szabad művészeti alkotómunka, amely közvetlenül műalkotás létrehozására fókuszál nem kommunikációs jellegű, hanem az emberi méltósághoz való alapvető jog egyik részelemeként határozható meg.⁵⁹ Ennélfogva a művészi alkotófolyamat szintén élvezi az élethez és az emberi méltósághoz való alapvető jog átfogó és megkülönböztetett védelmét, amelyet az AB a 23/1990. (X. 31.) AB határozatban állapított meg.⁶⁰ Ezzel szembe kell állítani Koltay András megközelítését, aki szerint az alkotás folyamata az alkotás nyilvánosság elé tárásától nem választható el alapjogi értelemben. Elvégre, ha az állam korlátozza az alkotás folyamatát, akkor ezt feltehetően a készülőben levő mű nyilvánosság elé tárásának megakadályozása szándékával teszi. A folyamat mindkét elemét (alkotás+közzététel) ugyanazon jogok védik, egyszerre több is: a véleményszabadság és a művészet szabadsága.⁶¹

A művészet szabadságának két tartalmi összetevőjét – a művészeti alkotómunka és az eredmény nyilvánosság elé tárása – a céljuk felől érdemes egymással összevetni. Amíg az alkotófolyamat egy művészi értéket képviselő alkotás létrehozására összpontosít, addig a nyilvánossághoz közvetítés már az elkészült alkotás külvilág általi megismerését jelenti. A két tartalmi elem a gyakorlatban rendszerint összekapcsolódik, de nem feltétlenül esik mindig egybe. Az alkotás és a bemutatás egyszerre van jelen az utcai művész előadása esetén, ám egy színdarab bemutatásakor már különválik a két tevékenység. Éppen ezért a művészet szabadsága külön-külön terjed ki a két tartalmi elemre.⁶²

A művészet szabadságának elemzésekor külön vizsgálendő a művészet korlátozásának kérdésköre, amellyel kapcsolatban szintén eltérő elméleti álláspontokat találunk. A művészet szabadságát a véleményszabadság „fölé” helyező doktrína hívei szerint a művészeti cél szentesítheti az eszközt, ergo szélesebb terjedelmű védelmet élvezhet és kevésbé korlátozható más

58 KOLTAY András: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. Budapest, Századvég, 2009. 110.

59 CSEPORÁN i. m. (41. lj.) 101–103.

60 „Az emberi élet és az emberi méltóság elválaszthatatlan egységet alkot és minden mást megelőző legnagyobb érték. Az emberi élethez és méltósághoz való jog ugyancsak egységet alkotó olyan oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog, amely számos egyéb alapjognak forrása és feltétele. Az emberi élethez és méltósághoz mint abszolút értékhez való jog korlátot jelent az állam büntetőhatalmával szemben.” 23/1990. (X. 31.) AB határozat.

61 KOLTAY András: *Opponensi vélemény Cseporán Zsolt: A művészeti élet alkotmányjogi keretei Magyarországon c. disszertációjához*. JURA, 2018/1. 482.

62 CSEPORÁN i. m. (41. lj.) 158.

véleményekhez képest. Az ellentétes felfogás hívei viszont azzal érvelnek, hogy a művészi kifejezéssel a műalkotások nem lépnek ki a véleményszabadság keretei közül, és a művészi jellegükből adódó sajátosságok megléte nem zárja ki a véleményszabadság nem-művészi véleményekkel kapcsolatban meghatározott korlátozásainak alkalmazását. A művészet szabadságának szubjektív alanyi oldala, a szabadság terjedelme tehát igazodik a véleményszabadság terjedelméhez.⁶³

Álláspontunk szerint a művészi kifejezés szabadságának minél szélesebb körű és korlátozásoktól mentes biztosítása azért is kiemelt jelentőségű, mivel az új alkotások létrejöttét megakaszthatja, ha a művek, szellemi teljesítmények és értékek alkotójuk tudatában, elméjükben maradnak meg, és nem válnak a külvilág számára is érzékelhetővé. Ahhoz, hogy a művek a jövőre nézve képesek legyenek tovább élni és hatással lenni, a demokratikus társadalom feladata, hogy megteremtse azon intézményi hátteret, amely biztosítja a művek és értékek megőrzését, közvetítését, funkciójuk teljesőrlő kifejtését.⁶⁴

A kultúra – és ezen belül a művészet – kiemelt szerepe a demokratikus társadalomban nélkülözhetetlen. Ehhez kapcsolódóan utalni szükséges Hannah Arendt gondolataira, aki a műalkotásokat a politikai cselekményekkel állította párhuzamba. Kétségtelen, hogy mindkét kinyilatkoztatási forma a véleménynyilvánítás szabadságában keresendő, amelyeknek Arendt szerint közös feladatuk, hogy biztosítsák a szabad beszéd lehetőségét biztosító közösségeket.⁶⁵

2.2. A szerzői jog alkotmányjogi beágyazottsága

Témaválasztásunk kapcsán ki kell térni a művészet szabadsága és a szerzői jog közötti kapcsolat vizsgálatára, ugyanis a két terület viszonyát egy erős együttthatás jellemzi, köszönhetően annak is, hogy a szerzői jog részben a polgári jog keretein belül szabályozza az alkotók és alkotásaik védelmét.

A szerzői jognak két megközelítésmódja ismert. Az Szt. miniszteri indokolása szerint egyfelől a szerzői jog az alkotmányos értelemben vett tulajdonjog részeként értelmezhető, amelynek alapjogi vetülete akként ragadható meg, hogy a szerzőt megillető vagyoni jogok a tulajdonhoz való jogban⁶⁶ kapnak helyet. Ezzel kapcsolatban az AB az 1338/B/1992. számú határozatában kiemelte a szabadalmi jog védelmének alkotmányos értelemben vett tulajdonjogi védelmét. Az AB megállapítása pedig úgy értelmezhető, hogy a tulajdonjogi védelem a szellemi alkotások jogának valamennyi területére kiterjed.⁶⁷

Másfelől az Szt. indokolása rögzíti, hogy a szerző személyhez fűződő jogainak védelme az emberi méltóságnak, mint általános személyiségi jognak is a részét képezi. Ugyanis az alapjogok körében az emberi méltóság mind az Alkotmányban, mind az Alaptörvényben foglalt hierarchikus értékrend csúcsán helyezkedik el, számos további alkotmányos alapjog alapja és forrása, valamint az alkotmányos alapjogok egyik anyajogaként ismeretes.⁶⁸ Ilyen módon az

63 KOLTAY i. m. (61. lj.) 483.

64 VITÁNYI Iván: *A kultúra szerepe a társadalomban és a demokráciában*. beszelo.c3.hu/onlinecikk/a-kultura-szerepe-a-tarsadalomban-es-a-demokraciaban

65 KOCIS–KUCSERA i. m. (50. lj.) 160.

66 Magyarország Alaptörvényének XIII. cikkének (1) bekezdése.

67 GYENGE (2010) i. m. (51. lj.) 171.

68 23/1990. (X. 31.) AB határozat. *Alkotmánybíróság Határozatai*, 1990. 88.

emberi méltósághoz fűződő jogból gyökerezik a véleménynyilvánítás szabadsága is, amelynek megformált kifejeződése a szerzői jog által védett mű.⁶⁹

A szerzői jognak a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő immanens viszonya teremti meg a szerzői jog és a művészet szabadsága közötti erős egymásra hatást, amely nézőpontot a fentebb említésre került 30/1992. (V. 26.) AB határozat is megerősít. Eszerint tág értelemben véve a véleménynyilvánítás alkotmányos alapjoga részének tekinthető a művészi kifejeződés. Következésképp az AB ezzel megerősíti a szerzői jog alapjogi megalapozottságát.⁷⁰

A véleménynyilvánítási szemléletmód kapcsán az AB egy másik, 24/1996. (VI. 25.) AB határozatát szintén szükséges kiemelni. A kérdés annak eldöntésére irányult, hogy a művészeti alkotások értékesítés előtti bírálata sérti-e a véleménynyilvánítás, illetve a művészeti élet szabadságához való jogot. Ebben a határozatában az AB ismét megerősítette a véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett jellegét az alkotmányos alapjogok között, egyúttal újfent rögzítette, hogy a művészi alkotás szabadsága és a művészeti alkotás terjesztésének szabadsága a véleménynyilvánítási szabadsághoz tartozik. Az ügy tárgyául szolgáló jogszabály⁷¹ 2. § (1) bekezdése szerint gazdálkodó szervezetek művészeti alkotást csak művészeti szempontból történt elbírálás után szerezhetnek be, használhatnak fel és hozhatnak forgalomba. Az AB álláspontja szerint, abból kifolyólag, hogy a művészeti alkotás szerzője művét a nyilvánosságának szánja, minden olyan előírás, amely a művészeti alkotások megismerhetőségét korlátozza, veszélyezteti a művészeti élet szabadságát. Ennek következtében az érintett MT rendelet azon rendelkezései, amelyek előírták a művészeti alkotások művészeti értékének, a beszerző által tervezett felhasználásra való alkalmasságának, avagy a szerzői díj mértékének véleményeztetését mind alkotmányellenesen korlátozzák az alkotó művészi véleményének kinyilvánításához és a művészeti élet szabadságához való jogot.⁷² A támadott rendelkezést az AB a művészeti alkotást beszerző, felhasználó, forgalomba hozó gazdálkodó szervezet szemszögéből is megvizsgálta és arra a megállapításra jutott, hogy esetükben az az előírás, amely szerint művészeti alkotást kizárólag művészeti szempontból előírt elbírálás után lehet beszerezni (forgalomba hozni, felhasználni), az általános cselekvési szabadság sérelmét okozza.

Amíg a 30/1992. (V. 26.) AB határozat a művészeti alkotás szabadságát a véleménynyilvánításhoz fűződő joggal kapcsolta össze, a 24/1996. (VI. 25.) AB határozat a művészeti élet szabadsága és a személyiség szabad kibontakozása közötti kapcsolatra mutatott rá, addig a 482/B/2002. AB határozatban a művészeti élet szabadsága a személyiségi joggal összefüggésben jelenik meg a szerzői alkotással való szabad rendelkezés korlátozásával kapcsolatban.⁷³ Az érintett ügy kapcsán az AB az Szjt. 27. §-ának alkotmányosságát vizsgálta meg abból a szempontból, hogy sérti-e kötelező közös jogkezelés az emberi méltósághoz való jogot, a művészeti szabadságot és a tulajdonjogot, mivel az nem biztosítja az „utólagos döntési lehetőséget” az alkotó számára. Az AB nem találta alkotmányellenesnek az érintett rendelkezést, továbbá kiemelte, hogy a közös jogkezelő minden esetben közvetítőként jár el, és a szerző-

69 GYENGE Anikó: A kivételek és a korlátozások céljai a szerzői monopoljogban. In: VALENTIN Pál – KISS Ferenc László – NAGY Csongor István (szerk.): *Verseny és szabályozás*. Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 2011. 78. mtakti.hu/file/download/vesz2010/02_szerzoi_monopoljog.pdf

70 Uo. 79.

71 A képzőművészet, az iparművészet, a fotóművészet és az ipari tervezőművészet egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 83/1982. (XII. 29.) MT rendelet.

72 24/1996. (VI. 25.) AB határozat.

73 482/B/2002. AB határozat.

déses viszony a szerző és a felhasználó között áll fenn. A szerző saját maga érvényesítheti személyhez fűződő jogait, mivel azok egyedileg gyakorolhatók. Ami pedig a szerzőt megillető díjigényt, azaz a vagyoni jogainak érvényesítését illeti, akkor az egyesületként működő közös jogkezelő szervezet lép fel a felhasználóval szemben, amely egyesületnek az érintett szerző tagja. Ugyan a kényszerszerelesség az önrendelkezési jog korlátozását jelenti, ám a szükségesség-arányosság teszt alapján az alkotót megillető vagyoni jog korlátozása az elérni kívánt célhoz viszonyítva nem aránytalan. Másrészt az AB a tulajdonjog szabadságával összefüggésben arra a megállapításra jutott – fenntartva a 382/B/1995. AB határozatában foglaltakat –, hogy *„a szerző vagyoni jogait, a díj feletti rendelkezést részben korlátozó szabály a közös jogkezelésből eredően szükségszerű, a közérdekre tekintettel nem valósítja meg a tulajdonhoz való alapvető jog aránytalan és ezért alkotmányellenes korlátozását.”* Tehát az AB a 482/B/2002. AB határozatban egyaránt alkalmazta a véleménynyilvánítás szabadságának szükségesség-arányosság tesztjét és a tulajdonkorlátozás közérdek-tesztjét. Éppen ezért fentiekben bemutatott AB határozatok ismeretében kijelenthető, hogy az AB a szerzői jogot nemcsak az egyes alapjogok részjogosultságaként, hanem egységes jogként is értelmezi. Továbbá azokban az esetekben, ahol mind a tulajdonjogi, mind a véleménynyilvánítási szemlélet jelen van, az AB egyszerre alkalmazza mindkét tesztet.⁷⁴

A szerzői jog alapvetéseként az alkotás nem más, mint a szerző védelemre érdemes formába öntött véleménye. Következésképp, a művészi önkifejezés alkotmányos szabadságának – mint a véleménynyilvánításhoz fűződő jog egyik részjogosítványának – széleskörű biztosítása elengedhetetlen a szerzői jogi védelem érvényesüléséhez. Ennélfogva az alkotás jogosultját megillető jogok akkor gyakorolhatók teljes körűen, ha nemcsak az Szjt. biztosította védelmi mechanizmusok, hanem a művészet szabadságához fűződő jogosultságok gyakorlásának érvényesülését is korlátozásoktól mentesen biztosítja a jogszabályi környezet.

3. A vizuális művészetek szerzői jogi szabályrendszere

Ma már senki nem csodálkozik azon, sőt vállalhatóan ki lehet jelteni, hogy a jogrendszer állandó mozgásban és fejlődésben van. Különösen igaz ez az állítás az elmúlt húsz évre, mely időszak jogfejlődésére leginkább az jellemző, hogy a politikai és gazdasági viszonyok változása és átalakulása mellett a folyamatos uniós jogalkotás is hatással van nemcsak a kontinentális, hanem a nemzeti jog bővülésére, további rétegződésére. Nem mentes ez alól a szerzői jog sem, ellenkezőleg: önálló jogággá válása óta állandó átalakuláson megy keresztül egyfelől a technika rohamos fejlődésének, másfelől az életviszonyok – beleértve a kulturális szokások, a művészeti élet, a szórakozási formák – változásának betudhatóan. Ez a dinamizmus megmutatkozik a szerzői vagyoni jogok differenciálódásában, a jogvédelem eszközrendszerének bővülésében, de abban is, hogy újabb és újabb műtípusok jelennek meg, melyek igénylik a szerzői jog alkalmazkodását, rugalmasságát és adaptálódását a hatékony jogérvényesítés biztosításához.

Kezdetben a szerzői jog csupán az írott irodalmi és zeneművek oltalmához kapcsolódott. Ám e szűk körű korlátozás egy idő után tarthatatlannak bizonyult, és a 19. század végén egyre nagyobb lett az igény a szerzői jogi védelem kiterjesztésére az erre érdemes alkotásokra. A 20. század elején a különböző művészeti ágak közül a képzőművészet került a formálódó szerzői jog fókuszába, nem elvonatkoztatva attól a körülménytől sem, hogy a képzőművészet látható alkotásokat létrehozó kifejezési mód: tehát a művészi érték kimondottan és kizárólagosan az alkotásban, a tárgyasult műben érhető tetten.⁷⁵

A differenciálódási folyamat napjainkban is zajlik; a felhasználási módok és eszközök bővülése mellett a szerzői alkotások határai is elmosódnak, ezáltal egyre nehezebb különbséget tenni a hagyományos típusú alkotások, a nem hagyományos művek vagy éppen a szerzői műnek nem minősülő teljesítmények között. Kimondottan igaz ez a megállapítás a képzőművészetre, ahol újabb és újabb kifejezési formák jelentenek kihívást az ezzel a területtel foglalkozó szakemberek és a jogalkalmazók számára, konkrétan komoly fejtörést igényel annak eldöntése, hogy ezek mely esetekben élveznek a szerzői jog által biztosított védelmet, és mikor nem minősülnek szerzői jogi értelemben vett műnek.

A fentiek tükrében ebben a fejezetben a védelemképesség feltételeinek tisztázása után a „klaszszikus”, vagy – ha úgy tetszik – hagyományos képzőművészeti alkotásokra vonatkozó, az általános szabályokhoz képest speciális szerzői jogi szabályokat elemezzük. A különleges, mű-specifikus rendelkezések elsődleges indoka a képzőművészeti alkotások már említett tárgyasultságában, egyediségében és korlátozott reprodukálhatóságában keresendő. Más megfogalmazásban, a képzőművész és alkotása közötti szoros viszony, továbbá a műalkotások egyedisége és hasznosításuk szűkössége⁷⁶ tette szükségessé a szerzők számára többletjogokat biztosító különleges védelmi szabályok beiktatását.

75 POPPER Viktória: Szerzői jog a képzőművészetben. *Artmagazin*, 2014/8. 54–59.

76 A műalkotás kiállítása és értékesítése jelenti a művész számára a legfontosabb bevételi forrást. Az egyéb felhasználási módok a képzőművészeti alkotások esetében nem játszanak meghatározó szerepet, illetve döntően közös jogkezelés keretében történik engedélyezésük és a jogdíjak felosztása. Ezek a díjak – bár mértékük alkotónként eltérő – összességükben sem számottevőek.

3.1. Oltalomképesség a nemzetközi szerzői jogi egyezményekben

Szerzői jogi aspektusból az első tisztázandó kérdés, vagy másként közelítve, a vizsgálódás origója minden esetben a műalkotás szerzői jogi védelmének, a védelem meglétének tisztázása. Annak megválaszolásához, hogy mely feltételek szükségesek ahhoz, hogy egy szellemi teljesítmény a szerzői alkotással, mint fogalmi minőséggel bírjon és ezáltal szerzői jogi oltalmat élvezzen, ahhoz első lépésben szükségszerű megvizsgálni a nemzeti jogra is kihatással bíró nemzetközi szerzői jogi egyezményeket és a közösségi joganyagot, ezen belül is különösképpen az Európai Unió Bírósága ide vágó ítéleteit.

Nemzetközi szinten az 1886-ban létrejött Berni Unió Egyezmény⁷⁷ (továbbiakban: BUE vagy Egyezmény) tekinthető mérföldkönek. Az Egyezmény életre hívásának célja az volt, hogy a részes államok között elsőként biztosítsa hatékony módon a személyhez fűződő és vagyoni szerzői jogokat. Az Egyezmény által nevesített védelmi térrénum valamennyi irodalmi, tudományos és művészeti alkotás számára átfogóan biztosítja a védelmet, tekintet nélkül a kifejezés módjára vagy formájára. Ezt a szabályozási gondolatmenetet tette magáévá az Szjt. is, tehát nincs különbség a nemzetközi és a hazai szabályozásban az oltalomképesség tárgyi feltételeiben. A műfajtak BUE-ban rögzített felsorolása – ugyancsak hasonlóképp a magyar szabályozáshoz – szintén nem kimerítő jellegű, a nemzetközi jogalkotók számára csupán útmutatást nyújt a legjellegzetesebb kategóriákról, lehetőséget adva, hogy a nemzeti jogszabályok akár más példányokat is védett műként kezeljenek.⁷⁸ Fontos megjegyezni, hogy a BUE szövege „művekről”⁷⁹ rendelkezik, ám magát a szót az Egyezmény nem definiálja. Ennek tükrében vizsgálva a BUE 2. cikk (5) bekezdésében foglaltakat, nyilvánvalóvá válik, hogy a védelem a művet akkor illeti, ha az szellemi alkotásnak minősül.⁸⁰

Az Egyezmény a rögzítést – tekintettel a tagállamok ezzel kapcsolatos ellentmondó álláspontjaira – nem nevesíti a szerzői jogi védelem egyik alapfeltételeként. A dilemma áthidalására a BUE egy megengedő szabályozást vezet be: a részes országok szabad döntéseire bízva a választást, hogy szerzői jogi védelemben attól függően részesül-e egy mű, hogy azt rögzített formában hozzák létre vagy sem.⁸¹ Nem lehet kérdéses ugyanakkor, hogy képzőművészeti alkotások esetében elengedhetetlen feltétel a mű valamilyen módon és formában történő rögzítése tetszőleges, de vizuálisan érzékelhető anyagból fizikai hordozóeszközön (pl. vásznon, papíron vagy egyéb felületen) vagy térben (pl. szobrok, installációk esetében).

A nemzetközi szerzői jogi védelem egyezményes fejlődése vitathatatlanul a BUE-ban foglalt szabályokat építi tovább, amelyek közül további két egyezményt kell kiemelni. Az 1995-ben létrejött TRIPS Megállapodás,⁸² amely a WTO⁸³ Egyezmény 1/C Mellékleteként rendezi a szellemi tulajdonjogok ke-

77 1975. évi 4. törvényerejű rendelet az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövegének kihirdetéséről.

78 BUE 2. cikk (1) bekezdés.

79 A BUE eredeti szövege a „works” szót használja.

80 MASOUE, Claude: *Guide to the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works* (Paris Act, 1971), Geneva, World Intellectual Property Organization, 1978. 17.

81 Uo. 18.

82 Kihirdette 1998. évi IX. törvény – Treaty on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights – TRIPS.

83 A Kereskedelmi Világszervezet (angolul *World Trade Organization*, röviden: WTO) egy multilaterális kereskedelmi szervezet, melynek célja a nemzetközi kereskedelem liberalizációja az úgynevezett tarifális kereskedelmi akadályok (vámok, exportszubszidiák) és a nem tarifális kereskedelmi akadályok (beviteli engedélyek) fokozatos leépítése, illetve megszüntetése révén. A WTO 1995. január 1-jén jött létre az 1947-ben megkötött Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) utódként. Céljai a GATT-éhoz hasonlóak, de állandó szervezet. A létrehozásáról szóló nemzetközi szerződést 1994. április 16-án, a marokkói Marrakeshben írták alá.

reszkedelmével összefüggő kérdéseket. Kiemelt szerepe abban van, hogy a Megállapodás előírja a részes tagok számára a BUE-ban foglalt főbb rendelkezéseknek való megfelelés kötelezettségét, elősegítve ezzel a BUE hatókörének szélesítését.⁸⁴ A TRIPS Megállapodás 9. cikk 2. pontja szerint a szerzői jogi védelem a kifejezési formákra terjed ki, amely a fentebb kifejtettekkel összhangban megerősíti a BUE 2. cikk (1) bekezdésében alkalmazott „*tekintet nélkül a mű létrehozatalának módjára vagy alakjára*” fordulatot. Álláspontunk szerint a TRIPS Megállapodásban megfogalmazott védelmi terjedeleme arra utal, hogy a mű eredeti jellegének tartalmi és formai elemek által kell kifejezésre jutnia.

A BUE-ban foglalt rendelkezések további megerősítését és kiterjesztését szolgálja az ENSZ szakosított szervezetének, a Szellemi Tulajdon Világszervezetének⁸⁵ égisze alatt 1996-ban megkötött Szerzői Jogi Szerződés (a továbbiakban: WCT). A WCT beépítette a BUE 1971. évi párizsi szövegének érdemi szabályait, így azok valamennyi részes államra nézve kötelező erővel bírnak, függetlenül attól, hogy az államok tagjai-e a BUE-nak vagy sem.⁸⁶ A WCT 2. cikke megegyezik a TRIPS Megállapodás 9. cikk 2. pontjával,⁸⁷ tehát szintén a kifejezési formákra terjedően határozza meg a szerzői jogi védelem hatályát.

3.2. A szerzői jogi védelem feltételei az Sztj.-ben

Az Sztj. által használt fogalmak tisztázása érdekében mindenekelőtt azt fontos kiemelni, hogy a törvény szövege az „alkotás” és a „mű” szavakat egymás rokon értelmű kifejezéseiként alkalmazza. Ezen megállapításra enged következtetni például az Sztj. 1. § (2) bekezdésének szövegezése, hiszen amíg a törvényszöveg a hivatkozott (2) bekezdésében az „alkotás”⁸⁸ szót használja, addig a bekezdésbe foglalt példálózó felsorolás első pontja már irodalmi művekre⁸⁹ utal.

A hazai szabályozás két együttes kritérium fennállását követeli meg ahhoz, hogy egy teljesítmény szerzői jogilag védett alkotásnak minősülhessen. Egyfelől az alkotást az irodalom, a tudomány vagy a művészet területén⁹⁰ kell létrehozni. E körben elengedhetetlen kiemelni, hogy a törvény e három alkotóterületet nem definiálja, illetőleg az se került pontos meghatározásra, hogy mely műtípusok tartoznak ezekhez. Az Sztj. 1. § (2) bekezdésében foglalt – tizenhat pontos – műfaji felsorolás exemplifikatív jellegű, vagyis nem kimerítő, mindezzel a törvény csak a legjellemzőbb műtípusokat mutatja be. Mindebből arra lehet következtetni, hogy szerzői jogi oltalom alá tartozik minden irodalmi, tudományi és művészeti mű, függetlenül attól, hogy azt a törvény külön nevesíti-e.⁹¹ A képzőművészeti alkotások vitán felül akkor felelnek meg ennek a követelménynek, ha a szerzői jogi védelem másik feltételét is teljesítik.

84 LEGEZA Dénes (szerk.): *Szerzői jog mindenkinek*. Budapest, SZTNH, 2017. 285.

85 A Szellemi Tulajdon Világszervezete (World Intellectual Property Organization, röviden: WIPO) az ENSZ genfi székhelyű szakosított szervezete. A létesítésére vonatkozó 1967-es Stockholmi Egyezmény 1970-ben lépett hatályba. Jelenleg 184 tagállama van. Fő feladata az államközi együttműködés előmozdítása és koordinálása a szellemi tulajdon védelmének területén.

86 GYERTYÁNFY (2014) i. m. (22. lj.) 33.

87 „A szerzői jogi védelem a kifejezési formákra terjed ki, és nem vonatkozik az önmagukban vett ötletekre, eljárásokra, működési módszerekre, illetve a matematikai műveletekre.”

88 „Szerzői jogi védelem alá tartozik – függetlenül attól, hogy e törvény megnevezi-e – az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotása. Ilyen alkotásnak minősül különösen:...”

89 Sztj. 1. § (2) bekezdés a) pont.

90 Sztj. 1. § (1) bekezdés.

91 Indokolás a szerzői jogi törvényhez.

A szerzői jogi védelem fennállásának másik követelménye, hogy az alkotás a szerző szellemi tevékenységéből fakadó *egyéni, eredeti* jelleggel bírjon. A követelmény első eleme szerint a mű és szerzője között személyes kapcsolatnak kell fennállnia. Míg egy mű egyéni jelleggel – mint a követelmény második eleme – akkor rendelkezik, ha az alkotónak volt mozgásteret alkotásának létrehozása során, és személyisége a művön keresztül átsejlik. Emellett az eredetiség követelménye azt biztosítja, hogy kizár a védelem ernyője alól minden olyan alkotást, amely más mű szolgai másolatának tekinthető.⁹² Amíg a védelem első behatárolási módját területi követelménynek tekintjük, addig a második kritérium az egyetlen minőségi követelmény, amit a törvény felállít. Ennélfogva a védelem nem függhet más mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítélettől,⁹³ mert az már cenzúrának minősülne.⁹⁴ Többek között ezt a tételt erősítette meg a Legfelsőbb Bíróság is, amikor rögzítette, hogy „*szerzői jogi védelemben részesül minden olyan mű, amelynek formáján az alkotó szellemi tevékenységéből fakadó eredetiség jegyei felismerhetők, függetlenül attól, hogy az alkotás milyen esztétikai értékelést vált ki*”.⁹⁵

Az Szt. szerzői műre vonatkozó fenti rendelkezéseiből leszűrte megállapításokat a Szerzői Jogi Szakértő Testület (továbbiakban: Testület vagy SZJSZT) és a hazai bírói gyakorlat is visszaigazolja, még akkor is, ha nem is születtek minden művészeti ágra vagy műtípusra iránymutató szakvélemények, ítéletek. Többek között a Fővárosi Ítéltábla megállapította, hogy a fényképek szerzői jogi oltalmazhatóságának nem feltétele a speciális művészi jelleg. Elegendő, ha az alkotó minimális fokú kreativitással rendelkezik, és a rendelkezésére álló körülmények az alkalmazott eszközök által ne legyenek teljes mértékben meghatározva. Továbbá kiemelendő, hogy a védelem abban az esetben áll fenn, ha nem egy már meglévő alkotás szolgai másolásáról van szó.⁹⁶

Ha kérdéses, hogy egy teljesítmény rendelkezik-e egyéni, eredeti jelleggel, a bíróság a szakkérdés eldöntésére szakértőt, túlnyomórészt a Testületet rendeli ki.⁹⁷ Egyebek mellett a Testület a kockás motívummal kapcsolatban megállapította, hogy az közismert minta, és annak megismerője a gasztronómiával, konyhai felhasználással fog egyértelműen társítani, így a szerzői jog által megkívánt egyéni, eredeti jelleg nem állapítható meg.⁹⁸ A Testület ugyancsak az egyéni-eredeti jelleg hiányát állapította meg utcajegyzék⁹⁹ vagy egy általános iskola bútorozási tervének összeállítása¹⁰⁰ során.

Mindamellet a szerzői mű további, ám nem szükségszerű fogalmi eleme, annak valamilyen módon történő rögzítése, vagyis az, hogy a mű mások számára felismerhető, beazonosítható, ismételten azonosítható legyen, amihez a rögzített mód rendszerint párosulhat.¹⁰¹ Ezzel kapcsolatban érdemes itt is kiemelni, hogy miközben a mű rögzítése nem feltétele a szerzői jogi védelem meglétének, addig a többszörözési jog – mint a mű felhasználásának egyik módja – gyakorlásához már nélkülözhetetlen feltétel a rögzítés.¹⁰²

92 LEGEZA (2017) i. m. (84. lj.) 58.

93 Szt. 1. § (3) bekezdés.

94 GYERTYÁNFY (2014) i. m. (22. lj.) 57.

95 Legfelsőbb Bíróság Pf.III.21.597/1979, BH 1980. 332.

96 Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.479/2008/6.

97 Szt. 101. §.

98 SZJSZT-11/02. Abroszmotívum szerzői jogi védelme.

99 SZJSZT-12/1976., Legfelsőbb Bíróság Pf.III.20.471/1977.

100 SZJSZT-29/08. Iskolai bútorozási terv szerzői jogi megítélése.

101 LONTAI Endre – FALUDI Gábor – GYERTYÁNFY Péter – VÉKÁS Gusztáv: *Szerzői jog és iparjogvédelem*. Budapest, ELTE Eötvös, 2017. 61.

102 Szt. 18. § (1) bekezdés a) pontja szerint többszörözés: „a mű anyagi hordozón való – közvetlen vagy közvetett – rögzítése, bármilyen módon, akár időlegesen, akár időlegesen.”

3.3. Az Európai Unió szerzői joga és az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata

Az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk óta mind az uniós jogforrások, mind pedig az Európai Unió Bíróságának (továbbiakban: EUB vagy Bíróság) döntései kötelező erővel bírnak a magyar jogalkalmazók számára. Uniós szinten a szerzői jogot a másodlagos jogforrások határozzák meg,¹⁰³ ám az EUB esetjoga is szerves módon hat annak fejlődésére. A szerzői jog egészére kifejtett hatása és megközelítésének újszerűsége miatt is megkerülhetetlen az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (továbbiakban: INFOSOC-irányelv),¹⁰⁴ amely az uniós szerzői jog információs társadalomhoz történő igazítását szolgálta.¹⁰⁵ Az INFOSOC-irányelv tárgyaként a jogalkotó a szerzői jog által védett művek vagy más védelem alatt álló teljesítmények fordulatot jelöli meg, ám ennek tartalma részletesebben nem került kifejtésre. Az irányelv szövege több helyen utal a WCT-re és a BUE-ra is, így az INFOSOC-irányelvben használt „*szerzői jog által védett művek*” fordulat megegyezik a BUE-ban foglaltakkal, azaz valamennyi irodalmi, tudományos és művészeti alkotás számára biztosít szerzői jogi oltalmat, tekintettel mindazon általános érvényű következtetésekre, amelyeket a szerzői jogi védelem tárgyával kapcsolatban az EUB kimondott.

3.3.1. Az Infopaq I. ügy

Az EUB számos döntésének került középpontjába a szerzői jogi értelemben vett mű fogalmi elemeinek vizsgálata. Az Infopaq I. ügyben a Bíróság a védelemképesség feltételeit az oltalom alatt álló műből származó tizenegy szavas szövegkivonat tárolásából eredeztette és azt követő kinyomtatása tekintetében értelmezte. Az EUB arra a megállapításra jutott, hogy a számítógépi programok, az adatbázisok vagy a fényképek kizárólag akkor részesülnek szerzői jogi védelemben, ha eredetiek abban az értelemben, hogy a szerző saját szellemi alkotásainak tekintendők.¹⁰⁶ Ezzel összefüggésben kiemelte, hogy olyan esetekben, ha az eredeti teljesítmény – jelen esetben egy napilap újságcikke – szerzői jogi oltalom alatt áll, akkor a műalkotás egyes részei abban az esetben élveznek védelmet, ha „*tartalmaznak egyes olyan elemeket, amelyek e mű szerzője saját szellemi alkotásának kifejeződései*”.¹⁰⁷

103 Az EU elsődleges jogforrásai közé sorolandók az alapító szerződések, az alapító szerződések egyes rendelkezéseit módosító szerződések, a csatlakozási szerződések, valamint az egyes tagállamok által kötött nemzetközi egyezmények. A másodlagos (származtatott) jogszabályok az alapszerződéseken alapulnak és a szerződésekben lefektetett alapelvek megvalósulását szolgálják. A legfontosabb másodlagos jogszabályok: a rendeletek, irányelvek, döntések (kötelező érvényű jogszabályok), állásfoglalások és ajánlások (nem kötelező érvényű jogszabályok). Bár az EU-ban a rendelet a jogegységesítés elsődleges eszköze, a szerzői jog területén az irányelvi szabályozás honosodott meg.

104 Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban érvényesülő szerzői és kapcsolódó jogok egyes kérdéseiben történő összehangolásáról.

105 LEGEZA (2017) i. m. (84. lj.) 290–291.

106 C5/08. sz. ügy az Infopaq International A/S és a Danske Dagblades Forening között [ECLI:EU:C:2009:465] ítélet, 35. pont.

107 Uo. 39. pont.

Megállapíthatjuk, hogy az EUB a fentiekkel kapcsolatosan egy megengedő, tág értelmezést adott a szellemi teljesítmények védelemképességére, hiszen a műrészetnek elegendő olyan mértékben eredetinek lennie, hogy az a szerző szellemi alkotásának kifejeződése legyen, vagyis a szerző tevékenysége révén jöjjön létre.

Mindazonáltal a Bíróság megállapítása összhangban áll az INFOSOC-irányelv (9)–(11) preambulumbekzdéseivel, amely elsődleges célként egy magas szintű szerzői jogi védelem biztosítását határozza meg. Álláspontunk szerint – a technika fejlődésének és a különböző alkotási módok szélesebb körű elterjedésének köszönhetően – kulcsfontosságú, hogy az így létrejött alkotásoknak a teljes körű szerzői jogi védelmét ne egy kötött feltételrendszer felállítása akassza meg. Valljuk be, a szerteágazó képzőművészet tengernyi alkotásfajtáinál képtelenség is lenne egzakt vagy akárcsak példálózó feltételeket szabni a védelem meglétének megállapításához.

A technika fejlődése ugyanakkor nemcsak az új műtípusok létrejöttére, hanem az EUB jogértelmező gyakorlatára is hatással volt és van. Az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdés¹⁰⁸ akképpen szólt, hogy egy számítógépi program grafikus felhasználói felülete „*a számítógépi programok bármely formában történő kifejezésének*”¹⁰⁹ minősül-e, és így részesül-e a program szerzői jogi védelmében. Az EUB rámutatott arra, hogy a felhasználói felületek célja, hogy biztosítsák a szoftver- vagy hardverelem más szoftverrel, hardverrel vagy felhasználókkal történő összekapcsolódást, annak érdekében, hogy a számítógépi program a rendeltetésének megfelelően működhessen.¹¹⁰ Ebből következik egyrészt, hogy a felhasználói felület nem képes a számítógépi program többszörözésére, másrészt a grafikus felhasználói felület nem minősül a szoftver kifejezési formájának.¹¹¹ Ugyan a Bíróság kijelentette, hogy a felhasználói felület nem részesül a számítógép-programok szerzői jogi védelmében, mégis arra a megállapításra jutott, hogy az INFOSOC-irányelv által biztosított szerzői jogi oltalom kiterjedhet a grafikus felhasználói felületre. Az ítélet visszautalt az Infopaq I. ügy elvi megállapítására, miszerint olyan teljesítmény részesülhet szerzői jogi védelemben, „*amely eredeti abban az értelemben, hogy a szerző saját szellemi alkotása.*” Következésképpen az EUB kiemelte, hogy a grafikus felhasználói felület, mint vizuális alkotás lehet oltalmi tárgy.¹¹²

3.3.2. A Football Association-ítélet

Az EUB egy további, a Football Association-ítéletében voltaképpen ismét visszautal az Infopaq I. ügyben hozott megállapításaira. A Bíróság a labdarúgó-mérkőzések közvetítésével kapcsolatosan vizsgálta meg az egyéni, eredeti jelleg fennállásának kérdését. A Bíróság amellet foglalt állást, hogy a sportesemény nem élvezhet szerzői jogi védelmet, mivel nem minősül az INFOSOC-irányelv értelmében vett műnek. Ugyanis ahhoz, hogy védendő műként tekinthessünk rá, a szerző saját szellemi alkotásának kell lennie, azaz rendelkeznie kell az eredetiség követelményével. Továbbá, a kötött játékszabályok korlátozzák az alkotói sza-

108 C-393/09. sz. ügy a Bezpečnostní softwarová asociace és a Svaz softwarové ochrany és a Ministerstvo kultury között [ECLI:EU:C:2010:816] ítélet, 28. pont.

109 91/250/EGK irányelv 1. cikk (2) bekezdése.

110 C-393/09. sz. ügy, ítélet, 39. pont.

111 Uo. 41–42. pontok.

112 Uo. 44–46. pontok.

badság érvényesülését, nem enged teret az alkotó kreatív kibontakozásának, így ezek a mérkőzések önmagukban a szerzői jog alapján nem részesülhetnek védelemben. Ezzel szemben az EUB egyértelművé tette, hogy a mérkőzésekkel ellentétben a nyitó képsorok, főcímműve, különböző mérkőzések összefoglalója és egyéb grafikák a szerzői jog által védett műnek tekinthetők.¹¹³ Az EUB döntésében továbbá arra a következtetésre jut, hogy a sportesemények önmagukban egyedi és ebben a vonatkozásban eredeti jellegűek, amelynek a szellemi tulajdonjogi védelmét bármely tagállam biztosíthatja a sportesemények számára potenciális alternatív nemzeti jogszabályi megoldások megalkotásával.¹¹⁴ A Bíróság ezzel kapcsolatban ugyanakkor kiemelte, hogy az efféle jogszabályok nem lehetnek ellentétesek az uniós joggal.¹¹⁵ Hangsúlyozni kell, hogy az EUB ezen megállapítása azt erősíti, hogy az Európai Unió nem törekszik a szomszédos jogok széleskörű, kiterjedt harmonizációjára, hanem helyette a tagállamokra bízta e terület szabályozását.¹¹⁶

3.3.3. A Painer-ügy

A fotóművészeti alkotások tekintetében az EUB a Painer-ügyben pontosította a szerző mű biztosította védelem kritériumait. A Bíróságnak abban a kérdésben kellett állást foglalnia, hogy a portréfotók alacsonyabb szintű szerzői jogi oltalomban részesülnek-e azáltal, hogy a művészi önkifejezés korlátozottabb módon jut érvényre más műfajokhoz képest. Az EUB visszautalt a fentebb említett korábbi két döntésében foglalt megállapításaira,¹¹⁷ és úgy foglalt állást, hogy a portréképek készítője is megfelelő alkotói szabadsággal bír, azaz a kép készítése során több alkalommal hozhat szabad és kreatív döntést.¹¹⁸ Ebből kifolyólag a Bíróság kimondta, hogy a portréfotó akkor részesülhet védelemben, ha az ilyen fénykép a szerző szellemi alkotása,¹¹⁹ amely tükrözi az ő személyiségét, és amely a szerzőnek a fénykép létrehozása során hozott szabad és kreatív döntéseiben¹²⁰ jut kifejeződésre.¹²¹

113 C-403/08. sz. ügy Football Association Premier League és társai kontra QC Leisure és társai között [ECLI:EU:C:2011:631] ítélet, 149. pont.

114 Jelen tanulmánykötet szerzőinek véleménye szerint ilyen alternatív megoldás lehet a filmelőállítói szomszédos jogi védelem kiterjesztése a rögzített sporteseményekre, különös tekintettel arra is, hogy a filmelőállítói védelem tárgyát képező „film” szélesebb fogalom a szerzői jogi védelem alatt álló „filmalkotásnál”.

115 VAN EECHOUD, Mireille: Along the Road to Uniformity – Diverse Readings of the Court of Justice Judgments on Copyright Work. *JIPITEC*, 3 (2012) 49 para.

116 E körben szükségszerű említést tenni az SZJSZT-08/02. számú szakvéleményről. A Seuso-kincsekről készült videofelvétellel összefüggésben a Testület arra a megállapításra jutott, hogy az ugyan szerzői műnek nem minősíthető annak folytán, hogy a felvétel egyéni, eredeti jellege nem ismerhető fel, azaz hiányzik az alkotó szabad kibontakozása, ugyanakkor a film előállítóját megilleti az Szjt. 82. §-ában foglalt szomszédos jogi védelem. Kétségtelen, hogy a Testület megállapítása összhangban áll az EUB által is követett tendenciával.

117 C-145/10. sz. ügy Eva-Maria Painer és a Standard VerlagsGmbH és társai között [ECLI:EU:C:2011:798] ítélet, 87–89. pontok.

118 Uo. 90. pont.

119 A Bíróság a szellemi alkotással, mint a védelem egyik küszöbkritériumának megállapításával utal vissza az Infopaq-elyre.

120 A Bíróság a szabad, kreatív döntési szabadság hangsúlyozásával a contrario erősíti meg a Football Association-ítéletben hozott megállapítását.

121 C-145/10. sz. ügy, ítélet, 99 pont.

Megállapítható, hogy a Painer-ügy egy újabb lépésnek tekinthető a szerzői jogi értelemben vett mű fogalmi elemeinek tisztázásában. Annak folytán, hogy megállapítja „*egy szellemi alkotás akkor tekinthető a szerző sajátjának, ha tükrözi az ő személyiségét*”,¹²² némiképp szűkít az Infopaq-elv tág értelemezsmódján és a Football Association ügyben hozott megállapítását fejti (és fejleszti) tovább.

A Bíróság fentebb kifejtett állásfoglalásával egyet lehet érteni a tekintetben, hogy egy portréfotó készítése során is rendelkezhet annak készítője a szerzői jogi védelem eléréséhez elegendő alkotói szabadságfokkal és kreatív lehetőségekkel. Ennek folytán értelemszerűen a portréfotók nem élvezhetnek alacsonyabb szintű védelmet más műfajtákhoz képest.

3.3.4. A Football Dataco-ügy

Egy további ítéletében az EUB-nak abban a kérdésben kellett állást foglalnia, hogy hol húzódik annak határa, hogy mi minősül a szerzői jog által védendő műnek, és mi az, ami már nem védhető. A Football Dataco-ügy középpontjában a labdarúgó-versenynaptárak álltak, amelyek elkészítési módja ugyan jórészt automatizált, ám jelentős erőfeszítést és szakértelmet követel meg, hogy a naptár minden tekintetben megfeleljen az előírt követelményeknek.¹²³ A vita tárgya annak eldöntése volt, hogy az ily módon létrehozott adatbázisokra nézve milyen jogok keletkeznek. Élveznek-e szerzői jogi védelmet és „sui generis” adatbázis-előállítói jogokat is, vagy egyik védelmi forma sem illeti meg a naptárakat?

A Bíróság első körben megállapította, hogy a szerzői jog és „sui generis” jog két egymástól független jognak minősül, sőt tárgyuk is különböző.¹²⁴ Az EUB továbbá kiemeli, hogy az eredetiség feltételén kívül más kritérium nem alkalmazható annak eldöntése esetében, hogy az adatbázisokra kiterjedhet-e a szerzői jogi védelem.¹²⁵ Ebből következően, a Bíróság úgy foglalt állást, hogy az eredetiség feltétele akkor teljesül, ha a versenynaptárban szereplő adatok összeválogatása vagy elrendezése az adatbázis létrehozója kreatív gondolatának eredeti kifejeződései. A Bíróság álláspontja szerint mindaz már közömbös, hogy az adatbázisba kerülő adat eredetinek minősül vagy sem.¹²⁶ A Bíróság megállapításait összefoglalva arra a következtetésre juthatunk, hogy az adatbázis készítőjének annak kialakításakor, megalkotásakor kell az eredeti tevékenységet kifejtenie, amelynek túl kell mutatnia egy pusztán mechanikus jellegű vagy egy előre meghatározott módszeren.

3.3.5. A Heks'nkaas-ügy

Az EUB-nak a szerzői jogi értelemben vett mű fogalmát érintő legfrissebb döntése a Heks'nkaas-üggyel kapcsolatos. A Bírósághoz intézett kérdés arra irányult, hogy egy élel-

122 C-145/10. sz. ügy, ítélet, 88. pont.

123 BEDE Máté: Szerzői jog – Football Dataco (C-604/10.): hiába a sok meló, ha nem eredeti az adatstruktúra. www.jogiforum.hu/blog/2/53

124 C-604/10. sz. ügy a Football Dataco és társai és a Yahoo! Ltd és társai között [ECLI:EU:C:2012:115] ítélet, 27. pont.

125 Uo. 40. pont.

126 Uo. 41. pont.

miszer íze, mint a szerző saját szellemi alkotása részesülhet-e szerzői jogi védelemben,¹²⁷ más szóval az az INFOSOC-irányelv értelmében vett műnek minősül-e. Az ügy abból a szempontból kiemelkedő jelentőségű, hogy a korábbi ítéletekhez képest, amelyek középpontjában az eredetiség fogalmának kérdése állt, ebben az ügyben az EUB arra kereste a választ, hogy mi tekinthető a szerzői értelemben vett mű egységes értelmezésének.

A döntést megelőzően Melchior Wathelet főtanácsnok indítványában hangsúlyozta, hogy a mű kifejezését – tekintettel az uniós jog egységes alkalmazásának követelményére és az egyenlőség elvére – „*az uniós jog olyan önálló fogalmának kell tekinteni, amely jelentésének és hatályának azonosnak kell lennie az összes tagállamban.*”¹²⁸ A Bíróság ezzel kapcsolatos feladata, hogy egységes értelmezést biztosítson. A főtanácsnok visszautalt egyrészt az Infopaq-elvre, vagyis a védelem feltétele, hogy a teljesítmény abban az értelemben eredeti legyen, hogy az a szerző saját szellemi alkotása, másrészt a Painer-ügyben elfogadott személyes lenyomat fennállásának szükségességére is kitért. Ám álláspontja szerint a vita tárgyával – a sajt íze – kapcsolatban az eredetiségre vonatkozó követelmény nem elégséges, annak „műnek” is kell lennie.¹²⁹ Továbbá kiemelte, hogy a védelem látás vagy hallás útján érzékelhetővé vált művekre vonatkozik, amelynek pontosan, tartósan és objektív módon meghatározottnak kell lennie, mindezen követelmények pedig egy élelmiszer mulandó, romlandó ízére tekintettel teljes mértékben kizártnak mondhatók.¹³⁰ Következésképpen a főtanácsnok elvetette az íz szerzői jogi védelemben való részesítését.

A Bíróság az ügyben hozott ítéletében egyetértett a főtanácsnoki indítvánnyal, és hangsúlyozta, hogy a mű fogalma szükségszerűen magába foglalja a szerzői jogi védelem tárgyának kifejeződését, amely lehetővé teszi, annak pontos és objektív azonosíthatóságát, még akkor is, ha e kifejeződés nem szükségszerűen állandó.¹³¹ Kiemelte, hogy egy íz érzékelése szubjektív ízlésen és tapasztalon alapul, még a tudomány jelenlegi állása szerint is elképzelhetetlen a technika bármely eszközével az ízek objektív módon történő érzékelése.¹³² A Bíróság mindezek fényében megállapította, hogy egy élelmiszer íze nem minősül szerzői műnek, így nem részesülhet szerzői jogi védelemben.

Az EUB döntése abból a szempontból teljes mértékben elfogadható, hogy egy élelmiszer íze ne lehessen szerzői jogvédelem tárgya. Ám a Bíróság indokolásával néhány ponton érdemes vitába szállni. Egyrészt nem feltétlenül lehet egyetérteni azzal, hogy az EUB döntését ugyanazon érvelés mentén hozta meg, amelyet két korábbi védjegyjogi tárgyú ügyében¹³³ alkalmazott. A Sieckmann-ügy szerint grafikai ábrázolásnak „*világosnak, pontosnak, önmagában teljesnek, könnyen hozzáférhetőnek, érthetőnek, tartósnak és objektívnek kell lennie.*”¹³⁴ Míg az IP Translator-ügyben¹³⁵ akként döntött a Bíróság, hogy a védjegybejelentésben sze-

127 C-310/17. sz. ügy a Levola Hengelo BV és a Smilde Foods BV között [ECLI:EU:C:2018:899] ítélet, 25. pont.

128 C-310/17. sz. ügghöz kapcsolódó Melchior Wathelet főtanácsnoki indítvány, 38-39. pontok.

129 Uo. 42–44. pontok.

130 ROSATI, Eleonora: *BREAKING: AG Wathelet advises CJEU to rule that the taste of a cheese CANNOT be protected by copyright.* <http://ipkitten.blogspot.com/2018/07/breaking-ag-wathelet-advises-cjeu-to.html>

131 C-310/17. sz. ügy, ítélet, 40. pont.

132 Uo. 42–43. pontok.

133 Sieckmann ügy (C.273/00) és Chartered Institute ügy (C-307/10, 51. pont).

134 C-273/00. sz. ügy Ralf Sieckmann és a Deutsches Patent- und Markenamt között [ECLI:EU:C:2002:748] ítélet, 55. pont.

135 C307/10. sz. ügy a Chartered Institute of Patent Attorneys és a Registrar of Trade Marks között [ECLI:EU:C:2012:361] ítélet, 53. pont.

replő áruknak és szolgáltatásoknak meg kell felelniük az előírt egyértelműségi és pontossági követelményeknek annak érdekében, hogy az illetékes hatóságok és a gazdasági szereplők képesek legyenek meghatározni a védjegy által biztosított védelem mértékét. Ezzel kapcsolatban jelen tanulmány készítőinek határozott véleménye az, hogy a szerzői jogi védelem és a védjegyjog által biztosított oltalom egymástól eltérő, két különálló heterogén oltalmi formaként viszonyul egymáshoz. Annak folytán, hogy a jelen ügy tárgyát a Bíróság egy védjegyjogi kérdésben kidolgozott módszerrel válaszolta meg, az a két védelmi forma feltételeinek összemossódásához vezethet. Más szóval tehát, vitatható az EUB végkövetkeztetése, hogy annak eldöntéséhez, miszerint egy teljesítmény szerzői műként való kezeléséhez milyen kritériumok szükségesek, a védjegyjogi feltételek átvételének alkalmazását indokolt követni.

Másodsorban nem lehet teljes mértékben egyetérteni a Bírósággal a tekintetben sem, hogy a pontos és objektív azonosíthatóság vizsgálatát mely szemszögből nézve követeli meg, ugyanis ítéletében egyszerre utal a szerzői joghoz kapcsolódó kizárólagos jogok védelmének biztosításáért felelős hatóságokra és magánszemélyekre, valamint a gazdasági szereplőkre.¹³⁶ Kétségtelen, hogy egy átlagos figyelemmel bíró fogyasztótól nem követelhetjük meg azt a kellő fokú szakértelmet, amellyel egy hatóság rendelkezik. Mégis kérdésként fogalmazódik meg – a Bíróság pontatlan megfogalmazásából eredően –, hogy egy peres eljárás során a pontos és objektív azonosíthatóságot vajon mely szemszögből kell megítélni: az eljáró bíróság, esetleg a szakértő vagy a laikusnak tekinthető fogyasztó nézőpontjából?¹³⁷

3.3.6. Összegzés, következtetések

Az előzőekben bemutatott nemzetközi szerződések, az EUB vonatkozó esetjoga és a mindezeket visszatükröző hazai szabályozás és joggyakorlat révén viszonylag jól körülírható, hogy mi is tekinthető szerzői műnek, vagyis a szerzői jog által védett alkotásnak. Különösképp összefoglalva az EUB jogértelmezését, arra a következtetésre juthatunk, hogy egyrészt a teljesítménynek eredetinek kell lennie abban az értelemben, hogy az a szerző szellemi alkotásának tekintendő. Másodrészt, a teljesítménynek tükröznie is kell a szerző személyiségét, azaz az alkotó szellemi alkotását szabad és kreatív döntései révén kell létrehoznia. Harmadrészt – utalva főként a Heks'nkaas-ügyre – a szerzői jogvédelem tárgyának kifejeződése révén a szerzői műnek megfelelő pontossággal és objektivitással azonosíthatónak is kell lennie.

Mindazonáltal szükségesnek látszik azon tendencia hangsúlyozása, hogy az EUB jogértelmezése során egyre inkább távolodik a nemzetközi szerződésekben foglalt előírások figyelembevételétől. Az EU aláírta a TRIPS Megállapodást, amelynek szövege megerősíti a BUE rendelkezéseit, ennél fogva az EU-t is kötik a BUE-ban foglaltak. Mégis megfigyelhető, hogy az EUB a rá is kötelező erővel bíró nemzetközi szerződések helyett sokall inkább a nemzeti jogrendszerek szerzői jogából merít inspirációt.¹³⁸ E tendencia már az EUB Infopaq döntésében is tetten érhető, ahol szakít a Berni Unió Egyezmény által bevezetett *intellectual creations*¹³⁹

136 C-310/17. sz. ügy ítéletének 41. pontja.

137 MEZEI Péter: *Milyen szájjal zárult a Heks'nkaas ügy? 2. rész.* copy21.com/2018/12/milyen-szajj-zarult-a-heksnkaas-ugy-2-resz/

138 Along the Road to Uniformity – Diverse Readings of the Court of Justice Judgments on Copyright Work. 115 para.

139 BUE 2. cikk (5) bekezdés.

(szellemi alkotások) kifejezés használatával, és helyette a „szerző saját szellemi alkotásának” fordulattal él, közelítve ezzel az angolszász szerzői jog felé.¹⁴⁰ Másodsorban a nemzetközi egyezményektől való távolodás a Heks'nkaas-ügyben is markánsan tetten érhető. Tekintettel arra, hogy az EU köteles betartani a Berni Egyezmény 1–21. cikkében foglalt rendelkezéseket,¹⁴¹ az Egyezmény 2. cikk (1) bekezdésének értelmében „irodalmi és művészeti művek” kifejezés felöleli az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotását, tekintet nélkül a mű létrehozatalának módjára vagy alakjára. A Bíróság mégis úgy foglalt állást, hogy a mű efféle kifejeződésének állandósága nem szükségszerű. Álláspontunk szerint az EUB megengedő jogértelmezése viszont lehetővé teszi és elfogadja a modern, új típusú alkotások szerzői jogi védelmét. Mindez a képzőművészetre is inspiráló erővel hathat, megnyitva a jogvédelem kapuját e művészeti ág legújabb, a művészet határait feszegető irányzatainak fejlődése előtt.

3.4. A vizuális művek szerzői jogi meghatározása és helye az Szjt.-ben

A képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások esetében sajátosan alakulnak a szerzők személyhez fűződő és vagyoni jogai, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy az Szjt. külön fejezetben tárgyalja az ezekre a művekre vonatkozó, az általánostól eltérő szabályokat.¹⁴² Természetesen az általános szabályokat ezekre a művekre is alkalmazni kell azokban az esetekben, amikor az Szjt. X. fejezetének szakaszai nem írják felül a törvény egyéb rendelkezéseit. A műfaj-specifikus szabályok szükségességét elsődlegesen három tényező indokolja:

- a vizuális művek egyedisége és ebből fakadó sérülékenysége (e műveknek általában csak egy eredeti példánya létezik),
- a vizuális művek felhasználásának szükségessége (e művek közönséghez jutása és hasznosítása – a kommunikációs és terjesztési technikák fejlődése révén rohamosan terjedő újabb felhasználási lehetőségek, reprodukálások ellenére – ma is döntően a kiállításra, illetve az értékesítésre koncentrálódik),
- a képzőművészeti alkotások mellett a vizuális művek másik nagy csoportjának (iparművészet, ipari tervezőművészet, építészet, műszaki létesítmények tervei) ipari, műszaki és egyéb használati funkciója.

A vizuális műfajok további sajátossága, hogy e művek egy része szerzői jogi védelem mellett iparjogvédelmi oltalmak alatt is állhat (bővebben lásd a 8. Fejezetben). A kereskedelmi céllal használt logók, emblémák, márkanevek általában ábrás védjegyekként is bejegyzésre kerülnek. A szerzői jogi oltalom, mint formalitásmentes védelem ugyanakkor időben mindig megelőzi a lajstromozáshoz kötött védjegyohtalmat. A két oltalom közötti ütközés elkerülését szolgálja egyebek mellett, hogy a védjegy törvény¹⁴³ értelmében nem állhat védjegyohtalom

140 VOUSDEN, Stephen: Infopaq and the Europeanisation of copyright law. *The W.I.P.O.J.* 2010. 200.

141 C-310/17. sz. ügy, ítélet 38. pont.

142 Az Szjt. X. Fejezete a képzőművészeti, fotóművészeti, építészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotásokra, valamint a műszaki létesítmények terveire terjed ki, vagyis szélesebb körben húzza meg a vizuális műfajok körébe tartozó műveket [Szjt. 1. § (2) bekezdésének *h*)–*o*) pontjai]. Az Szjt. X. Fejezetének különleges szabályai elsősorban az építészeti alkotások, a műszaki létesítmények és mindezek terveinek felhasználását érintik, míg a képzőművészeti alkotások esetében a kiállítás joga és a követő jog jelenti a specialitást.

143 A védjegyek és földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény 5. § (1) bekezdés *b*) pontja.

alatt az az ábrás megjelölés, amely más korábbi szerzői jogát sérti.¹⁴⁴ A két jogterület párhuzamos védelme is lehetséges. Ennek tipikus példája a jellegzetes és eredeti alakok (leginkább rajzfilmfigurák) védelme, amelyek a szerzői jogi védelem mellett védjegyjogot is élvezhetnek, és felhasználásukra a merchandising-szabályt kell alkalmazni.¹⁴⁵

Az ipari tervezőművészeti alkotásokra (például formatervezett karosszék, mosógép) a szerzői jogi védelem mellett formatervezési mintaoltalom, használati mintaoltalom vagy szabadalmi oltalom is kiterjedhet. Ezek a védelmek akár együttesen is fennállhatnak, ennek lehetősége biztosítja a jogosultnak, hogy jogsértés esetén tágabb körben tudjon fellépni a jogsértővel szemben. A kétségkívül hatásosabb jogvédelmet biztosító iparjogvédelmi oltalmak – itt most nem részletezett – eltérő feltételeken alapulnak.

A szerzői jogi védelem kizárólag a (mű)tárgy külső megjelenésén, kialakításán állhat fenn.¹⁴⁶ Képzőművészeti alkotás esetében tehát egy korábbi alkotóhoz köthető festési technika, módszer vagy stílus alkalmazása önmagában nem valósít meg jogsértést (plágiumot).

Külön kategóriát képeznek a reklámozás céljára megrendelt grafikai művek (például logó, plakát) vagy fotóművészeti alkotások, amelyeknél lehetőség van a vagyoni jogok átruházására, ellentétben a nem reklámozás céljára megrendelt vizuális művekkel.¹⁴⁷

A fenti példák is rávilágítanak arra, hogy a műfaji besorolás sok esetben nem vagy csak nehezen végezhető el a vizuális területen. Egy közterületen felállított mozaik városcímerről a következőket állapította meg a Testület: „*a vitatott alkotás, mint az esztétikai érzékelés- és élvezetkeltésen túlmenő funkcióval is rendelkező mű, részben a képzőművészet, részben az építészet területére esik. A felperes alkotása ugyanis a térben elhelyezett építmény, műtárgy is (természetesen nem épület).*”¹⁴⁸

A képzőművészeti alkotások – így elsősorban a festészet, a grafika, és a plasztika alkotásai – a vonalak (rajzolás), formák és színek egyéni, eredeti alkalmazásával jönnek létre, azonban ma már közel sem kizárólagosan annak hagyományos értelmében, hiszen egyre gyakoribb a számítógép, vagy egyéb korszerű technikák felhasználása az alkotó folyamatban.¹⁴⁹ Az Szjt. 1. § (2) bekezdés *h*) pontjának meghatározása¹⁵⁰ vagy a 70. § (2) bekezdésének első mondata¹⁵¹ is legjobb esetben csak támpont, kiindulási alap lehet a műfaj meghatározásnál, de semmiképp nem jelent kizárólagosságot. Mindez természetszerűen következik a szerzői jog korábban már elemzett műfaji nyitottságából és – ennek együttthatójaként – a szerzői jogvédelem alá tartozó alkotások törvényi felsorolásának példálózó jellegéből.

144 GYERTYÁNFY (2014) i. m. (22. lj.) 246.

145 Szjt. 16. § (3) bekezdés: „A szerzőt megilleti a műben szereplő jellegzetes és eredeti alak kereskedelmi hasznosításának és az ilyen hasznosítás engedélyezésének kizárólagos joga is.”

146 „Az alapanyag összetétele nem állhat szerzői jogi oltalom alatt, nem kizárt azonban más, például szabadalmi oltalom vagy know-how, illetve üzleti titok fennállása a termékek elkészítéséhez használt betonötvözetten. Önmagában tehát nem jelent szerzői jogsértést, ha egy versenytárs ugyanazt vagy hasonló alapanyag összetételt alkalmaz a saját termékének előállításához. Ugyanígy nem jelent önmagában szerzői jogsértést más gyártástechnológiájának átvétele sem.” (SZJSZT-13/14.)

147 Szjt. 63. § (1) bekezdés.

148 SZJSZT-34/02. Mozaik címer szerzői jogi védelme; a szerzőt megillető jogdíj mértéke.

149 GYERTYÁNFY (2014) i. m. (22. lj.) 246.

150 „[A] rajzolás, festés, szobrászat, metszés, könyomás útján vagy más hasonló módon létrehozott alkotás és annak terve”.

151 „E § alkalmazásában eredeti műalkotás a képzőművészeti alkotás (pl. kép, kollázs, festmény, rajz, metszet, nyomat, litográfia, szobrászati alkotás), az iparművészeti alkotás (pl. falikárpit, kerámia, üvegtárgy) és a fotóművészeti alkotás, feltéve, hogy azt maga a szerző készítette, vagy olyan másolat, amely eredetinek minősül.”

3.5. Személyhez fűződő jogok

3.5.1. A személyhez fűződő jogok általános jellemzői

A személyhez fűződő jogok sok tekintetben rokonságot mutatnak, de nem keverendők össze a polgári jogban, illetve a Ptk.-ban honos személyiségi jogokkal.¹⁵² Ez utóbbiakról általánosságban elmondható, hogy az embernek – mint természetes személynek – és más jogi személyeknek biztosítja azt a háborítatlanságot, integritást, beavatkozásmentességet, amely a személy társadalmi rendeltetésének, társadalmi szerepének betöltéséhez szükséges. Védi a személyt a szükségtelen, illetéktelen, a kívülág felől érkező beavatkozásoktól, amelyek veszélyeztetik, sértik a személy integritását. A személyiségi jogok Ptk.-beli védelméhez képest az Szjt. speciális szabályozás, de csak annyiban, hogy sajátos személyt (a szerzőt) illető jogokról és sajátos (a szerző egy-egy konkrét művét érintő) jogsértő magatartásokról szól.¹⁵³ Ezek tehát olyan személyhez fűződő jogok, amelyeknek alanya – a védelem jellegénél fogva – csak természetes személy lehet.¹⁵⁴

A vonatkozó nemzetközi egyezmények és szerződések,¹⁵⁵ valamint az Szjt. szerint a szerzőt megillető személyhez fűződő jogok elsődlegesen a szerzőnek az általa létrehozott szellemi alkotáshoz fűződő erkölcsi és eszmei érdekeit védik, amelyek ebből fakadóan meghaladják a magánélet védelméhez fűződő – a polgári jogban gyökeret vert – személyhez fűződő jogokat (például a becsület és a jóhírnév védelme, a magántitok védelméhez fűződő jogok).

A személyhez fűződő jogok abszolút és elidegeníthetetlen jogok, azaz a szerzőt mindenki-vel szemben megilletik, és – végső soron a szerző jogait is korlátozó módon – forgalomképtelenek. Ez azt is jelenti, hogy a szerző személyhez fűződő jogait nem ruházhatja át, azok más-ként sem szállhatnak át és a szerző nem mondhat le róluk.¹⁵⁶ Mindez nem akadályozza a mű hasznosítását, csak azt garantálja, hogy a szerző kapcsolata a művével – a befogadó közönség számára is érzékelhetően – továbbra is fennmaradjon. A személyhez fűződő szerzői jogoknak mindazonáltal vannak korlátai, amelyek közül a legismertebb az, amikor maga a szerző tesz a személyhez fűződő jogát érintő (lemondásnak, átruházásnak nem minősülő) nyilatkozatot, például egy képzőművészeti kiállítás esetén neve feltüntetésének mellőzését kéri.

152 A Ptk. 2:43. §-a szerint a személyiségi jogok sérelmét jelenti különösen:

a) az élet, a testi épség és az egészség megsértése;
b) a személyes szabadság, a magánélet, a magánlakás megsértése;
c) a személy hátrányos megkülönböztetése;
d) a becsület és a jóhírnév megsértése;
e) a magántitokhoz és a személyes adatok védelméhez való jog megsértése;
f) a névviseléshez való jog megsértése;
g) a képmáshoz és a hangfelvételhez való jog megsértése.

153 GYERTYÁNFY (2014) i. m. (22. lj.) 64.

154 Szjt. 4. § (1) bekezdés.

155 A BUE 6bis szakasza és az ENSZ Emberi Jogok Nyilatkozatának (1948) 27. § (2) bekezdése szerint minden embernek joga van a tudományos, irodalmi és művészeti alkotáshoz fűződő erkölcsi és anyagi jogai védelmére.

156 Az Szjt. 9. § (2) bekezdésében foglalt tiltás nem jelenti azt, hogy a személyhez fűződő jogok gyakorlására is csak maga a szerző jogosult. Ha a felhasználási szerződésben a szerző hozzájárult, a felhasználó is fellephet a személyhez fűződő jogok védelmében (Szjt. 15. §).

A műhöz tartozó személyhez fűződő és vagyoni jogok kettéválása különösen a kötelező közös jogkezelés körében érzékelhető igen plasztikusan: nyilvánosságra hozott művek kötelező közös jogkezelés körébe tartozó felhasználására a díjigényre szorított szerző egyáltalán nem jogosult engedélyt adni (vagy azt megtagadni), személyhez fűződő jogait ettől függetlenül kizárólag ő gyakorolhatja, és főszabályként csak ő léphet fel azok megsértése esetén.¹⁵⁷ Személyhez fűződő szerzői jogokkal – a Ptk.-ban szabályozott személyiségi jogoktól eltérően – a szerzői jogi védelem jellegéből adódóan¹⁵⁸ kizárólag természetes személyek rendelkezhetnek, így a mű esetleges hasznosítása során a felhasználót legfeljebb az ezek érdekében való fellépésre jogosíthatja fel az Szjt., vagy maga a szerző a felhasználási szerződésben tett kifejezett hozzájárulásával.¹⁵⁹ Ki kell hangsúlyozni azonban, hogy a vizuális művek esetében nem tipikus és nem is életszerű a felhasználó (vizuális műveknél leginkább a képzőművészeti alkotás vevője vagy építészeti mű megrendelője/tulajdonosa) önálló fellépése a szerző(k) személyhez fűződő jogainak esetleges megsértése miatt.

A szerző halála után, a védelmi időn belül a személyhez fűződő jog megsértése miatt felléphet a szerző irodalmi, tudományos vagy művészi hagyatékának gondozója, ennek hiányában pedig, illetve – ha a megbízott nem intézkedik – a szerzői jogok örököse.¹⁶⁰ A jogörökös csak a személyhez fűződő jogok megsértése esetén léphet fel, vagyis nem gyakorolhatja e jogok „aktív közreműködést” igénylő részét, például nem változtathatja meg vagy módosíthatja a művet (ami képzőművészeti alkotások esetében ugyancsak nem jelent valós veszélyt és az ilyen eset előfordulása is rendkívül ritka). A védelmi idő eltelte után a szerző emlékének megsértése címén az érintett közös jogkezelő szervezet vagy szerzői érdekképviselői szervezet is felléphet olyan magatartás miatt, amely a védelmi időn belül sértené a szerző jogát arra, hogy a művén vagy a művére vonatkozó közleményen szerzőként feltüntessék.¹⁶¹ A védelmi idő letelte után tehát csak a névjog „maradékával” találkozunk, amelynek védelme már nem annyira a szerző, sokkal inkább a társadalom érdeke. Egy múzeum (mint állandó kiállítóhely) felhasználói minőségében kizárólag a védelmi időn belül és csak akkor léphet fel a szerző meghatározott személyhez fűződő jogai védelmében, ha ahhoz az alkotó a szerződésben kifejezetten hozzájárult.¹⁶²

A szerzői személyhez fűződő jogokkal párhuzamosan, a Ptk. más jogalapon védi a szerzőt mint természetes személy polgári jogi személyiségi jogait: az adott műtől függetlenül, az embert illeti meg többek között becsületének, jó hírnevének, emlékének védelme. Ebből következően a védelmi idő lejártát követően a név feltüntetésével kapcsolatos szerzői jogi jogalap mellett lehetőség van arra is, hogy amennyiben egy művel összefüggő cselekmény (például annak eltorzítása, vagy szerzőjére méltatlan – akár becsületére sérelmes – átdolgozása) az elhunyt szerző mint természetes személy emlékét is sérti, hozzátartozója vagy örököse, bírósághoz forduljon kegyeleti

157 Képzőművészeti alkotások esetében – az irodalmi művekhez vagy zeneművekhez képest – még kevésbé értelmezhető és lenne kivitelezhető, hogy egy szerző megtiltsa vagy egyedileg engedélyezze műveinek magáncélú másolását (reprográfia).

158 Alkotó tevékenységet értelemszerűen csak természetes személyek végezhetnek, a szerzői jogi védelem pedig ezt az alkotó folyamatot védi, illetve honorálja jogok biztosításával.

159 Szjt. 15. §: „A szerző meghatározott személyhez fűződő jogainak védelmében a felhasználó is felléphet, ha ahhoz a szerző a felhasználási szerződésben kifejezetten hozzájárult.”

160 Szjt. 14. § (1) bekezdés.

161 Szjt. 14. § (2) bekezdés.

162 Szjt. 15. §.

jog megsértésére hivatkozva.¹⁶³ Érdeemes megjegyezni, hogy ennek az elméleti lehetőségnek a művészet szabadságára, az egyes műfajok eszközeinek különbségére és a – morális mércével nem mérhető – kreatív, újszerű alkotói megoldásokra tekintettel igen szűk tere lehet a gyakorlatban és ott is leginkább irodalmi műveknél vagy zeneműveknél, nem pedig a vizuális művek körében.¹⁶⁴

A funkcionális művek (főképpen a vizuális művek körébe tartozó építészeti alkotások) esetében mind a bírói, mind a szakértői gyakorlat ésszerűen és létszerűen korlátozza a személyhez fűződő jogok eltúlzott érvényesítését, így például az épülettulajdonos vagyoni (gazdasági) jogainak érvényesülése meghatározott esetekben előbbre való mint az építészeti alkotás szerzőjének személyhez fűződő jogai.

Az Szjt. „Személyhez fűződő jogok” címet viselő fejezete a három legalapvetőbb – a szerző és az alkotás közti személyes kapcsolatot leginkább megtestesítő személyhez fűződő jogot biztosítja az alkotók számára, emellett a törvény egyéb fejezetei is tartalmazznak több olyan rendelkezést, amely a szerző és műve közötti eszmei-erkölcsi kapcsolatot rendezi.¹⁶⁵ Képzőművészeti alkotások esetében ezt a kapcsolatot tovább árnyalja (vagy inkább mélyíti), hogy értékesítéskor az egyedi műalkotás kikerül az alkotó birtoka és fennhatósága alól, így azon már nem tud változtatni, javítani, átdolgozni, szemben például az irodalmi művek többségével vagy a zeneművekkel.

A következőkben az egyes személyhez fűződő jogokat elemezzük a vizuális művek szögéből annak előre bocsátásával, hogy a gyakorlatban egyes jogosultságoknak (például a mű integritásának védelme) hangsúlyosabb, míg más jogoknak (például a mű visszavonása vagy a névjog) itt lényegesen kisebb jelentősége van.

3.5.2. A mű nyilvánosságra hozatala

A szerző személyétől elválaszthatatlan és át sem ruházható személyhez fűződő jogok körében az Szjt. első helyen tárgyalja a mű nyilvánosságra hozatalát, ezzel is kiemelve és hangsúlyozva a szerző döntési szabadságát alkotása felett.¹⁶⁶ Ebbe a művészi szabadságba az is beletartozik, hogy az alkotó megsemmisítse a kizárólagos uralma alatt álló kéziratot, vázlatot vagy akár egy kész festményt, mint ahogy erre több esetet is feljegyzett az művészettörténet.¹⁶⁷ Ez a jog

163 Ptk. 2:50. § [Kegyeleti jog]: (1) bekezdés: Meghalt ember emlékének megsértése miatt bírósághoz fordulhat a hozzátartozó vagy az, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített. Bővebben: GÖRÖG Márta: A kegyeleti jog gyakorlásának jogosultjairól és az érvényesíthetőség időbeli korlátairól. *Polgári jogi kodifikáció*, 2005/2. 15–19.

164 Erre jó példa az SZJSZT-30/03. számú szakvélemény, amelyben a Testület Bartók Béla Csodálatos Mandarin című zeneműve filmfeldolgozásával kapcsolatban – bár az integritáshoz fűződő szerzői személyes jogot vizsgálva, de megállapításaiiban a jóhírnév, becsület megsértésének általános feltételeit is érintve – arra a megállapításra jutott, hogy „a perbeli táncfilm Bartók Béla becsületére vagy hírnevére nem sérelmes. A szakvéleményben a testület rögzítette, hogy az SZJSZT-nek sem az eszmei mondanivaló vizsgálata, sem esztétikai elemzés kifejtése nem feladata. Amennyiben felperesek igényüket polgári jogi alapon próbálták volna érvényesíteni, valószínűleg a bíróság ugyanúgy erre a végkövetkeztetésre jutott volna, hiszen a tárgyi esetben egy esetlegesen negatív fogadtatású tánc- vagy film-adaptáció nem a zeneszerző, hanem az átdolgozó jó hírére lehetne negatív hatással.

165 GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *A szerzői jogi törvény magyarázata*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2006. 62.

166 Szjt. 10–11. §-ai.

167 Claude Monet állítólag több száz vízililiomos képét semmisítette meg, mert a kritikusok nem rajongtak értük, de Auguste Renoire-ról is feljegyezték, hogy alkotói válsága idején, depressziós hangulatában sok kész művét megsemmisítette.

magában foglalja a nyilvánosságra hozatalhoz adott hozzájárulás visszavonásának a jogát, illetve a már nyilvánosságra hozott mű további felhasználásának megtiltását. Értelemszerűen ezeket a jogokat csak korlátozott mértékben és szűk keretek között lehet gyakorolni képzőművészeti műveknél: a nyilvánosságtól való visszavonás még megvalósítható a kiállítás megtiltásával, de a mű továbbértékesítésének a megakadályozása a gyakorlatban egyszerűen kivitelezhetetlen. (A szerzők általában csak az első vevőig tudják követni a műveik sorsát, a további vásárlók kilétéről legfeljebb akkor szereznek tudomást, ha az erre vonatkozó tájékoztatási kötelezettséget kikötik az adásvételi szerződésben, és a vevők ehhez tartják magukat.)

A nyilvánosságra hozatali jog gyakorlása az irodalmi, a zenei és az audiovizuális művek esetében általában egyszerre történik a felhasználáshoz történő engedély megadásával és a mű átadásával (a szerződésszerű teljesítéssel), de jogi értelemben itt két külön cselekményről van szó. Egy képzőművészeti, iparművészeti, fotóművészeti alkotás tulajdonjogának átruházása többnyire nem számít nyilvánosságra hozatalnak. Azonban speciális esetekben az átruházással is megvalósul a nyilvánosságra hozatal, például egy múzeum számára kiállítás céljából történő értékesítés esetében. Ha pedig a szerző jövőben alkotandó festmény elkészítését vállalja és ezt nem teljesíti (a művet nem adja át a megrendelőnek), ez a szerződés megszegésének minősül, de érintetlenül hagyja a nyilvánosságra hozatali jogokat.

Műalkotások esetében a nyilvánosságra hozatal jellemző formája a kiállítás, amihez a szerző beleegyezése szükséges¹⁶⁸ akkor is, amikor a kizárólagos műpéldány már egy gyűjtő tulajdonában van. Ebből az következik, hogy a szerző megtagadhatja a hozzájárulását, ha a kiállítás időpontja, helyszíne, a kiállítandó alkotások vagy alkotók összetétele, a kiállítás tematikája stb. számára nem elfogadható. Erősebb pozícióban vannak viszont a közgyűjtemények: esetükben a szerző nem élhet ezzel a jogával és díjazásra sem tarthat igényt, aminek az a magyarázata, hogy ezeknél az intézményeknél bizonyos mértékig biztosított a szakszerűség és a szakmai hozzáértés.¹⁶⁹ Kétségtelen ugyanakkor, hogy a közgyűjtemények tág fogalmán¹⁷⁰ belül képzőművészeti kiállítások rendezése leginkább csak a különböző szakmai besorolású muzeális intézményekben kerül sor.¹⁷¹

A kiállítási jog gyakorlásának másik esete, amikor az alkotó maga, vagy sokkal inkább a vele kapcsolatban álló galéria szervez kiállítást, amelyhez szükség lehet az alkotó életműve szempontjából kiemelten fontos, de időközben más személy tulajdonába került művekre is. Ebben az esetben a tulajdonos köteles a művet – a szerző kívánságára – átmeneti időre visszaadni az alkotónak. A törvény két feltételhez köti a tulajdonos rendelkezési jogának ezt a meglehetősen nagyfokú korlátozását:

- a műre a szerzőnek valamely szerzői joga gyakorlása céljából van szüksége (a kiállítási jog gyakorlása értelemszerűen ilyen jog, de ezen kívül felmerülhet például a műről történő reprodukció, művészi fotó vagy tanulmány készítése is),

168 Szjt. 69. § (2) bekezdés.

169 A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény (Kulturális törvény) 1. számú mellékletének o) pontja szerint közgyűjtemény: az állam, a helyi önkormányzat, valamint a nemzetiségi önkormányzat, a köztisztület és a közalapítvány tulajdonában (fenntartásában) működő, vagy általuk alapított könyvtár, levéltár, muzeális intézmény, kép-, illetve hangarchívumok.

170 A Kulturális törvény 1. számú melléklet: o) *Közgyűjtemény*: az állam, a helyi önkormányzat, valamint a nemzetiségi önkormányzat, a köztisztület és a közalapítvány tulajdonában (fenntartásában) működő, vagy általuk alapított könyvtár, levéltár, muzeális intézmény, kép-, illetve hangarchívumok.

171 A Kulturális törvény 37/A. § (7) bekezdése szerint a muzeális intézmény szakmai besorolása szerint lehet közérdekű muzeális kiállítóhely, közérdekű muzeális gyűjtemény, múzeum (tematikus múzeum, területi múzeum, megyei hatókörű városi múzeum, országos szakmúzeum, országos múzeum).

- a joggyakorlás nem sértheti a tulajdonos méltányos érdekét. Ez már sokkal általánosabb, ezáltal szűkebb körre korlátozható meghatározás, aminek a konkrét tartalmát leginkább a szakmai szokások alakították ki, és további egyeztetést, együttműködést feltételez a felek között. Általánosságban elmondható, hogy nem sértheti a tulajdonos méltányos érdekét egy tipikusnak mondható 30 napos időtartamú időszaki kiállítás.

Problémát jelent ugyanakkor, hogy ez a rendelkezés önmagában nem tudja betölteni rendeltetését, mivel a kiállítási jog zökkenőmentes gyakorlásához, esetleges kikényszerítéséhez az Szjt. nem kapcsol semmilyen eszközrendszert. Ha műalkotás tulajdonosa nem adja át a művet a szerzőnek, az egyetlen szóba jöhető lehetőség a peres út, ami azért nem életszerű, mert mire a bíróság jogerős ítélete megszületik, addigra a kiállítás már bezárt vagy megrendezése okafogyottá vált. Ez lehet a magyarázata annak, hogy nincs tudomásunk a műtárgy(ak) kiállítási célra történő rendelkezésre bocsátását elrendelő bírósági ügyről, illetve ítéletről. Jogi megoldást esetleg az ideiglenes intézkedés¹⁷² kezdeményezése jelenthetne a szerző vagy a kiállítást szervező(k) részéről. Az Szjt. ugyanis a szerzői jog megsértése esetén igénybe vehető polgári jogi jogkövetkezmények körében lehetővé teszi az ideiglenes intézkedés elrendelését a szerzői jog megsértése miatt indított perekben, azonban ennek alapfeltétele kell legyen annak valószínűsítése, hogy az intézkedés a kérelmező különös méltánylást érdemlő jogvédelméhez szükséges.¹⁷³ Releváns bírósági ítéletek hiányában ennek a jogintézménynek a kiállítási jog gyakorlása keretében történő alkalmazhatóságáról nem lehet felelősen nyilatkozni.

3.5.3. *A név feltüntetése*

A szerzőt megilleti a jog, hogy művén és a művére vonatkozó közleményen – a közlemény terjedelmétől és jellegétől függően – szerzőként feltüntessék, valamint hogy e minőségét senki se vonja kétségbe.¹⁷⁴ Korlátozza, hogy a szerző ezt a jogát a felhasználás jellegétől függően, ahhoz igazodó módon gyakorolhatja. Az Szjt. ezt az általános felhasználói kötelezettséget néhány esetben külön is kiemeli: a szerzőt – a felhasználás jellegétől függően, ahhoz igazodó módon – a mű részletének átvétele, idézése vagy ismertetése esetén is meg kell jelölni; az átdolgozáson vagy feldolgozáson, illetve a fordításon az alapul szolgáló mű szerzőjének nevét is fel kell tüntetni.

172 A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 156. § (1) bekezdése szerint a bíróság kérelemre ideiglenes intézkedéssel elrendelheti a kereseti kérelemben (viszontkeresetben), illetve az ideiglenes intézkedés iránti kérelemben foglaltak teljesítését, ha ez közvetlenül fenyegető kár elhárítása vagy a jogvitára okot adó állapot változatlan fenntartása, illetve a kérelmező különös méltánylást érdemlő jogvédelme érdekében szükséges, és az intézkedéssel okozott hátrány nem haladja meg az intézkedéssel elérhető előnyöket. A bíróság az ideiglenes intézkedés elrendelését biztosítékadáshoz kötheti. A bíróság számára a Pp. nem írja elő azt, hogy milyen intézkedéseket teher, az az intézkedés iránti kérelem függvénye. Az ideiglenes intézkedés legkorábban a keresetlevél benyújtásával együtt kérhető. A bíróságnak a mérlegelés során arányosítani kell, azaz csak olyan intézkedést rendelhet, melynek várható előnye nem haladja meg az általa okozott hátrányt. Ezek a szigorú kritériumok is szerepet játszhatnak abban, hogy a kiállítási jog kikényszerítésére az ideiglenes intézkedés jogintézménye sem igazán alkalmas.

173 Szjt. 94/A. § (1) bekezdés: „A szerzői jog megsértése miatt indított perekben az ideiglenes intézkedést – az ellenkező valószínűsítéséig – a kérelmező különös méltánylást érdemlő jogvédelméhez szükségesnek kell tekinteni, ha a kérelmező igazolja, hogy a mű szerzői jogi védelem alatt áll, valamint, hogy ő a szerző, a szerző jogutóda vagy a mű olyan felhasználója, illetve a szerzői jogok közös kezelését végző olyan szervezet, amely jogosult saját nevében fellépni a jogsértéssel szemben.”

174 Szjt. 12. §.

A név feltüntetésének kötelezettségét az Szjt. kifejezetten rögzíti továbbá a szabad felhasználás egyes eseteinél,¹⁷⁵ illetve meghatározza, hogy ez mely esetben nem kötelező. Ilyen esetnek minősül az audiovizuális médiaszolgáltatásban képzőművészeti, fotóművészeti, építészeti, iparművészeti vagy ipari tervezőművészeti alkotás díszletként történő szabad felhasználása.¹⁷⁶ Ezekre az alkotásokra vonatkozóan az Szjt. további, a gyakorlat által is alakított, életszerű kivételeket tesz a név feltüntetésének általános kötelezettsége alól,¹⁷⁷ de a média-tartalmakban (például kulturális, művészeti műsorszámokban) megjelenő képzőművészeti alkotások általában nem tartoznak ebbe a körbe. Másként fogalmazva, egy filmalkotásban vagy audiovizuális műsorszámában a díszletfunkción túlmenően bemutatott vizuális alkotásnál az egyéni-eredeti jelleg vizsgálata nélkül (a felhasználás típusához igazodó módon) szokásosan fel kell tüntetni a vizuális mű szerzőjének nevét is a film stáblistájában.¹⁷⁸

A névjog magában foglalja a feltüntetés jogának „fordítottját” is (anonimitáshoz való jog); a szerző dönthet úgy, hogy háttérben marad, és jogosult művét nevének megjelölése nélkül vagy felvett néven is nyilvánosságra hozni. Ez utóbbi főként irodalmi művek esetében fordul elő, vizuális műveknél ritkán találkozunk álnévvel. A képzőművészetben, azon belül is leginkább a graffiti-művészetben viszont tipikusnak tekinthető az alkotó személyének titokban maradása. Még az olyan világhírű graffitiművész mint a brit Banksy is ragaszkodik az anonimitáshoz, igaz, ezt sokan csak ügyes marketing-fogásnak tartják, ami csak növeli a művész ársíkját és piaci értékét.

A név feltüntetésének egyik – talán leglényegesebb – joghatása az a vélelem, amely szerint az ellenkező bizonyításáig azt kell szerzőnek tekinteni, akinek a nevét ilyenként a művön a szokásos módon feltüntették.¹⁷⁹ Képzőművészeti alkotások esetében a névfeltüntetés szokásos módja az egyedi szignó, ami – akár egy vízjel – azonosítja a művészt és megteremti személyes viszonyát a művével. Nem véletlen, hogy a szignó nélküli képek általában alacsonyabb értéket képviselnek, még akkor is, ha igazolható az alkotó személye. Általában az alkotóművésznek nem fűződik érdeke a szignó elhagyásához, ugyanis ez később lehetetlenné teheti vagy megnehezítheti a művek beazonosíthatóságát. Ettől függetlenül a képzőművészetben is – hasonlóan az alkotóművészet más műfajaihoz – előfordul, hogy a szerző az általa kevésbé minősített művet nem látja el kézjeggyel. Egy irodalmi mű esetében általában nem történhet meg, hogy az ilyen okból visszatartott művek a szerző (vagy jogutódja) enge-

175 Idézés, átvétel, nyilvánosan tartott előadás részlete, politikai beszéd, időszzerű napi eseményekről szóló cikkek, sugárzott művek, díszlet és jelmez céljára készült alkotások az Szjt.-ben rögzített feltételekkel szabadon felhasználhatók – a jogszerű felhasználás egyik feltétele a név feltüntetése.

176 Szjt. 36. § (3) bekezdés.

177 Szjt. 68. § (1) bekezdés: „A szabadban, nyilvános helyen, állandó jelleggel felállított képzőművészeti, építészeti és iparművészeti alkotás látképe a szerző hozzájárulása és díjazás nélkül elkészíthető és felhasználható.

(2) Tudományos ismeretterjesztő előadás, továbbá iskolai oktatás céljára [33. § (4) bekezdés] képzőművészeti, építészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotás képe, valamint a fotóművészeti alkotás a szerző hozzájárulása és díjazás nélkül felhasználható.”

178 A szerzők nevének és alkotói minőségüknek a stáblistán való feltüntetése a kialakult szokásoknak megfelelően egyértelmű, ellenben a közleményekben (például műsorújság, plakát) történő megjelenés jellege, terjedelme viszont határt szab a szerzők, szomszédos jogi jogosultak és esetleg más közreműködők nevének feltüntetésére. A gyakorlatban ebből ritkán származik jogvita.

179 Ha nem egyértelmű az alkotó személye, akkor szakértőket kell bevonni az azonosításhoz. Amennyiben viszont a még élő alkotó utóbb kézjeggyel látja el a korábban nem szignált művét, ezzel mintegy sajátjaként ismeri el azt, ami csak ellenkező bizonyítással dönthető meg.

délye nélkül napvilágot lássanak, míg műalkotásoknál sokkal egyszerűbben a műkereskedelmi piacra kerülhet egy szignó nélküli festmény, szobor vagy grafika. A szerzői jog nem tudja igazán kezelni ezeket a helyzeteket, és a polgári jogból is legfeljebb azt lehet alapul venni, hogy a szerző végintézkedéssel rendezheti a szignó nélküli műveinek, valamint a vázlatok, félkész művek jövőbeni sorsát.

Az Szjt. elsősorban az építészeti művek esetében határoz meg külön szabályokat a név feltüntetésére, figyelemmel a tervező (szerző) különleges – például a tervezés idejéhez vagy a név épületen, műszaki létesítményen történő elhelyezésének módjához, helyéhez fűződő – érdekeire. Műalkotások tekintetében e tárgykörben csak annyit mond ki a törvény, hogy a mű kiállítása esetén a szerző nevét fel kell tüntetni.¹⁸⁰ Természetesen a szerző ebben az esetben is élhet azzal a jogával, hogy a kiállításhoz ugyan hozzájárul, de megtiltja nevének képfeliraton és katalógusban való megjelenítését.

3.5.4. A mű egységének védelme (integritás-jog)

A szerző egyik legfontosabb és legszemélyesebb érdeke, hogy maga döntsön a mű eredeti állapotának megtartásáról (egységéről) vagy esetleges megváltoztatásáról. Ez műfajtól, művészeti ágtól függetlenül minden műtípusra igaz. Képzőművészeti alkotásoknál a mű egységének védelmét, a műbe történő beavatkozás kiszűrését és kizárását nehezíti a magántulajdonba kerülő művek eltűnése a nyilvánosság elől, ami szinte lehetetlenné teszi a szerzők tudomszerzését a jogsértő beavatkozásról és fellépésüket e magatartásokkal szemben. Ennek a kiszolgáltatottságnak egyedül a kiállítási jog érvényesíthetősége szabhat gátat, figyelemmel a művek nyilvánosságra hozatala kapcsán a 3.5.1. pontban jelzett problematikára.

Mindezekről eltekintve, az Szjt. főszabályaként a szerzői alkotás integritásához, sérthetlenségéhez fűződő jog alapján a szerző személyhez fűződő jogát sérti művének mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása vagy a mű más olyan megváltoztatása vagy a művel kapcsolatos más olyan visszaélés, amely a szerző becsületére vagy hírnevére sérelmes.¹⁸¹ A mű egysége megsértésének két törvényi esete között alapvető különbség, hogy amíg az alkotás eltorzítása, csonkítása – e fogalmak jelentéséből adódóan – csak a mű lényegének megváltoztatásával történhet, addig a becsületre, jóhírnévre sérelmes megváltoztatás és hasonló visszaélés a műbe való beavatkozás nélkül is jogsértő lehet (a védelem itt a mű gondolatiságára, szellemiségére is irányul, így akár a mű környezetéből, ismertetéséből eredő „leértékelés” is alapot teremthet ilyen igényre).¹⁸² Annak elbírálása, hogy hol húzódik a határ egy szerzői műnek az adott kor művészeti, erkölcsi értékrendjének megfelelő vagy műfaji sajátosságok miatt indokolható, a mű egységét tiszteletben tartó értelmezése, illetve jogsértő megváltoztatása között – a Testület szakvéleménye szerint – mindig konkrét tényállás ismeretében lehetséges.¹⁸³ Ehhez azt kell hozzátenni, hogy a tényállás mellett a műfaji sajátosságok is kihatással vannak ennek a képzeletbeli határnak a kijelölésére, és éppen a képzőművészet az a művészeti ág, ahol a leg-

180 Szjt. 69. § (3) bekezdés.

181 Szjt. 13. §.

182 GYERTYÁNFY (2014) i. m. (22. lj.) 79.

183 SZJSZT-30/03. A szerzőnek a mű egységét védő személyhez fűződő joga Bartók Béla: A csodálatos mandarin című zeneművéből készült táncfilm esetében.

nehezebb a műbe való beavatkozás jogszerű vagy jogellenes szintjét meghúzni, megállapítani. Egy szobor esetében például elképzelhetetlen és értelmezhetetlen bármiféle apró változtatás magán a művön, de festményeknél is maximum a keret lecserélését engedi meg a jogértelmezés és a (jog)gyakorlat.¹⁸⁴

A jogalkalmazást nehéz helyzetek elé állíthatják továbbá azok az esetek, amikor a szerző (személyhez fűződő és vagyoni) jogai, valamint a tulajdonos tulajdonhoz fűződő joga mint egymással konkuráló jogok között kell igazságot tenni. Képzőművészeti alkotásoknál – a védett alkotásokra vonatkozó örökségvédelmi előírások mellett – az Szjt.-ben rögzített kiállítási jog a legfontosabb, a tulajdonos rendelkezési jogát korlátozó szabály. Építészeti alkotások és műszaki létesítmények esetében ezzel szemben gyakoribb a műpéldányokra vonatkozó tulajdonosi joggyakorlás és a szerzői jog összeütközése. Az ilyen ügyeknél – erre vonatkozó speciális szabály hiányában – a bíróságok összemérik a szemben álló ellentétes érdekeket és érdeksérelmeket, és ennek mentén döntenek valamelyik jog elsőbbségéről, illetve korlátozásáról.¹⁸⁵

Az integritásjog első esetkörénél, a mű eltorzítása, megcsonkítása megítélésénél a bírói gyakorlat csak a mű lényeges vonásait érintő beavatkozást tekinti jogsértésnek. Ebből az következne, hogy apró, kizárólag formai változtatások nem minősülnek jogsértésnek. Az irodalom és a zene körében például megengedhető és nem tekinthető személyhez fűződő jogsérelemnek az olyan rövidítés, kihagyás, hozzáadás, amely nem változtatja meg a műről alkotható összbemutatót. Vizuális alkotásoknál bonyolultabb a helyzet, mivel az Szjt. csak az építészeti művekre vonatkozóan állapít meg külön szabályt,¹⁸⁶ miközben a képzőművészetben is gyakran találkozhatunk olyan esetekkel, amikor azt kell megítélni, hogy a műbe történő illetéktelen beavatkozás (például egy festmény megváltoztatása átfestéssel) csupán a szerző személyhez fűződő jogát sérti, vagy vagyoni jogait (leginkább az átdolgozás jogát) is érinti. A képző-, ipar és fotóművészeti alkotások magasabb védelmi szintjét támasztja alá az idézés mint szabad felhasználás tilalma ezeknél a műveknél.¹⁸⁷ Ebből logikusan az következik, hogy igen szűk a mozgástér ezeknek az alkotásoknak a szerző engedélye nélküli megváltoztatására. A gyakorlatban leginkább a művek másodlagos (például többszörözés útján történő) felhasználása körében találkozhatunk ilyen esetekkel, amikor a reprodukció során kerül sor a képzőművészeti alkotások eltorzítására, csonkítására például átfestéssel, a színek változtatásával, vagy a formátum és a méret – nem az általában elfogadott nyomdatechnikai minőség miatti – megváltoztatására. A Fővárosi Ítéltábla döntése szerint ugyanis önmagában az a tény, hogy a nyomdai kiadványban a képzőművészeti alkotás nyomtatminősége nem tökéletes, nem jelenti a műintegritás sérelmét.¹⁸⁸ A modern képzőművészetben ugyanakkor gyakori az olyan átírás, másolás, melynek során a későbbi alkotó

184 Külön kérdés az alkotó által készített és a műhöz „kapcsolt” egyedi keret, amely ezáltal részévé válik a műnek, így eltávolítása, lecserélése felvetheti a mű integritásának megsértését.

185 BDT2010. 2329. Az építmény tulajdonosát megilleti az a jog, hogy a tulajdonában álló épületet átépítse, ennek során külső megjelenését, építészeti kialakítását, rendeltetését módosítsa vagy azt elbontsa. A tulajdonos használati jogának rendeltetésszerű gyakorlásához kapcsolódó átépítés nem eredményezheti a tervező szerzői jogainak sérelmét. A tervező szerzői joga szempontjából a felhasználó hasznosítási jogosultságait érdekösszeméssel kell mérlegelni.

186 67. § (1) bekezdés: „A mű jogosulatlan megváltoztatásának minősül az építészeti alkotás vagy a műszaki létesítmény tervének a szerző hozzájárulása nélkül történő olyan megváltoztatása, amely a külső megjelenést vagy a rendeltetésszerű használatot befolyásolja.”

187 Szjt. 67. § (5) bekezdés.

188 BH2004. 326.

mintegy „kisajátítja” egy korábbi szerző művét. Ezekben az esetekben elvárás, sőt, kötelező az eredeti szerző nevének és műve címének feltüntetése, viszont a gyakorlatban erre ritkán (vagy jobb esetben az új mű címében) kerül sor. Az is tény, hogy az ilyen ügyekből fakadó viták elvélve jutnak el bírósági tárgyalóteremig.¹⁸⁹

Az integritásjog második esetköre, a becsületre vagy hírnévre sérelmes megváltoztatás vagy más ilyen visszaélés alatt mindenekelőtt a mű szellemi változatlanlanságát kell érteni. Egy mű eszmei változatlanlanságát, sértetlenségét veszélyezteti például az olyan bemutatás, vagy olyan kontextusba helyezés, melynek eredményeképpen az elfogulatlan, átlagos néző, hallgató számára leértékelődik a mű. Az alkotó hírnevére és/vagy a becsületére sértő lehet egy városi főtérre rendelt, ott elhelyezett szobrának áthelyezése egy eldugott területre, kivéve, ha a tulajdonos jogos érdekei erősebb indokot szolgáltatnak a kifogásolt helyre történő áthelyezésre (például azért, mert az eredeti terület életveszélyessé vált vagy azon átfogó rekonstrukció, átépítés veszi kezdetét).¹⁹⁰ Az is sértheti egy festőművész becsületét, ha képeit olyan környezetben, illetve olyan alkotók műveivel együtt tervezik kiállítani, amely hellyel a művész nem tud azonosulni, vagy akikkel nem akar közösséget vállalni.

Kérdéses lehet, hogy sértheti-e a mű integritásához fűződő jogokat, ha az eredeti műpéldány tulajdonosa szándékosan megrongálja vagy megsemmisíti az alkotást? Kétségtelen tény, hogy sem a nemzetközi egyezmények¹⁹¹ és az Szjt. szabályai, sem az irányadó kommentárok nem nyújtanak jogi védelmet a megsemmisítés ellen. Sajnálatos módon, a szerzői jogok primátusát, a szerzőnek kártérítést megállapító bírósági ítéletek sem születtek e tárgyban.

3.6. Vagyoni jogok

A személyhez fűződő jogok mellett a szerzőt megillető másik nagy jogcsoportot a vagyoni jogok képezik. Ezeket alapvetően az különbözteti meg a személyhez fűződő jogoktól, hogy örökölhetők, róluk halál esetére rendelkezni lehet, továbbá meghatározott esetekben és feltételekkel átruházhatók, illetve átszállnak.¹⁹² A szerzői vagyoni jogokra vonatkozó általános és különös szabályok alapozzák meg a művek felhasználására és a felhasználás engedélyezésére vonatkozó jogosultságokat. Az Szjt. szakított az 1969. évi (rég) Szjt. monista felfogásával, amely a két jogosultság összefonódásának, egységének elvi alapján állva a szerzői vagyoni jogok elidegeníthetlenségét is magában foglalta, és a szerint szabályozta a vagyoni jogok átruházhatóságának, illetve átruházhatatlanságának eseteit, hogy a szerzők és a felhasználók érdekeinek az összevetése és értékelése alapján mit talált helyénvalónak.¹⁹³

189 Az ismertté vált esetek közé tartozik Glenn Brown ügye, aki művészetében rendre megkérdőjelezi a szerzői művek eredetiségének követelményét és gyakran másol klasszikus képeket, így pl. Fragonard, Rembrandt vagy Salvador Dali képeit. A Dali Alapítvány a 90-es években be is perelte a művészt. Glenn Brown megnyerte a pert, arra hivatkozva, hogy ő csak felhasználta a képeket inspirációnak, és a saját egyéniségét hozzáátéve már önálló műalkotássá emelte azokat.

190 SZJSZT-13/13. Köztéri szobor áthelyezése.

191 Különösképpen a BUE 6bis cikke.

192 Szjt. 9. § (3) és (6) bekezdések.

193 FICSOR Mihály (a kommentárokat írta): *Szerzői jogi törvény*. Budapest, Viva Média, 1999. 45–53.

3.6.1. A vagyoni jogok általános jellemzői

Főszabály továbbra is a vagyoni jogok egészben történő elidegeníthetlensége, ám ez alól a törvény számos, taxatív meghatározott kivételt enged a szerzői művek forgalmához fűződő praktikus társadalmi érdeket szem előtt tartva. A kivételek egyik típusa az, amikor a vagyoni jogok átruházását meghatározott esetekben lehetővé teszi az Szjt. (például az adatbázis, a szoftver, a reklámozás céljára megrendelt mű esetében), de erre vonatkozóan semmilyen védelmet nem állít fel. Vannak viszont olyan esetek, amikor a szerző és a felhasználó közötti jogviszonytól függően, a törvény védelmezi a vagyoni jogok egészének a felhasználóra történő átruházását, és az ettől való eltérést, az eltérésre utaló kifejezett (szinte mindig írásbeli) megállapodáshoz köti. Ez a helyzet például a munkaviszonyban vagy más hasonló jogviszonyban létrehozott műveknél, valamint a megfilmesítési szerződésnél. Amennyiben a vagyoni jogok átruházása az erre vonatkozó szerződésben megtörténik, a szerzőt megillető felhasználási jogok és a felhasználás engedélyezésének joga – a szerződésben foglalt esetleges korlátozásokra figyelemmel – a felhasználóra szállnak át, és az Szjt. 16. § (1) bekezdésében foglalt jogokkal már nem a szerző, hanem a felhasználó rendelkezik. A vizuális alkotások hasznosítására viszont általánosságban nem munkaviszony és nem megfilmesítési szerződések keretében kerül sor, hanem adásvételi vagy bizományosi szerződéssel válik a vevő műtárgy tulajdonosává.¹⁹⁴ A műpéldány tulajdonjogának átruházása ugyanakkor nem eredményezi a vagyoni jogok összességének átszállását, mert a műpéldány megszerzése, használata kívül esik a felhasználás lényegén. Képzőművészeti alkotás értékesítésekor a szerzőnél, illetve jogutódjánál maradnak a – későbbiekben részletezett – követő jogi és a művek egyéb, másodlagos, például reprodukciós célú felhasználásainál főszabályként közös jogkezelés keretében érvényesített vagyoni jogok és díjigények.

Hangsúlyozni kell, hogy a szerzői vagyoni jogok nem korlátlanok, azokat az Szjt. preambulumában foglalt alapjogi értékek érvényesülése és elérése érdekében – leginkább a szabad felhasználás különböző eseteivel, lehetőségeivel – korlátozza a jogalkotó. Sajátos korlát a védelmi idő is, amelynek a rendeltetése az, hogy a védelem a szerző halálát követően is meghatározott ideig fennmaradjon.¹⁹⁵

A személyhez fűződő jogokkal megegyezően, a szerzőt a mű keletkezésétől fogva megillető vagyoni jogok jelentik a szerző kizárólagos jogát műve anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére.¹⁹⁶ Az Szjt. a mű egészére vagy valamely azonosítható részére tekinti irányadónak ezt a szabályt, miközben vizuális műalkotások esetében nem kifejezetten értelmezhető és kezelhető a műrészlet. A műkereskedelemben a mű egészének tulajdon-átruházása történik meg, amiből az is következik, hogy a törvényben részletezett engedélyezési jogok közül az anyagi formát öltő

194 Külön kérdés a megfilmesítési szerződéssel létrehozott műben szereplő jellegzetes rajzfilm figurák másodlagos kereskedelmi hasznosításából eredő díjigény, mint az Szjt. 16. § (3) bekezdése szerinti vagyoni részjogosultság (merchandising jog), amely – tekintve, hogy egy másodlagos, reklám jellegű, a film rendes hasznosításán kívüli hasznosítás – nem ruházható át és nem is száll át a filmelőállítóra.

195 A szerzői jogok főszabály szerint a szerző életében és a halálától számított hetven éven át részesülnek védelemben. A hetven évet a szerző (vagy az utójára elhunyt szerző) halálát követő év első napjától, azaz január 1-jétől kell számítani. Így ha például a szerző 1968-ban hunyt el, a hetven évet 1969. január 1-jétől kell számítani.

196 Szjt. 16. § (1) bekezdés.

terjesztés joga¹⁹⁷ a leginkább meghatározó vagy kizárólag előforduló. Továbbmenve, a többszörözés engedélyezésének joga¹⁹⁸ szinte fogalmilag kizárt a műalkotások többsége esetében, hiszen a mű rögzítésével és arról másolatok készítésével az alkotás egyedisége, megismételhetetlensége sérülne. (Kivétel ez alól is létezik, ugyanis egyes műfajoknál – lásd például kisplasztika, rézkarc – ismert és megengedett a művész vagy a művészeti műhely által szignált, korlátozott számú és számozott példányban készített másolat.)

A minden egyes felhasználás engedélyezésének jogát nem úgy kell elképzelni, hogy a művész egyenként engedélyezi például műveinek bemutatását egy médiatartalomban, vagy megjelenítését könyvborítón, újságcikkben illusztrációként. Azokban az esetekben, ahol az Szjt. nem írja elő a szerző kizárólagos joggyakorlását, ott szerepet kapnak az engedélyezésben a közvetítő szervezetek, sőt, bizonyos felhasználások engedélyezését kötelező jelleggel a közös jogkezelő szervezetek végzik ugyancsak törvényi kijelöléssel. A képző-, ipar- és fotóművészek jogainak kollektív kezelését az 1997-ben létrejött HUNGART Vizuális Művészek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület (a továbbiakban: HUNGART) látja el. Tevékenységének alapjait az Szjt. és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Kjkt.) rendelkezései, illetve a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (a továbbiakban: SZTNH) nyilvántartásába vétele biztosítja. A HUNGART a vizuális művészek érdekében és javára ellátja a szerzői jogi törvény értelmében kötelező közös jogkezelést, valamint a jogosultak akaratából történő, önkéntes közös jogkezelést (kiterjesztett közös jogkezelés).

A vagyoni jogokra vonatkozó általános szabályok között az Szjt. meghatározza a jogosulatlan felhasználás legfontosabb eseteit. Ezek:

- a felhasználásra törvény vagy az arra jogosult szerződéssel nem ad engedélyt,
- a felhasználó jogosultságának határait túllépve használja fel a művet (például a felhasználási szerződésekben kikötött példányszám, területi, időbeli stb. korlátokat meghaladó felhasználás).

Álláspontunk szerint ennek a fontos szabálynak a vizuális művek hagyományos adásvételénél éppúgy nincs szerepe, mint annak az előírásnak, miszerint – eltérő törvényi rendelkezés hiányában – a felhasználó köteles a szerzőt vagy jogutódját, illetve a közös jogkezelő szervezetet a felhasználás módjáról és mértékéről tájékoztatni.¹⁹⁹ Képzőművészeti alkotásoknál az egyedi engedélyezés körébe tartozó felhasználás elsősorban a kiállítás, amelynek engedélyezésére – mint láttuk – eleve külön szabályok vonatkoznak.

Összefoglalóan kijelenthetjük, hogy a vizuális műfajok körében a felhasználás legtöbbször tulajdonjog átruházással valósul meg. Ennek során az alkotó a mű első értékesítésével gyakorolja a terjesztés jogát, ami ezzel ki is merül, tehát nem akadályozhatja például a továbbértékesítést, de a felhasználás módjának azonosnak kell maradnia. Ugyanakkor a szerzőnek az egyéb szerzői jogai, mint például a névfeltüntetés, a kiállítás joga vagy az egyéb irányú felhasználás engedélyezése, fennmaradnak.²⁰⁰

197 Szjt. 23. § (1) bekezdés: „A szerző kizárólagos joga, hogy a művét terjeszse, és hogy erre másnak engedélyt adjon. Terjesztésnek minősül a mű eredeti példányának vagy többszörözött példányainak a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tétele forgalomba hozattal vagy forgalomba hozatalra való felkínálással.”

198 Szjt. 18. §.

199 Szjt. 16. § (6)–(7) bekezdések.

200 Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.21.465/2009/4.

3.6.2. A szerző díjazása

A szerzői jog egyik legfontosabb alapvetése az alkotónak járó díjazás biztosítása, még abban az esetben is, ha a mű felhasználása a felhasználó számára semmilyen közvetlen vagy közvetett vagyoni előnnyel nem jár. A szerző természetesen jogosult ingyenesen is engedélyezni a felhasználást, és le is mondhat a jogdíjáról. Az Szjt. főszabályként mondja ki, hogy a díjazásnak – a felek eltérő megállapodása hiányában – a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel arányban kell állnia (arányos díjazás elve). Más esetekben a szerzőt a mű felhasználásáért megfelelő díjazás illeti meg anélkül, hogy a felhasználás engedélyezésére kizárólagos joga volna (megfelelő díjazás elve).²⁰¹ A megfelelő díjigényeket kötelező közös jogkezelés útján lehet és kell érvényesíteni.

Ha az Szjt. a felhasználási szerződés érvényességét megszabott alakhoz köti, a díjazásról való lemondás is csak a megszabott alakban érvényes. A közös jogkezelés keretében érvényesített díjigényről lemondani sem könnyű a többi jogosult érdekeinek védelme érdekében: a szerző ezt a lemondást csak a közös jogkezelő szervezet általi felosztás után, a reá jutó összeg erejéig gyakorolhatja.

A vizuális műfajok körében sajátosan értelmezendők és érvényesítendők ezek a garanciális szabályok, hiszen egy képzőművészeti alkotás hasznosításakor az alkotó nem egyes felhasználási jogokat engedélyez a felhasználó számára, hanem a műpéldány tulajdonjogát ruházza át a vevőre. Ebből következően az arányos díjazás elve is megbicsaklik: a vevő oldalán általában nem jelentkezik a mű hasznosításából származó olyan bevétel, amihez a vételárat arányítani, mérni lehetne. A képzőművészeti alkotások vételárának zsinórmértéke alkotóik elismertségéhez, a művek mindenkori piaci értékéhez igazodik. Az üzleti konstrukció sokkal inkább az ingó adásvétellel, mintsem egy (felhasználási) jog engedélyezésével rokon. Ellenben a megfelelő díjazás elve érvényesül az engedélyezés nélküli díjigény tipikus eseténél, az eredeti műalkotások tulajdonjogának műkereskedő közreműködésével történő visszerthes átruházásakor fizetendő követő jogi díjnál (erről bővebben lásd a 3.7. pontban). Az engedélyezés nélküli díjigény másik nagy esetköre a kép- és hanghordozók magánmásolása és reprográfiai másolása után járó díjazás, amelynek ugyancsak kedvezményezettjei a vizuális művek alkotói.

3.6.3. A többszörözés

A szerzői jog történetében a nyomtatott formában megjelenő művek védelmében már a kezdetektől fogva megillette a szerzőt műve többszörözésének (valamilyen hordozóra rögzítésének és arról másolat készítésének) és a többszörözés engedélyezésének kizárólagos joga.²⁰² Az Szjt. 18. § (1) bekezdése szerint többszörözés „a mű anyagi hordozón való – közvetlen vagy közvetett – rögzítése, bármilyen módon, akár véglegesen, akár időlegesen, valamint egy vagy több másolat készítése a rögzítésről.”²⁰³ Ebből a definícióból könnyedén kiolvasható és levezethető,

201 Szjt. 16. § (4)–(5) bekezdések.

202 Példaként az 1921. évi Szjt. 5. §-a szerint: „Írói műnek többszörösítése, közzététele vagy forgalomba helyezése a szerzői jog bitorlásának tekintendő, ha a szerző beleegyezése nélkül történik...”

203 A (2) bekezdés példákkal illusztrálja a többszörözés fogalmát. Eszerint: „A mű többszörözésének minősül különösen a nyomtatással megvalósuló mechanikai, filmes vagy mágneses rögzítés és másolatkészítés, a hang- vagy képfelvétel előállítása, a sugárzás vagy a vezeték útján a nyilvánossághoz történő közvetítés céljára való rögzítés, a mű tárolása digitális formában elektronikus eszközön, valamint a számítógépes hálózaton átvitt művek anyagi formában való előállítása.”

hogy többszörözésnek minősül bármely vizuális műalkotás eredeti formájában (tehát változtatás, átalakítás nélküli) történő rögzítése bármilyen (analóg vagy digitális) technikával, majd a rögzített műről további másolatok készítése. A vizuális alkotások körébe tartozó építészeti alkotások esetében többszörözés a tervben rögzített alkotás kivitelezése és utánépítése is. A többszörözésnek a vizuális művek felhasználása körében azért van kiemelt jelentősége, mert egy újonnan létrehozott mű az alkotó munkája által szükségszerűen rögzítésre kerül, és a műpéldány eladását, értékesítését követően a többszörözés válik a mű hasznosításának legfontosabb esetévé, ezáltal a szerző további díjazásának, jövedelemszerzésének elsődleges forrásává.

A többszörözés (tehát a rögzítés és másolatkészítés) bármely módozatának gyakorlása és annak engedélyezése a szerzői jogi jogosultak kizárólagos joga. A Fővárosi Ítéltábla erre külön is ráerősített a grafikai művek másolása tárgyában hozott ítéletével, amelyben kimondta: a szerző kizárólagos joga, hogy művét többszörözze, és hogy erre másnak engedélyt adjon; többszörözésnek minősül a rögzítésről történő másolat készítése is, többek között nyomtatással.²⁰⁴

A többszörözésre nem lehet minden esetben egyedileg, egyenként felhasználási engedélyt adni, mivel ez ellehetetlenítené a művekhez történő hozzáférést, a művek eljuttatását a műélvezőkhöz, a fogyasztókhoz. Ennek a helyzetnek a feloldására születtek meg a szabad felhasználás – nemzetközi egyezményekben, közösségi jogban és az Szjt.-ben részletesen meghatározott – általános szabályai és egyes műfajokhoz vagy felhasználási módozatokhoz kapcsolódó különleges esetkörei. A többszörözésre vonatkozó egyedi engedélyezés alóli másik kivétel a szerző engedélyezési jogának díjigényre szorítása: a magánmásolási és a reprográfiai díjigényt például kizárólag közös jogkezelés útján gyakorolhatják a jogosultak; ennek megfelelően a képző-, ipar- és fotóművészeti alkotók a HUNGART-tól igényelhetik és kapják meg a díjazást e felhasználások után.²⁰⁵

A magánmásolási díj a hang- és képfelvételek otthoni, magáncélú, jövedelemszerzést nem szolgáló elektronikus (analóg és digitális) másolásának ellenértéke.²⁰⁶ Indoka az, hogy ezek a hang- és képfelvétel példányok (beleértve a képzőművészeti alkotásokról készített reprodukciókat is) csökkentik a művek eladási és más, engedélyhez kötött felhasználási lehetőségeit. A díjat az üres kép- és hanghordozó eszközök gyártója, importőre fizeti meg, aki ezt a díjat a fogyasztói árban áthárítja a vevőkre.²⁰⁷ Mivel a díj átalány-jellegű, az annak megfizetésére vonatkozó kötelezettség független attól, hogy az adott hordozóra ténylegesen készítenek-e magáncélú másolatot az érintett jogosultak műveiről vagy teljesítményeiről, hiszen ennek egyedi ellenőrzése, nyilvántartása lehetetlen lenne. A befolyt díjból azok a szerzők és más jogosultak részesednek, akik olyan műveket alkotnak, illetve adnak elő, adnak ki, amelyek sugárzással vagy vezeték útján vagy kép- vagy hanghordozón kerülnek a közönséghez, és így vélelmezhető, hogy azokat magáncélra képi, hang- anyagként tömegesen átmásolják.

204 Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.939/2011/7.

205 A díjfizetésre közvetlenül kötelezettek az összes olyan üres hang- és képhordozók gyártói és azokat az országba behozó személyek, amely hordozókra általában rádióból, televízióból, kábeltévé műsorból, hanglemezből, videopéldányról, vagy egyre elterjedtebb módon az internetről műveket, előadói teljesítményeket, hangfelvételeket, filmeket másolnak.

206 Szjt. 20. §.

207 A díjfizetésre kötelezettek körének meghatározásánál a jogalkotó figyelemmel volt arra, hogy az Európai Unió tagországai között az egységes belső piacon a művek, teljesítmények vámfizetés nélkül „lépik át” az államhatárt. Ilyen esetben a hordozót az országba behozó személy és az azt belföldön először forgalomba hozó személy egyetemlegesen felel a jogdíj megfizetéséért, azaz bármelyiküktől követelhető a teljes jogdíjösszeg.

Díjazásban részesülnek a képzőművészek, az iparművészek és a fotóművészek is, akiket a képhordozók után beszedett díjból 4 százalék részesedés illet meg,²⁰⁸ ha az érintett közös jogkezelő szervezetek másképp nem állapodnak meg.²⁰⁹ Az egyes jogosultakra vonatkozó egyedi díjszámítást és felosztást a szervezetek maguk végzik el a belső felosztási szabályzataik alapján. Minden jogosulti csoportot érinti az a 2014-től hatályos szabály, miszerint a kezelési költségekkel csökkentett jogdíjnak a 25 százalékát a beszedést követően át kell adni a Nemzeti Kulturális Alapnak (NKA). Az NKA az átvett összegeket a Nemzeti Kulturális Alapról szóló 1993. évi XX. törvényben foglalt támogatási célokra használja fel az érintett jogosulti csoportok javára.

A reprográfiai díj a fénymásolással vagy más hasonló módon, papíron vagy más hasonló hordozón (reprográfiával) többszörözhető művek szerzőit, valamint könyv- és lapkiadókat a magáncélú másolásra tekintettel megillető díjazás.²¹⁰ A nyomtatott formában terjesztett művek fénymásolása és többszörözése (szabad magáncélú másolása) ugyanis bizonyítottan csökkenti a könyvek, tudományos folyóiratok, kották eladhatóságát. Éppen ezért a jogalkotó – a magánmásolási díjhoz hasonlóan – átalánydíj megfizetésére kötelezi a másoló készülékek gyártóit, illetve külföldi előállítású készülék esetén a vámfizetésre kötelezett személyeket, vámfizetési kötelezettség hiányában pedig a készüléket belföldön először forgalomba hozó személyeket.²¹¹ Az Sztj. – kiegészítő jelleggel – üzemeltetői jogdíjat is megállapít az ellenérték fejében harmadik személyek számára másolatot készítő vállalkozások (az ún. copy shopok) terhére.²¹² A díjfizetésre kötelezettek ezeket a terheket áthárítják az eszközök vásárlóira, illetve a másolások megrendelőire. A befolyt reprográfiai díjból azok a szerzők és kiadók részesülnek, akik olyan művek szerzői és kiadói, amelyekről jellegüknél fogva feltehető, hogy fénymásolással vagy hasonló módon magáncélra többszöröznek. A törvény ezek közé sorolja a képzőművészeti és fotóművészeti alkotások szerzőit is, az iparművészeti alkotások szerzőit viszont nem. (Külön érdekesség, hogy az építészeti alkotások szerzői egyik kompenzációs díjra sem jogosultak, miközben joggal feltételezhető, hogy ezeknek a műveknek a terveit, fotóit is előszeretettel rögzítik, többszörözik, illetve másolják.) A reprográfiai jogdíjakat az érintett jogosultak közös jogkezelő szervezetei által önkéntes alapon létrehozott, őket képviselő szervezete, a Magyar Reprográfiai Szövetség (RSZ) állapítja meg és szedi be. A befolyt díjnak a költségek és a kiadókat megillető részesedés levonása után fennmaradt összegéből a szakirodalmi, tudományos művek szerzőit 42, a többi irodalmi mű szerzőit ugyancsak 42,

208 E jogdíjárányok mértékében az érintett közös jogkezelő szervezetek az Sztj. 1998–1999. évi előkészítése során állapodtak meg, és azóta is tartják magukat a törvénybe foglalt részesedési arányokhoz.

209 A díjakat az irodalmi és a zenei művekkel kapcsolatos szerzői jogok közös kezelését végző szervezet, az Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület (ARTISJUS) állapítja meg a többi jogosult közös jogkezelő szervezeteivel egyetértésben és szedi be. A megállapított jogdíjakat tartalmazó jogdíjközleményt minden évben az igazságügyért felelős miniszter hagyja jóvá, és teszi közzé a Hivatalos Értesítőben.

210 Sztj. 21. §.

211 Fénymásoló és egyéb másoló berendezések, nyomtatók és összetett gépek (multifunkciós berendezések) behozatala vagy belföldi gyártása esetén a fizetendő jogdíj a készülék beszerzési árának, illetve gyártói kibocsátási árának 2 százaléka.

212 Az ellenérték fejében történő fénymásolás díjtarifái szerint eltérő összegű jogdíjat kell fizetni a fénymásoló üzletekben, a kiskereskedelmi üzletekben, a felsőoktatási intézményekben, a nyilvános könyvtárakban, közoktatási és közművelődési intézményekben és az egyéb, a nyilvánosság számára hozzáférhető helyen üzemelő eszközök után. Ezen felül a tarifa mértéke függ a készülék üzemelési helye szerinti település típusától, továbbá (a copy shopok esetében) a készülék másolási sebességétől.

a képzőművészeket és a fotóművészeket 16 százalék illeti meg. Szembetűnő, hogy a vizuális művek alkotóinak nagyobb a részesedése a reprográfiai díjakból, mint a magánmásolási díjból. Ennek magyarázata a vizuális művek nagyobb arányú reprográfiai célú többszörözésében keresendő. Nem szabad megfedkezni azonban arról sem, hogy a teljes díjbevétel csökkenteni kell a kiadókat illető hányaddal, ami kb. 40 százalékot tesz ki.²¹³ Az RSZ a beszedett díjakat a fenti felosztási arányok szerint utalja át a jogosultak közös jogkezelő szervezeteinek, amelyek az egyedi díjszámítást és felosztást a belső felosztási szabályzataik alapján végzik el. A reprográfiai jogdíjakat is érinti az a törvényi rendelkezés, amely szerint a kezelési költségekkel csökkentett jogdíjak 25 százalékát a beszedést követően át kell adni az NKA-nak támogatási célra.

A képzőművészeti életben gyakran merül fel a művek alkotói által történő többszörözésének kérdése, leginkább abban a kontextusban, hogy ezek a replikák is eredeti műnek minősülnek-e, továbbá hány eredeti másolat készítése megengedett? A vizuális művészetek egyes műfajaiban megengedett, sőt, tipikus a sorozatok készítése, aminek az elmúlt évszázadokban kikristályosodtak az (íratlan) szabályai, szokásai. Festmények esetében sem ismeretlen ez a fogalom: előfordul, hogy maga a művész festi meg újból ugyanazt a művét az eredetivel teljesen megegyező méretben és formában. Ebben az esetben jogos elvárás, hogy a szerző jelezze a művön vagy egyéb módon, hogy eredeti „másodpéldányt” készített és értékesített. Gyakoriak továbbá az ún. művésmásolatok is, amelyek méretben (néhány centiméterrel) minden esetben eltérnek az eredetitől, ugyanakkor hasonló eszközökkel készülnek mint amiket az eredeti műhöz használtak. Nem kerül felfestésre az eredeti szignó, ellenben a másoló nevét és a másolat készítésének idejét a hátoldalon fel kell tüntetni.²¹⁴

Egy grafikai mű sokszorosított példányai (rézkarcok) akkor minősülnek eredetinek, ha – a művészi szempontok mellett – a következő feltételeknek megfelelnek:

- a mintául szolgáló rajz, téma eredeti, nem egy meglévő műalkotás másolata,
- a művész saját kezűleg (esetleg nyomdász segítségével, például litográfia) munkálja meg a nyomóformát,
- a művész saját kezűleg végzi az összes példány nyomtatását, vagy legalább ellenőrzi azt,
- a művész minden lenyomatot hitelesít, megadva a példányszámot is (általában maximum 100 példányig).²¹⁵

Ezeket erősíti az Szt. annak kimondásával, hogy eredetinek minősül a másolat, ha korlátozott számban a szerző maga készítette, vagy az ő irányításával készült. A sorszámmal, a szerző kézjeggyel ellátott, vagy más alkalmas módon a szerző által megjelölt műpéldányt ilyen másolatnak kell tekinteni.²¹⁶ Ez az eredetiség értelemszerűen nem azonos az Szt. 1. §-ának (3) bekezdésében foglalt eredeti jelleg követelményével, amivel valamennyi műalkotásnak rendelkeznie kell ahhoz, hogy szerzői műként védelemben részesüljön. Az Szt. követő

213 Az Szt. 2016. július 27-éig hatályos szövege még rögzítette ezt a 40 százalékos mértéket.

214 A későbbi visszaélések elkerülése érdekében nem készül másolat régi anyagok felhasználásával. A művészi másolat csak egy példányban készülhet el, nem publikálható és kereskedelmi forgalomba nem hozható. festo-restaurator.hu/ar_masolatra.html

215 Reprodukciós grafika esetén ezzel szemben a művész eredeti művét grafikus szakemberek másolják a nyomóformára. Ilyenkor a cél az eredeti alkotás minél pontosabb reprodukálása nagyobb példányszámban. Nem tartozik ebbe a kategóriába a fotografikus úton készült festmény- vagy grafikai reprodukció.

216 Szt. 70. § (2) bekezdés.

jogra vonatkozó fejezetében elhelyezett műfaj-specifikus szabály tehát eredetinek minősíti azt a műpéldányt (műpéldányokat), amit (amelyeket) a szerző sajátjának ismer el. Ez azt is jelenti, hogy a szerző adott esetben több műpéldányt is úgy tekinthet, mintha azok egyetlen műpéldányok lennének. Tipikusan ez jellemző a fentebb ismertetett rézkarcra²¹⁷ és a szobrász által – legfeljebb tíz példányban – meghatározott, sorszámozott kisplasztikákra.²¹⁸ Minden rétel eredetinek tekintendő mindaddig, amíg maga a művész kéri, hogy felügyelete mellett az öntőmester több darabot állítson elő egy kisplasztikából úgy, hogy a példányszám ne legyen több tíznél. Íratlan, de egyben a legfontosabb szabály, hogy a sokszorosított darabokon az utolsó simításokat és cizellálásokat az eredeti alkotó végezze el.²¹⁹

Hasonló kérdésekkel kell szembenézni a fotóművészeti alkotások²²⁰ szerző általi többszörösésénél is, ahol az eredeti „másolatok” megítélését és értékét ugyancsak befolyásolja a példányok száma és a reprodukciók minősége. Portréfotók esetében – továbbá megrendelésre készült festett képmás tekintetében is – a szerzői jog gyakorlásához az ábrázolt személy beleegyezése is szükséges. Az alkotás reprodukálása semmilyen formában nem történhet oly módon, hogy az képmással való visszaélést valósítson meg. Ide tartozik még az a szabály, hogy a reprodukálásban közreműködő fotósnak a reprodukciós fotó vonatkozásában szerzői jogi igénye nincs, azonban ez nem érinti a fotó elkészítésével kapcsolatos díjigényét.

Az alkotás tulajdonosa, birtokosa a műalkotás reprodukálásához szükséges fizikai hozzájutást korlátozhatja, és az alkotáshoz való hozzáférésért ellenértéket kérhet, amely ellenérték nem tévesztendő össze a szerzői jogdíjjal. A szerzői jogi védelem alatt álló alkotások esetében a szerzői jogosult közreműködésével elvileg biztosítani lehet az alkotáshoz való hozzáférést. A szerzői jogvédelem alatt nem álló alkotások esetében a birtokos, tulajdonos szabadon eldöntheti, hogy az alkotást reprodukálásra rendelkezésre bocsátja-e vagy sem. A fizikai hozzáférés kikerülésére vonatkozó korábbi reprodukció újbóli reprodukálása olyan technika, amely a szerzői jogvédelem alatt álló műalkotások esetében a szerző engedélye hiányában a szerzői jogok megsértését valósítja meg. Szerzői jogi védelem alatt nem álló alkotások esetében az alkotás hasznosítására jogosult személy (például a birtokos, a tulajdonos) vagy szervezet (például múzeum) léphet fel igénnyel, ha bizonyítani tudja, hogy a hozzájárulása nélküli reprodukció az általa birtokolt vagy tulajdonolt műről készült. Megjegyzendő, hogy az igény érvényesíthetősége ebben az esetben is több mint kétséges...

Végül, itt is ki kell térni a HUNGART önkéntes kiterjesztett közös jogkezelésébe²²¹ tartozó jogosítási tevékenységére a már egyszer nyilvánosságra hozott képző-, ipar- és fotómű-

217 Ezzel kapcsolatban lásd még az SZJSZT-08/15. számú szakvéleményt a rézmetszet, rézkarc nyomólemez szerzői jogi oltalmáról.

218 A szobrászatban kisplasztika alá sorolják mindazokat a műalkotásokat, amelyek az életnagyságnál kisebbek és rendszerint belső terek dekorációjának részei.

219 Azon művek, amelyek utánöntött példányszáma – a művész tudomásával – meghaladja a tízet, már csak másolatok, műértékük az eredetinek töredékét éri. Ezek talpán az alkotó jelzése mellett fel kell(ene) tüntetni az öntőmester vagy az ércöntő műhely jelzését. Mivel ez lealacsonyítaná műértéküket, a művész tudtán kívül, esetleg halála után előállított másolatok készítőinek nem áll szándékukban ezzel rontani hamisítványaik műkincspiaci esélyeit. A néha igen kiváló minőségű hamisítványok tömeges megjelenése a piacon az adott művek árának zuhanásához vezet, s végül már csak anyagárban várják nem körültekintő vevőiket.

220 A fényképek, fotók szerzői jogi védelmének megítélése országonként eltérő: vannak államok, amelyek az egyéni, eredeti jelleget nélkülöző fotókat is védelemben részesítik.

221 A kiterjesztett közös jogkezelés minden alkotóra vonatkozik, nemcsak a HUNGART tagjaira, de aki nem kíván ebben részt venni, nyilatkozattal tett bejelentés útján – a jövőre nézve – élhet a kilépés jogával.

vészeti alkotás bármely további, változatlan felhasználásának engedélyezése, akár nyomtatott formában, akár sugárzás vagy az internet útján. A HUNGART vizuális területen alkotó szerzők egyéni, eredeti műalkotásainak a többszörözés fogalmi körébe tartozó reprodukciós célú felhasználására ad engedélyt Magyarország területére. Ennek keretében engedélyezi képző-, ipar-, és fotóművészeti alkotások reprodukcióit különböző felhasználási típusokra, amennyiben azok változatlan másodfelhasználások. Engedélyt kell beszerezni, ha a felhasználni kívánt műalkotás 70 éves védelmi ideje még nem járt le. Az egyes felhasználási módzatok tarifáit a HUNGART évente megjelentetett jogdíjközlése tartalmazza.²²² A jogdíj mértéke elsősorban a felhasználás jellegének, terjedelmének függvénye, amely általános tarifaként, a felhasználóval kötött egyedi szerződésben kerül meghatározásra; egyebekben itt is érvényesül az általános jogelv, miszerint a szerző díjazásának a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel kell arányban állnia.

3.6.4. A terjesztés

A terjesztésre vonatkozó rendelkezések alapján a szerzők kizárólagos joga, hogy forgalomba hozattal vagy fogalomba hozatalra való felkínálással engedélyezzék műveik eredeti példányának és másolatainak a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételét.²²³ Ez a felhasználási jog a művek anyagi formában való hasznosításának egyik alapesete, amelynek lényege a műpéldányok nyilvánosság számára elérhetővé tétele.

Az Szt. normaszövege felsorolja a terjesztés legtipikusabb eseteit. Ezek a műpéldány, vagyis a művet hordozó dolog

- tulajdonjogának adásvétellel vagy más jogcímen történő átruházása,
- bérbeadása,
- importja,
- kereskedelmi célú birtoklása,
- nyilvánosság számára haszonkölcsönbe adása.

A terjesztés joga valamennyi műfajra vonatkozik, de nem igényel különösebb magyarázatot, hogy vizuális műveknél a terjesztési jog és ezen belül az adásvétel jelenti a legbiztosabb és legjövődolmezőbb felhasználási módot. Egyes művészeti területeken (például könyvkiadás, lemezkiadás) a terjesztési jog folyamatos felhasználási jogot jelent, és kiadási szerződésbe foglalják a terjesztés – években meghatározott – időtartamát. Képzőművészeti alkotások adásvétele során a terjesztés joga kimerül az első értékesítéssel; ezt követően a szerzőnek már nincs befolyása, ráhatása az alkotás tulajdonjogának további sorsára. Ez természetesen nem jelenti a szerző egyéb vagyoni jogainak a kimerülését sem, mint ahogy a terjesztés jogának gyakorlása nem jelent szerzői jogi jogosítást sem. Ez utóbbi – szűkebb vagy bővebb joghasználati tartalommal – külön ügylet, amelynek teljesítéséhez tartozik a műpéldány(ok) rendelkezésre bocsátása is a felhasználási szerződésben meghatározott céllal és használatra.

Filmalkotások és más audiovizuális művek műpéldányok formájában történő kiadása (többszörözése és kereskedelmi forgalomban történő terjesztése) esetén az alkotók közvetlenül,

²²² A HUNGART 2019. évi jogdíjközlése. www.hungart.org/dijszabas/

²²³ Szt. 23. §.

vagy – egyes terjesztési módok (például haszonkölcsönbe-, illetve bérbeadás) esetén – közös jogkezelő szervezeteken keresztül kapják meg a felhasználásért járó jogdíjat. Képzőművészeti alkotásoknál a haszonkölcsönzés²²⁴ és a bérbeadás általában nem számottevő és nem jellemző hasznosítási mód.²²⁵ Ezzel szemben az eredeti műalkotások tulajdonjogának műkereskedő közreműködésével történő visszerthes átruházásakor fizetendő szerzői díj (követő jog) fontos bevételi forrást jelent az eredeti szerzőknek; ennek a jogdíjigénynek az érvényesítése kötelező közös jogkezelés körébe tartozik (HUNGART).

A terjesztés joga kapcsán kell szólni a jogkimerülésről, amely a szerzői jog egyik lényeges korlátja. A jogkimerülés akkor következik be, ha az alkotás tárgya kizárólag valamely háromdimenziós formában testet öltött dolog (könyv, kerámia, rézkarc, szobor vagy grafika), azonban ha a testet nem öltött szerzői jogi alkotásokhoz szolgáltatások járulnak, vagy a szerzői jogi alkotás felhasználása kizárólag szolgáltatás formájában történik, a jogkimerülés nem következik be. Az intézmény az EU-ban eredetileg a szellemi alkotások versenykorlátozó hatásának csökkentését volt hivatott szolgálni először az iparjogvédelem, majd a szerzői jog területén is, ahol ez a korlát a szerzőt megillető terjesztés jogának a határait jelöli ki. A jogkimerülés feltételei:

- csak dologi műpéldányok esetében kerülhet rá sor (például könyv), hiszen az anyagi formában való egyik felhasználás, a terjesztés jogának korlátjáról van szó;
- ha az adott műpéldány jogszerűen (azaz a jogosult vagy az ő kifejezett hozzájárulásával másvalaki által), adásvétellel vagy a tulajdonjog más módon történő átruházásával (pl. ajándékozás útján) már forgalomba került;
- ez a jogszerű forgalomba hozatal az Európai Gazdasági Térség területén történt;
- mindezek fennállta esetén is a továbbiakban csak a tulajdonátruházással megvalósuló terjesztés joga nem gyakorolható a szerző által, azaz amennyiben a forgalomba hozott műpéldányt annak tulajdonosa tovább kívánja ajándékozni, vagy el kívánja adni, ehhez a cselekményhez nem kell a szerző engedélye, és jogdíjfizetési kötelezettség sem áll fenn (az Szjt. 70. §-ában szabályozott követő jog esetét kivéve);
- a szerzőt megillető más vagyoni és személyhez fűződő jogok, illetve a terjesztés sajátos esetei, így a bérbeadás, a haszonkölcsönbe adás és a behozatal (import) joga nem merülnek ki.

Mindezekből következően, a terjesztési jog kimerülése a vizuális művek első tulajdonátruházása esetén is bekövetkezik, ami nem érinti a követő jogból fakadó díjigényt a képző-, fotó- és iparművészeti alkotások műkereskedelmi továbbértékesítése esetében.

3.6.5. Nyilvános előadás

A nyilvános előadás a művek felhasználásának egyik legismertebb és legelterjedtebb módja, a nem anyagi formában történő megjelenítésének egyik jellegzetes formája. Az Szjt. értel-

224 Haszonkölcsön: határozott időre történő használatba adás, amely sem közvetlenül sem közvetetten nem irányul gazdasági vagy kereskedelmi előny megszerzésére. A haszonkölcsön tehát abban különbözik a bérlettől, hogy az előbbi ingyenesen történik.

225 A vizuális művek másik csoportjához tartozó építészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotások esetében a bérbeadás joga csak a tervekre vonatkozik. A tervek bérbeadását tehát csak a szerző engedélyezheti. A kivitelezett (megépített stb.) alkotással kapcsolatban azonban ez a jog már nem illeti meg.

mében akkor nyilvános egy előadás, ha az a nyilvánosság számára hozzáférhető helyen vagy bármely más helyen történik, ahol a felhasználó családján és annak társasági, ismerősi körén kívüli személyek gyűlnek vagy gyűlhetnek össze.²²⁶ Kétségtelen tény, hogy ez a felhasználási mód történetileg az irodalmi- és zeneművek közös élvezetének hasznosításából fejlődött ki. A modern kor új technológiai és eszközei elterjedésével mindennapossá vált az adathordozóra rögzített alkotások nagyobb nyilvánosság előtt történő lejátszása is, melynek keretében már nem csak irodalmi és zenei művek, hanem vizuális alkotások reprodukálása és láthatóvá tétele is lehetővé vált. A mozgókép felfedezésével és elterjedésével vette kezdetét a (nyilvános) előadások rögzítésének, felvételének és lejátszásának legújabb korszaka, amely napjainkban is tart, és „termel ki” újabb és újabb konfliktusokat, állítja újabb és újabb kihívások elé a szerzői jogi jogalkotást.

A nemzetközi egyezményekkel összhangban, az Szjt. két alapesetét határozza meg a nyilvános előadásnak:

- a mű előadása közönség jelenlétében személyes előadóművészi teljesítménnyel, így például a színpadi előadás, a hangverseny, a szavalóest, a felolvasás („élő előadás”);
- a mű érzékelhetővé tétele bármilyen műszaki eszközzel vagy módszerrel, így például a filmalkotás vetítése, a közönséghez közvetített vagy (műpéldányon) terjesztett mű hangszóróval való megszólaltatása, illetve képernyőn való megjelenítése.²²⁷

A vizualitás világában értelemszerűen a második esetkör játszik szerepet, tehát amikor a képzőművészeti alkotások valamely audiovizuális műbe „ágyazva” filmszínházi vetítés során vagy képernyőn jelenítődnek meg a nagyközönséghez történő bemutatás céljából.²²⁸ A közönséghez történő eljuttatás szempontjából közömbös az átvitel formája, eszköze vagy eljárása; a lényeg azon van, hogy a nagyközönség tagjai, akiknek erre lehetőségük van, ugyanazon vagy különböző helyeken, illetve ugyanazon vagy különböző időpontokban vehetik a közvetítést. Ennek eredményeként a szerzői jog „nyilvános előadás” fogalma mára jóval szélesebb kört ölel fel: ide tartozik minden olyan felhasználás, amikor az alkotást a nyilvánosság számára akár szukcesszív módon hozzáférhető helyen (ilyenek minősülnek például a szállodai szobák, üzlethelyiségek, múzeumok, fogorvosi rendelő) teszik a jelenlévők számára érzékelhetővé.²²⁹

Jóllehet szép számmal készülnek képzőművészeti ismeretterjesztő audiovizuális művek, képzőművészekről életrajzi filmek és kiállításokról szóló tudósítások, a vizuális művészetek befogadásának nem elsődleges színtere a művek filmszínházi vagy egyéb nyilvános vetítése. Az egyéb műfajokba tartozó audiovizuális művekben (például fikciós filmalkotásokban) ugyanakkor háttérként, jelzésszerűen gyakran feltűnnek képzőművészeti alkotások is. Ezek a bemutatások – hasonlóan a reprodukciós célú többszörözésekhez – a vizuális művek egyfajta

²²⁶ Szjt. 24. § (3) bekezdés.

²²⁷ Szjt. 24. § (2) bekezdés.

²²⁸ Az előadás technikai eszköz útján, jelenlévők számára történő érzékelhetővé tétele a magyar Szjt. fogalomhasználatában az Szjt. 24. § (2) bekezdés *b)* pontja szerinti nyilvános előadásnak minősül – az uniós szabályozás szerint azonban a nyilvánossághoz közvetítés [INFOSOC-irányelv 3. cikk (1) bekezdés] definíciója alá tartozik; az Európai Bíróság kapcsolódó gyakorlatát ennek ismeretében kell értelmezni.

²²⁹ Szjt. 24. § (3) bekezdése alapján nyilvánosság a családi, társasági, ismerősi körön kívüli személyek csoportja. A szukcesszív nyilvánosság fogalmát az Európai Bíróság definiálta a C-306/05. sz. ügyben [So Sociedad General de Autores y Editores de España (SGAE) kontra Rafael Hoteles SA].

másodlagos felhasználásnak tekinthetők, amelyek után kötelező közös jogkezelés keretében ugyancsak kompenzációs díjazás illeti meg a szerzőket. A díj megfizetésére kötelezettek a vendéglátó és más üzletek, valamint a szálláshelyek, a díjazás kedvezményezettjei pedig az ARTISJUS által képviselt szerzők mellett az előadóművészek, a hangfelvétel előállítók, a filmalkotások szerzői és előállítói, valamint a képzőművészek. A rendszer úgy működik, hogy az ezekre a felhasználásokra vonatkozó díjszabásokban megállapított tarifa tartalmazza az összes jogosult díját, amit az ARTISJUS – az Szjt.-ben, illetve külön megállapodásban foglalt felosztási arányok alapulvételével – minden évben átutal az említett jogosulti csoportok közös jogkezelő szervezeteinek (így a HUNGART-nak is) további felosztás céljából.

3.6.6. Nyilvánossághoz közvetítés

A televíziózás feltalálásával és térhódításával – a hangfelvételek mellett – a filmalkotások földi, majd műholdas sugárzása, később vezetéken keresztül vagy más módon történő közvetítése vált a tartalmak közönséghez történő eljuttatásának legismertebb és legelterjedtebb formájává. E felhasználási módok közös jellemzője, hogy a felhasználó a művet elektromágneses vagy más jellel alakítva a helyszínen jelen nem lévő nyilvánosság számára teszi közvetlenül hozzáférhetővé (akiknek ezáltal lehetőségük van gépi eszközzel visszaalakítani a jelet és ezzel érzékelhetővé tenni a művet). A felhasználás a hozzáférhetővé tétellel valósul meg, függetlenül attól, hogy a közönség ténylegesen befogadja-e az alkotást vagy sem. A művek (jelen nem lévő) nyilvánossághoz közvetítésének lehetséges megoldásait a nemzetközi jog és az Szjt. a jelátalakítás és a továbbítás módjától, eszköztől függően az alábbi négy kategóriába sorolta:

- sugárzás (földfelszíni, műholdas, kódolt),
- vezeték útján vagy más hasonló módon történő nyilvánossághoz közvetítés,
- másként, mint a fenti két módon történő közvetítés (ide tartozik az egyedi lehívással megvalósuló interaktív, on-demand hozzáférhetővé tétel),
- továbbközvetítés.²³⁰

Bár rokon felhasználási módokról beszélünk, a nyilvános előadás második esetköre és a nyilvánossághoz közvetítés közötti különbség leginkább abban ragadható meg, hogy míg az előbbinél a műfelhasználás eredménye közvetlenül érzékelhető, élvezhető hallással, látással, addig az utóbbinál a felhasználás eredménye a közönség számára csupán hozzáférhető, de közvetítő eszköz nélkül a hallás, látás számára nem érzékelhető. A nyilvánossághoz közvetítésnél a hozzáférhetővé tétel a kulcsszó és a kulcsmozzanat: e felhasználás négy különböző típusának egyikénél sem kötelező feltétel a művek közvetlen érzékelése, a vételi mozzanat tényleges megvalósulása. A felhasználás nyilvánossága tehát megvalósul az érzékelés pusztán lehetővé tételével már akkor is, ha a hozzáférők nem együtt, hanem szétszórva különböző helyeken vannak és a művek, műsorok érzékelhetővé tétele nem egyidejűleg történik.

²³⁰ E felosztás célja, hogy a szerzői jog az újabb és újabb közvetítési technológiák mindegyikét lefedje, azonos védelmet biztosítva a nyilvánosság jelen nem lévő tagjaihoz közvetített művek alkotóinak, továbbá lehetőséget biztosítson a nyilvánossághoz közvetítés egy töről fakadó, de mégis különböző felhasználási módjainak külön-külön engedélyezésére. A jogi útkeresés sikeresnek is tekinthető annyiban, hogy a jel továbbítás valamennyi módszere beilleszthető vagy az első két továbbítási technológiához szabott fogalomba, vagy a harmadik, technológia-semleges halmazba.

A nyilvánossághoz közvetítési módok engedélyezése – hasonlóan a nyilvános előadás-hoz – kilépést engedő közös jogkezelés körébe tartozik.²³¹ Ennek megfelelően, 2001-től a HUNGART is jogdíjakat állapított meg a képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások nyilvánossághoz közvetítéséért. Eszerint jogdíjfizetési kötelezettséget vonnak maguk után az alábbi felhasználási cselekmények:

- a már nyilvánosságra hozott képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások ismételt sugárzási célú rögzítése és sugárzása, valamint a műsor nem sugárzással, hanem vezeték útján a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tétele. A jogdíj mértéke az egyes televízió-szervezetekkel megkötendő megállapodásokban kerül megállapításra, jórészt átalány formájában. Az átalány jogdíj mértéke – a televízió-szervezet adatszolgáltatása alapján – a ténylegesen felhasznált képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások vetítési időtartamához mérten kerül meghatározásra;
- a képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások nyilvánosság számára lehívásra (például internet útján) hozzáférhetővé tétele, azaz a műveknek vezeték útján, vagy bármely más eszközzel vagy módon történő nyilvánossághoz közvetítése, amelynek során a közönség tagjai a művekhez úgy férhetnek hozzá, hogy mind az egyes műveket, mind a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg (lehívás), tekintet nélkül arra, hogy a nyilvánosság tagjai a lehívott műveket számítógépre, vagy bármely más hordozóra letölthetik-e. A differenciált jogdíjmérték függ a letölthető művek számától, valamint attól, hogy a felhasználás során a szolgáltató bevételekhez jut-e vagy sem. Mentessül a képző-, ipar- vagy fotóművész a jogdíjfizetés alól, ha kizárólag saját művét teszi lehívásra hozzáférhetővé, és erre vonatkozóan a szolgáltató a felhasználás megkezdését megelőzően a HUNGART-tal felhasználási szerződést köt.²³²

A sugárzott művek továbbközvetítéssel történő felhasználása is jelentős piacot képvisel, újabb közönség kap ezáltal lehetőséget a műélvezetre, ezért ezen a területen is szükségessé vált a szerzői jogi engedélyezés, illetve az erre tekintettel fennálló díjigény bevezetése. Ennek eredményeként a nyilvánossághoz közvetítés elkülönült altípusaként került szabályozásra a már sugárzott vagy más módon közvetített művek eredeti közvetítőtől eltérő, más szervezet (a gyakorlatban leginkább a kábeltelevízió-szervezetek vagy internetes szolgáltatók) közbeiktatásával végzett továbbközvetítése, amely az elsődleges közvetítéstől elkülönült, új felhasználási mód, tehát külön engedély alapján végezhető felhasználás.²³³ A műsorba foglalt szerzői művek és egyéb (például előadóművészi) teljesítmények jogosultjai kötelező közös jogkezelés útján érvényesíthetik díjigényüket. A befolyt díjnak a költségek levonása után fennmaradó összegéből 13 százalék a filmgyártókat, 19 százalék a filmalkotások mozgóképi alkotóit, 3 százalék a képzőművészeket, az iparművészeket és a fotóművészeti alkotások szerzőit, 14 százalék a filmírókat, 15,5 százalék a zeneszerzőket és zeneszöveg-írókat, 26,5 százalék az

231 Ennek lényege, hogy a jogosult teljes bizonyító erejű magánokiratban magához vonhatja az adott műtípusba tartozó összes műve adott típusú jövőbeli felhasználásának engedélyezését abban a körben is, ahol egyébként a törvény közös jogkezelést ír elő.

232 A jogdíjfizetési kötelezettsége kiterjed a multimédia üzenet (MMS, azaz olyan távközlési szolgáltatás, amellyel a szolgáltató mobil rádió-távbeszélő készülékre olyan adatcsoporthoz továbbítja, amely képi megjelenítéssel összekapcsolva a szolgáltató által hozzáférhetővé tett képző- vagy fotóművészeti műveket tartalmaz) keretében felhasznált művekre is.

233 Szjt. 28. § (2) bekezdés.

előadóművészeket, valamint 9 százalék a hangfelvétel-előállítókat illeti meg.²³⁴ A képzőművészeti alkotások szerzőit megillető díjhányadot a HUNGART osztja fel az általa képviselt jogosultak között.

Összefoglalóan tehát azt rögzíthetjük, hogy a nyilvános előadás, de sokkal inkább a nyilvánossághoz közvetítés a művek nem anyagi formában történő felhasználásának legelterjedtebb, a kulturális piacon a legnagyobb bevétellel kecsegtető és technikai lehetőségeket jelentő módja. Műalkotások esetében ugyanakkor nem játszanak meghatározó szerepet, legfeljebb akkor, amikor filmalkotásokban, audiovizuális művekben – akár célzottan (pl. egyes alkotókat vagy műveket kiemelve), akár háttérként – kerül sor bemutatásukra, megjelenítésükre. Ezeket a felhasználásokat azonban Magyarországon főszabályként nem a szerzők engedélyezik közvetlenül, hanem a HUNGART jogosítja kilépést engedő közös jogkezelés keretében.

3.6.7. Átdolgozás

Az átdolgozás és annak engedélyezése szintén a szerző kizárólagos joga,²³⁵ amely mű módosításának, megváltoztatásának azt az esetét fogja át, amikor a változtató, kiegészítő vonások önmagukban is olyannyira lényegiek (alkotó jellegűek), hogy megfelelnek az egyéni és eredeti mű követelményének. Az így létrejött származékos mű együtt tartalmazza az eredeti alkotó személyiségi jegyeit mutató gondolati formákat és az új elemeket. Az ilyen átdolgozás jogszerűségéhez szükség van az eredeti szerző engedélyére.²³⁶ Ebből következően szükséges kiemelni, hogy a mű minden olyan megváltoztatása esetén, amelynek eredményeként az eredeti műből másik (egyéni-eredeti) mű jön létre, akkor ennek engedélyezésére és az érte járó díjazás mértékében való megállapodásra a szerzők egyedileg jogosultak. Ha egy mű megváltoztatása olyan kismértékű, hogy nem éri el az átdolgozás szintjét, és ezen felhasználásra egyéb engedélyt (pl. többszörözésre) a jogosult nem adott, pusztán másolásról, plágiumról van szó.²³⁷

Az átdolgozás engedélyezésének joga (az erre vonatkozó engedély kérése és megadása) nem tekinthető tipikusnak a képző-, ipar- és fotóművészetben. E felhasználási mód fogalma és tartalma műtípusonként eltérő, de a vizuális műalkotások esetében eleve nehezen értelmezhető. A mű egységének védelmét elismerő személyhez fűződő jog elemzésénél már utaltunk arra, hogy más műalkotásának – a digitális technika segítségével viszonylag könnyen kivitelezhető – átírása, átfogalmazása felvetheti az átdolgozás lehetőségét. Ha viszont a származékos mű az eredetivel csupán távoli kapcsolatban van (pl. hasonló témát dolgoz fel vagy keretétül szolgál az új motívumnak), akkor nem átdolgozásról, hanem új, eredeti műről beszélünk.

234 Szjt. 28. § (4) bekezdés.

235 Szjt. 29. §.

236 GYERTYÁNFY (2014) i. m. (22. lj.) 132.

237 Ide kapcsolódik az SZJSZT-16/11. számú szakvéleménye egy 1986-ban készült rajzfilm 3D-s feldolgozásának szerzői jogi kérdéseiről. A Testület leszögezte, hogy a digitalizált 3D filmváltozat előállításához – függetlenül attól, hogy átdolgozásról vagy azt el nem érő megváltoztatásról van-e szó – az Szjt. 82. § (1) bekezdés a) pontja alapján szükség van a filmelőállító engedélyére, továbbá az Szjt. 65. § (2) bekezdése alapján a filmelőállító szerzői vagyoni jogokkal rendelkező szervezet engedélyére. Ha az új egyéni eredeti vizuális elemek, egyéb többlet alkotás-elemek filmbe illesztése folytán a létrejövő digitalizált 3D filmváltozat az eredeti 2D filmalkotás átdolgozásának, az abból származó új műnek minősül, akkor a szerzői jogosult engedélye magához az átdolgozáshoz szükséges.

A kortárs képzőművészetben több esetben merült fel a más stílusában festés²³⁸ szerzői jogi kérdése, pontosabban annak megítélése, hogy az epigon tevékenysége mennyiben sérelmes az alapul vett alkotó jogaira nézve. Ha az újabb keletű származékos művek a szélesebb közönség és a szakmai közvélemény körében teszik összetéveszthetővé azokat egy másik művész korábbi műveivel, akkor inkább a személyhez fűződő jogok, ezen belül a mű integritásához fűződő jog sérelme merülhet fel.²³⁹

Végül az engedélyköteles átdolgozásnak sajátos esete a képzőművészetben a képek, grafikák alkalmazása irodalmi művekben. A törvényi rendelkezés egyfelől az irodalmi mű szerzőjének beleegyezéséhez köti képek alkalmazását műve kiadásánál. Másfelől pedig, ha a szerző beleegyezett abba, hogy művét képek alkalmazásával (illusztrációkkal) adják ki, az egyes képek felhasználásához való hozzájárulását csak alapos okból, mégpedig a mű egységének védelmében álló személyhez fűződő jogainak sérelme esetén tagadhatja meg.²⁴⁰ Ez a rendelkezés több ponton összefügg a szerző személyhez fűződő jogainak gyakorlásával: ha irodalmi mű kiadása során más szerző által készített képeket alkalmaznak, ez érinti az irodalmi mű szerzőjének a mű egységéhez fűződő jogát. Ezért van szükség az irodalmi mű szerzőjének engedélyére a képek alkalmazásához, amely azonban nem érheti el az átdolgozás szintjét, vagyis a rendelkezés csak azokat az eseteket fogja át, amikor a képek szolgálják, alátámasztják az irodalmi művet, annak irodalmi, művészeti, tudományos mondandóját erősítik. Ha az irodalmi mű kiadásánál a szerző nem járul hozzá a képek alkalmazásához, de egyébként van létező, érvényes kiadói szerződés, a mű – képek nélkül – felhasználható.²⁴¹

3.6.8. A kiállítás

A mű nyilvánosságra hozatala kapcsán már felvillantott kiállítási jogot utolsóként nevesíti a jellemző engedélyezési jogok felsorolásában az Szjt., miközben ennek kifejtésére nem a vagyoni jogokról szóló fejezetben, hanem a vizuális művészetekre vonatkozó részben kerül sor. Ennek magyarázata – a vizuális művekre vonatkozó egyedi, speciális szabályozáson túl – az lehet, hogy e jog sajátosan egyesíti a személyhez fűződő és a vagyoni jogokat: a kiállítás elsősorban a művész alkotásainak bemutatását, prezentálását jelenti a nagyközönség számára, és mint ilyen, szorosan kötődik az alkotó személyéhez, másfelől viszont minden érintett szereplő (alkotó, tulajdonos műgyűjtő, kiállító galéria) üzleti és vagyoni érdekei is óhatatlanul megjelennek a kiállítás kapcsán.

A kiállítási jog szerző általi gyakorlásának egyetlen törvényi korlátja, hogy e szerzői jog gyakorlása nem sértheti a műalkotás tulajdonosának méltányos érdekeit. Ebből az következne, hogy a szerzőnek és a tulajdonosnak előre meg kell egyeznie e jog gyakorlásának helyéről, idejéről vagy időtartamáról, a szerzőnek pedig biztosítania kell a mű épségét és viselnie az esetlegesen felmerülő (például szállítási) költségeket. Miközben a mű kiállítási célból történő ideiglenes visszaadása a tulajdonosnak is érdeke és ő is profitálhat a kiállítások közismerten

238 A képzőművészetben használatos kifejezés még a parafrázis, amely idegen szerző művének szabad fantázia formájában történő feldolgozását, rögtönzés jellegű átdolgozását jelenti.

239 Kiss Zoltán Károly (2018) i. m. (37. lj.) 54.

240 Szjt. 57. §.

241 GYERTYÁNFY (2014) i. m. (22. lj.) 211.

értéknövelő hatásából, a mindennapok gyakorlatában nem ritka, hogy a szerződéskötés írásba foglalásának elmaradása miatt a szerző nem tud élni ezzel a joggal.

A kiállítási jog engedélyezését a HUNGART önkéntes közös jogkezelés körébe vonta, és éves díjszabásaiban is megjelenítette ezt a jogdíjtételt. A kiállítási jogdíj mértéke 2019-ben, ha a kiállító művészek száma a tízet nem éri el – legfeljebb 6 hónapra – 28 344 forint. A közös jogkezelés ellen a szerző teljes bizonyító erejű (azaz két tanú előtt aláírt) magánokiratban tiltakozhat.²⁴² A művész tehát csak akkor kérhetné közvetlenül a jogdíjat a kiállítás szervezőjétől, ha előzetesen a közös jogkezelő felé jelentette, hogy a jogosítást a HUNGART helyett maga gyakorolja. A tényleges gyakorlat ugyanakkor ennek pont az ellenkezője: a kiállítóhely és a művészek közötti szerződésekben a művész hozzájárulását adja művei kiállításához, és általában lemond mindenfajta díjazásról, beleértve a kiállítási jogdíjat is. Az alapvetően bizalomra és szakmai együttműködésre épülő kiállítás-szervezői, galériás gyakorlat nem alkalmazza ezt az „életidegen” szabályt és díjszabást, ezért megfontolandó lenne a kiállítási jog önkéntes közös jogkezelésből történő kivezetése.²⁴³

Az 1969. évi (rég) szerzői jogi szabályozás kifejezetten rögzítette, hogy a műpéldány tulajdonjogának átruházása nem jelenti egyúttal a szerzői jogok átruházását. Ennek a hatályos Szjt.-ből is levezethető tételmondatnak különösen a képzőművészeti és iparművészeti alkotásoknál van jelentősége, ahol a műpéldány, mint dolog átruházása (és általában ezzel egyidejű átadása) élesen elválik a felhasználási jog(ok) átengedésétől.

3.6.9. Vizuális alkotások szabad felhasználása

Az Szjt. EU-csatlakozást követő módosítása értelmében a napi eseményekhez kapcsolódó, időszerű gazdasági vagy politikai témákról megjelentetett cikkek vagy e témákról sugárzott művek – bizonyos feltételekkel – a sajtóban többszörözhetők és a nyilvánossághoz közveithetők.²⁴⁴ Ebből a szabályból levezethetően az elektronikus sajtó, valamint a napilapok és folyóiratok is bemutathatnak nyilvánosan kiállított vizuális műveket újságcikkekben illusztrációként vagy díszítő funkcióban. Az Szjt. kommentárja szerint ugyanakkor ez a szabad felhasználás a kifejezetten vizuális művészeti folyóiratokban nem lehetséges. Ennek indoka, hogy az Szjt. szerint a szabad felhasználás csak annyiban megengedett, amennyiben nem sérelmes a mű rendes felhasználására, és mivel az alkotások vizuális művészeti folyóiratokban történő szerepeltetése a rendes felhasználás körébe tartozik, így az nem értelmezhető szabad felhasználásként. Azonban művészeti folyóiratok esetében a HUNGART díjszabása 50 százalékos kedvezményt biztosít az ilyen felhasználásért fizetendő díj mértékéből.

Külön szabály rendezi a képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások televíziós médiaszolgáltatásban díszletként történő szabad felhasználását.²⁴⁵ Az Szjt. a korábbi szabályozáshoz képest tovább enyhítette ezt a lehetőséget, amennyiben sem az alkalmosság, sem a szerző nevének feltüntetését nem tette kötelezővé e jog gyakorlásához. Az alkalmosság ebben az összefüggésben azt jelentette, hogy az adott képzőművészeti alkotás felhasználása

²⁴² Kjkt. 18. §.

²⁴³ Kiss Zoltán Károly (2018) i. m. (37. l.) 54.

²⁴⁴ Szjt. 36. § (2) bekezdés.

²⁴⁵ Szjt. 36. § (3) bekezdés.

inkább csak villanásszerű, és minden esetben járulékos, kiegészítő jellegű, esetleg mint kélek szerepel csupán, tehát a műsorszámnak még részben sem célja a képzőművészeti stb. mű bemutatása (például külföldi úti beszámoló során az előadó felmutatja a kamerának magyar írók külföldön megjelent könyveit, amelyeknek címlapját grafikusművész alkotta). Ennek ellenére a gyakorlat azt mutatta, hogy a jogszabályhely értelmezése a televíziószervezeteknek, mint felhasználóknak kedvezett, és segített az engedélyezés és a díjfizetés kötelezettsége alól felmentést adni. Ez a helyzet az Szt. hatálybalépésétől nem áll fenn.

Az Szt. 2012. január 1-jétől hatályos rendelkezése – az esemény népszerűsítése által indokolt mértékben és körben – lehetővé tette a képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások műpéldányainak reklámozási célú többszörözését és terjesztését a kiállított vagy a műkereskedelem keretében értékesített műalkotás reklámozása, népszerűsítése céljából, ha ez egyéb jövedelemszerzési vagy jövedelemfokozási célt közvetve sem szolgál.²⁴⁶ Ez a szabály elsősorban a kiállítási plakátok és az árverési (aukciós) katalógusok kép és fotóanyagainak a mentesítését szolgálja, ami egyfelől örvendetes a kiállítás- és árverésszervezők szempontjából, másfelől azonban szembemegy a szabad felhasználás alapelveivel és rendelkezéseivel. A katalógusok ugyanis az általuk reklámozott árverések népszerűsítését szolgálják, ily módon egyértelműen jövedelemszerzési célúnak minősíthetők.

Az Szt. vizuális művekre vonatkozó fejezetében került beiktatásra két speciális szabad felhasználási esetkör.²⁴⁷ Az egyik a szabadban, nyilvános helyen, állandó jelleggel – vagyis nem alkalmasszerűen vagy ideiglenesen – felállított alkotás látképének a szerző hozzájárulása és díjazás nélküli felhasználása. Ebben az esetben akkor szükséges a szerző nevét feltüntetni, ha a látképen az alkotás önállóan szerepel. A nem állandó jelleggel, hanem határozott idejű köztéri kiállítások nem esnek szabad felhasználás alá. Ezekre a rendezvényekre a kiállítási jog rendelkezései vonatkoznak, tehát megrendezésükhöz a szerző hozzájárulása szükséges.

A másik eset a műalkotás képének tudományos ismeretterjesztő előadás, továbbá iskolai oktatás keretei között történő szabad felhasználása, de a szerző nevét ilyenkor is fel kell tüntetni. A korábbi szabályozáshoz képest 2009-től az oktatási cél leszűkült az iskolai oktatás céljára,²⁴⁸ az ismeretterjesztő előadásnak pedig tudományosnak kell lennie.²⁴⁹ Ez a szabad felhasználási lehetőség gyakorlatilag az iskolai órák, vagy a tudományos ismeretterjesztő előadások illusztrálását teszi lehetővé, az adott mű képének bemutatásával vagy kivetítésével. Nem tartozik ugyanakkor szabad felhasználás körébe az ilyen képek tankönyvi felhasználása, még akkor sem, ha üzletszerűség nem áll fenn.²⁵⁰

246 Szt. 36. § (5) bekezdés.

247 Szt. 68. §.

248 Az Szt. 33. § (4) bekezdése szerint iskolai oktatás célját szolgálja a felhasználás, ha az az óvodai nevelésben, az általános iskolai, középfokú iskolai oktatásban, az alapfokú művészeti iskolai oktatásban vagy a felsőoktatásról szóló törvény hatálya alá tartozó felsőfokú oktatásban a tantervnek, illetve a képzési követelményeknek megfelelően valósul meg.

249 A tudományos kutatás fogalmát nem találjuk meg a nemzetközi szerzői jogi egyezményekben és az Szt.-ben sem. A jogirodalom is csak annyit mond erről, hogy a szabad felhasználás körében megszorítóan kell értelmezni, ezért például a nyereségérdekelt cégek által végzett kutatásokra nem alkalmazhatók. A mű rendes felhasználásával konkuráló, üzleti célú előadás, program, szakmai cikk sem sorolható ebbe a kategóriába.

250 SZJSZT-13/04. Képzőművészeti, fotóművészeti, iparművészeti, ipari tervezőművészeti és építészeti alkotások, műszaki létesítmények szabad felhasználása.

Összefoglalóan elmondható, hogy az oktatás és a tudomány szabadságát szolgáló (köz célú) hozzáférések – a szabad felhasználás általános szabályainak betartása mellett – nem csorbítják az eredeti műalkotás tulajdonosának jogait, következésképpen nem veszélyeztetik az alkotók személyhez fűződő és vagyoni jogait.

3.7. Követő jog és fizető köztulajdon

A kiállítás joga mellett a követő jog a másik, az eredeti képzőművészeti alkotás szerzőjét a mű értékesítését követően is megillető jelentős szerzői jogi jogosultság. A legfőbb különbség a két jog között az, hogy amíg a kiállítási jog engedélyezési típusú jog, addig a követő jog díjigényként érvényesíthető.

A képzőművészeti műalkotások sajátossága, hogy – szemben más művészeti alkotásokkal – a művek az első tulajdonátruházást követően nem csupán a kereskedelmi forgalom részévé válnak, hanem hasznosításuk is kizárólag az eredeti alkotás esetleges további eladása útján történik, kizárva a szerzőt ennek kontrollálásából. A helyzet méltánytalanságát tovább fokozta, hogy a műalkotások értéke – különösen a modern képzőművészet kezdeti időszakában, a 20. század első felében – a kereskedelmi forgalomban gyakran az eredeti vételárnak a többszörösére nőtt, amelynek hasznát csak a műkereskedő és a tulajdonos élvezte, a szerző egyáltalán nem részesült belőle. Ennek a helyzetnek a felismerése szolgált alapul – elsőként Franciaországban – az eredeti képzőművészeti alkotás szerzőjének javára szóló díjigény (a követő jog) bevezetésére a műalkotás tulajdonjogának átruházásakor. Az intézmény a műkereskedelmi szakma heves ellenállását váltotta ki, megghiúsítva a teljes körű harmonizációt ebben a kérdésben. Továbbra is tartja magát az a nehezen cáfolható nézet, hogy azokban az országokban, ahol nem vezették be a követő jog intézményét (elsősorban Svájcban és az USA szinte valamennyi tagállamában), jóval élénkebb a műkereskedelem, mint például az Európai Unióhoz tartozó országokban.

A követő jogi díjjal szembeni ellenérzés magyarázata a zenei vagy irodalmi művek felhasználására és a képzőművészeti alkotások értékesítésére vonatkozó eltérő jogdíjfizetési szabályozásban keresendő. Az egyik jelentős eltérés a jogdíjak be- és kifizetésének módjában van: amíg a szórakozóhelyeken, egyéb nyilvános helyeken elhangzó zenéről lehetetlen pontos listát vezetni, ezért ezek után átalányösszeget fizetnek a kötelezettek, amit egy szakmai konszenzusra épülő pontrendszer alapján osztanak szét a szerzők között, addig a műkereskedelemben a tényleges forgalmi adatok képezik a jogdíjfizetés alapját (ebből a megközelítésből a követő jog igazságosabbnak tűnik mint a zenei átalány-jogdíjak). A másik eltérés, hogy a védelmi idő lejártá után a zenei vagy irodalmi mű díjfizetési kötelezettség nélkül, szabadon megjelentethető és előadható, ezzel szemben a képzőművészeti alkotás eladása után ilyen esetben is díjat kell fizetni (járulék). Ezek az okok is hozzájárulhattak ahhoz, hogy az ezredforduló időszakáig bezárólag néhány galéria és a jogdíjakat érvényesítő HUNGART között nem ritkán bírósági végrehajtásig menő perek folytak ezekben az ügyekben. A helyzetet nehezítették a műkereskedelem sajátosságából fakadó adatszolgáltatási hiányosságok és anomáliák is: az üzletkötések egy része ugyanis nem feltétlenül jelenik meg szerződésekben, a nyilvánosságot jelentő árveréseknél pedig egy ár leütése egyáltalán nem biztos, hogy tényleges adásvételt is jelent. A hazai műkereskedők további kifogása az volt (ami abban az időben szinte minden más műtípust érintő jogdíj esetében megfogal-

mazódott), hogy a közös jogkezelők a pénzek egy részét nem a tényleges jogosultaknak továbbítják, hanem egy szűkebb csoport tagjai között osztják szét. A vitákat mára sikerült lezárni, és napjainkban az adatszolgáltatás, díjbeszedés, jogdíjfizetés és felosztás szabályozottan, detektált keretekben történik.

3.7.1. A követő jog történeti előzményei

A jogintézmény nemzetközi jogi előzménye az 1975. évi 4. törvényerejű rendelettel kihirdetett Berni Unió Egyezmény (BUE) 1948-ban beiktatott rendelkezése²⁵¹ nem tette ugyan kötelezővé, de ajánlotta a részes államoknak a követő jogi szabályozás bevezetését. Nem részletezve a szabályozás hazai jogfejlődését, azt ki kell emelni, hogy a magyar jogba az 1978. évi 22. törvényerejű rendelet iktatta be a szabályt 1979. január 1-jei hatállyal, a kulturális miniszterre bízva a díj mértékének és részletszabályainak meghatározását.²⁵² A szabályozás következő fontos állomását az 1994. évi LXXII. törvény jelentette, amely – az Alkotmánybíróság 14/1994. (III.10.) AB határozatának megfelelően – törvényi szintre emelte és pontosította a rendeleti szabályokat. Az 1999. szeptember 1-jén hatályba lépett Sztj. megtartotta a követő jogi szabályok szerkezeti elkülönítését a vizuális művekre vonatkozó fejezetben, ugyanakkor külön fejezetbe emelte át a védelmi idő lejártá utáni járulékfizetésre, más néven a fizető köztulajdonra (*domain public payant*) vonatkozó előírásokat. Az elhatárolás magyarázata az, hogy alapvető az eltérés a két jogintézmény között: amíg a követő jog ellenértéke a szerzőt vagy jogutódját illeti meg, addig a befolyt járulékot az alkotói tevékenység támogatására és az alkotóművészek szociális céljaira kell fordítani.²⁵³

Az Sztj. lényegében az 1969. évi (rég) Sztj. szabályozását vette át a követő jog és a fizető köztulajdon alapvetései tekintetében: a díj kötelezettjeként a vevőt nevezte meg, a díj mértékét az általános forgalmi adót (áfa) nem tartalmazó vételár 5 százalékában határozta meg, a díj beszedésének és átutalásának felelőseként a kereskedelmi tevékenységet folytató gazdálkodó szervezetet jelölte meg, a muzeális intézményeket mentesítette a díjfizetési kötelezettség alól. A rendelkezést csak az alkotás tulajdonjogának a szerző részéről történő, első átruházását követően kellett alkalmazni. Ez utóbbiak kivételezett helyzetét egyrészről az ide tartozó intézmények közfeladat-ellátása, másrészről a műtárgyvásárlásra rendelkezésre álló forrásaik szűkössége indokolta (a múltban és a jelenben egyaránt). Ekkor került törvényi szinten rögzítésre a díjfizetésnek a közös jogkezelő szervezethez (HUNGART) történő „csatornázása” azzal a céllal, hogy a szervezet a díjat érelemszerűen az érintett alkotás szerzőjének vagy jogutódjának fizesse ki.

251 BUE 14. cikk (1) bekezdés: Az írók és zeneszerzők eredeti műalkotását és eredeti kéziratait illetően a szerzőnek – halála után azon személyeknek vagy intézményeknek, akiket, illetőleg amelyeket a hazai törvényhozás erre feljogosít – elidegeníthetetlen joga, hogy a szerző által eszközölt első átruházást követően részt vegyenek a mű eladására vonatkozó műveletekben.

252 A szerzői jogi törvény végrehajtásáról szóló 9/1969. (XII. 29.) MM rendelet (Vhr.) 34/A. §-a. A Vhr. a szerzői díj mértékét a vételár 5 százalékában határozta meg, amely a vevőt terhelte. A díj beszedéséért és a Művészeti Alaphoz történő átutalásáért a közvetítő vállalat (abban az időszakban jellemzően a BÁV és a Képcsarnok) volt a felelős.

253 Kiss Tibor: A követő jog – Egy jogintézmény múltja, jelene és jövője a magyar szerzői jogban. *Miskolci Jogi Szemle*, 2007/1. 61.

A nemzetközi jogfejlődés mindmáig utolsó állomása a Követő jogi irányelv 2001. szeptember 27-én történő elfogadása volt,²⁵⁴ amelynek az átültetésére a tagállamok 2006. január 1-jéig kaptak meglehetősen tág határidőt.²⁵⁵ Jóllehet, a magyar szabályozás alapvetően összhangban volt az irányelvvel, több koncepcionálisnak is mondható kérdésben változtatásra volt szükség az összhang megteremtése érdekében. A legfontosabb – eltérést nem engedő – módosulások a magyar szabályozáshoz képest:

- az eredeti műalkotás fogalom-meghatározása,²⁵⁶
- a követő jogdíjról való lemondás kizárása,²⁵⁷
- a díjfizetési kötelezettség nem a vevőt, hanem az eladót, pontosabban a Követő jogi irányelvben a műtárgypiac hivatásos szereplőjeként definiált személyt terheli,²⁵⁸
- a díjmérték felső határának rögzítése (12 500 euró),
- a díjfizetés alóli mentesítést adó alsó küszöbérték meghatározása (3 000 euró),
- a díjszámítás körében egy degresszív (sávos mértékű) kulcsrendszer bevezetése,²⁵⁹
- a díjfizetési kötelezettség alóli alanyi mentesség feltételeinek szélesítése.²⁶⁰

3.7.2. A követő jog hatályos szabályrendszere

A követő jogi szabályozás hatálya kiterjed minden, a szerző által eszközölt első átruházást követő visszerthes tulajdonátruházásra. Az ingyenes ügyletek (például ajándékozás) mentesek a

254 Az Európai Parlament és a Tanács (2001. szeptember 27.) 2001/84/EK irányelve eredeti műalkotás szerzőjét megillető követő jogról.

255 Az Szjt. módosításáról szóló, 2006. január 1-jétől hatályos 2005. évi CVIII. törvény teremtette meg az összhangot a Követő jogi irányelvvel.

256 A követő jog szerinti eredetiség-fogalom nem azonos a szerzői jogi védelem alapfeltételéeként rögzített egyéni, eredeti jelleg követelményével, amivel valamennyi műalkotásnak rendelkeznie kell. Az irányelv és annak harmonizációját követően az Szjt. szerint az a műalkotás minősül eredetinek, amelyeket a szerző maga készített, vagy az a másolat, amely eredetinek minősül. Az a másolat minősül eredetinek, amelyet a szerző sajátjának ismer el. Ez azt is jelenti, hogy a szerző adott esetben több műpéldányt is úgy tekinthet, mintha azok egyetlen műpéldányok lennének (tipikusan ez jellemző a szerző által meghatározott példányszámban készülő, sorszámozott kispasztikákra).

257 Összhangban a Követő jogi irányelv 1. cikkének (1) bekezdésével, amely szerint a követő jog nem átruházható, elidegeníthetetlen szerzői jogi jogosultság.

258 Az irányelvben a „műtárgypiac hivatásos szereplői” kifejezés szerepel, minden további szűkítés nélkül. Magyarországon e fogalomnak leginkább a műkereskedő felel meg. Ide tartoznak a bármilyen szervezeti formában működő aukciós házak, művészeti galériák és általában bárki, aki műalkotásokat hivatásszerűen forgalmaz.

259 A Követő jogi irányelv 4. cikk (1) bekezdésében meghatározott sávos díjmértékek a következők:

- a) 4 % az eladási ár 50 000 euró alatti hányadára;
- b) 3 % az eladási ár 50 000,01 és 200 000 euró közötti hányadára;
- c) 1 % az eladási ár 200 000,01 és 350 000 euró közötti hányadára;
- d) 0,5 % az eladási ár 350 000,01 és 500 000 euró közötti hányadára;
- e) 0,25 % az eladási ár 500 000 eurót meghaladó hányadára.

260 A Követő jogi irányelv (18) preambulumbekkezdése: A követő jog hatályát ki kell terjeszteni valamennyi újraeladási ügyletre, kivéve azokat, amelyek a magánszemélyek között közvetlenül, a művészeti piac képviselőjének közreműködése nélkül zajlanak. Ez a jog nem terjeszthető ki magánszemélyek által a nyereségszerzés célja nélkül a nyilvánosság számára hozzáférhető múzeumok részére végzett újraeladásra. A művészeti galériák sajátos helyzetére tekintettel, miután ezek közvetlenül a szerzőtől szerzik az alkotásokat, a tagállamok számára lehetővé kell tenni, hogy mentessék a követő jog alól ezen alkotások újraeladását, ha arra a szerzéstől számított három éven belül kerül sor. A művész érdekeit is figyelembe kell venni oly módon, hogy ez a kivétel olyan újraeladási ügyletekre korlátozódjon, amelyeknél az eladási ár nem haladja meg a 10 000 eurót.

díjfizetési kötelezettségtől, de a visszerthes tulajdonátruházásra irányuló bármely megállapodás (adásvétel, csere, illetve egyéb, a Ptk.-ban nem nevesített, visszerthes tulajdonátruházást eredményező ügylet) díjigényt von maga után. A műkereskedőnek nem minősülő magánszemélyek közötti – akár visszerthes, akár ingyenes – szerződések nem tartoznak a szabályozás körébe. Ez azért is érthető és elfogadható, mert a magánszférában zajló és egyébként hatósági közreműködést vagy ügyvédi ellenjegyzést nem igénylő ügyletek nem igazán nyomon követhetők, teljes körű ellenőrzésük aligha valósítható meg.

Kérdésként merülhet fel a muzeális intézmények megítélése abban az esetben, amikor kvázi műkereskedőként eljárva működnek közre egy műalkotás megszerzésében vagy értékesítésében. A közérdekből fakadó mentesítés értelemszerűen csak akkor illeti meg a muzeális intézményt,²⁶¹ ha nem műkereskedőtől, hanem magánszemélyektől szerzi meg az eredeti műalkotás tulajdonjogát. Ebből következően, a kivételi szabály nem terjedhet ki azokra az esetekre, amikor a muzeális intézmény műkereskedőtől vásárol vagy pedig jövedelemszerzési céllal értékesít műalkotást. Műtárgyvásárlásra fordítható forrásaik szűkössége okán ugyanakkor ritkán fordul elő, hogy a múzeumok önállóan jelenjenek meg árveréseken; a gyakorlatban az a tipikus, hogy közvetlenül a művészekről szereznek be alapműveket (a szakmában ezt nevezik műtermi vásárlásnak), ami értelemszerűen nem tartozik a követő jog körébe.

2006-ig a fizetendő díj mértéke minden ügylet után egységesen 5 százalék volt, ami viszont nem felelt meg az irányelv küszöbértékeinek, továbbá degresszíven növekvő kulcsú díjszámítási metodikát meghatározó rendelkezéseinek. Az irányelv szerint a tagállamoknak meg kellett határozni egy 3000 eurót meg nem haladó minimum eladási árat, amely alatt nem kell megfizetni a díjat. A magyar műtárgypiac jellegzetessége viszont, hogy a kortárs művek jelentős hányada ezen összeg alatt talál gazdára, ezért a jogalkotó ennél jóval alacsonyabb szinten, az adminisztrációs költségeket még éppen meghaladó 5 000 Ft-ban határozta meg a küszöbértéket.²⁶²

Az irányelv az 50 000 euró²⁶³ alatti eladási ár 4 százalékában határozta meg a jogdíj mértékét, de lehetővé tette a tagállamok számára ugyanerre a kategóriára vonatkozóan az 5 százalékos díj bevezetését, amit az Szjt. jogharmonizációs módosítása magáévá is tett, az akkori piaci helyzet figyelembevételére alapján. A 2008-ban kirobbant pénzügyi világválság negatív hatását ellensúlyozandó, a jogalkotó 2012. január 1-jei hatállyal 4 százalékra mérsékelte ezt a tarifát²⁶⁴ – más kérdés, hogy a műtárgypiac stabilizálódása és élénkülése (2016-tól kezdődően) nem ennek az intézkedésnek volt köszönhető.

Az Szjt. a műalkotás – adót és más köztartozást nem tartalmazó – pénzben kifejezett vagy kifejezhető ellenértékében határozza meg a nettó vételárnak mint a szerzői díj alapjának a fogalmát.²⁶⁵ Az adó elsősorban az áfára utal, de más adójellegű köztartozás is szóba kerülhet. Ilyen köztartozásnak minősült korábban a 2012-ben bevezetett kulturális adó, amely a pornográf tartalmú termékek és szolgáltatásnyújtások értékesítési árbevételének 25 százalékos

261 Az Szjt. ebbe a körbe sorolja a múzeumok mellett a közérdekű muzeális gyűjteményeket és kiállítóhelyeket is, összhangban a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény által támasztott egységes szakmai követelményrendszerrel.

262 A küszöbérték kizárólag forintban történő megállapításának elsődleges indoka az, hogy a díjfizetési kötelezettség ne függjön az árfolyam esetleges ingadozásától.

263 2019 szeptemberi középárfolyamon kb. 16.635 e Ft.

264 Megállapította a 2011. évi CLXXIII. törvény 34. §-a.

265 Szjt. 70. § (4) bekezdés.

különadóztatását írta elő. (Adóköteles terméknek minősültek a festők, grafikusok, szobrászok pornográf tartalmú eredeti alkotásai is.) 2019. január 1-jétől az adónemek számának csökkentése érdekében eltörlésre került a kulturális adó, amely amúgy is csekély bevételt eredményezett, és nem teljesítette a remélt társadalmi hatást sem.

A követő jogi díjigény érvényesítése az irányelv szerint egyéni joggyakorlás, továbbá kötelező, illetve önkéntes közös jogkezelés útján is lehetséges. Tekintettel elsősorban arra, hogy Magyarországon ezen a területen a kötelező közös jogkezelés honosodott meg, az Szjt. módosítása is ezt tartotta fent. Ez azt is jelenti, hogy a szerzők – a művek másodlagos felhasználásának közös jogkezelés keretében történő engedélyezésével ellentétben – nem léphetnek ki ebből a jogkezelésből, és a rájuk eső díjról is csak utólag, a felosztás időpontját követő hatállyal, a rájuk jutó összeg erejéig mondhatnak le. A díjat a HUNGART számára kell megfizetni.²⁶⁶ Az Szjt. jogharmonizációs módosítása szerint a díjat a műkereskedő fizeti meg a HUNGART-nak. Ez alól csak azok az esetek képeznek kivételt, amikor több műkereskedő vesz részt az ügyletben. Összefoglalva a fentieket, jogdíjfizetés szempontjából az alábbi esetek lehetségesek:

- Ha az eladó műkereskedő, a vevő pedig nem, főszabály szerint az eladó fizeti a jogdíjat, és a HUNGART is a műkereskedőtől követelheti a jogdíj megfizetését.
- Ha a vevő műkereskedő, az eladó pedig nem (ha pl. galéria vásárol a maga részére), akkor a vevőtől lehet követelni a díj megfizetését.
- Ha sem az eladó, sem a vevő nem műkereskedő, azonban a közvetítő igen, akkor a közvetítőtől követelheti a HUNGART a jogdíjat.
- Ha az eladó és a vevő is (illetve a közvetítő is) műkereskedő, akkor egyetemlegesen felelnek a HUNGART felé. Az Szjt. megengedi, hogy a felek maguk rendezzék, ki lesz a díjfizetés végső kötelezettje. Abban az esetben, ha ez elmarad, a törvény az ügyletben eladóként részt vevő műkereskedőt kötelezi a jogdíj megfizetésére. Olyan esetben, ha az ügyletben részt vevő műkereskedők közül egyik sincs eladói pozícióban, szintén csak eltérő megállapodás hiányában határozza meg az Szjt., hogy közülük a vevő lesz a végső kötelezett.²⁶⁷
- Ha a műkereskedő első alkalommal szerzi meg a szerzőtől a műalkotást, akkor az ügylet után nem kell szerzői jogdíjat fizetni.

Az Szjt. azoknak a szerzőknek biztosítja a követő jogi védelmet, akik az EGT valamely tagállamának állampolgárai. Az irányelv alapján a tagállamok biztosítják, hogy azoknak a szerzőknek (illetve jogutódaiknak), akik harmadik országok állampolgárai, csak akkor jár szerzői jogdíj, ha a szerző (illetve jogutódja) állampolgársága szerinti ország jogszabályai is biztosítják a követő jogot az illető országban a tagállamokból származó szerzők és jogutódaik számára.²⁶⁸ Az irányelvet követve, az Szjt. módosítása lehetővé tette a követő jog biztosítását olyan szerzők és jogutódok számára is, akik nem állampolgárai az EGT egyik tagállamának sem, de szokásos tartózkodási helyük az adott tagállam területén van.

266 A műkereskedőknek az eladások után negyedévente, a negyedévet követő hónap 20-ig, azaz január, április, július és október 20. napjáig kell befizetési kötelezettségüket teljesíteni. Az átutalást a HUNGART bankszámlájára kell teljesíteni. A befizetett összegről, annak beérkezettét követően a HUNGART számlát küld. 2018-ban a HUNGART részéről kiszámlázott követő jogi díjösszeg 53.628 e Ft volt.

267 Szjt. 70. § (9) bekezdés.

268 A viszonyosság fennállásáról az Európai Bizottság tájékoztató jellegű listát tesz közzé, amely önmagában nem alapozza meg a viszonyosságot.

3.7.3. A fizető köztulajdon és az ennek jogcímén beszédett járulék

Az Szt. a törvény vegyes és záró rendelkezései között a követő joghoz hasonló szabályrendszert állapít meg a lejárt védelmi idejű eredeti műalkotások, műkereskedő közbejöttével történő, visszterhes átruházása utáni díjfizetésre. A díj elnevezése járulék lett, amely egyfelől utal a szerzői díjaktól való határozott különbségre, másfelől azonban nem szerencsés, mivel a pénzügyi szakzsargonban a járulék kifejezés a társadalombiztosítási ellátásokért fizetendő közterheket jelenti.

A fizető köztulajdon intézménye a követő jogtól két lényeges ponton tér el:

- a 70 éves védelmi idő lejártja után kell megfizetni,
- nem a szerző, illetve jogutódja kapja, hanem a HUNGART – a hozzá átutalt járulékot pályázatok útján – az alkotói tevékenység támogatására és az alkotóművészek szociális céljaira fordítja.²⁶⁹

A Követő jogi irányelv a tagállamok kompetenciájába utalta a fizető köztulajdonra vonatkozóan szabályozást, ezért az Szt. jogharmonizációs módosítása is csak annyiban érintette a fizető köztulajdonra vonatkozó szabályokat, amennyiben a követő jogi szabályoktól való eltérés igénye azt indokolta. Ebből következően a fizető köztulajdon tekintetében nem érvényesül a követő jogdíj megállapításánál irányadó degresszív kulcsrendszer sem. Korábban az érintett ügyletek után a vételár 5 százalékát kellett megfizetni. Az Szt. 2012-től hatályos módosítása a járulék mértékét 4 százalékra szállította le, összhangban a követő jog esetében az 50 000 euró eladási ár alatti tartományban 4 százalékra csökkentett díjmértékkel. A díjfizetési kötelezettség itt sem terjed ki azokra az ügyletekre, amelyekben muzeális intézmény eladóként vagy vevőként működik közre.

Jóllehet, az itt részletezett szerzői jogi szabályozás meglehetősen nagy múltra tekint vissza, gyakorlati alkalmazása mégis inkább az utóbbi években, évtizedekben vált hangsúlyossá. Erre is visszavezethető a jogterület viszonylagos kiforratlansága, és az, hogy napjainkban számos bizonytalanság övezi a szabályok gyakorlatba történő átültetését és értelmezését. Ezenfelül a digitális korban meghonosodott műfelhasználási módok – így különösen az internet elterjedése – a szerzői jog vizuális művekre vonatkozó területén is új problémákat és kihívásokat vet fel, amelyekre még nem sikerült megoldást találni.²⁷⁰ A jogalkotók és a jogalkalmazók zavarát csak fokozzák az olyan, a művészeti szcénában vitatott és ellentmondásos új művészeti formák megjelenése és térhódítása mint például a graffiti, a tetoválás vagy a mesterséges intelligencia által létrehozott művek. Mindezek jogi státuszának bemutatására a következő fejezetben vállalkozunk.

269 2018-ban a HUNGART által kiszámlázott járulékok összege 32.605 e Ft volt.

270 POPPER i. m. (75. l.) 54–59.

4. Különleges művészeti alkotások és a jog

Abból a nyilvánvaló tényből következően, hogy a művészet határai nem tisztázottak, és számos emberi – vagy akár nem emberi – produktumról nehéz eldönteni, hogy műalkotásnak tekinthető-e vagy sem, számtalan további kérdés vár tisztázásra. Egyfelől szembesülnünk kell azzal, hogy a művészet határai és módjai változnak, másfelől a műélvezet hagyományos formái és módozatai mellett sorra jelennek meg új kifejezési formák és fogyasztási szokások, amelyek átrajzolják a vizualitásról korábban alkotott fogalmakat és sztereotípiákat. Ezek a művészeti irányzatok és formák nem csak izgalmas és új élményeknek adnak teret, hanem felvetik azt a kérdést is, hogy mennyire kapnak meghatározó és formáló szerepet a társadalomban, ezáltal mennyire igénylik a jog rászegítő, szabályozó szerepét e művek többszörözésének, terjesztésének, nyilvánosságához jutásának folyamataiba.

Ebben a fejezetben az utóbbi években, évtizedekben feltűnt azon vizuális művészeti irányzatokkal és megjelenési formákkal foglalkozunk, amelyek nem kis túlzással a jogfejlődésre is hatással vannak és lesznek. Ezen a területen az egyik legsürgetőbb jogi feladat e művek oltalmazhatóságának feltérképezése, illetve jogi védelmükre vonatkozó újszerű, kreatív megközelítésmódok kimunkálása. A különleges művek egyes csoportjainál eleve az is kérdésként merül fel, hogy ki minősül a mű szerzőjének, vagyis kit illet meg a szerzői jog? Ennek a kérdésnek természetesen csak akkor van létjogosultsága, ha ezek a művek egyéni, eredeti jellegű szellemi alkotásoknak minősülnek, és ezáltal jogi védelemben részesülhetnek.

Vizsgálódásunk első terepe a konyhaművészet, amelyre egyrészt az Európai Unió Bíróságának 2018-ban a Heks'nkaas-ügyben²⁷¹ született döntése, másrészt az online környezetben egyre nagyobb népszerűségnek örvendő receptvideók és tálalási design művészete irányította rá a figyelmünket.

Kutatásunk második területe a street art, különös figyelemmel a graffitik szerzői jogi oltalmazhatóságának vizsgálata, amely műfajra és alkotóira kiemelt figyelem irányul, napjaink talán egyik legtitokzatosabb és legizgalmasabb street art művészetének, Banksynek a munkássága révén.²⁷² Elsősorban arra keressük a választ, hogy létezik-e egy előre meghatározott zsinórmérték a graffiti szerzői jogi oltalmazhatóságával kapcsolatban. Másrészt a graffiti alkotójához fűződő szerzői jog és a tulajdonjog közötti kapcsolatot fejtjük ki, ezenfelül külön kitérünk arra a problémakörre, hogy felhasználható-e a graffiti az alkotó engedélye nélkül.

271 Az Európai Unió Bírósága abban foglalt állást, hogy részesülhet-e szerzői jogi védelemben egy sajtékészítmény íze, vagyis az EU szerzői joga alapján lehet-e műalkotás egy íz. A Bíróság a „mű” fogalmát „szellemi alkotások kifejeződése”-ként, általánosan határozta meg, függetlenül a konkrét megjelenési formától. A megközelítés jelentősége, hogy lazítja a mű fogalmával kapcsolatos beidegződést, miszerint az csak kép, zenemű és a többi hagyományos forma lehet. A „kifejeződéssel” kapcsolatban viszont a luxemburgi fórum rámutatott, hogy a pontos és objektív azonosítás lehetősége az ízek esetén hiányzik, azok megítélése szubjektív. Azaz, nem lehet pontosan meghatározni, milyen az az íz, amely a védett „mű” lenne. A Bíróság szerint az érzékelés a kóstoló személy ízérzetétől függ, melyet befolyásol a kora és táplálkozási szokásai. Továbbá, az ízek objektív azonosítására képes technikai eszköz jelenleg nem létezik. Mindezt tetézi, hogy a sajt romlandó, amivel az íze is változik. A „kifejeződéssel” kapcsolatos problémák miatt a Bíróság úgy határozott, hogy egy élelmiszer íze nem minősül „műnek”, ezáltal nem részesíthető szerzői jogi védelemben.

272 Ezzel kapcsolatban érdemes felhívni a figyelmet arra is, hogy egy furcsa kettősség jellemzi a graffitit: sokszor rokonítják a vandalizmussal, míg mások szerint művészi értéket képviselő alkotásformáról van szó.

A tetoválások szerzői jogi védelmezhetőségének problematikája az utóbbi évek talán legújabb és legkevésbé feltárt kutatási területe. Ennek okán is vállalkoztunk ennek feltérképezésére, vizsgálva annak megjelenési felületét, továbbá a szerzőség tisztázásának kérdéskörét. Külön kiemelésre érdemesnek tartottuk azon jogesetek feldolgozását is, amelyek esetében a tetoválás egy híresség vagy sportoló bőrfelületén szerepel, így válva a nyilvánosság tárgyává. Vajon átdolgozásnak minősülnek, valamint engedélykötelesek-e ezek az alkotások?

További érdekes kérdéskör bizonyos fejlettségi szintű állatok közreműködésével készült, vagy hozzájuk köthető vizuális művek szerzőségének és oltalmazhatóságának vizsgálata. Erre a témakörre leginkább az ún. majomszelfi-ügy irányította rá a figyelmet.

Nem megkerülhető a mesterséges intelligencia (AI) közreműködésével létrehozott művek jogi aspektusainak kutatása sem, különös tekintettel arra, hogy ezek a művek immár a műkereskedelemben is helyet követelnek maguknak. Az alapkérdés itt az, hogy a gép által létrehozott festményeket, szobrokat, novellákat, forgatókönyveket, szoftvereket is védi-e a szerzői jog? Más megközelítésben: ezek egyéni, eredeti jellegű szellemi alkotásoknak minősülnek, vagy csak egyszerű adatok, amelyek a public domain (közkincs) körébe tartoznak?

Végül kitérünk arra, hogy a jövőre nézve milyen hatása lehet annak, hogy a technika folyamatos fejlődése révén a szerzői jogi értelemben vett mű fogalmi köre tágul, azaz egyre több új típusú szellemi teljesítmény részesül oltalomban.

4.1. Receptmű és találási „design” mint kifejeződési formák

A gasztronómia és a szellemi tulajdonjogok találkozása nem új keletű jelenség: az elmúlt 10-15 évben már történtek kísérletek a konyhaművészet és szükséges „tartozékai” (ételreceptek, receptvideók, egyéni tálalások) eredetiségének hatósági vagy bírósági elismertetésére valamilyen jogi védelem biztosítása céljából. A helyzetet nem könnyíti meg, hogy sem a nemzetközi egyezmények és az uniós irányelvek, sem a Szjt. nem nyújtanak az ítések számára fogódzót, így a jogvitákig fajuló kérdésekben feltehetően a nemzeti bíróságok és az Európai Bíróság fogja a választ a közeljövőben megadni.

Azt mindenesetre rögzíteni lehet, hogy az ételrecept mint szellemi teljesítmény kettős természetű dolog, és így szellemi tulajdonjogának védelme is kettéválik: tartalmának – vagyis a gasztronómiai fogások, eljárások, alapanyagok és az elkészült étel látványának, állagának, ízének – védelmére²⁷³ és a recept szövegének a védelmére.²⁷⁴

A tartalom egyéni, eredeti jellegű kifejtésének követelményét természetesen másként elégti ki a kifejezetten művészeti (szépirodalmi, zenei stb.) alkotás és másként valamely szakterülethez, így a gasztronómiához szorosan kötődő, az adott funkciók, követelmények által meghatározott mű. Ezeken a szűkre szabott területeken készült művekben (esetünkben a receptműveknek) is lehetséges azonban az egyéni, eredeti jelleg kifejeződése. A szerzői jogi védelemhez az ételrecepteknél az eredeti jellegnek nem az ételek alapanyagai kiválasztásában, azok feldolgozásának módjában, hanem az egész folyamat leírásának módjában kell

273 A világhírű, védett recepteket – mint például az Unicum vagy a Coca-Cola receptjét – elsősorban a titoktartás és az iparjogvédelem körébe tartozó szabadalmi oltalom védi.

274 BART Dániel: Szerzői jog a gasztronómiában – Kié a recept? *Magyar Narancs*, 2009/51. magyarnarancs.hu/gasztr/szerzo_jog_a_gasztronomiaban_-_kie_a_recept-72835.

megmutatkoznia, állapította meg a Testület 15 évvel ezelőtt készült szakvéleménye. Ez egy szakácskönyv esetében viszonylag korlátozott, hiszen a szakszövegek leírása során jó eséllyel hasonlóság mutatkozhat más hasonló szakkönyvekkel. Ugyanakkor a stílus, az illusztrációk kialakítása teljes mértékben a szerző szabadságára van bízva. A Testület rámutatott arra is, hogy a szerzői jogok megsértését nem az jelenti, ha valaki a receptben leírt metódust alkalmazza, végrehajtja, hanem az, ha a szerzői mű, esetünkben a szakácskönyvön fennálló vagyoni és személyhez fűződő jogokat megsérti. Ilyen cselekmény például a recept többszörözése, terjesztése, nyilvánossághoz közvetítése vagy a mű integritásához, a szerző nevéhez fűződő jogok megsértése.²⁷⁵

További kérdésként vetődik fel egy ételről, tálalásról készített festmény vagy fotó jogi védelme, illetve ezeknek a vizuális műveknek a viszonya a témaválasztás alapjául szolgáló produktumokhoz. Mindez hasonlóságot mutat egy szoborról készített művészi fotóval annyiban, hogy ez utóbbi fotóművészeti alkotások szerzői önálló szerzői jogi jogosultként gyakorolják, gyakorolhatják szerzői jogaikat. Tehát egy étel tálalásáról készített fotó vagy videómű szerzője – az ételrecept szerzőjének vagy a tálalást elkészítő szakács jogaitól függetlenül – önálló szerzői jogosultnak számít mint fotóművész vagy filmelőállító.

4.1.1. *A Labau v. Television Food Network ügy*

Miközben mind az uniós, mind a hazai jogalkotás és joggyakorlat még adós a receptvideó szerzői jogi oltalmazhatóságának szabályozásával és megítélésével, addig az Amerikai Egyesült Államokban már 2017-ben napvilágot látott egy főzővideóval kapcsolatos szerzői jog megsértése iránt indított per. Éppen ezért, e jogeset elemzése kapcsán érdemes kitérni az ételrendezés oltalmazhatóságának lehetőségére.

A Labau v. Television Food Network ügy tárgya, hogy a felperes a SugarHero fantáziánév alatt futó weboldalan közzétett egy receptvideót, amely lépésről-lépésre bemutatja a „Snow Globe Cupcake” fantáziánévű sütemény²⁷⁶ elkészítési módját. A felperes állítása szerint az alperes Television Food Network megsértette szerzői jogait azzal, hogy a felperes által közzétett korábbi videóból számos elemet átvett, felhasznált, ideértve többek között a megvilágítást, a képek színvilágát, a kameraállást, valamint a felhasznált szöveget.²⁷⁷ Fontos kiemelni, hogy az ügy felperese szerzői jogi védelmet nem a főzővideóban szereplő receptre kívánt érvényesíteni, hanem magára a rövidfilmre. A felperes minden bizonnyal azért határozott ekképpen, mivel a korábbi Tomaydo-Tomahhdo LLC v. George Vozray ügy kapcsán a bíróság a receptek és szakácskönyvek vonatkozásában a védelemképesség hiányát állapította meg. Ennek tükrében a felperes nagyobb esélyt láthatott arra, hogy az oltalmazhatóság szempontjából a filmalkotási jelleget hangsúlyozza keresetében. A felperes beadványában hangsúlyozta, hogy a „Snow Globe Cupcake” videója eredeti alkotásnak tekinthető, ezáltal szerzői jogi védelemben részesül. Továbbá a felperes az érintett videóra szerzői jogi lajstromozott oltalmat igényelt, ezáltal a felperes rendelkezik kizárólagos jogokkal és jogosultságokkal a videó több-

275 SZJSZT-21/04. Szakácskönyv, illetve receptek szerzői jogi védelme.

276 A sütemény receptvideója az alábbi oldalon tekinthető meg. www.sugarhero.com/snow-globe-cupcakes-gelatin-bubbles/

277 HARKAI István: Szerzői jog a konyhaművészetben? copy21.com/2017/07/szerzoi-jog-a-konyhamuveszetben/

szörözésére, terjesztésére és megjelenítésére vonatkozólag, ekként a felperes álláspontja szerint az alperes megsértette kizárólagos jogát azzal, hogy engedélye nélkül tette közzé a videót.²⁷⁸

Food Network Sued Over Snow Globe Cupcakes How-To Video.

Forrás: The Hollywood Reporter

Ahhoz, hogy az Egyesült Államok szerzői joga szerint egy teljesítmény oltalomban részesülhessen a következő feltételeknek kell együttesen fennállniuk:

- a műnek eredetinek kell lennie,
- a mű a szerző saját alkotása kell legyen,
- a műnek érzékelhető módon rögzített formában kell kifejezésre kerülnie (*fixed in a tangible medium of expression*).²⁷⁹

E körben fontos kiemelni, hogy az amerikai joggyakorlat az eredetiség kritériumának meglétéhez csak minimális fokú kreativitást követel meg. Álláspontunk szerint a felsorolt követelmények figyelembevételével a jogvita tárgyát képező felperesi videó eléri a védelemképesség szintjét. Mint filmalkotás eredetinek mondható, hiszen kellő mértékű kreatív elemet tartalmaz, továbbá rögzített formájának köszönhetően érzékelhető annak megismerői számára.

Az ügy végül a felek peren kívüli megegyezésével zárult.²⁸⁰ Ez számunkra abból a szempontból sajnálatos, hogy a bíróság részéről nem kaptunk választ azon kérdésekre, hogy egyrészt az ügyben érintett teljesítmény filmalkotásnak vagy audiovizuális receptnek tekinthető-e. Másrészt az ügyben egy lehetséges bírói döntés irányítúként szolgálhatott volna arra is, hogy a szerzői jogi szabályok biztosíthatják-e az egyéb egyedi jellegű vagy vizuális módon ábrázolt receptek olthalmazhatóságát.

278 GUHA, Sreyoshi: Sugar Hero v. Food Network: Copyright Infringement of 'How-To' Food Videos. spicyip.com/2017/06/sugar-hero-v-food-network-copyright-infringement-of-how-to-food-videos.html

279 SMITH, Cathay Y. N.: Food Art: Protecting „Food Presentation” under U.S. Intellectual Property Law. *14 J. MARSHALL REV. INTELL. PROP. L.* 1 (2014). 4. [/repository.jmls.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1342&context=ripl](http://repository.jmls.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1342&context=ripl)

280 www.pacermonitor.com/public/case/21591555/Elizabeth_LaBau_v_Television_Food_Network_GP_et_al

4.1.2. Az ételek elrendezésének szerzői jogi védelme

Az ételek elrendezésének szerzői jogi védelmének vizsgálata során a német jogértelmezést és az Egyesült Államok bírói joggyakorlatát érdemes kiemelni. Álláspontunk szerint a gasztronómia területén a tálalási design előtérbe kerülésére egyrészt hatással volt a közösségi médiaplatformok megjelenése és ehhez kapcsolódóan a „foodporn” jelenség, másrészt a „fine dining” jelenség, ahol már nemcsak az ételek ízvilágára, hanem azok vizuális elrendezésére is hangsúlyt fordítanak készítőik.

A német jogértelmezés szemszögéből a tálalási design oltalmazhatóságának lehetőségét egy 2013 novemberében a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof) által hozott ítélet²⁸¹ teremti meg. A bíróság ugyanis a korábbi joggyakorlattal ellentétes álláspontra helyezkedett, ennél fogva az alkalmazott művészeti alkotásokat (applied art) is a szabad művészeti alkotásokkal egyenértékű szerzői jogi védelemben részesítette. Fontos e körben kiemelni, hogy korábban a német jog szerint az iparművészeti alkotásoknak magasabb fokú kreativitást kellett felmutatnia, mint egy vizuális alkotásnak, legyen szó akár irodalmi műről vagy képzőművészeti alkotásról, abból kifolyólag, hogy amíg az előbbi alkotások immanens módon magas fokú kreatív színvonallal bírnak, addig a különböző formatervezési, design tárgyak esetében – a használati célból és rendeltetésből fakadóan – szűkebb mértékben jut érvényre az alkotó kreatív szabadsága.²⁸² E tekintetben felmerülhet a kérdés, vajon milyen hatással van a fenti ítélet a tálalási designra? Jelen tanulmánykötet szerzőinek álláspontja szerint az ételek tálalása inkább az alkalmazott művészetekhez áll közel, köszönhetően annak, hogy többnyire egy meghatározott célja van, mégpedig az, hogy az így felszolgált étel elfogyasztásra kerüljön. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy nemcsak e fenti cél vezérelheti az alkotót az ételek elrendezésekor. Munkája során számos kreatív döntést hozhat a színekombinációk, rétegezés, minták és a textúrák különböző variációja folytán. Ugyanakkor szükséges annak kiemelése, hogy a német bíróság még nem határozott az ételek elrendezésének oltalmazhatóságával kapcsolatban. A korábbi német bírósági ítélet folytán a közeljövőben lehetőség nyílhat arra is, hogy a tálalási design, mint alkalmazott művészeti alkotás, vagy akár, mint önálló szabad művészeti alkotás – kiemelve annak eredeti jellegét – részesüljön oltalomban.²⁸³

281 Bundesgerichtshof [BGHZ], GEBURTSTAGSZUG [BVerwG] I ZR (143/12) (Ger.) (Nov. 13, 2013). openjur.de/u/657147.html

282 WALLO, Julianna: The Art of Food Placement: Will the U.S. Follow Germany's Lead in Copyrighting Artistic Food Placement? 15 J. MARSHALL REV. INTELL. PROP. L. 565 (2016). 573. repository.jmls.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1390&context=ripl

283 BECK, Benjamin – WERDEN, Konstantin von: Food Plating and Copyright – Can Instagramming Your Meal Be Construed as Copyright Infringement? www.allaboutipblog.com/2015/09/food-plating-and-copyright-can-instagramming-your-meal-be-construed-as-copyright-infringement/

V&B Design Naif ovális tálaló. Forrás: Villeroy & Boch

Rátérve az USA jogértelmezésére az ételek tálalásának szerzői jogi védelmével kapcsolatban, megkerülhetetlen a Kaliforniai Központi Kerületi Bíróságnak (Central District Court of California) a *Kim Seng Co. v. J & A Importers Inc.* ügyben²⁸⁴ hozott ítélete. A felperes keresetében szerzői jogi védelmet kívánt szerezni az általa bemutatott fényképen szereplő tál ételre, hivatkozva arra, hogy az érintett egytálétel szobrászati alkotásnak tekinthető és ezáltal szerzői jogi védelemben is részesíthető.²⁸⁵ A bíróság végül akképpen ítélte meg az ügyet, hogy nem rendelkezik az eredetiség követelményével az a teljesítmény, amely egy adott tálban egy hagyományos vietnámi étel összetevőinek elrendezését mutatja be.²⁸⁶

Mint ahogyan a korábbiakban kifejtésre került, az Egyesült Államokban a szerzői jogi védelem fennálltához szükségszerű, hogy a teljesítmény rögzített formában legyen érzékelhető. Ám vajon mikor tekinthető egy alkotás rögzítettnek? E kérdésre a válasz elvi érrel a *Kelley v. Chicago Park District*²⁸⁷ ügyben került megállapításra. A bíróság kiemelte, hogy amíg az ügy tárgyát érintő teljesítményt a művészeti közösség vélhetően posztmodern művészeti alkotásnak fogja tekinteni, addig nyilvánvaló az a tény is, hogy egy kert formájára, megjelenésére és kialakításra a természeti adottságok is hatással vannak, ezáltal a rögzítés fennálltához nem kellő mértékben stabil és állandó.²⁸⁸ A Kaliforniai Bíróság a *Kim Seng Co. v. J & A Importers Inc.* ügyben visszautalt e korábbi döntésre, és rámutatott arra, hogy egy tálban elrendezett étel nem tekinthető rögzítettnek annak romlandó tulajdonsága folytán.

284 *Kim Seng Co. v. J & A Importers Inc.*, 810 F.Supp.2d 1046,1054 (C.D.Cal. 2011).

285 LYON, Alexandra: No #Foodporn please. www.fordhamiplj.org/2015/11/02/no-foodporn-please/

286 Uo.

287 *Kelley v. Chicago Park Dist.*, 635 F.3d 290, 303 (7th Cir. 2011).

288 *Kelley v. Chicago Park Dist.*, 635 F.3d 290, 304 (7th Cir. 2011) valamint *Kim Seng Co. v. J & A Importers Inc.*, 810 F.Supp.2d 1046, 1054 (C.D.Cal. 2011).

4.1.3. Összegzés, következtetések

A tálalási design oltalmazhatóságának elemzése után arra a következtetésre lehet jutni, hogy ugyan jelen tanulmánykötet befejezéséig hazai szinten nem született bírói döntés az ügyben, ám a korábban kifejtésre került védelemképesség feltételei a magyar jogban megteremthetik annak lehetőségét, hogy a jövőben a bíróság szerzői műként ítéljen meg egy tárgyban elrendezett ételt. Álláspontunk szerint egy artistikus módon elrendezett étel kellőképp művészi jellegű, így megfelel az Sztj. 1. § (1) bekezdésében rögzített követelménynek az alkotóterületet érintően. Továbbá véleményünk szerint jelen teljesítmény létrehozása során kellő mértékű mozgástér áll az alkotó rendelkezésére, és a teljesítmény formáján felismerhetővé válhatnak az alkotó szellemi tevékenységéből fakadó eredetiség jegyei.²⁸⁹

Kutatásunk során egy további következtetésre jutottunk a tálalási design oltalmazhatóságával kapcsolatosan, ami remek példája az angolszász és a kontinentális szerzői jog különbségének. Amíg az angolszász típusú jogrendszerek többnyire megkövetelik a védelemképesség fennálltához a teljesítmény rögzítését, addig a kontinentális jogrendszerek ezzel ellentétes állásponton vannak. Véleményünk szerint, amint azt a német példa is mutatja, a közeljövőben lehetőség nyílhat arra, hogy Németországban védelemben részesülhessen egy tárgyban kreatív módon elrendezett étel, miközben az Egyesült Államokban egy tálalási design akkor sem részesülhet oltalomban, ha az bármely nagyfokú kreativitást is mutat, köszönhetően annak, hogy a bírói jogértelmezés szerint az nem tekinthető kellő mértékben rögzítettnek.²⁹⁰

4.2. A street art, különös figyelemmel a graffitire

A street art, magyarul az utcai művészet²⁹¹ és a graffiti témakörével a művészeti szcénában elfoglalt vitatott és ellentmondásos helyzete miatt is érdemes kiemelten foglalkozni. Ezen a területen az egyik legszembetűnőbb konfliktusforrás, hogy a graffitikhez és a falfirkákhoz fűződő szerzői jogi védelem számos esetben ütközhet a tulajdonjoggal. Ezzel kapcsolatban azt a kérdést is meg kell vizsgálni, hogy a graffiti alkotójának szerzői joga fokozottabb védelmet élvezhet-e, ha e jogosultság a köz- vagy a magántulajdonnal ütközik.

Fontos előrebocsátani továbbá azt is, hogy az utcai művészet több szempontból határterülete a szerzői jognak. Egyrészt a fenti jelenség – a tulajdonjoggal történő ütközés – folytán, amelynek következtében a szerzői mű alkotója vagy korlátozottan gyakorolhatja szerzői jogát, vagy számos esetben szabálysértésnek minősülhetnek az utcai művészeti alkotások. Másrészt – amely indok szervesen következik a fenti jelenségből – az utcai művészek jó néhány képviselőjének kilétét homály fedi, főként amiatt, hogy elkerüljék az esetleges szabálysértési vagy büntetőjogi felelősségre vonást, ám ennek következtében szerzői jogaikat is nehezen

289 LONTAI–FALUDI–GYERTYÁNFY–VÉKÁS i. m. (101. lj.) 60. és a Legfelsőbb Bíróság Pf.III.21.597/1979, BH 1980, 332.

290 Kiss Dóra Bernadett: *Az új típusú művek oltalmazhatósága a szerzői jog területén, avagy a szerzői jogi védelem lehetséges határai*. Szakdolgozat. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Konzulens: Faludi Gábor, 2019. 38.

291 Az utcai művészet a közterületen megjelenő vizuális művészetet jelenti. A kifejezés többek között magába foglalja a hagyományos graffiti alkotásokat, köztéri szobrokat, matricázást (sticker art), köztéri installációkat és a LED művészetet. www.definitions.net/definition/street%20art

gyakorolhatják.²⁹² Ezzel kapcsolatban külön érdekesség, hogy a huzamosabb ideje a művészeti kánonba sorolt Banksy továbbra is a rejtőzködést választja annak hangoztatásával, hogy „a szerzői jog a gyengék fegyvere”.²⁹³

Banksy street art - Graffiti Soldier and girl Poster. Forrás: abposters.com

4.2.1. A graffiti szerzői jogi védelemképességének határai

A street art jelenség, mint az antikapitalista életforma ellenpólusaként megjelenő közművészeti (angolul: *public art*) irányzat²⁹⁴ az 1920-as és az 1930-as évek környékén, New Yorkban bontakozott ki, ám töretlen népszerűsége az 1970-es évektől kezdődően datálható. Ettől kezdve az utcai művészet már nem szükségképpen a társadalom kívülállóinak szubkulturális, underground jellegű cselekményét jelentette, hanem egy mindenütt jelenlevő, ubikvista vizuális megjelenési formává vált, amely vitathatatlanul napjaink egyik leggyakorlottabb művészeti kifejezési formájának tekinthető.²⁹⁵

Vajon szerzői mű-e a graffiti? E kérdésre a Testület egy 2011-ben hozott szakvéleménye adhat választ, amelyben a grémium az ügyben eljáró tanácsa a graffitik boros címkéken való felhasználásának kérdéskörét vizsgálta.²⁹⁶ Megállapításra került, hogy a szerzői mű feltételeinek fennállása esetén az érintett graffiti-mondatok az irodalom körébe eső alkotásnak tekinthetők. Ám, ahhoz, hogy irodalmi műnek minősüljön, a szellemi teljesítménynek egyéni,

292 DUDÁS Ágnes: *Szerzői jog a digitális korban*. Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola, Typotex, 2014. 70.

293 Angolul "Copyright is for losers."

294 Yip, Erin Wooters: What is Street Art? Vandalism, graffiti or public art – Part I. artradarjournal.com/2010/01/21/what-is-street-art-vandalism-graffiti-or-public-art-part-i/

295 Ekképpen vélekedik a street art jelenségről Rafael Schacter, aki a következőket állapította meg: „subcultural preserve of adolescents and outsiders” to an “ubiquitous “image regime” and arguably the world’s most practised art form.”

296 SZJSZT-08/11. Cím szerzői jogi védelme.

eredeti jelleggel is rendelkeznie kell. A Testület visszautalt egy korábbi szakvéleményére,²⁹⁷ és rámutatott arra, hogy az egyéni jelleg fennálltához elegendő, ha az úgy valósul meg, hogy ne legyen alkalmas arra, hogy teljes mértékben determinálják az adott teljesítményt a körülmények és a felhasznált eszközök. Előfordulhat az, hogy egyes irodalmi graffitik esetében nem állapítható meg a szükséges mértékű szellemi tevékenységből fakadó egyéni, eredeti jelleg. Ebben az esetben nem állhatnak sem szerzői jogi, sem polgári jogi védelem alatt. A Testület álláspontja szerint – mely gondolatmenettel jelen tanulmány szerzői is egyetértenek –, ha a graffiti közösségi alkotásnak minősül, vagyis szájról-szájra terjed, akkor annak folklór jellege megkérdőjelezhetetlen. Többek között ezt az értelmezést támaszthatja alá, ha a vizuális teljesítmény egy csoporthoz tartozást fejez ki, vagy annak szerzője ismeretlen. Következésképpen, abban az esetben, ha a folklór kifejeződési forma fennállta bebizonyosodik, úgy a teljesítmény nem részesíthető szerzői jogi védelemben,²⁹⁸ hiszen a „szerzői jog alanyának azonosíthatatlansága”²⁹⁹ lehetetlenné teszi a szerzői jogi védelem alkalmazását.³⁰⁰

A graffitik, illetve egyéb teljesítmények folklór kifejeződésének eseteiben sem szabad elfeledkeznünk azok védelméről. Ugyan a szabályozás a szerzői jogi védelem ernyője alól kivette az említett teljesítményeket, ám megőrzésük és azonosítható közkincként kezelésük a kulturális igazgatás szabályrendszerével valósítható meg.³⁰¹ A Testület végeredményben a graffitik három különböző típusát különböztette meg:

- olyan graffitik, amelyek szerzői beazonosíthatók (ebben az esetben a védelemképesség fennállta mellett, azok felhasználása szerzői engedélyköteles),
- olyan graffitik, amelyek tekintetében szintén fennáll a szerzői jogi védelem, ám szerzőjük nem ismert (árva művek),³⁰² és felhasználásukra a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalától kell engedélyt kérni,
- azon vizuális teljesítmények, amelyek közösségi alkotások és a folklór kifejeződései (ezek felhasználása semmiféle kötelezettséget nem von maga után).

Mindazonáltal a Testület szakvéleményében arra külön is kitért, hogy a graffiti szempontjából a rögzítés mennyire bír relevanciával. Ugyan bizonyos műfajok esetében a védelemképesség fennálltához elengedhetetlen és szokásos fogalmi elem a rögzítés, a Testület rámutatott arra, hogy graffitik esetében a szerzői jogi minősítést nem érinti, ha azt falra festve rögzítették, vagy más módon tették a megismerők számára érzékelhetővé. Kiemelte továbbá: „*az, hogy a graffiti a falon nem marad tartósan rögzítve, azt onnan bármikor eltávolíttathatja a tulajdonos, szintén közömbös a szerzői jogi védelem szempontjából.*”

Könnyen belátható, hogy annak következtében, hogy az utcai művészet és a graffiti a képzőművészet és a „nagyvárosi folklór” határán húzódik,³⁰³ szerzői jogi oltalmazhatóságuk nem állapítható meg töretlenül. Úgy véljük, ahhoz, hogy a graffiti szerzői jogi oltalomban részesülhessen, valamint meghaladja a folklór kifejeződését, ahhoz egyrészt az Infopaq I. ügyben hozott

297 SZJSZT-19/05. Fotóművészeti alkotások szerzői jogi védelme.

298 Szt. 1. § (7) bekezdés.

299 Szt. 1–3. §-ához fűzött miniszteri indokolás.

300 GYERTYÁNFY (2014) i. m. (22. lj.) 60.

301 Uo. 61.

302 Szt. 41/A–41/K. §.

303 Ezt az álláspontot képviseli többek között Beke László, az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetének igazgatója is. nol.hu/archivum/archiv-156523-135641

azon elvi megállapítást kellene az oltalomképesség zsinórmértékeként alapul venni, miszerint a vizuális teljesítménynek olyan mértékben kell eredetinek lennie, hogy az bizonyosan a szerző saját szellemi alkotásának legyen tekinthető. Másrészt pedig az egyéni jelleg megállapításához bizonyos fokú alkotói játéktérrel kell rendelkezni, amit a teljesítmény szerzője kihasznál.³⁰⁴

4.2.2. A graffiti művek felhasználása

Érdekes jogi kérdést vet fel az a helyzet, hogy a graffiti felhasználható-e annak alkotójának beleegyezése nélkül? Álláspontunk szerint, ha a graffiti nem tartozik a folklór kifejeződési formái közé, úgy minden esetben felhasználása engedélyköteles, függetlenül attól, hogy ismert-e a szerzője vagy sem. Ugyanakkor találkozhatunk olyan vitatható nézetekkel is, amelyek a graffitik szabad felhasználását támogatják. Ezek egyfelől azzal érvelnek, hogy a graffiti „közkinccs” jellege megkerülhetetlen, ugyanis az alkotó vizuális teljesítményét egy kollektív térben helyezte el, ráadásul számolnia kellett azzal az eshetőséggel is, hogy művét később más alkotók átfestik, vagy arra ráfestenek, ezzel teljesítményük ideiglenessé, időlegessé, efemer jellegűvé válik.³⁰⁵ Másfelől – mely álláspont szintén vitatható – abból kifolyólag, hogy a graffitiket számos esetben illegális módon helyezik el, úgy az alkotó annak jogellenes jellegével lényegében lemondott szerzői jogi jogosultságáról.

Többek között a graffiti engedély nélküli felhasználása alapján indított keresetet a graffiti-művész, Rime (Joseph Tierney) a Moschino divatház és tervezője, Jeremy Scott ellen. Az ügy felperese szerint, az alperes megsértette szerzői jogát azzal, hogy a divatház egyik ruháján a „Vandal Eyes” néven elhíresült graffitijét használták fel mintaként, valamint művészneve is a divatcég kollekciójának számos ruháján visszaköszönt graffiti formában.³⁰⁶

Rime, VandalEYES Detroit. Forrás: Urban Kultur Blog

304 LONTAI–FALUDI–GYERTYÁNFY–VÉKÁS i. m. (101. l.) 60.

305 FRANKEL, Miri: No Injunction for Graffiti Artists to Stop 5Pointz Demolition. ipkitten.blogspot.com/2013/11/no-injunction-for-graffiti-artists-to.html

306 PHILLIPS, Jeremy: Rime and reason? Fashion flare-up over vandal-eyes'd graffiti. ipkitten.blogspot.com/2015/08/rime-and-reason-fashion-flare-up-over.html

Az Egyesült Államok szerzői joga szerint ahhoz, hogy egy teljesítmény eredetinek minősüljön, elegendő, ha az minimális szinten bizonyul kreatívnek.³⁰⁷ Esetünkben az érintett teljesítmény – a „Vandal” szó és a felette elhelyezett szempár – kellő mértékben bizonyul kreatívnek a szó írásmódjára tekintettel, továbbá az alkotás rögzített is, így oltalomképes szerzői műnek minősül.³⁰⁸

Az ügy alperese azzal érvelt, hogy a divatnak a társadalom közös érdekét kell szolgálnia, így az érintett „minta” engedély nélkül felhasználható, továbbá „stratégiai megfontolásának” minősítette a felperes keresetét.³⁰⁹ A „Vandal Eyes” ügy végül szintén peren kívüli megegyezéssel zárult. Ugyan az egyezség részleteit az érintett felek nem hozták nyilvánosságra, ám a graffiti-művész nyilatkozata szempontjából nézve pozitív és elégedett hangvételű. Hangsúlyozta, hogy *„a graffiti olyan művészeti forma, amely hasonló tiszteletet és jogi védelmet érdemel meg, mint amire más kifejezési formák is jogosultak.”*³¹⁰

2018-ban egy hasonló eset fordult elő Franciaországban, ahol a Coca-Cola vállalat limitált illusztrációkkal ellátott palackokat dobott a piacra. Ezzel párhuzamosan egy szabad-téri marketingkampányt is indított, amelynek keretében pár metrómegállót a vállalatra jellemző piros színnel, ábrákkal és feliratokkal díszített fel. Többek között az egyik falra a következő (francia nyelvű) szöveget helyezte fel: *„l’amour court les boulevards”*. A cég által használt feliratot az teszi érdekessé, hogy rendkívül hasonlít Wilfrid graffiti-művész híressé vált *„L’amour Court Les Rues”* graffiti szlogenjére, amely 2014 óta Párizs street art jelképévé vált.³¹¹ Ugyan kutatásunk során nem találtunk arra vonatkozólag adatot, hogy a művész engedélyt adott volna a felirat elhelyezésére, vagy ennek hiányában bírói útra terelte volna a Coca-Cola tevékenységét, úgy véljük, ha peres eljárást kezdeményezett volna az alkotó, akkor a francia bíróság is egyetértett volna abban a kérdésben, hogy az érintett graffiti felirat szerzői műnek minősül, hiszen a szlogen jelentésében és megfogalmazásában is kellő mértékben rendelkezik a védelemképességhez szükséges egyéni és eredi jelleggel. Továbbá a graffiti efemer jellege sem gátolja meg, hogy az érintett vizuális alkotás szerzői jogi oltalomban részesüljön, mivel a védelemképességnek nem feltétele, hogy a szerzői mű állandó, vagyis ne ideiglenes jellegű legyen. Az ily módon teoretikus kérdés pusztán az, hogy a francia bíróság vajon milyen döntést hozna azzal kapcsolatban, hogy a Coca-Cola a graffiti szlogen *„Les Rues”* szavát felcserélte a *„les boulevards”* szóra?

307 Feist Pubs., Inc. v. Rural Tel. Svc. Co., Inc., 499 U.S. 340 (1991). supreme.justia.com/cases/federal/us/499/340/

308 PHILLIPS i. m. (306. lj.).

309 O'DONNELL, Nicholas: Is Graffiti Ineligible for Copyright Protection Just Because the Act of Tagging is Illegal? blog.sullivanlaw.com/artlawreport/is-graffiti-ineligible-for-copyright-protection-because-the-act-of-tagging-is-illegal

310 The Fashion Law: Jeremy Scott, Moschino Settle Graffiti Copying Lawsuit. www.thefashionlaw.com/home/jeremy-scott-moschino-settle-graffiti-copying-lawsuit?rq=Tierney

311 HAJDÚ Dóra: Ahol Coca-Cola árad az utcákon. copy21.com/2018/09/ahol-coca-cola-arad-az-utcaikon/

Interview de L'amour court les rues. Forrás: Paris Tonkar magazine

4.2.3. A graffitihez fűződő szerzői jog és az épületen fennálló tulajdonjog viszonya

Ha a graffiti eléri a védelemképeség szintjét és szerzői műnek minősül, akkor az alkotáshoz fűződő jog a személyhez fűződő jognak egyik részjogosultsága, a mű integritásához való jog sérülékennyé válhat az épületen fennálló tulajdonjog és az épület tulajdonosának jogos érdekei révén. A kérdés az, hogy melyik jogosultság bizonyul erősebbnek: a graffiti alkotójának szerzői joga vagy az épület tulajdonosának ún. dologi jogai?

A mű integritásához fűződő szerzői jog és a mű(példány) tulajdonlásához kapcsolódó tulajdonjog ütközése rendszerint a képzőművészet és az építészet területén, a tipikusan „egy műpéldányos” művészeti ágak körében gyakori. Az összeütközés továbbá jellemzően azokban az esetekben fordul elő, ahol az érintett műpéldányok vagy az ingatlanok magas értéket képviselnek, de az érintett jelenségre kihatással lehet a közterület használati jellege is.³¹²

A Ptk. szerint „a tulajdonost tulajdonjogának tárgyán – jogszabály és mások jogai által meg szabott korlátok között – teljes és kizárólagos jogi hatalom illeti meg.”³¹³ Másrészt „a tulajdonost megilleti különösen a birtoklás, a használat, a hasznosítás, a hasznok szedésének és a rendelkezés joga.”³¹⁴ A tulajdonjog lefedi a dolog megváltoztatásának, átalakításának vagy megsemmisítésének jogát, amelynek gyakorlása veszélyeztetheti a mű egységének védelmét.³¹⁵ Ezzel párhuzamosan a szerzői jog alapján a szerző felléphet alkotásának eltorzítása, megcsonkítása, vagy a mű más olyan megváltoztatása vagy a művel kapcsolatos más olyan visszaélés ellen, amely becsületére vagy hírnevére nézve sérelmes.³¹⁶

312 GYERTYÁNFY (2014) i. m. (22. lj.) 390.

313 Ptk. 5:13. § (1) bekezdés.

314 Ptk. 5:13. § (2) bekezdés.

315 LEGEZA (2017) i. m. (84. lj.) 343.

316 Szjt. 13. §.

A szerzői jog és a tulajdonjog összeütközésével kapcsolatban fontos hangsúlyozni, hogy kutatásunk során nem találkoztunk sem a Testület, sem a hazai bíróságok gyakorlatában olyan esettel, amely a graffitihez vagy az utcai művészethez fűződő szerzői jogi oltalom és az épületen fennálló tulajdonjog összeütközését vizsgálta volna meg. Ellenben a Testület számos szakvéleménye és a bírói esetjog is több alkalommal vizsgálta az építészeti alkotások körében az építész, mint szerző szerzői jogának és az épület tulajdonosa dologi jogának ütközését. Az Szjt. 67. §-a ugyanakkor kifejezetten az építészeti alkotást és a műszaki létesítményt nevesíti, mint olyan szerzői műveket, amelyeknek a szerző hozzájárulása nélkül történő olyan jellegű megváltoztatása, amely a külső megjelenést vagy a rendeltetésszerű használatot befolyásolja, jogosulatlan megváltoztatásnak minősül. E körben fontos kiemelni, hogy az „építészeti alkotás” fogalma kettős: egyaránt védi a tervet és a megvalósult épületet is.³¹⁷ Ugyanakkor az is belátható, hogy az előző értelmezésbe értelemszerűen a graffiti nem tartozik bele. Ettől függetlenül, mégis arra az álláspontra lehet helyezkedni, hogy a bíróság a graffitihez fűződő szerzői jog és a tulajdonjog összeütközése esetén, ha ugyan teljes mértékben nem is követné, de mégis tekintettel lenne rá, és inspirációs forrásul szolgálna számára az építészeti alkotások körében kimunkált joggyakorlat. Egyrészt annak köszönhetően, hogy mindkét vizuális alkotás – a graffiti és az építészeti alkotás – alkotójának elsődleges célja, hogy művén, amely más tulajdonában álló dolgon fejeződik ki vagy testesül meg, teljeskörűen gyakorolhassa az integritáshoz fűződő jogát. Másrészt „egy műpéldányos” alkotóterületekről van szó, ahol a művek jelentős vagyoni értéket képviselhetnek. Ennek tükrében tarjuk szükségesnek foglalkozni az építészeti alkotásra vonatkozó sajátos bírói gyakorlattal.

E körben elsőként elengedhetetlen utalni a Legfelsőbb Bíróság BH 427.2005. szám alatt közzétett Pfv.20.303/2005. számú határozatára, amelyben általánosan, elvi élel állapította meg, hogy *„a tulajdonosi jogok rendeltetésszerű gyakorlása nem eredményezheti a tervezőnek az építményhez fűződő szerzői joga megsértését.”* Továbbá rámutatott arra is, hogy a szerzői jog érvényesülését korlátozhatja a tulajdonosi igénynek a dolog célszerű és zavartalan használatából fakadó megváltozása, amelynek tükrében a szerzői jog jogosultja köteles tűrni az építészeti mű megváltoztatását, abban az esetben is, ha e megváltoztatás korlátozná a mű egységének védelmét és a mű alkotójának személyhez fűződő jogait.³¹⁸ A Legfelsőbb Bíróság egy másik, a Pf. IV. 24 712/2001/6. sz. ítéletében akként fogalmazott, hogy a tulajdonos jogában áll, hogy ha annak reális igénye felmerül, a tulajdonában álló épületet „átalakítsa, bővítse, funkcióját, rendeltetését megváltoztassa, vagy ha azt szükségesnek tartja, az épületet lebontsa, vagy az épületet teljes egészében átépítse. Ezek a rendelkezések önmagukban nem sértik a tervezőt megillető szerzői jogokat.” A bemutatott ítélkezési gyakorlatból kitűnik, hogy az épületen fennálló tulajdonjog abban az esetben gyakorolható, ha az alkotás megváltoztatása mögött olyan létfontosságú magánérdek vagy társadalmi igény húzódik, amely esetében a szerzői jog gyakorlása a rendeltetésével ellentétes joggyakorlásnak minősülne. Ugyanakkor a mérlegelést mindig esetről-esetre kell elvégezni.³¹⁹ A Testület SZJSZT-01/06. számú szakvéleményében többek között rámutatott arra, hogy a reális igény fogalmi köre már nem vonatkozhat az

317 SZJSZT-15/10. Építészeti alkotás engedélyezési tervének felhasználása kivitelezési terv elkészítésére és a felhasználási engedély terjedelme támogatási szerződés részét képező általános szerződési feltételek alapján. Szjt. 1. § (2) bekezdés k) pont.

318 Szjt. 13. és 67. §.

319 SZJSZT-01/06. Építészeti mű átépítése.

olyan megváltoztatásokra, amelyek pusztán a tulajdonos ízléséből fakadnak. Egy további bírói döntés – hasonlóan a fenti megállapításokhoz – kiemelte, hogy „*az építmény tulajdonosát megilleti az a jog, hogy a tulajdonában álló épületet átépítse, ennek során külső megjelenését, építészeti kialakítását, rendeltetését módosítsa vagy azt elbontsa. A tulajdonos használati jogának rendeltetésszerű gyakorlásához kapcsolódó átépítés nem eredményezheti a tervező szerzői jogainak sérelmét. A tervező szerzői joga szempontjából a felhasználó hasznosítási jogosultságait érdekösszeméréssel kell mérlegelni.*”³²⁰ Az ítélkezési gyakorlat értelmében az alkotás szerzőjét személyiségi jogának gyakorlásában csak a szükséges mértékben korlátozhatja az épület tulajdonosának dologhoz fűződő jogainak érvényesülése.

Összegezve a fenti megállapításokat, arra a következtetésre lehet jutni, hogy a mű integritásához fűződő jog, mint a szerző emberi méltóságából levezetett speciális személyiségi joga megköveteli, hogy az épület tulajdonosa a rendeltetésszerű joggyakorlás elve mentén éljen a dologi jogi érdekeinek gyakorlásával, és az alkotás megváltoztatásához kizárólag létfontosságú köz- vagy magánérdek teremthet alapot. Belátható továbbá az is, hogy tekintettel a szerzői mű környezetére, ritkán maradhat teljesen sérthetetlen. Ebből következően a műpéldány tulajdonosának érdekei és a szerző személyéhez fűződő abszolút jellegű jog gyakorlása esetében minden esetben érdekösszeméréssel kell mérlegelni.³²¹

Mindebből következően, álláspontunk szerint – a hazai joggyakorlat tükrében – a fenti bekezdésben levezetett gondolatmenetet alkalmazni kell a graffitikhez és az utcai művészeti alkotásokhoz fűződő szerzői jog és az épületen fennálló tulajdonjog közötti összemérés eldöntésére.

4.2.4. A 5Pointz ügy

A 5Pointz néven ismertté vált ügyben az Amerikai Egyesült Államok New York-i Kerületi Bíróságának (US District Court for the Eastern District of New York) a graffitik szerzői jogi védelemképességével kapcsolatban, valamint a mű integritásához való jog és a tulajdonjog közötti összeütközés kérdéseiben kellett állást foglalnia. Az ügy kulcsfontosságú volt abból a szempontból, hogy New Yorkban, mint a street art művészeti irányzat bölcsőjében vajon a bíróság egy szerzői jogi alapú, azaz a szerzői jog védelmén alapuló megközelítésmódot alkalmaz-e majd.

Az ügy középpontjában álló 5Pointz nevű gyártelep tulajdonosa, Jerry Wolkoff az 1970-es években vásárolta meg. Az 1990-es évektől kezdődően a tulajdonos művészeti stúdióknak adta bérbe az ingatlant, ezáltal egészen 2011-ig a korábbi gyártelep a graffiti és street art művészet fellegetőjévé vált. Ekkor napvilágot látott a hír, miszerint Jerry Wolkoff az évtizedek alatt az egyik legjelentősebb szabadterei közművészeti „múzeum”-vá váló telep felszámolását tervezi. Válaszlépésként, számos művész döntött úgy, hogy keresetet indít a tulajdonos ellen, és ideiglenes intézkedés iránti kérelmet nyújtottak be a tervezett bontás megakadályozása érdekében.³²²

320 BDT2010. 2329.

321 LEGEZA (2017) i. m. (84. lj.) 344.

322 SALTARELLI, Angela: 5Pointz: a stronger legal protection for street art... or not? the1709blog.blogspot.com/2018/02/5pointz-stronger-legal-protection-for.html

5Pointz Artists Sue Developer for Whitewashing Iconic Graffiti Façade.

Forrás: 6sqft.com

Az ügygel kapcsolatban fontos kiemelni, amíg általánosságban a graffiti alkotások jelentős részét az épület tulajdonosának beleegyezése nélkül hozzák létre, addig jelen esetben éppen az ellenkezőjéről volt szó. A tulajdonos ugyanis nemcsak engedélyt adott az ott alkotó művészeknek, hanem kurátort is kinevezett annak érdekében, hogy a legtehetségesebb street art művészek alkothassanak a 5Pointz művészeti telepen.³²³ Az ügy felperesei keresetüket a vizuális művészek jogaira vonatkozó törvényre (The Visual Artists Rights Act of 1990; a továbbiakban: VARA) alapították, amely rögzíti, hogy festmény, rajz, nyomat vagy szobor egy műpéldányban létező vagy kétszáz műpéldányszámnál kevesebb számban kiadott mű szerzője jogosult megakadályozni a mű szándékos torzítását, megcsonkítását vagy más olyan módosítását, amely sértheti a becsületét vagy hírnevét.³²⁴ A VARA hivatkozott törvényi rendelkezése akkor is érvényesül, ha a vizuális alkotás az épületnek olyan részévé vált, hogy annak eltávolítása az épületből a munka megsemmisítését, torzítását, csonkítását vagy más módosítását okozhatja, kivéve, ha a művész és az épület tulajdonosa írásban megegyezett abban, hogy az alkotás megsemmisítésére, torzítására, megcsonkítására, vagy más módon történő módosítására lehetőség van az alkotás eltávolítása folytán.³²⁵ Ezzel szemben Wolkoff egyrészt arra hivatkozott, hogy ugyan lehetővé tette az alkotók számára, hogy művészeti telepén bemutassák műveiket, ám álláspontja szerint ez nem akadályozhatja meg abban, hogy gyakorolja tulajdonjogát. Másrészt kiemelte, hogy az ügy tárgyát képező művek efemer jellegűek, és a VARA nem biztosít szerzői jogi oltalmat az átmeneti, múlékony tulajdonsággal

323 FRANKEL, Miri: Graffiti Artists Use Moral Rights to Prevent Building Demolition. ipkitten.blogspot.com/2013/10/graffiti-artists-use-moral-rights-to.html

324 Section 106A. para. 2. – Rights of certain authors to attribution and integrity of VARA.

325 Angolul: An artist's right to "prevent any intentional distortion, mutilation, or other modification of that work which would be prejudicial to his or her honor or reputation" applies even in instances where the work of visual art "has been incorporated in or made a part of a building in such a way that removing the work from the building will cause the destruction, distortion, mutilation, or other modification of the work" unless the artist and the owner of the building have signed a written instrument that permits the work to be destroyed, distorted, mutilated, or otherwise modified, by reason of its removal." Ld. No Injunction for Graffiti Artists to Stop 5Pointz Demolition.

rendelkező teljesítmények számára.³²⁶ A bíróság végül elutasította a felperesek ideiglenes intézkedés iránti kérelmét, ezenfelül a felperesek szemszögéből a helyzetet súlyosbította, hogy a tulajdonos anélkül, hogy a jogerős bírósági határozat megszületett volna, a teljes művészeti komplexumot megsemmisítette.

Az ügyben a bíróság döntését a VARA 113. szakaszára alapozta, amelynek elsődleges célja egyensúlyt teremteni az alkotó személyiségi joga és a tulajdonos dologi jogi érdekeinek ütközésekor. Ennek fényében a rendelkezés különbséget tesz aszerint, hogy a vizuális alkotás, amely az épület szerves részévé vált, eltávolítható-e a mű integritásának sérülése nélkül vagy az eltávolítás együtt jár az alkotás megsemmisítésével, torzításával, megcsonkításával vagy más módon történő módosításával.³²⁷ Az első esetben a vizuális mű alkotójának biztosítja a törvény, hogy az épülettulajdonos írásos értesítésének kézhezvételét követő kilencven napos határidőn belül megóvja alkotását. A határidő eredménytelen eltelte vagy, ha a tulajdonos a kellő gondosság ellenére nem tudta az alkotót értesíteni, a jogról való lemondás következményét vonja maga után, és az épület tulajdonosa bármely következmény nélkül megsemmisítheti az alkotásokat.³²⁸ A bíróság az érintett rendelkezések figyelembevételével akképpen foglalt állást, hogy az ügy tárgyát képező egyes graffitik a törvény által védett „*elismert értékkel bíró művészeti alkotásnak*”³²⁹ minősülnek, és lehetőség lett volna arra, hogy azokat alkotójuk az integritásuk megóvásával eltávolítsa. Ennek fényében a bíróság rámutatott arra, hogy az épület tulajdonosa megsértette a VARA rendelkezéseit, mivel elmulasztotta az alkotók előzetes értesítési kötelezettségét, másrészt az alperes szándékos módon, a jogerős döntés meghozatalát megelőzően megsemmisítette az alkotásokat. A bíróság ítéletében a VARA-ban előírt legmagasabb értékű kártérítés megfizetésére kötelezte az alperest.³³⁰

A döntéssel kapcsolatban szükségszerű azon tény kiemelése, hogy a bíróság nem vitatta az alperesnek a tulajdonában álló ingatlan lebontásához való jogát és jogos érdekét, ellenben kirívóan jogellenes magatartásnak minősítette a művek alkotóinak tudta nélküli szándékos megsemmisítését.³³¹ A döntés többek között alátámasztja, hogy a graffitik oltalmazhatóságára alkalmazhatók a VARA rendelkezései, köszönhetően annak, hogy a bíróság elismerte, hogy az ügyben szereplő egyes graffitik a szerzői jog által védett, elismert értékkel rendelkező művészeti alkotásoknak minősülhetnek.³³² Annak eldöntésére, hogy hol húzódik az „elismert érték” határa, a bíróság egy korábbi, a *Carter v. Helmsley-Spear*³³³ ügyben hozott megállapításait hívta fel. Eszerint a felperes kötelezettsége, hogy bizonyítsa, hogy a szóban forgó alkotás méltó, érdemi értékkel bír, és ezt a művészeti szakértők, a művészeti közösség más tagjai vagy a társadalom más csoportjai elismerik. E körben fontos kiemelni, hogy a közvetített érték elbírálása nemcsak a művészeti szcena képviselőjének elismerésétől függ, hanem a bíróság lehetőséget nyújt arra is, hogy az értéket akár a művészeti világon kívül eső személyi

326 SALTARELLI i. m. (322. lj.).

327 A VARA érintett rendelkezései eredeti nyelven az alábbi oldalon érhetők el: www2.oaklandnet.com/oakca1/groups/ceda/documents/webcontent/dowd008926.pdf

328 Section 113. para 2. of VARA.

329 Angolul: „artistic work of recognized stature.”

330 SALTARELLI i. m. (322. lj.).

331 ROSATI, Eleonora: The 5 Pointz case: Should works of art be protected from destruction? ipkitten.blogspot.com/2018/03/the-5-pointz-case-should-works-of-art.html

332 Uo.

333 *Carter v. Helmsley-Spear, Inc.*, 861 F. Supp. 303 (S.D.N.Y. 1994). law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/861/303/2261919/

kör határozza meg. Ezzel kapcsolatban jelen tanulmány szerzői azon az állásponton vannak, hogy a bíróság megengedő megközelítésmódja lehetőséget teremthet arra, hogy az alkotások széles köre élvezze a VARA biztosította védelmet, mivel a kérdés eldöntését, miszerint a művészeti alkotás elismert-e, nem kizárólag a szakértőkre bízva, hanem teret ad arra, hogy a kérdést akár a józan ész döntse el.

A 5Pointz ügygel kapcsolatban végül ki kell emelni, hogy a kötet szerzői egyetértenek a VARA mögött húzódó jogalkotói szándékkal, miszerint a törvény egyik fő célja, hogy egyensúlyt teremtsen az ütköző jogosultságok között. A vizuális művészek számára is kellő biztonságot nyújt, hogy az épület tulajdonosának törvényi kötelezettsége az előzetes értesítés, ha az épületen olyan módosítást terveznek eszközölni, amely kihatással lesz a mű egységére. Ugyanakkor az épület tulajdonosának is biztosítja a jogot, hogy gyakorolja dologi jogi érdekeit. Mindazonáltal nem zárható ki annak lehetősége sem, hogy a döntés esetleges következményei között szerepeljen akár az, hogy a tulajdonosok a jövőben csekélyebb mértékben fogják engedélyezni, hogy az épületeik falain street art művészek alkossanak, tartván attól, hogy egy esetleg peres eljárás során ismét a morális jogok – ideértve a szerző integritáshoz való személyéhez fűződő joga – kerülnek előtérbe a tulajdonjoggal szemben.³³⁴

4.2.5. Összegzés, következtetések

A graffiti védelemképességének vizsgálata, illetve a graffitihez fűződő szerzői jog és a graffitivel érintett ingatlan tulajdonosának dologi jogi érdekei ütközésének összemérése alapján kijelenthető, hogy a hazai joggyakorlat értelmében a graffiti, mint vizuális teljesítmény alkalmas arra, hogy oltalomképes szerzői műnek minősüljön, ha meghaladja a folklór kifejeződési formáját, vagyis az alkotó személyisége a művön keresztül átsejlik, azaz nem minősülnek közösségi alkotásnak (folklór vagy közkincs). A szemben álló jogok összemérésének elemzését követően továbbá arra a megállapításra jutottunk, hogy amíg az Amerikai Egyesült Államokban a bíróság az ilyen kérdéskört érintő jogvitákra a jövőben az 5Pointz ügyben megállapított elveket alkalmazza, valamint a VARA érintett rendelkezései kellő mértékű egyensúlyt teremtenek az ütköző jogok között, addig a hazai bírói gyakorlatban még tisztázásra vár annak eldöntése, hogy inspirációs forrásul használja fel az építészeti alkotások körében kimunkált joggyakorlat, vagy ettől függetlenül egy eltérő zsinórmértéket alakít ki a graffitik jogi védelmével kapcsolatban.

Mindazonáltal kétségtelen, hogy az alkotó művének integritásához fűződő személyiségi joga a vizuális mű „idegen” ingatlanon vagy ingatlanban történő elhelyezése folytán jóval sérülékenyebb, mint más, „klasszikus” műfajok körébe tartozó művek esetében. E kitétség folytán a graffiti sokkal kiszolgáltatottabb helyzetben van, és védtelenebb művészeti kifejezési forma, mivel az alkotója (amennyiben ismert) sokkal inkább függ a „kapcsolódó” mű, vagyis az építészeti alkotáson fennálló jogoktól és érdekektől. E körben arra a következtetésre jutottunk, hogy a graffiti alkotójának személyiségi jogát nemcsak az épület tulajdonosának jogos érdekei, hanem az épület tervezőjének szerzői joga is csorbíthatja, korlátozhatja. Bonyolultabb helyzeteket eredményezhetnek a jövőben olyan jogviták fel-

334 LIVNI, Ephrat: A landmark court case affirms that street art is high art. qz.com/1206623/a-landmark-5pointz-case-shows-the-legal-reasons-why-graffiti-is-art/

merülése, amelyekben az épület tervezője kifogásolja, hogy a graffiti felfestésével sérült az épülethez fűződő integritási joga.³³⁵

Összefoglalóan kijelenthető, hogy a graffiti és a street art művészet alkotóinak szerző jogi státuszának mindenkor biztosítására nincs és nem is lehet egy általános zsinórmértéket alkalmazni. Az érintett jogosultságok összevetését minden esetben egyenként kell megvizsgálni az érdekösszemérés elve alapján.³³⁶ A kellően mérlegelő bírói jogalkalmazás azonban önmagában nem elégséges; a mű egységének védelméhez fűződő jog kiegyensúlyozott alkalmazásának éppúgy elengedhetetlen feltétele a felek részéről e jog rendeltetésszerű gyakorlása elvének érvényre juttatása.³³⁷

4.3. Tetoválások

A tetoválás szerzői jog szempontjából számos, mindmáig feltáratlan jogi kérdést vet fel. Tárgykörünkben az egyik legfontosabb kérdés az lehet, hogy a tetoválás elérheti-e az alkotóméltóság szintjét, és ezáltal szerzői műnek tekinthető-e. Másrészt befolyásolja-e a szerzői jogi védelmet, hogy a tetoválás közvetlen környezete, közege – vagyis azon médium, amelyen keresztül érzékelhetővé válik – önálló jogokkal rendelkezik, különösen önrendelkezési joggal bír, szemben az egyéb vizuális művészeti alkotásokkal, amelyek tárgyasult formákon keresztül fejeződnek ki.³³⁸ Harmadrészt, ki gyakorolhatja a tetováláshoz fűződő szerzői jogot, annak viselője vagy a tetoválóművész? Végül felmerül még egy kulcsfontosságú kérdés: ha a tetoválás mintájául egy másik szerzői mű szolgált, úgy sérülhet-e a korábbi szerzői mű alkotójának szerzői joga?

A hazai joggyakorlat átfésülését követően arra a megállapításra jutottunk, hogy mindezt idáig sem a Testület, sem a bíróságok nem foglalkoztak a tetoválások szerzői jogi szempontból történő vizsgálatával, megítélésével. Ennek okán kénytelenek vagyunk az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió Bírósága egyelőre nem túl gazdag ítélkezési gyakorlatán keresztül igazolni azt a hipotézisünket, miszerint a tetováláshoz kapcsolódó szerzői jog annak viselőjének önrendelkezési joga ellenére a tetoválóművészt illeti meg.

4.3.1. A rögzítés követelménye és a tetoválás

Mint ahogyan jelen tanulmányban már kifejtettük, ahhoz, hogy egy teljesítmény az USA-ban szerzői jogi védelemben részesüljön, egyfelől eredetinek és a szerző saját alkotásának kell lennie, másfelől érzékelhető módon rögzített formában kell a kívüllág számára kifejezésre kerülnie. E körben ismételten hangsúlyozni szükséges, hogy miközben az Szjt. nem szabja a rögzítést a védelem feltételéül, addig az Egyesült Államok joga szerint ez nélkülözhetetlen követelmény.

335 Kiss Dóra Bernadett i. m. (290. lj.) 51.

336 BDT2010. 2329.

337 FALUDI Gábor: A szerzői mű egysége védelmének egyes kérdései. *Infokommunikáció és Jog*, 2011/5. 167.

338 PARKER, Matthew W.: That Old Familiar Sting: Tattoos, Publicity, and Copyright. 15 J. *MARSHALL REV. INTEL. PROP. L.* 762 (2016). 763.

A Merriam-Webster online értelmező szótár szerint a tetoválás „*a pigmentnek a bőrfelszín alá vitelével vagy bőrfelszíni sérülések, hegek útján létrejövő, a bőrön rögzült letörölhetetlen jel vagy motívum*”.³³⁹ Voltaképpen a kérdés a rögzítéssel kapcsolatban az, hogy az emberi test-felület alkalmas-e olyan hordozónak, amelyre az alkotás rögzíthető.³⁴⁰ Az USA szerzői jogi törvénye megengedő módon közelíti meg a rögzítés fogalmát, és szükséges követelményként azt emeli ki, hogy a mű az átmeneti időtartamnál hosszabb ideig kellő módon állandó vagy stabil legyen, annak érdekében, hogy érzékelhető, többszörözhető vagy más módon közölhető legyen.³⁴¹ Álláspontunk szerint e törvényi definíciónak legtöbb esetben megfelel a tetoválás, mivel az egyrészt szerepelhet hagyományos módon papíron, vázlat formájában, vagy az emberi bőr felületén egyaránt.³⁴² Utóbbi esettel kapcsolatban fontos kiemelni, a tetoválást a testre olyan speciális festékekkel vizszik fel, hogy a tetoválás időtálló, egy életen át tartó legyen, másrészt az emberi test alkalmas arra, hogy mások számára közvetítse a vizuális teljesítmény észlelését.

Ha elfogadjuk, hogy a tetoválás a rögzítés törvényi követelményének megfelel, úgy azt kell megvizsgálni, hogy teljesül-e az eredetiség feltétele. Az USA Legfelsőbb Bírósága a *Feist Publications, Inc. v. Rural Telephone Service Co.* ügyben³⁴³ elvi éllel állapította meg, hogy egy teljesítmény akkor minősül eredetinek, ha a szerzője önállóan hozta létre, vagyis nem más mű szolgai másolása, amely minimális mértékű kreativitással rendelkezik.³⁴⁴ Meggyőződésünk szerint, a tetoválóművészek a teljesítmény megalkotásakor kellő mértékű alkotói szabadsággal és kreatív térrel, lehetőséggel rendelkeznek, ahhoz, hogy a tetoválás elérje a védelemképesség szintjét és oltalomban részesülhessen.

4.3.2. A tetoválás szerzői jog jogosultja USA jogesetek tükrében

Ha elfogadjuk azt a megállapítást, miszerint a tetoválás oltalomképes szerzői mű, úgy ebből következően adódik a kérdés, hogy ki jogosult a szerzői jog gyakorlására? A tetoválóművész, aki létrehozta az alkotást, vagy az a személy, aki bőrén viseli a tetoválást? A kérdést egyesült államokbeli jogesetekkel és példákkal illusztrálva lehet megválaszolni.

E témakörben megkerülhetetlen a *Whitmill v. Warner Bros. Entm't Inc* ügy³⁴⁵ elemzése. 2003-ban, az ügy tárgyat képező tetoválás felvitelekor, annak viselője elismerő nyilatkozatot írt alá, hogy a tetováláson fennálló szerző jogok gyakorlására az alkotó szalonja, a *Paradox-Studio of Dermagraphics* jogosult.³⁴⁶ Azonban évekkel később *Whitmill*, a tetoválóművész figyelmes lett egy amerikai játékfilmre, amelyben állítása szerint az érintett tetoválás pontos

339 Angolul: Definition of tattoo: „an indelible mark or figure fixed upon the body by insertion of pigment under the skin or by production of scars” www.merriam-webster.com/dictionary/tattoo

340 MEZEI Péter: Hírmorzsák #7.6. copy21.com/2017/10/hirmorzsak-7-6/

341 17 U.S.C. §101. www.law.cornell.edu/uscode/text/17/101

342 KING, Yolanda M.: The right-of-publicity challenges for tattoo copyrights. *Nevada Law Journal*. Vol. 16, Spring 2016. 448–449. scholars.law.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1667&context=nlj

343 *Feist Pubs., Inc. v. Rural Tel. Svc. Co., Inc.*, 499 U.S. 340 (1991). www.law.cornell.edu/copyright/cases/499_US_340.htm

344 Uo. 10.

345 *Whitmill v. Warner Bros. Entm't Inc.*, 2011 WL 2038147 (E.D. Mo. April 28, 2011).

346 MINAHAN, Michael C.: Copyright protection for tattoos: Are tattoos copies? *Notre Dame Law Review*. [Vol. 90:4.2015.] 1724. ndlawreview.org/wp-content/uploads/2013/05/NDL412_crop.pdf

mása szerepelt. Az ügy további érdekessége, hogy az eredeti tetoválást viselő személy, nevezetesen Mike Tyson is szerepel a filmben.³⁴⁷ Whitmill a kereset benyújtását megelőzően a tetoválásának szerzői jogi lajstromba vétele iránt kérelmet nyújtott be az USA Szerzői Jogi Hivatalánál (Copyright Office). Whitmill többek között keresetében azt kifogásolta, hogy az engedélye nélkül az érintett tetoválás másolásával, terjesztésével és nyilvánossághoz közvetítésével a Warner Bros. megsértette szerzői jogait. Ugyan az ügy végül peren kívül zárult, azonban a bíróság a felperes előzetes intézkedés iránti kérelmének eldöntésével kapcsolatban hangsúlyozta, hogy a szerzői jogi védelem tárgya lehet tetoválás. Az eljáró bíró továbbá azt is kiemelte, hogy a tetoválóművész, mint a tetováláson fennálló szerzői jog jogosultja nem a tetoválást viselő személy testét, jelen esetben arcát kívánja a szerzői jogi védelem tárgyává tenni. Továbbá szerzői jogi érdekeik nem irányulhatnak arra sem, hogy a tetoválást viselő személyt megakadályozzák abban, hogy a tetoválást végleges úton eltávolítsa. Ugyanakkor a tetoválás és annak terve, designja oltalom alatt állhat, amely összhangban áll a szerzői joggal.³⁴⁸

S. Victor Whitmill sues Warner Brothers over Mike Tyson tattoo in Hangover 2: could delay movie release. Forrás: dailymail.com.uk

Egyébiránt az Egyesült Államokban megfigyelhető volt egy olyan tendencia – amit a fenti eset is alátámaszt –, hogy a tetoválásokkal kapcsolatos szerzői jogi jogvitákat a felek peren kívül rendezték.³⁴⁹ Ezzel szemben a következőkben elemzésre kerülő esetben az eljáró bíróság 2018. márciusában döntést hozott, amelyben elvi jelentőségű megállapításokat fektetett le.³⁵⁰

2016-ban a Solid Oak Sketches, LLC (a továbbiakban: Solid Oak) keresetet indított az NBA 2K számítógépes játék készítői ellen annak folytán, hogy számos professzionális kosár-

347 WARD, Annsley Merelle: Letter from AmeriKat: Happy Cinco de Mayo! ipkitten.blogspot.com/2011/05/letter-from-amerikat-happy-cinco-de-mayo.html

348 MINAHAN i. m. (346. lj.) 1725.

349 Allen v. Elec. Arts, Inc., No. 5:12-CV-03172 (W.D. La. December 31, 2012); Escobedo v. THQ, No. 2:12-CV-02470 (D. Ariz. November 16, 2012); Ladouceur v. Macado's Inc., No. 17-CV-00588 (W.D. Va. October 30, 2015).

350 Solid Oak Sketches, LLC v. Visual Concepts, LLC et al, No. 1:2016cv00724 www.documentcloud.org/documents/4427168-Nysd-127022151307.html

labdázó tetoválásai is szerepelnek a videójátékokban, amelyeken fennálló szerzői jog jogosultja maga a peres eljárást kezdeményező fél. A Solid Oak hangsúlyozta, hogy a tetoválásokat az USA Szerzői Jogi Hivatalánál lajstromozták, és abból eredően, hogy az érintett tetoválások a szerzői jog jogosultjának engedélye nélkül jelentek meg a videójátékokban, azzal a játékkészítők megsértették a tetoválásokon fennálló szerzői jogot. Ennek ellenére az ügy alperesei keresetüket a *de minimis*-szabály és a méltányos használat (*fair use*) elvekre alapították.³⁵¹ Az angolszász szerzői jogban a *de minimis non curat lex* elv esszenciája, hogy annak érdekében, hogy a bíróság a jogsértés tényét megállapítsa, a felperesnek kell bizonyítania, hogy a felhasználás egy minimális mennyiséget meghalad, azaz a laikus megfigyelő szemszögéből mennyiségi vagy minőségi szempontból megállapítható a hasonlóság a két mű között.³⁵² Ennek fényében az alperesek arra hivatkoztak, hogy az általuk történő felhasználás megfelel a *de minimis*-szabálynak, mivel

- az érintett tetoválások ritkán jelennek meg a videójátékokban,
- a tetoválások nem jól láthatók, mert az animált kosárlabda-figurák kis méretűek,
- az animált játékkfigurák folyamatos mozgása akadályozza, hogy a tetoválások teljes egészükben váljanak láthatóvá, valamint
- a videójátékokban a tetoválások nem önmaguk folytán kerülnek „reflektorfénybe”, hanem abból az okból kifolyólag, mert azt az érintett kosárlabda-játékosok a bőrükön viselik.³⁵³

Az eljáró bíróság nem értett egyet az alperesi védekezéssel sem a *de minimis*-szabály, sem a méltányos használat tekintetében. Egyrészt, mert nem állapítható meg egy objektív zsinórmérték arra vonatkozólag, hogy az érintett videójáték általában hogyan játszható, valamint a videójáték egyes jellemzői, funkciói milyen mértékben használhatók ki. A bíróság arra a megállapításra jutott, hogy a fenti feltételek hiánya lehetetlenné teszi, hogy a laikus megfigyelő szemszögéből ítélje meg a jogkérdést. Másrészt a bíróság rámutatott arra, hogy az ügyben nem volt megállapítható a méltányos használat, annak eldöntésére további bizonyítékok felhívására lett volna szükség.³⁵⁴

Az előbbieken elemzésre került jogesettel kapcsolatban Yolanda M. King³⁵⁵ megállapításait emeljük ki. Egyet lehet érteni meglátásaival, miszerint a felperes nem azt követeli, hogy az érintett kosárlabda-játékosok nyilvános szereplésüket megelőzően minden esetben engedélyt kérjenek a tetoválás szerzői jogának jogosultjától, azaz a tetoválóművésztől, hanem azt vitatja, hogy a vállalkozások szándékosan arra törekednek, hogy kereskedelmi előnyökhöz jussanak a tetoválások felhasználásából. Fontos kiemelni továbbá, hogy a felperes a tetoválások elkészítésekor nem számolhatott szükségszerűen azzal, hogy a tetoválást viselő személyen kívüli harmadik fél többszörözi és megjeleníti az érintett műveket. Ráadásul kétségek

351 KING, Yolanda M.: Solid Oak Sketches v. 2K Games: is this lawsuit the beginning of the end of uncertainty concerning the enforceability of tattoo copyrights? www.elgaronline.com/view/journals/ielr/1-1/ielr.2018.01.06.xml#bib-007

352 MEZEI Péter: Digitális sampling az amerikai szerzői jogban. Sírba szálltok, „Groove Robbers”? *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2008/3. 12.

353 Defendant’s Memorandum in Support of Motion for Judgment on the Pleadings, Solid Oak Sketches, LLC v. 2k Games, Inc. et al, No. 1:16-CV-00724 (S.D.N.Y. February 1, 2016).

354 NBA 2K Tattoo Copyright Dispute Blocked. www.jdsupra.com/legalnews/nba-2k-tattoo-copyright-dispute-blocked-79027/

355 Az Észak-Illinois Egyetem jogi professzora. www.niu.edu/law/about/directory/king.shtml

helytálló a bíróság megállapítása az alperesi *de minimis*-elv felhívása kapcsán, mivel az eredeti tetoválások a videójátékban teljes egészükben jelennek meg, valamint a tetoválassal rendelkező videójáték-figurák nagy száma miatt a szerzői jog által védett művek megfigyelhetősége a videójátékokban potenciálisan jelentős.³⁵⁶

4.3.3. Harmadik fél szerzői joga és a tetoválás

Jelen alfejezet középpontjában annak vizsgálata áll, hogy ha egy tetoválás egy korábbi szerzői mű megrajzolásával és felfestésével valósul meg, anélkül, hogy a tetováálóművész engedélyt kért volna az érintett művön fennálló szerzői jog jogosultjától, úgy a művész szerzői jogi jogsértést követ-e el?

E kérdésre válaszul elsődleges inspirációs forrásként Eleonora Rosati egyik friss cikke szolgált, aki a problémakört az EUB ítélezési gyakorlatával összefüggésben tárta fel.³⁵⁷ Az EUB a magáncélú többszörözés kérdését az ACI Adam ügyben³⁵⁸ vizsgálta meg, és tett ezzel kapcsolatban elvi szintű megállapításokat. Rámutatott többek között arra, hogy az INFOSOC-irányelv 5. cikk (2) bekezdés b) pontja nem rendezi kifejezetten a mű többszörözésének alapjául szolgáló forrás jogellenes vagy jogszerű jellegét.³⁵⁹ Azonban az INFOSOC-irányelv (9)–(11) preambulumbekkezdéseivel összhangban, amelyek a magas szintű szerzői jogi védelem elvét fektetik le, arra a következtetésre juthatunk, hogy a kizárólagos jogokra vonatkozó kivételeket és korlátozásokat szigorúan kell értelmezni, és a tagállamoknak meg kell felelniük az INFOSOC-irányelv 5. cikk (5) bekezdésében foglalt háromlépcsős-tesztnek.³⁶⁰ Ha ugyanis a többszörözésre lehetőség volna jogellenes forrásból is, az egyrészt sérelmes módon hatna a rendes felhasználásra, másrészt a szerzői jog jogosultjának károsulását eredményezheti. Mindezek tükrében az EUB rögzítette, hogy az érintett irányelv 5. cikk (2) bekezdésében foglalt kivételek és korlátozások nem vonatkozhatnak „azon eshetőségre, hogy a magáncélú másolatokat jogellenes forrásból készítik”.³⁶¹ Mindebből arra a következtetésre juthatunk, hogy egy szerzői műnek a bőrfelszínre történő felvitele megfelel az 5. cikk (2) bekezdés b) pontjában felsorolt feltételeknek. Az érintett rendelkezés a „hordozót” nem határozza meg, sőt kifejezetten rögzíti, hogy az „bármilyen” lehet. Továbbá a tetoválás felvitele a tetováálóművész, mint természetes személy által a tetováálást viselő magánérdekéből történik, kereskedelmi célt közvetlenül vagy közvetve nem szolgál. Ha elfogadjuk ezt a gondolatmenetet, úgy szükségszerűen az EUB-nak az ACI Adam ügyben rögzített elvi megállapításai vonatkoznak azon esetekre, ha a tetováálóművész egy szerzői mű reprodukcióját az alpmű szerzői jogi jogosultjának engedélye nélkül, jogszerűtlen módon viszi fel a bőrfelületre.

356 Solid Oak Sketches v. 2K Games: is this lawsuit the beginning of the end of uncertainty concerning the enforceability of tattoo copyrights?

357 ROSATI, Eleonora: Copyright and tattoos: where are we now? ipkitten.blogspot.com/2018/09/copyright-and-tattoos-where-are-we-now.html

358 C435/12. sz. ügy az ACI Adam BV és társai és a Stichting de ThuisKopie, a Stichting Onderhandeligen ThuisKopie vergoeding között [ECLI:EU:C:2014:254] ítélet.

359 C435/12. sz. ügy, ítélet. 29. pont.

360 ROSATI, Eleonora: What does the ACI Adam decision mean for InfoSoc system of exceptions and limitations? ipkitten.blogspot.com/2014/04/what-does-aci-adam-decision-mean-for.html

361 C435/12. sz. ügy, ítélet. 38–41. pontok.

Kutatásunk során nem talákoztunk olyan bírósági döntéssel, amely elvi élel megállapította volna, hogy a tetoválóművész által egy oltalom alatt álló szerzői mű tetoválásként – kvázi az eredeti mű másolataként történő felhasználása – sértette volna az eredeti mű szerzői jogi jogosultját.

Ugyanakkor felkeltette figyelmünket az észak-amerikai baseball bajnokság, a Major League Baseball (a továbbiakban: MLB) jogászának nyilatkozata, amelyet a szurkolói tetoválásokkal kapcsolatban tett. Arra az álláspontra helyezkedett, hogy *„az MLB vagy a klub védjegyeinek bármely módon történő felhasználása megköveteli a tervezett felhasználás jellegének és terjedelmének előzetes felmérését. A felhasználási kérelmeket eseti jelleggel kezeljük és lépéseket teszünk, amint kiderül, hogy az érintett megjelöléseket nem megfelelően használják.”*³⁶²

Mindaddig tehát, amíg a fenti megállapításainkat jogerős hazai bírói döntés nem támasztja alá, elméleti síkon arra a következtetésre lehet jutni, hogy a tetoválóművész jogsértést követ el, ha az eredeti alkotás szerzői jogi jogosultjától történő engedélykérést elmulasztja.

4.3.4. Összegzések, következtetések

A tetoválás szerzői jogi védelmének megalapozásához az USA-ban szükséges rögzítettségi kritériumnak a tetoválás abban az esetben felel meg, ha az még vázlatként, papíron szerepel, vagy ha azt már az emberi bőrfelületre vitték fel. A speciális kémiai anyagnak köszönhetően, amelylyel a tetoválóművészek alkotnak, lehetőség nyílik arra, hogy – szemben más időszakos jellegű testfestékektől – az így felvitt alkotás állandósult jelleggel „rögzüljön” a bőrön. Ebből fakadóan, ha a rögzítettség kritériuma fennáll, és a tetoválóművész kellő alkotói szabadságfokkal rendelkezik a teljesítmény elkészítése során, és ha az nem tekinthető egy korábbi mű szolgai másolásának, úgy a tetoválás szerzői jogi védelemben részesül, és szerzői műnek tekinthető.

Ugyanakkor kétségtelenül megállapítható, hogy a mű „hordozója” – szemben más szerzői művekkel, amelyeknél ilyen összekapcsolódás nem áll fenn – személyiséggel rendelkezik, öntudattal bír, sőt az önrendelkezési jogából fakadóan testével szabadon rendelkezhet. Így a tetoválást viselő személy bármikor dönthet úgy, hogy a vizuális alkotást többé már nem kívánja viselni, és azt lézeres technikával eltávolíttathatja. Belátható, hogy ebben az esetben a tetováláshoz fűződő szerzői jog jogosultja nem korlátozhatja e döntésében a tetoválást viselő személyt és nem hivatkozhat a mű integritásához fűződő személyiségi joga megsértésére.³⁶³

Egyetértünk Yolanda M. King nézőpontjával a tekintetben, hogy a hírességek esetében tetoválásuk még szorosabban kapcsolódik identitásukhoz annak révén, hogy fokozott médiafigyelem szegeződik rájuk. Így a szerzői jog által védett mű egyaránt válik a nyilvánosság tárgyává.³⁶⁴ Ezt a többletkörülményt álláspontunk szerint a tetoválóművésznek is fel kell ismernie, ugyanakkor az már nem várható el szükségszerűen az alkotótól, hogy előre számoljon azzal az eshetőséggel is, hogy a tetoválást viselő híresség a későbbiekben kereskedelmi kampányokban működik közre, illetve egy termék vagy szolgáltatás reklámarca lesz, amelynek következtében a tetoválása is a hirdetések, az arculati design részévé válhat. Álláspont-

362 Can I legally get myself tattooed with a pro sports team's logo? www.straightdope.com/columns/read/2990/can-i-legally-get-myself-tattooed-with-a-pro-sports-teams-logo/

363 Kiss Dóra Bernadett i. m. (290. l.) 59.

364 KING (2016) i. m. (342. l.) 449.

tunk szerint azokban az esetekben, amikor a hírességek tetoválása nem véletlenszerű módon jut nyilvánosságra, hanem egy előre meghatározott (például kereskedelmi) cél áll mögötte, illetve a tetoválás köré egy előre megtervezett kompozíció épül (például a reklámanyagban kiemelt helyen szerepel), úgy minden esetben a tetoválás szerzőjének engedélye szükséges annak felhasználásához.³⁶⁵

Külön kérdésként merülhet fel, hogy a tetoválás sértheti-e más (harmadik személy) szerzői jogát? Vizsgálatunk során arra a megállapításra jutottunk, hogy ha a tetoválás egy engedélyköteles szerzői mű nyomán készül, annak mintegy másolataként, akkor a mű többszörözése – európai uniós szinten tekintettel az ACI Adam ügyben foglaltakra – kizárólag jogszerű forrásból származhat. Esetünkben tehát a tetováláshoz szükséges az alpmű szerzői jogosultjának az engedélye.

A tetoválással összefüggésben más jogi természetű kérdések is felmerülhetnek, amelyekre ugyancsak nehézségekbe ütközik a hagyományos jogintézmények keretei között megtalálni a jó választ. Konkrét magyarországi példa: egy Csongrád megyében üzemelő tetováló szalonban fordult elő az az eset, hogy az ügyfél esztétikai okokból kifogásolta a testére tetovált sárkány-kompozíciót. Véleménye szerint az ábra arányaiban és anatómiailag is elrontott, torz, amit javítással nem, csak lézeres eltávolítással lehetne orvosolni. Egy közösségi oldalon kért tanácsot a jogi fellépés lehetőségeit illetően. Kiderült, hogy a mozgástér nagyon szűk és keveset tehet; előzetesen látta a vázlatot, azt jóváhagyta, több alkalommal visszament a munka folytatására, miközben nem tette szóvá, hogy nem elégedett a készülő művel. Természetesen egy előzetes ábra vagy skicc alapján nem lehet 100 százalékosan következtetni a végeredményre, ahogyan egy tervdokumentáció is csak részben képes kifejezni és megmutatni a tervek alapján készült építészeti mű minden részletét, formagazdagságát, stb. Kártérítési per megindítása vagy más polgári jogi igény érvényesítése ily módon nem is jöhetett szóba, egyedül a Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség merült fel a sérelem orvoslására.³⁶⁶ A Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőséghez tartoznak a fogyasztók élete, testi épsége és biztonsága, valamint megfelelő tájékoztatása érdekében az áruk és szolgáltatások biztonságosságával és megfelelőségével kapcsolatos ellenőrzési és felügyeleti feladatok, valamint a veszélyes termékek kereskedelmi forgalomból történő kiszűrése. Ez a szakigazgatási szerv vizsgálja ezek mellett a fogyasztói döntéseket tisztességtelenül befolyásoló kereskedelmi gyakorlatokat és a vásárlók megtévesztésére alkalmas magatartásokat is.

A tetoválások mellett érdemes röviden kitérni a testfestésre,³⁶⁷ tekintettel arra, hogy az 1990-es évektől, ahogy a testfestés egyre népszerűbb lett, egyre több művész kezdett ezzel az önkifejezési móddal foglalkozni. Ettől függetlenül, a testfestés művészeti ágként való elfogadása ma még megkérdőjelezett.³⁶⁸ Az 50-es és 60-as évek absztrakt expresszionista mozgalmi során kialakult egy olyan képzőművészeti irányzat, amelyben a meztelen testtel festettek vászonra oly módon, hogy először a modellt testét borították be festékekkel, majd miközben a

365 BOUTON, Melanie: Tattoos and Copyright. www.artslaw.com.au/art-law/entry/tattoos-and-copyright/

366 A Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség a kormányhivatalok szervezetében működő szakigazgatási szerv, amely fogyasztóvédelmi hatósági ügyekben első fokon jár el. Szakmai irányításukat a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hivatal látja el.

367 A „testfestés” szó alatt érthetjük a meztelen, vagy félmeztelen testre történő festést, illetve a kisebb felületek (egy-egy testrész) dekorálást is. Szakterületei: arcfestés, hennafestés, csillámos testfestés, make-up, air-brush festés, testfestés szivaccsal és ecsettel.

368 NAGY Laura: A testfestés művészete – régen és ma. delina.hu/szepseg/a-testfestes-muveszete-regen-es-ma

test érintkezett a vászonnal, nyomot hagyott azon. Így jött létre a műalkotás. Az egyik leg-híresebb ilyen képzőművész Yves Klein francia művész volt, aki számos Antropometriát (női aktok pecsétszerű lenyomatait) készített.³⁶⁹

13 December 2010: Yves Klein, *Selected Paintings & Essay*.

Forrás: farticulate.wordpress.com

A testfestés alapvetően két dologban különbözik a tetoválástól, ami jelentőséggel bír a testfestés jogi megítélése, minősítése szempontjából is. Az egyik az, hogy a testfestés nem végleges, hanem efemer-jellegű „rögzítés”, célja általában a nyilvánosság előtt (leginkább versenyeken, fesztiválokon) történő bemutatás, amelyet követően a festéssel felvitt mű lemosással eltávolításra kerül, kvázi megsemmisül. A másik lényeges különbség, hogy az eredeti testfestések szinte minden esetben műnek minősülnek, ezekről fotók készülnek és ezek a fotók biztosítják a későbbiekben a mű fennmaradását, esetleges további hasznosítását. Ez azt is jelenti, hogy egy korábbi testfestés felhasználásához (például reprodukciós célra vagy újrifestéséhez) az eredeti szerzőtől kell(ene) engedélyt kérni. Az engedélyezés eljárás módja, kultúrája egyelőre nem alakult ki, nem vált mindennapossá, nem utolsósorban a testfestés mint művészeti ág ellentmondásos megítélése miatt.

Visszatérve és lezárva a tetoválás témakörét, a fentiekben kifejtettekből egyértelműen és világosan következik, hogy a tetováláshoz fűződő szerzői jog jogosultja a tetoválóművész, mivel ő tekinthető az alkotás létrehozójának, megalkotójának, kreatív kifejeződései révén jött létre a vizuális alkotás. Másodsorban, ugyan a tetoválás annak viselője személyiségének részévé válik, ugyanakkor ez nem erodálhatja és csökkentheti a tetováláson fennálló szerzői jog érvényesíthetőségét a tetoválóművész részéről.

369 2006-tól az USA-beli sacramentói galériák több támogatót szereztek azáltal, hogy a testfestést performanszként kezdték alkalmazni, és ily módon hirdették tevékenységüket. 2006-ban megnyílt az első galéria New Orleans-ban, ami a művészi testfestésnek szenteli létét. A galériát Craig Tracy művész nyitotta meg. Danny Setiawan 2009-től egy talk show által lett igazán népszerű a testre festett Salvador Dalí, Vincent van Gogh, és Gustav Klimt reprodukciói által.

4.4. Állati elmék

Első megközelítésre azt gondolhatnánk, hogy egyszerű kérdésről van szó: abból az alapvetésből kiindulva, hogy egy műre vonatkozó szerzői jogok eredeti alanya kizárólag az azt létrehozó természetes személy, azaz ember lehet, az következik, hogy állatoknak nem lehetnek szerzői jogai. Ebből kiindulva, egy majom vagy egy disznó által készített festményen az állatnak semmiféle szerzői joga nem keletkezik, vagyis a produktum főszabályként a közkinccs része. Ezek az esetek akkor válnak érdekessé és jogilag is bonyolulttá, ha a mű megszületésének, elkészültének folyamatába proaktív módon folyik bele az ember. A humán beavatkozás lehet jóhiszemű és etikus szándékú, de lehet nyilvánvalóan rosszhiszemű is, például amikor egy állati eredetű képet ember által festett műalkotásnak állítják be, és így értékesítik.

4.4.1. Pierre Brassau képei

Az egyik leghíresebb átverés Åke Axelsson svéd újságíró nevéhez fűződik. Egy 1964 februárjában tartott göteborgi avantgárd kiállításon mutatták be először Pierre Brassau műveit a nyilvánosság előtt. Az ismeretlen alkotó mellett neves angol, dán, osztrák, olasz és svéd alkotók munkái is megjelentek, de Brassau különleges, formabontó művészete iránt is nagy volt az érdeklődés a kritikusok és műgyűjtők részéről. A „francia művész” valójában egy Peter nevű négyéves nyugat-afrikai csimpánz volt a svédországi Borås állatkertjéből. Åke Axelsson úgy gondolta, Peter alkalmas arra, hogy segítségével bebizonyítsa: a kritikusok valójában csálók, akik nem tudják megkülönböztetni az absztrakt művészek munkáit egy majom véletlenszerű ecsetvonásaitól. Axelsson az általa legjobbnak tartott négy képre ráírta a Pierre Brassau nevet, bekereteztette a festményeket, majd elintézte, hogy egy göteborgi galériában kiállítsák a műveket. Arra azonban maga Axelsson sem számított, hogy mekkora sikert aratnak majd Brassau képei. Ráadásul kiderült, a kritikusok számára nem is volt túlságosan lényeges, hogy a festmények alkotója valójában egy majom. Egy magángyűjtő 90 dollárért (mai árfolyamon ez közel 500 dollárt jelent) vette meg az egyik festményt.

Brassau példája másokat is arra ösztönzött, hogy állatok segítségével hozzanak létre úgynevezett művészeti alkotásokat. Egy alkalommal egy gyűjtő szintén egy csimpánz alkotásával verte át a moritzburgi Nemzeti Művészeti Alapítványi Múzeum igazgatóját, aki arra tippelt, Ernst Wilhelm Nay képét látja – holott csak egy Gambhi névre hallgató majom festményét mutatták meg neki.³⁷⁰

³⁷⁰ A majom, aki az egész sznob művészvilágot átverte. mult-kor.hu/a-majom-aki-az-egesz-sznob-muveszvilag-atverte-20160330

Pierre Brassau, the monkey painter. Forrás: Youtube

Bár azt lehetne gondolni, Brassau-nak nem volt túl nagy befolyása a művészvilágban zajló folyamatok alakítására, kétségtelen, hogy hatására madarak, disznók, lovak, elefántok kezdtek el (természetesen nem saját, hirtelen ötlettől vezérelve) festeni. Ennek során azonban nem csak ecsetet, hanem volt, ahol kamerát adtak majmok kezébe: a BBC 2010-ben levetített egy dokumentumfilmet, amit teljes egészében csimpánzok forgattak le. A majmok egy speciális „csimpánzbiztos” kamerát kaptak, amivel saját belátásuk szerint készíthettek felvételeket egymásról és önmagukról. Ebben az esetben közmegegyezés tárgya volt, hogy a felvételek is a közkincs részét képezik, és ezekkel kapcsolatban nem merültek fel szerzői jogi kérdések.

Az is tény, hogy az állatok festményeinek, filmjeinek eladásából bevételhez jutó személyek vagy szervezetek általában kiemelt figyelmet szenteltek az állatok jobb körülmények között tartására, jobb ellátására vagy például állatjóléti telephely üzemeltetésére. Ezek az esetek nem is indukáltak különösebb jogi vitákat, nem merült fel kérdésként a szerzői jogok hovatartozása vagy megosztása az állatok és a projekt kitalálója között. Arról minden bizonnyal el lehet polemizálni, hogy a megvezetett galériák és vásárlók jogai mennyiben sérültek, illetve velük szemben történt-e valamilyen jogsértés? Első megközelítésben arra a következtetésre lehet jutni, hogy a csalás valamilyen formája fennállhat, hiszen ezzel az elkövetési magatartással kétségtelenül megvalósult a tévedésbe ejtés és tévedésben tartás. Ellenben, ha utóbb a közvélemény (beleértve a vásárlókat) tudomást szereznek a mű létrejöttének valós körülményeiről és ez ellen nem tiltakoznak, nem lépnek fel, akkor ezzel – mintegy ráutaló magatartással – elfogadják a helyzetet, beleértve az alkotók személyét is.

Mindazonáltal az állatok által készített művek körül kialakult hírverés erősítette fel azt a kérdést: az alkotás, a művészet valóban csak az ember privilégiuma? Ha arra a következtetésre jutunk, hogy ez nem feltétlenül van így, akkor azon is el kell gondolkodni, hogy lehetséges-e vagy szabad-e az állatok jogairól és ezen belül szerzői jogairól beszélni? A szakértők többségi álláspontja szerint az állatoknak nincsenek az emberhez mérhető jogai, még akkor sem, ha az állatokkal folytatott különböző kísérletek vagy a háziállatok és a haszonállatok tartásának szabályozása egyre szigorúbb.³⁷¹ Az állatokkal való bánásmóddal kapcsolatos előírások miatt úgy tűnhet, hogy az állatokat egyre több jog illeti meg, ami valójában tévedés; ezek a szabá-

³⁷¹ A törvényen kívüli eszközöktől sem visszariadó állatfelszabadító szervezet, az Animal Liberation Front például azért is küzd, hogy az állatok jogilag ne képezzék tulajdon (property) tárgyát.

lyok nem az állatok (nem létező) személyiségéhez vagy dologi jogi igényéhez kapcsolódnak, sokkal inkább az emberek magatartását korlátozzák. Az állatokat az alkotási folyamatba valamilyen formában bevonó „szerzők”, az így készült műveket közkinccsnek kezelők és az állatvédő szervezetek közötti (jog)viták egy makákó majom által készített szelfi ügyében csúcsosodtak ki, és jutottak valamiképpen nyugvópontra az USA fellebbviteli bírósága ítélete nyomán.

4.4.2. A majom-szelfi ügy

A történet úgy kezdődött, hogy David J. Slater, egy profi természetfotós 2011-ben Indonéziában, Celebesz szigetén egy makákó csapatot fényképezett, amelynek során az egyik állat szelfizni kezdett a fotós munkaeszközével. Valószínűleg az történt, hogy az egyik – a későbbiek során Natúró névre keresztelt állat – megragadta az állványra szerelt gépet és véletlenül elsütötte, aztán folytatta ezt a tevékenységet. A több száz életlen kép mellett sikerült készítenie egy-két látványos „önarcképet” is. Hazatérve, a fotós sajátjaként publikálta a képeket, és ebből lett komoly jogvita. Slater és a Techdirt blog, majd a Wikipédia között természetesen az képezte a vita tárgyát, hogy vajon kit illetnek a kép jogai. A közösségi szerkesztésű enciklopédia üzemeltetői szerint ugyanis a fotó szerzői jogai nem Slatert illetik meg, mert nem ő készítette a képet, hanem a majom. Az Amerikai Egyesült Államok törvényeinek megfelelően az állatok által készített kreatív alkotások fölött nem gyakorolható szerzői jog. Így aztán közkinccsnek (public domain) tekintve publikálták azt és máig így szerepel a Wikipédia angol oldalán.³⁷²

Monkey selfie in Copyright Battle. Forrás: en.wikipedia.org

Sokan nyilvánítottak véleményt a szokatlan jogi kérdésben, ami akkor vált még érdekesebbé, amikor a PETA nevű állatjog-védő szervezet perelte be a fotóst, illetve a vele együttműködő Blurb fotókiadó kiadót a majom nevében, amiért jogot akar formálni a majom által készített fotóra. Ők nem csak elvitték Slater szerzői jogait, hanem egyenesen jogsértéssel vádolták meg. Az állatjog-védő szervezet ugyanis úgy gondolta, a majmot illetik a kép szerzői jogai, sőt

³⁷² VÖLGYI Attila: *A történelem legnagyobb szerzőjogi majomkodása*. blog.volgyiattila.hu/2018/04/27/a-tortenelem-legnagyobb-szerzojogi-majomkodasa/

a fotóshoz a képből befolyt bevételek is. Nem csak egyszerűen vitatták a fotós cselekedeteit, hanem perbe is fogták, hogy megszerezzék a majomnak járó jogdíjakat, és a majom által készített képekből származó bevételeket a majom érdekében használják fel.³⁷³

A bíróságon Slater azzal érvelt, hogy a képet ugyan nem ő készítette, de az utazás, a fényképezőgép és a képfeldolgozó szoftver költségeit ő állta, a helyszínen a gépet ő állította be, ő tette lehetővé, hogy a majom hozzájusson és maradandót alkothasson vele. Ráadásul nem csak ő állta mindezek összes költségét is, hanem állítása szerint az is különleges erőfeszítéset igényelt, hogy a majmok elkezdjenek kattogni a géppel, míg ő magára vonta a figyelmüket, hogy nyitva tartsák a szemüket, ne pislogjanak bele a képekbe. Ezeket figyelembe véve akár jogos is lehetne minimum társszerzőnek, vagy még inkább az alkotás producerének tekinteni őt. E logika alapján a fotóst illetnék a jogok. Ez a logika ott bicsaklik meg, hogy a fotózás individuális műfaj, ahol a szerzői jog nem ismeri a közös mű fogalmát. A jogértelmezés szigorú: aki elkészíti a képet, az az alkotó. Ha pedig ez egy állat, akkor nem rendelkezik szerzői jogokkal. Ezzel a végkövetkeztetéssel zárta le az ügyet 2018. április 23-án az Amerikai Egyesült Államok 9. körzeti fellebbviteli bírósága.

A bíróság nem csak a szerző jogi kérdésben foglalt állást, hanem az állatjogi aktivista szervezetnek is odaszúrt, amiért ebben az ügyben „barát helyett eszközként” akarták felhasználni a majmot. A szervezet nem értett egyet az ítéletben foglaltakkal; ügyvédjük szerint *„Naturó-t kellene szerzőnek és jogtulajdonosnak tekinteni. Nem lenne szabad eltérő módon kezelni őt más szerzőktől, csak mert történetesen nem ember.”* A per során az egyik eljáró bíró felvetette, hogy vajon a majom képes lenne-e bármilyen módon élvezni szerzői státuszát és hogy szenved-e valós hátrányt azáltal, hogy ezzel nem élhet. Az is felvetődött a tárgyaláson, hogy a szerzői jogok emberek között örökölhettek, de vajon ezzel mit tudnának kezdeni Naturó utódai.

Az esettel kapcsolatban a megkérdezett hazai szerzői jogászok egyetértettek azzal, hogy – összhangban az érintett Egyesült Államok szerzői jogával – sem a fotográfusnak, sem a makakónak nem áll fent szerzői joga a kérdéses képen. Problémát az jelenthet, hogy csak a szerzői jogosult kezdeményezhetné a kérdéses tartalom törlését a Wikipédiáról, ilyen viszont nincs, mivel a fotó a közkincs része.

Sok véleményformáló azonban egybemosta ezt az ügyet a csimpánzok által készített festményekkel, amennyiben a majmok kreatív munkája esetében sem itt, sem ott nem keletkezik szerző jog. A két eset ugyanakkor csak annyiban hasonló, hogy mindegyikben állatok végezték az alkotómunkát, de a festészet és a fotográfia eltérő jellegzetességei miatt nem teljesen analóg a két ügy. Mezei Péter, a Szegedi Tudományegyetem docense szerint egy fénykép akkor sem részesül biztosan szerzői jogi védelemben, ha ember készíti. A védelem előfeltétele az egyéni, eredeti jelleg. Egy fotónál, ha minden alkotói szabadság nélkül csak a külvilágot örökítjük meg, akkor a védelem nem jön létre. Egy festmény esetében ez a korlátozás szinte kizárt, ott mindig komoly döntéseket kellene hozni a színekről, a formákról, a perspektíváról. Mezei szerint mindaddig nincs értelme az állatok jogairól, ezen belül szerzői jogairól beszélni, amíg ki nem derül, hogy a világegyetemben élnek még más élőlények is, akik művészléleknek tartják magukat, egyúttal azonban nem emberek. Ez esetben valószínűleg indokolt lesz úgy módosítani a törvényeket, hogy az emberek és más élőlények egyaránt szerzővé válhassanak.³⁷⁴ Erre az enyhén futurisztikus gondolatmenetre reflektál az amerikai szerzői jogi

373 HERNÁDI Levente: Három éve tart a per a majomszelfi szerzői jogaiért. index.hu/tudomany/2017/07/16/harom_eve_tart_a_per_a_majomszelfi_szerzoi_jogaiert/

374 PÁLOS Máté: Lehetnek-e művészek az állatok? www.origo.hu/kultura/20140808-az-allatoknak-nincsenek-jogaik.html

hivatal (Copyright Office) állásfoglalása is, amely külön példaként emelte a szabályzatába, hogy természetfeletti lények (és istenek) mellett majmok által készített képeket sem hajlandóak bejegyezni szerzői oltalom alá, mert nem akarnak ezzel foglalkozni.

A bírósági ítélet ellenére az ügynek maradtak még furcsaságai. Nyilvánvaló volt, hogy a PETA nem azért lépett be a perbe, hogy pénzhez juttassák a majmot, hanem azért, mert precdentst akarnak teremteni: azt szerették volna elérni, hogy egy ilyen döntésre hivatkozva állatvédő szervezetként a jövőben kiállhassanak a veszélyeztetett állatok jogaiért a bíróságokon.³⁷⁵ Az újabb fordulat 2017. szeptember 11-én történt az ügyben: a fotós és a PETA ügyvédei közösen jelentették be, hogy peren kívül megegyeztek. A megállapodás arról szólt, hogy a jövőben David J. Slater az eladott képek után a bevétel egynegyedét az indonéz makákók védelmén dolgozó állatvédő szervezeteknek utalja. Ezen kívül a peres felek ügyvédjei kérték a San Francisco-i 9. kerületi fellebbviteli bíróságot, hogy ejtse az ügyet, és helyezze hatályon kívül a korábbi ítéletet is, ami a majmok szerzői jogának semmisségéről szólt. A fotós és a PETA együtt szeretnék elérni, hogy változzon a jogi szabályozás, és ezentúl az állatoknak is lehessen szerzői joga. Ezek után borítékolni lehet, hogy lesznek még további fejlemények ebben a nem mindennapi ügyben.

Mindazonáltal jelen tanulmánykötet szerzőinek véleménye némileg eltér az amerikai ítések és a megszólaltatott hazai jogi szakértők álláspontjától. Úgy gondoljuk, hogy a konkrét ügyben a fotós által végzett előkészületek, befektetések (a projektbe investált szellemi és anyagi erőforrások) megalapozhatnak valamilyen, a kapcsolódó jogok némelyikével rokonítható védelmi formát. Nyilvánvaló, hogy ezekben az esetekben sokkal inkább a befektetés-védelem az erősebb érv, nem pedig az eszmei hozzájárulás, bár éppen a majom-szelí ügyben a fotós személyes közreműködése sem elhanyagolható. Irányadó lehet vagy analógiaként szolgálhat a filmelőállító szomszédos jogi státuszát, illetve jogosultságát megalapozó feltételrendszer, mely szerint filmelőállító az a személy vagy szervezet, aki vagy amely saját nevében kezdeményezi és megszervezi a film megvalósítását, gondoskodva ennek anyagi és egyéb feltételeiről.³⁷⁶ Egy ehhez hasonló új kategória kiterjeszthető lehetne akár a mesterséges intelligencia közreműködésével létrehozott, következő pontban elemzett művekre is.

4.5. A mesterséges intelligencia közreműködésével létrehozott művek

2018-ban a képzőművészeti élet egyik szenzációja – nem teljesen megalapozatlanul – a mesterséges intelligencia volt: újonnan születő művek, művészcsoportok, kiállítások, díjak és aukciós hírek is kapcsolódtak hozzá, miközben sokan már a művészek szerepének elértéktelenedéséről beszéltek.³⁷⁷ Ha ettől nem is kell még tartanunk, lassan meg kell barátkozni a ténnyel, hogy egy új művészeti médium születésének vagyunk tanúi. Ezzel kapcsolatban érdemes idézni Ahmed Elgammal, a New Yersay-i Rutgers Egyetem művészeti és MI-laboratóriumának vezetőjének, a téma egyik legismertebb szakemberének gondolatait, aki szerint ebben az esetben az ember és a gép együttműködéséről beszélhetünk.

375 Gyakran történt utalás a perben egy 2004-ből származó emlékeztető esetre, ahol egy ügyvéd a bálnák és delfinek nevében perelte be George W. Bush-t, amiért a haditengerészet az általuk használt szonárokkal veszélyezteti az életüket.

376 Szjt. 64. § (3) bekezdés.

377 HANKA Nóra: AI: eszköz vagy vetélytárs? Mesterséges intelligencia a műteremben. www.kortaronline.hu/general/kepzo-ai-mesterseges-intelligencia.html

Az együttműködés formái változhatnak majd, de a ténye nem: a mesterséges intelligencia (bevett angol elnevezése: artificial intelligence vagy AI) csak az ember alkotótársa lehet, és nem helyettesítője, hiszen az igazi művészet mindig mondani akar valamit az alkotót körülvevő világról, érzelmeket, érzéseket, félelmeket fejez ki, és ebben a képességben az MI – egyelőre legalábbis – elmarad az embertől.³⁷⁸ Igazság szerint ez az állítás a képzőművészet területén állja meg a helyét; a zeneipar ennél előbb jár: léteznek olyan alkalmazások, amelyek egy része már emberi közreműködés nélkül is képes egy megadott stílusban vagy meghatározott szerző vagy zenekar műveinek „meghallgatása” alapján komplett műveket komponálni.³⁷⁹

4.5.1. A Belamy-család portréi

A Christie's 2018-as őszi aukcióján eladásra bocsátottak egy olyan tételt, ami mesterséges intelligencia segítségével készült. A fiktív személy, Edmond De Belamy arcképét három, a pályája kezdetén álló francia informatikus (ők a párizsi Obvious csoport) készítette, és végül 432.000 dollárért kelt el. A nyilatkozatok szerint az aukciósház a műtárgy létrehozásának folyamata miatt találta értékesítésre érdemesnek az alkotást, de a magas leütési ár minden bizonnyal annak tudható be, hogy a világon elsőként bocsátottak átverésre ilyen technikával készült képet.³⁸⁰ Az árverést több olyan esemény is megelőzte, amely ennek az új alkotói irányznak a megismertetését vagy népszerűsítését tűzte ki célul: a párizsi Grand Palais-ben április elején megnyitották az egyik első „mesterséges képzeletnek” szentelt kiállítást, ahol többek közt robotok, algoritmusok és mesterséges intelligencia által létrejött műveket mutattak be. A világon elsőként rendeztek a témában kiállítást Indiában is.

A Belamy-portré a GAN (Generative Adversarial Network – Generatív Ellenséges Hálózat) algoritmusával készült,³⁸¹ amelynek két eleme vetélytársként küzd egymással: az egyik (a generátor) 15 ezer, a 14. és a 20. század között született portré betáplálásával gyártott új arcképeket, a másíknak (a diszkriminátornak) azt kellett felismernie, hogy ezek nem ember által alkotott művek. A teszt akkor ért véget, amikor a generátor már be tudta csapni a diszkriminátort, vagyis el tudta hitetni vele, hogy az általa létrehozott művet ember alkotta.³⁸²

Ezt követően tizenegy portrét készített a gép, pontosabban készítették a géppel. A képek emlékeztetnek a régi reneszánsz és barokk arcképekre, azzal a különbséggel, hogy az olaj-

378 EMŐD Péter: Valóbb világ. *HVG*, 2018. november 8.

379 Ilyen például az Amper vagy a Dadabots, amely egy amerikai metál banda stílusában a Coditany of Timeness című albumot írta és a lemez címét is a gép adta.

380 A kép becserétkének felső határát az aukciós-ház 10.000 dollárban állapította meg, abból kiindulva, hogy a sorozat egy korábbi darabját korábban ennyiért adták el. Ehhez képest kiugróan magas áron kelt el a mű, ám az kérdéses, hogy az MI közreműködésével alkotott művek a jövőben tartani tudják-e ezt a magas árat.

381 A GAN koncepciójának megalkotása a machine learning (gépi tanulás) egyik amerikai szakembere, Ian Goodfellow nevéhez fűződik, és az Obvious csoport neki tisztelegve keresztelte a művein megörökített fiktív családot Belamy-re.

382 A GAN működését időnként az emberek vizuális neveléséhez hasonlítják, azonban az algoritmus által „megtanított” módszerek nem teszik lehetővé az önálló témaválasztást, hiszen például a portrékról betáplált adatokból az új mű is egy portréra fog hasonlítani, és a gép nem tudja egy tájkép elkészítéséhez felhasználni az információkat. Kísérleteznek kevésbé konkrét munkák létrehozásával is, így például az absztrakt expresszionizmus műveiből válogatva alkottak a megtévesztésig hasonló képeket, melyek témájukat tekintve egyik műfajba sem sorolhatók.

festéket és az ecsetvonásokat pixelek váltották fel, ezáltal közel sem olyan részletgazdagok, inkább elmosódott, homályos arcú és ruházatú alakokat ábrázolnak. A képek alján a művészi szignó helyett egy algoritmus képlete látható. Ezek egyike érte el a kiugróan magas licitát a Christie's árverésén.

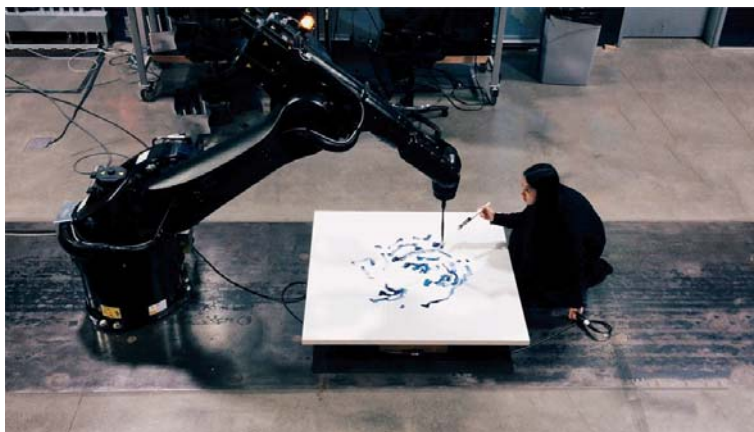
Obvious: Edmond De Belamy portréja. Forrás: Christie's

Ezeknek az alkotásoknak az esztétikai, művészeti értékétől függetlenül megállapítható, hogy a művészek egyre többször nyúlnak mesterséges intelligenciához (vagy vonják be a számítógépet az alkotás folyamatában), és az is prognosztizálható, hogy nőni fog az igény a számítógépek közreműködésével vagy a gépek által előállított képek iránt. Az is kétségtelen, hogy a gépek részvételének számtalan technikája és módja lehet, kezdve azokkal a munkákkal, amelyeknél a komputert kizárólag geometriai formák és struktúrák előállítására használták, egészen odáig, amikor a gép hozza létre az alkotást, nyilván a beléptáplált utasítások, algoritmusok alapján. Az Obvious csoport egyik célja is az volt, hogy bebizonyítsa, hogy a kreativitás nem csak az emberekhez köthető. Weboldalukon cáfolják Picasso egyik elhíresült mondását, miszerint „a számítógépek hasznavehetetlenek, és csak válaszokat képesek adni”, saját műveiket tartják ellenpéldának.

A mesterséges intelligencia ilyen fokú és mértékű használata egyre inkább felveti a kérdést: mennyire lehet az embertől függetlenül előállítani a művészetet? Ha eljutunk arra a szintre, amikor a gép már önállóan hoz létre műveket, akkor – az állatok által létrehozott művekhez hasonlóan – beleütközhetünk a szerzőség kérdésébe és a művön esetlegesen fennálló jogok problematikájába. Lehet, hogy itt is a közkincs alá sorolás lesz a jogászok megoldási javaslata, hacsak nem lesz bizonyítható és igazolható a mesterséges intelligencia személyiséggel és/vagy tudattal való rendelkezése. Ez egyelőre a science fiction világába tartozó felvetés. Mindazonáltal a Belamy portré esetében ez a veszély nem merült fel (az Obvious csoport álláspontja szerint itt nincsenek szerzői jogi kérdések), ugyanakkor a kép eladásából származó bevételen – anélkül, hogy ezt bárki vitatta volna – az alkotócsoport és az aukciós-ház osztozott.

4.5.2. Kooperatív duett – ember és gép egyidejű alkotása

A kortárs művészetben az is előfordul, hogy a művész együtt alkot a számítógéppel. Ilyen például Sougwen Chung, az amerikai MIT Media Lab egykori kutatója, aki a Google TensorFlow nyílt forráskódú szoftverének segítségével saját rajzait nemcsak elmenti és archiválja, de az információt továbbítja is egy olyan robotkarra, amely a benne lévő mesterséges intelligenciának köszönhetően Chunggal egyszerre képes képek előállítására. A művész egy kölcsönösen tudatos folyamatnak írja ezt le, ami egyúttal lehetőséget teremt az azonnali önreflexióra. Kooperatív duett címen az alkotásba bevonja a közönséget is, a szemük előtt létrehozva képeit.³⁸³ A nyílt forráskódú szoftverek (FreeLibreOpenSourceSoftware – FLOSS) olyan számítógépes programok, amelyek szabadon használhatók, másolhatók, terjeszthetők, tanulmányozhatók és módosíthatók. Ennek ellenére, ezeknek a szoftvereknek is vannak szerzői, akik engedélyezik a szoftver forráskódjának megismerését, szabad tanulmányozását, a szoftver szabad futtatását, másolását, terjesztését, átdolgozását. Ezek az engedélyek magára a szoftverre vonatkoznak, míg esetünkben arról van szó, hogy egy szerzőn kívüli felhasználó (Sougwen Chung) a szoftver által vezérelt számítógépbe táplált adatokkal, információkkal készítette képek alkotásra (valójában különböző alakzatok rajzolására). Jogi értelemben ezeknek a műveknek a szerzője egyszemélyben a művész, tehát álláspontunk szerint az elkészült művek vonatkozásában nem állapítható meg szerzőtársi státusz sem a szoftver szerzői, sem a robot javára. (Más kérdés a közönség tagjainak bevonása az alkotófolyamatba, amely elvben felvetheti a közös mű létrejöttét,³⁸⁴ de nem tudunk olyan esetről, amikor a közreműködő személy később szerzői jogi igénytel lépett volna fel bárkivel szemben.)

Sougwen Chung alkotás közben. Forrás: a művész honlapja

Az a dilemma mindenesetre eldőlt vagy eldőlni látszik, hogy művészet-e, amit a robot vagy a számítógép segítségével ember alkot. Jelen tanulmánykötet szerzői azon a véleményen van-

383 HANKA i. m. (377. l.).

384 Az Sztj. 5. § (1) bekezdése szerint több szerző közös művére, ha annak részei nem használhatók fel önállóan, a szerzői jog együttesen és – kétség esetén – egyenlő arányban illeti meg a szerzőtársakat; a szerzői jog megsértése ellen azonban bármelyik szerzőtárs önállóan is felléphet.

nak, hogy a mesterséges intelligencia ugyanolyan eszköz, mint az őseember faragáshoz használt pattintott kőve, később pedig a különböző ecsetek vagy akár a camera obscura, csak ebben az esetben látványosabb a változás. Ez a vélekedés nem annyira azt helyezi előtérbe, hogy a program mit hoz ki a rendelkezésére álló festményekből, hanem inkább az együttműködést: a mesterséges intelligencia a közös munkában inspirálja a művészeket.³⁸⁵

Közben az új technológiákat alkalmazó művészek tábora egyre bővül, és az egyértelműen látszik, hogy nem aggódnak a helyettesíthetőségük miatt, ellenkezőleg: sokan maguk fejlesztik azokat a rendszereket, amelyek segítségével átléphetik az alkotói korlátokat. Legtöbbjük már nem is a művésszé válás hagyományos életpályáját járja végig, hanem egyenesen a technológia, az informatika világából érkezve válnak alkotóvá. Természetesen lehet vitatkozni ezeknek a műveknek az értékéről, művészeti kánonban elfoglalt helyéről, de az bizonyos, hogy a 20. század elején az izmusok megjelenését is többnyire elutasítás övezte, amíg ki nem vívták az elismerést és megbecsülést. Kockázat nélkül megjósolható, hogy a 21. század újtói is meg fogják találni stabil közönségüket, gyűjtőiket és intézményi közegüket a művészet világában, amelyhez a jognak, jogfejlődésnek is hozzá kell járulnia e különös műfaj szabályainak, tulajdonviszonyainak kimunkálásával.

4.5.3. Az AI közreműködésével létrehozott művek jogvédelme

A fentiekből is látható, hogy nem (lesz) könnyű egységes állásfoglalást adni a mesterséges intelligencia által létrehozott festmények, szobrok stb. szerzői jogi védelméről, illetve közkinccs (public domain) körébe tartozásáról. A válaszadást tovább nehezíti az, hogy egyelőre nem beszélhetünk olyan művekről, amelyeket gépek teljes mértékben emberi beavatkozás nélkül készítettek. A hozzáadott humán „erőforrás” – legyen az akármilyen csekély – már más jogi minősítést alapoz meg ezeknél a műveknél.

Az AI által alkotott művek szerzői jogi hovatartozásának tisztázásához újfent a művek eredetiségéhez kell visszakanyarodnunk. Mint láttuk, az EU szerzői jogi irányelvei nagyon lakonikusan határozzák meg ezt a követelményt: „a szerző saját szellemi alkotása” és hozzáteszik, hogy az alkotásnak tükröznie kell a „szerző személyiségét”. Az Európai Bíróság (EUB) három ítéletben dolgozta ki ennek a feltételnek a jelentését,³⁸⁶ amelyek alapján azt állapította meg, hogy a mű akkor védett, ha:

- a szerző képes volt „kifejezni a mű létrehozatala során a saját kreatív képességeit azáltal, hogy szabad és kreatív döntéseket hozott” (Painer döntés), és
- a mű kifejezi a szerző „személyes érintését” (Painer decision), és
- az alkotási folyamat teret hagy a „szerzői jog céljára a kreatív szabadságnak” (Murphy döntés).

Ezekből a döntésekből az a következtetés vonható le, hogy a szerzői jog csak azokat a műveket védi, amelyek létrehozásában csak közvetetten vett részt a gép, és ahol a mű egy emberi alkotóhoz köthető, akinek a ráhatásán múlik a végeredmény és részt vett a mű létrehozásában. Ez egyben azt is jelenti, hogy ahol az alkotás folyamata nem eredeztethető embertől, vagy ahol a

385 DIPPOLD Ádám: Művészet-e amit a robotok alkotnak? qubit.hu/2018/09/28/muveszet-e-amit-a-robotok-alkotnak

386 Ezek: az Infopaq1, a Painer és a Murphy ügy.

végeredmény nem éri el az eredetiség szintjét, szerzői jogi védelem nem illeti meg a művet.³⁸⁷

A fenti gondolatmenet mentén haladva Horváth Katalin szakjogász-ügyvéd szerint négy mesterséges intelligencia által létrehozott műtípust lehet elkülöníteni abból a szempontból, hogy védi-e a szerzői jog, és ha igen, milyen mértékben:

- az emberek által, AI segítségével, közreműködésével alkotott művek, ha például a szerző mesterséges intelligencia eszközt vagy technológiát használ, és az AI szerepe csak az alkotó folyamat támogatása, míg az emberi alkotó szabad és kreatív döntéseket hoz és élvez a kreativitás szabadságát. Tipikusan ide sorolhatók Sougwen Chung és a számítógép térben és időben egyszerre alkotott munkái. Ezek a művek szerzői jogi oltalom alatt állhatnak. A „személyes érintés” kritérium azonban itt is lényeges követelmény, az embernek irányítania, kontrollálnia kell a gépi eszközt, és saját magát kell kifejeznie annak segítségével. Amennyiben ez megvalósul, az alkotásban részt vevő ember szerzőnek minősül és a művön szerzői jogokat szerez;
- az AI által önállóan alkotott művek, de emberek általi szelektálással. Ilyen műveket gyakran hoznak létre a zeneiparban, ahol a gép hozza létre, „szerzi” a zenét, de emberek döntenek el, hogy azok közül melyik érinti meg a közönséget és melyik lesz a következő sláger. Itt az emberi alkotónak csak passzív szerep jut, de megvan a lehetősége, hogy kreatív szempontból meghatározza, hogy melyik művet adják ki. Itt azonban ki kell emelni, hogy a mesterséges intelligencia emberi beavatkozás nélkül hozza létre a művet, ezért a fenti „személyes érintés” feltétel valószínűleg nem teljesül, mivel a kiválasztási lehetőség nem teszi magát a kiválasztott művet eredetivé;³⁸⁸
- az AI által *brute force computing* használatával létrehozott művek, vagyis azok, ahol a mesterséges intelligencia szisztematikusan ellenőriz minden lehetséges kombinációt addig, amíg meg nem találja az egyetlen helyeset, nem igényel emberi beavatkozást és általában nem adja meg a szerzőnek a kreatív döntések vagy választások szabadságát. Ebből eredően az így létrehozott művek biztosan nem felelnek meg a „személyes érintés” kitételnek, vagyis szerzői jogi oltalomban sem részesülhetnek;
- azok a mesterséges intelligencia által alkotott művek, amikor az alkotásokat teljes egészében az AI hozza létre és válogatja ki. Itt az emberi beavatkozás csak a gomb megnyomására vagy a program elindítására korlátozódik, amelyet követően a gép magától, önállóan hozza létre a művet és a gép szűri ki végül azt az egyetlen kreációt a több hasonló közül, ami a legjobban megfelel az előzetesen beállított feltételeknek. Az embernek itt nincs semmilyen lehetősége az alkotási folyamat befolyásolására, a mű kreativitására, vagyis ezekre a művekre szerzői jogi védelem sem igényelhető. Tipikusan ide tartoznak a GAN algoritmusával készített Belamy-portrék.

387 HORVÁTH Katalin: Az AI által létrehozott művek és a szerzői jog. www.hwsz.hu/hirek/60230/ai-mi-gepi-tanulas-muveszet-alkotas-szerzoi-jog-cms-hungary.html?fbclid=IwAR2RpvJ6voilGAJmAiVXQPRyc4om1a_G62zEWUBF5HLzf_W7Jhntn0ATeN4

388 A helyzet hasonló volt a majomszéli-perben is, ahol a fényképezőgép tulajdonosa arra hivatkozott, hogy ő választotta ki, hogy melyik kép jelenjen meg az interneten. A bíróság itt is azt állapította meg, hogy a kamera tulajdonosa nem működött közre a mű elkészítésében, ezért nem minősül szerzőnek. Az Infopaq-ügyben azonban az EUB teret hagyott az ilyen művek oltalmának is, amikor kimondta, hogy „a gép által alkotott elemek kiválasztása, sorba rendezése és kombinálása eredeti módon is kifejezheti a szerző kreativitását és szellemi alkotást hozhat létre”, és így a gépi művek is szerzői jogi oltalomban részesülhetnek. Ebben az esetben pedig a szerzői jogosult az az ember, aki a kiválogatást elvégezte és a puzzle darabokat összerakta az AI által alkotott elemekből.

A szakértők általában egyetértenek abban, hogy a mesterséges intelligencia létrehozása jelentős befektetést igényel mind pénzben, mind munkában. Az anyagi befektetés mellett azonban kreatív teljesítményt igénylő szellemi investícióra is szükség van, amit nem minden jogi elemző tekint kreatív, eredeti hozzájárulásnak. Az tény, hogy a szerzői jog a befektetést, ráfordítást, a mű létrehozatalához használt információkat önmagában nem védi; ezek védelmére – mint korábban már érintettük – legfeljebb a szomszédos jog lehetne alkalmas. A szomszédos jogi oltalom szűkebb ugyan a szerzői jogi védelemnél, és a védelem terjedelme általában az adott szomszédos jogi teljesítmény típusától függ,³⁸⁹ míg a sui generis adatbázisok előállítói esetében konkrétan a jelentős ráfordítást védi a jogalkotó.

A jelzett kapcsolódó jogi analógiáknak a mintájára tehát nem lenne példa nélküli egy ilyen oltalom bevezetése az AI alkotta művekre. Ahogy már érintettük, erre egy újonnan létrehozott sui generis jog nyújthatna oltalmat, amely alapvetően a mesterséges intelligenciába történő befektetést védené. A védelem jogosultjai elsősorban az AI megoldások kifejlesztői, esetleg annak használói vagy üzemeltetői lehetnének. A fejlesztők esetében a befektetés védelme nem kérdés, míg a használóknál a programozás folyamata és eredménye érdemelné ki a jogi elismerést. Ki kell azonban emelni, hogy azokban az országokban, ahol kapcsolódó jogi oltalom nem létezik (ilyen például az USA), ott a mesterséges intelligencia nehezen illeszthető be a szerzői jogi rendszerbe.

Az Európa Unió, ha kicsit megkésve is, de napirendre tűzte az AI által alkotott művekre vonatkozó szabályozás megalkotását. 2018 végén a Tanács elfogadta a Mesterséges Intelligencia Összehangolt Tervét,³⁹⁰ és elkészült egy bizottsági kutatás is „Mesterséges Intelligencia – Egy európai megközelítés” címmel. Következtetéseivel a Tanács hangsúlyozza, hogy kritikus jelentőséggel bír a mesterséges intelligencia európai fejlesztésének és használatának a következők révén történő előmozdítása: az e területre irányuló beruházások növelése, a kiválóság megerősítése a mesterséges intelligencián alapuló technológiák és alkalmazások terén, valamint a mesterséges intelligenciával kapcsolatos kutatási és innovációs együttműködés megerősítése az ipar és a tudományos szféra között. Az Európai Unió 2019 áprilisában közölte legfrissebb tervezetét azzal kapcsolatban, hogy mesterséges intelligencia-fejlesztéseiket a jövőben mely irányelvek mentén kellene folytatniuk a tagállamoknak. A legfontosabb az etikus működés, ami elsősorban azt jelenti, hogy a mesterséges intelligenciának kizárólag az emberek megbízásából és felügyelete alatt, csakis az emberiség szolgálatában szabad működnie, a törvények, illetve az adatvédelmi szabályok betartásával.

Az AI alkotta művek megítélésével kapcsolatban jelenleg eltérő álláspontok vannak: egyesek szerint a közkincs körébe kell sorolni ezeket a műveket, míg mások szerint valamilyen fokú jogalanyiságot és korlátozott jogi személyiséget kellene adni a mesterséges intelligenciának. Ettől az elképzeléstől már csak egy lépés a robotok humanizálása, ami egyelőre inkább utópia mint valóság és sok jogi, filozófiai, valamint etikai kérdést felvet: például hogy tud egy robot pereskedni vagy kötelezettségeket teljesíteni? Ezek a fajsúlyos kérdések is jól jelzik, hogy az európai jogalkotás nem várhat sokáig a releváns megoldások és szabályozások kidolgozásával, ha versenyben akar maradni a globális AI piacán, ahol Kína, az USA és Japán diktálják a tempót...

389 A filmelőállítók finanszírozzák és szervezik a filmkészítési folyamatot, hangfelvétel-kiadók finanszírozzák és elkészítik a felvételeket, a médiaszervezetek televízió- és rádióműsorokat sugároznak és készítenek.

390 ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/coordinated-plan-artificial-intelligence

Összegezve és értékelve a fentieket, German Kinga művészettörténész előremutató gondolataival érdemes lezárni ezt a témát. A MOME docense szerint bármerre is halad a kultúra a digitalizáció és robotművészet útján, a kortárs művészet feladata és felelőssége továbbra is változatlan: a maga eszközeivel életben tartani a mindenkori kritikai gondolkodást, és figyelmeztetni arra, hogy meddig mehet el az ember. A rohamosan fejlődő mesterséges intelligencia korában pedig erre mindennél nagyobb szükség van.³⁹¹

391 A gép a jövő sztárművésze? hvg.hu/brandcontent/20190425_telekom_most_mesterseges_intelligencia_muveszet

5. Műkereskedelem, műtárgykölcsönzés, műhamisítás

A mai értelemben vett műgyűjtés, az ezt tápláló műkereskedelem és a mindezeket kihasználó műtárgyhamisítás kialakulása és ipari méretűvé válása a 20. század elejére tehető. Kezdetben a magyarországi műgyűjtés és műkereskedelem fejlődése, felfutása is követte az európai tendenciákat, aminek az országban 1948-ban bekövetkezett kommunista hatalomátvétel vetett véget. A szektor újabb fellendülése a rendszerváltással együtt járó piacgazdaság kialakulásának következménye, azonban a hazai művészeti közegre, környezetre a mai napig rányomja a bélyegét az 1990 előtti időszak összes torzulása és gyermekbetegsége.³⁹²

A téma iránti fokozott érdeklődést jelzi, hogy számtalan publikáció, tanulmány, kutatás készült és jelenik meg nap mint nap a művészeti piac általános jellemzőiről és trendjeiről, az esztétikai és a piaci érték közti kapcsolatról, a művek értékét és a kortárs keresletet befolyásoló tényezőkről, az aukciók forgalmáról, valamint a műkereskedelem alakulásáról. Ebben a fejezetben nem ezekről és nem ilyen megközelítésben lesz szó, hanem a műtárgyak tulajdonviszonyaira vonatkozó – nem túl gazdag – jogi szabályozást tekintjük át annak hangsúlyozásával, hogy az érintett szereplők (alkotóművészek, műkereskedők, műgyűjtők) személyhez fűződő és vagyoni jogait, valamint kötelezettségeit a 3. fejezet foglalja össze. Vizsgálódásunk elsődleges terepe tehát kevésbé a szerzői jog, sokkal inkább a polgári jog, a kulturális jog, továbbá az adójogi és a büntetőjogi szabályok.

5.1. A műtárgy mint a tulajdonjog tárgya

Kiindulópontunk a vizuális művészet értelmezésével és definiálásával foglalkozó 1. Fejezet egyik tételmondata, amely szerint a Ptk. alkalmazásában a műalkotás – mint a tulajdonjog tárgya – dolognak, vagyis birtokba vehető testi tárgynak minősül. Ebből elsődlegesen az következik, hogy a műalkotás tulajdonosát is megilleti egyebek mellett a birtoklás joga, a birtokvédelem, a használat és a hasznok szedésének joga, a terhek viselése, a veszélyviselés, a rendelkezés joga (például tulajdonátruházás, haszonkölcsönbe adás, bérbeadás).

Birtokos az, aki a dologt sajátjaként vagy a dolog időleges birtokára jogosító jogviszony alapján hatalmában tartja.³⁹³ A birtoklás joga emellett azt is jelenti, hogy a tulajdonos követelheti a dolog visszaszolgáltatását attól, aki azt jogosulatlanul tartja birtokában.

392 A rendszerváltás előtti időszakban a hazai művészeti élet struktúráját egyrészt az állami mecenatúra, másrészt az ennek keretében működtetett, szimulált művészeti (belső) piac tartotta fenn. Az 1990-es évek elején ez a rendszer szétesett, és a helyén azóta sem épült fel új, fenntarthatóan működő művészeti struktúra, pontosabban egy konszolidált, piaci alapú, egyúttal az iparágban elvárható állami szerepvállalás struktúrájával és forrásaival összehangolt modell. A szektor korszerűsítésének aktualitást ad a kreatív iparunk expanziója, a fenntarthatóság sürgető ereje, a szakma alulról jövő igényei és a kívülről érkező nemzetközi nyomás egyaránt. Ezek mellett nem hagyható figyelmen kívül, hogy a 2008-as pénzügyi válságot követő fellendülés remélhetően jótékony hatással van a kortárs képzőművészet piacára, mind több befektetői pénz csatornázva erre a területre.

393 Ptk. 5:1. § (1) bekezdés.

A Ptk.-nak a tulajdonjog megszerzésére vonatkozó általános szabályai irányadók a műalkotás tulajdonjogának átruházással való megszerzésénél is; ehhez egyfelől átruházásra irányuló (tipikusan adásvételi vagy ajándékozási) szerződés vagy más jogcím, másfelől a műalkotás birtokának átruházása szükséges. Kiemelést érdemel, hogy az ingatlanokkal ellentétben az ingó tárgyakkal – így a műalkotásokkal – fogalmilag kizárt az elbirtoklás, a kisajátítás, de például zálogjog, vagyis a zálogjogosult követelésének biztosítására szolgáló vagyontárgy (zálogtárgy) lehet bármely antik vagy kortárs képzőművészeti alkotás. Éppúgy alkalmas a műalkotás arra is, hogy kölcsönbe adják, mely jogügylet leginkább múzeumok esetében fordul elő gyakran, de egy magángyűjtő is akkor jár el körültekintően, ha műtárgy-kölcsönzési szerződést köt a tulajdonában lévő alkotás kiállítási célra történő kölcsönbe adásáról.

5.1.1. Adásvétel

A műalkotások tulajdonátruházása döntően adásvételi szerződés vagy bizományi szerződés útján történik. Adásvétel során az eladó dolog tulajdonjogának átruházására, a vevő a vételár megfizetésére és a dolog átvételére köteles, míg a bizományi szerződés lényege az, hogy a bizományos a megbízó javára – díjfizetés ellenében – a saját nevében ingó dologra adásvételi szerződést köt.

Műtárgyak adásvétele kapcsán elsősorban azt kell tudni, hogy egy műtárgy, például festmény adásvételére, tulajdonszerzésére részben eltérő szabályok vonatkoznak, mint egy hagyományos ingóságéra. Ennek magyarázata a műtárgyak (mint szellemi alkotások) és alkotóik közötti sajátos kapcsolatban keresendő. Ezt a speciális viszonyt rendezi, szabályozza a szerzői jog, amely szerzői jogi védelemben részesíti a művészet minden alkotását. A művészetek szerzői jogi szabályrendszeréről szóló 3. Fejezetben részletesen elemeztük a képzőművészeti alkotásokra vonatkozó általános és speciális szerzői jogi szabályokat, ezen belül azokat a különleges, mű-specifikus rendelkezéseket, amelyeket a műalkotások egyedisége és hasznosításuk szükségessége tett szükségessé a szerzők számára többletjogok biztosításával mind a személyhez fűződő jogok, mind a vagyoni jogok terén. Ezek a többletjogok érintik a vagyoni jogok körébe tartozó terjesztési jog egyik esetkörét, az adásvételt is.

A fentiekből következően és levezethetően a műalkotást adásvételi szerződéssel megvásárló vevő érdekeit keresztezi, keresztezheti a vizuális művek szerzőit megillető személyhez fűződő és vagyoni jogok érvényesítése. A mű egységének védelméhez fűződő jog alapján például nem megengedett a mű átfestése, vagy bármely módon történő átdolgozása (például részekre szabdalása) még a művet adásvétel útján megszerző tulajdonosnak sem. Ugyancsak a mű egységéhez tartozik az az egyedi keret, amit a művész maga készített és dokumentáltan azzal együtt alkot egységet. Ebben az esetben a keret önhatalmú lecserélése is sérti a szerző személyhez fűződő jogát. Más kérdés, hogy az esetek többségében az ilyen és ehhez hasonló átalakításokról a művész sosem fog tudomást szerezni, legfeljebb akkor, ha kiállítási céllal kölcsönkéri a művet a vevőtől. Sok esetben ennek a jognak a gyakorlása is akadályokba ütközik, vagy egyszerűen lehetetlen, ha a vevő már továbbértékesítette a művet vagy a mű külföldre került.

Váli Dezső festmények a festő által tervezett és készített keretben. Forrás: VALI NEWS deske.hu

Itt kell kitérni arra, hogy a szerzői jogban egy mű felhasználására szóló engedély a szerzőtől kizárólag felhasználási szerződéssel szerezhető. A nem vizuális alkotások körébe tartozó művek (elsősorban zeneművek, irodalmi művek, filmalkotások) esetében ezt tekinthetjük tipikusnak, ahol felhasználási szerződésekben állapodnak meg a felek különböző felhasználási jogokról, azok átengedéséről.³⁹⁴ Ezzel szemben műalkotásoknál elsődlegesen az egyedi műpéldány mint dolog végleges tulajdonátruházása történik meg adásvétel útján, és nem maradnak a szerzőnél további felhasználóknak átadható felhasználási jogok. Másként fogalmazva, műalkotások esetében élesen elválik egymástól a mű mint dolog tulajdonjoga és a műalkotást mint dolgot létrehozó és azzal kapcsolatban a szerzőt megillető szerzői jog. Ezzel magyarázható, hogy a műalkotások értékesítése adásvételi (vagy bizományi) szerződéssel történik, amely szerződésben praktikusán és célszerűen érdemes kitérni a vizuális alkotók Szjt.-ben foglalt „különleges” jogaira (például kiállítási jog), vagy annak előírására, hogy továbbértékesítés esetén az új tulajdonos elérhetőségéről a szerzőt tájékoztatni kell.³⁹⁵

Ez a kettősség a könyvkiadás és a műtárgy-értékesítés szerzői jogi alapú összevetésével láttatható a legjobban. Könyvkiadás esetében a szerző kiadási szerződéssel (ez a felhasználási szerződések egy fajtája) engedi át művének kiadási jogát meghatározott időre, területre, hordozóra, stb. Bizonyos jogokat (például megfilmesítés vagy színpadra állítás) általában megtart magának, ugyanakkor a kiadó szerzi meg a mű terjesztési jogát, vagyis a kinyomtatott műpéldányok értékesítésének jogát. Könyvkiadásnál az adásvétel lebonyolítása, ellenőrzése nem áll a szerző ellenőrzése alatt, nem is tartozik az ő felelősségi körébe, ellentétben a műalkotások adásvételével, ami az alkotó elsődleges, mondhatni kizárólagos szerzői jogi alapú engedélyezési joga.

Vizuális alkotások esetében gyakran előfordul a tulajdonjog és a szerzői jog ütközése. Mint láttuk, a tulajdonos általában korlátlanul rendelkezhet a tulajdonát képező dologgal, de ez a rendelkezési joga nem sértheti az alkotó szerzői jogait, konkrétan az alkotásához fűződő

394 A felhasználási szerződés lényege az, hogy ennek keretében a szerző vagy más jogosult engedélyt ad műve, teljesítménye – többnyire korlátozott időtartamra, területre és felhasználási módra szóló – hasznosítására meghatározott díjazás fejében. A műkereskedelemben a felek között nem, vagy csak elvétve fordul elő.

395 Olyan (jogszerű) eset is ismert, hogy az alkotó elővásárlási jogot kötött ki arra az esetre, ha a tulajdonos értékesíteni kívánja a tőle megvásárolt műalkotást.

vagyoni jogokat, még akkor sem, ha ezeket nem foglalták bele az adásvételi szerződésbe. A 3. Fejezetben már részletezett kiállítási jog kapcsán ez úgy működik a gyakorlatban, hogy a tulajdonos köteles a szerző előzetes engedélyét kérni a tulajdonában lévő mű nyilvános bemutatásához. Ha ezt nem teszi meg, a szerző felléphet a tulajdonossal és a kiállítóhellyel szemben is. Az engedélykérés mellett a festmény tulajdonosának díjfizetési kötelezettsége is fennáll a szerző felé, ha harmadik személynek kiállítás céljára bérbe vagy haszonkölcsönbe adja a műalkotást.

5.1.2. Bizomány

A bizományi szerződés a közvetítőn keresztül lezajló szerződéskötés egyik fajtája, amelyet a Ptk. külön is szabályoz. A bizomány a megbízási szerződés egy altípusa, amelyet főleg adásvételek, leggyakrabban talán éppen műtárgyak adásvétele lebonyolításának elősegítésére használnak.

A bizományi szerződés alapján kötött adásvételi szerződés a bizományossal szerződő féllel szemben a bizományost jogosítja és kötelezi. A Ptk. kétféle bizományt különböztet meg, a vételi bizományt és az eladási bizományt. A műkereskedelemben elterjedtebbnek mondható vételi bizomány esetén a bizományos a szerződés teljesítése során megszerzett ingó dolog tulajdonjogát az elszámolás során ruházza át a megbízóra. Vételi bizomány esetén az adásvétel megtörténtével a bizományos szerez tulajdont a dologon. Ahhoz, hogy a megbízó végül ténylegesen tulajdonosa legyen a dolognak az szükséges, hogy a bizományos később az elszámolás során átruházza a megbízóra a megvásárolt tárgyat.

Eladási bizomány esetén pedig a bizományos jogosult a megbízó tulajdonjogában álló ingó dolog tulajdonjogának az átruházására.³⁹⁶ Eladási bizománynál a bizományos (galéria, aukciós-ház) a beadott műtárgyat önállóan, a saját nevében, de a megbízó javára értékesíti x százalékos közvetítői (bizományosi) díj ellenében. Ez az egyik jelentős különbség az egyszerű megbízáshoz képest. Főszabály szerint a bizományos akkor számíthat bizományi díjra, ha sikerül megkötnie az adásvételi szerződést a bizományi szerződésben foglalt feltételek (főképpen a szerződésben meghatározott vételár) szerint. A díj akkor is jár a bizományosnak, ha olyan okból kifolyólag nem jár sikerrel, amely kifejezetten a megbízójához köthető. Ilyen lehet például, ha az adásvételi szerződés megkötése azért hiúsul meg, mert a megbízó az utolsó pillanatban, elfogadható indok nélkül visszavonja a bizományosnak adott megbízást.

Eladási bizomány esetén tehát az adásvételi szerződés a bizományos és a vevő között jön létre. Ezáltal a bizományos garanciát vállal a tárgy eredetiségeért, valamint szerepeltetheti azt saját honlapján. Ha az adásvétel annak sikeres megtámadása folytán érvénytelenné válik, az érvénytelenség jogkövetkezményeit a szerződést megkötő felek egymás közti viszonyában kell levonni.

Előfordulhat, hogy nem válnak be a megbízó számításai, és a remélt, bizományi szerződésben meghatározottnál csak alacsonyabb áron sikerül vevőt találnia a bizományosnak. Ebben az esetben a bizományos rosszul jár, hiszen a remélt és a valós ár közötti különbséget meg kell

396 Kiss Dóra Bernadett i. m. (290. l.) 46.

fizetnie a megbízója részére. Ez alól abban az esetben mentesülhet a bizományos, ha három feltétel teljesül. A bizományosnak bizonyítania kell, hogy

- adásvételi szerződést a megállapított áron nem lehetett megkötni (például az ár irreálisan magas volt),
- az eladással a megbízót kártól óvta meg, és
- nem tudta a megbízót idejében értesíteni.

Ha a bizományos a bizományi szerződésben rögzített feltételektől (pl. az ártól) lényegesen eltér, köteles az eltéréstől a megbízót értesíteni. A megbízó az értesítés alapján jogosult az adásvételi szerződést visszautasítani. Kivételt képez, ha a bizományos a szerződésben meghatározott árnál drágábban vásárolt, de az értékkülönböt megtéríti. Előfordulhat, hogy a bizományos nem csak sikerrel teljesítette feladatát, de még a meghatározott árnál is kedvezőbben köti meg a szerződést. Az így nyert összeget azonban nem tarthatja meg, azt a megbízónak át kell adnia.

A bizományost belépési jog illeti meg. Ez azt jelenti, hogy ő maga is megkötheti az adásvételt a megbízójával a harmadik személy helyébe lépve. E jog csak akkor illeti meg a bizományost, ha a szóban forgó dolog értékét egyértelműen, nyilvános adatok alapján meg tudják állapítani. A bizományosnak azonban ekkor sem a saját magára, hanem a megbízóra nézve legkedvezőbb feltételek mellett kell megkötnie a szerződést. Ha belépési jogával élt, a bizományosnak értesítenie kell a megbízót arról, hogy maga kötött szerződést. A bizományosnak a bizományosi díj akkor is jár, ha a szerződést a megbízóval maga köti meg.

A Legfelsőbb Bíróság 2008-ban, felülvizsgálati kérelemre hozott jogerős ítéletében mondta ki elvi élel, hogy eladási bizomány esetén az adásvételi szerződés a bizományos és a vevő között jön létre, így e szerződés eredményes megtámadása esetén az eredeti állapotot a vevő és a bizományos között kell helyreállítani.³⁹⁷ A tényállása szerint a megbízó jutalék ellenében egy galériát bízott meg Pittner Olivérnek tulajdonított „Nagybányai házak” című festményének az értékesítésével. A szerződés tartalmazta, hogy a beadó megbízza az I. r. alperes galériát, hogy személyét az árverésen teljes jogkörrel képviselje, az aláírásra kiterjedően is. A galéria saját nevében, de a megbízó javára értékesíti a műtárgyat 15 százalékos közvetítői díj ellenében, amelyet a leütési árból von le. A galériának jogában áll az induló árat saját belátása szerint meghatározni. Az I. r. alperes galéria kártérítési felelőssége a limitárig terjedt, és a beadó a műtárgy eredetiségéért szavatosságot vállalt.

397 1882/2008. számú gazdasági elvi határozat.

Pittner Olivér: Nagybányai házak. Forrás: Műtárgy.com

A bizományi szerződés alapján a galéria saját nevében, a megbízó javára eladta a műtárgyat, ám a vevő által felkért szakértő azt hamisítványnak minősítette, ezért a felperes az I. r. alperessel kötött szerződést érvénytelenség jogcímén megtámadta. A felperes keresetében elsődlegesen kérte az adásvételi szerződés érvénytelenségének megállapítását és az I. r. alperes kötelezését a vételár visszafizetésére, vagy ezzel egyező összegű kára megtérítésére, arra hivatkozással, hogy az I. r. alperes árverési kiadványában eredetiként feltüntetett műtárgy hamisítvány. Másodlagosan az I. és II. r. alperesek egyetemleges marasztalását, harmadlagosan a II. r. alperes marasztalását kérte. Az alperesek ellenkérelme a kereset elutasítására irányult.

Az egyetemleges marasztalással szemben az elsőfokú bíróság az alperesek megosztott marasztalását azzal indokolta, hogy az I. r. alperes nem bizományosként, hanem a II. r. alperes megbízottjaként járt el. Az elsőfokú bíróság ítélete szerint az alperesek között megbízással vegyes bizományosi szerződés jött létre. A bíróság ítélete ellen benyújtott fellebbezésében felperes az I. r. alperes elsődleges kereseti kérelme szerinti marasztalását, azaz az I. r. alperes kötelezését kérte a vételár visszafizetésére. Változatlanul az volt az álláspontja, hogy az alperesek között bizományosi szerződés jött létre. Az elsőfokú bíróság figyelmen kívül hagyta, hogy az alperesek a közöttük létrejött szerződésben abban állapodtak meg, az I. r. alperes a saját nevében, de a megbízója javára köti meg a szerződést. Figyelmen kívül hagyta azt a tényt is, hogy az I. r. alperes az ügyletről a számlát a saját nevében állította ki és azt a jogcímek tekintetében (jutalék és vételár) nem bontotta meg.

A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét részben megváltoztatva megállapította, hogy az I. r. alperes anélkül kötötte meg az adásvételi szerződést, hogy képviselői minőségét és azt, hogy képviselőként eljárva kinek a nevében és képviselétében köti meg a szerződést, a felperessel közölte volna. Az alperesek között létrejött megállapodás a tartalmát tekintve nem képviseleti megbízás, hanem eladási bizomány. A képet beadó II. r. alperes ugyanis

azzal bízta meg az I. r. alperest, hogy a beadott műtárgyat önállóan, a saját nevében, de az ő javára értékesítse 15 százalékos közvetítői díj ellenében. Eladási bizomány esetén az adásvételi szerződés a bizományos és a vevő között jön létre. Ha az adásvétel annak sikeres megtámadása folytán érvénytelenné válik, az érvénytelenség jogkövetkezményeit a szerződést megkötő felek egymás közti viszonyában kell levonni. Ezért a másodfokú bíróság az alpereseket megosztva marasztaló ítéleti döntést jogszabálysértőnek találta.

A másodfokú bíróság ítélete ellen az I. r. alperes felülvizsgálati kérelmet nyújtott be, ezért az ügy a Legfelsőbb Bíróság (LB) elé került. Az LB megállapította, hogy a felülvizsgálati kérelem alaptalan, a jogerős ítélet nem jogszabálysértő és a felek közötti jogviszonyt is helytállóan minősítette a jogerős ítélet. Az I. és a II. r. alperes között megkötött aukciós megbízási szerződés egyértelműen tartalmazza, hogy a galéria saját nevében, de a megbízó javára értékesíti a műtárgyat 15 százalékos közvetítői díj ellenében, amelyet a leütési árból von le. Az I. r. alperes a festmény felperes részére történő eladásakor így is járt el, amelyet bizonyít, hogy az adásvételről a számlát a saját nevében állította ki és azt a jogcímek tekintetében (jutalék és vételár) nem bontotta meg. Helytállóan érvelt a felperes azzal is, hogy az I. r. alperes bizományosként történő eljárására utal az I. r. alperes árverési feltételeinek az a rendelkezése, hogy „felszólamlást” fogad el, amennyiben a műtárgy hamisnak bizonyul. Ez ugyanis azt jelenti, hogy a vevő felperes az I. r. alperessel szemben jogosult igényt érvényesíteni a műtárgy hamis volta miatt.

Fenti tényekből a jogerős ítélet helytállóan jutott arra a következtetésre, hogy az alperesek között létrejött bizományi szerződés alapján az I. r. alperes által a felperessel megkötött adásvételi szerződés az I. r. alperest, mint bizományost jogosítja és kötelezi. A felperessel szemben az I. r. alperes vált felelőssé azért, hogy a megbízó – II. r. alperes – eleget tegyen a bizományi szerződésben vállalt kötelezettségének és eredeti műtárgyat szolgáltatson. Az alperesek között létrejött bizományi szerződés alapján az I. r. alperes által a felperessel megkötött adásvételi szerződésnek a megbízó II. r. alperes nem vált közvetlenül alanyává, így a megbízó II. r. alperes és a felperes egymással szemben semmilyen igényt nem támaszthat. A jogerős ítélet helytállóan foglalt állást abban is, hogy ha az adásvétel annak sikeres megtámadása folytán érvénytelenné válik, az érvénytelenség jogkövetkezményeit a szerződést megkötő felek, azaz a felperes és az I. r. alperes egymás közötti viszonyában kell levonni, és helytállóan minősítette jogszabálysértőnek az alpereseket megosztva marasztaló elsőfokú ítéleti döntést. A kifejtett indokokra tekintettel a felülvizsgálati bíróság a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta.³⁹⁸

5.1.3. Kölcsönbe adás

Műtárgyak, műalkotások kölcsönbe adásának a rendeltetése a tulajdonos birtokában lévő tárgy ideiglenes jelleggel történő átadása időszakos kiállítás céljából vagy akár hosszabb időtartamra például díszítési, dekorációs célra. Ha az átadás ellenérték fejében történik, az kötelmi jogi értelemben bérlet,³⁹⁹ ha pedig a kölcsön ingyenes, akkor haszonkölcsönről

398 Legfelsőbb Bíróság Gfv. XI. 30.362/2007.

399 Ptk. 6:331. § (1) bekezdés: Bérleti szerződés alapján a bérbeadó meghatározott dolog időleges használatának átengedése, a bérlo a dolog átvételére és bérleti díj fizetésére köteles.

beszélünk.⁴⁰⁰ Közgyűjtemények közötti, vagy kiállítási célra magángyűjteményből történő ideiglenes rendelkezésre bocsátás esetén az ingyenes átadás, vagyis a haszonkölcsön a bevett gyakorlat.

A műtárgykölcsönzésre leggyakrabban múzeumok, közgyűjtemények között kerül sor, de arra is lehetőség van, hogy egyéb állami intézmények vagy akár cégek, ritkábban magánszemélyek vegyenek kölcsönbe közgyűjteményekben őrzött műtárgyakat. A műtárgykölcsönzésben is élenjáró Szépművészeti Múzeum honlapján teszi közzé a kölcsönzés menetének leírását és a szükséges dokumentumokat.⁴⁰¹ A Szépművészeti Múzeum kizárólag olyan intézménynek, szervezetnek kölcsönöz műtárgyat, amely

- a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény 3. § (1) bekezdés 1. pontjában meghatározottak szerint átlátható szervezetnek minősül,
- elfogadja a kulturális javak határozott időre szóló műtárgykölcsönzési szerződésében foglaltakat,
- 20 műtárgynál kevesebb művet tartalmazó kérelem esetén legalább 3 hónappal, 20 műtárgynál több művet tartalmazó kérelem esetén legalább 6 hónappal a kiállítás tervezett megnyitása előtt a kérelmet benyújtja.

A kölcsönzési szerződésben kölcsönzési díj és pénzügyi biztosíték köthető ki. Az állami tulajdonú kulturális javak állami vagy önkormányzati fenntartású muzeális intézmények közötti, országhatáron belüli kölcsönzése mentes a kölcsönzési díj és a pénzügyi biztosíték megfizetése alól. Nem muzeális intézmény számára történő kölcsönzés esetén a kölcsönzött kulturális javak értékéhez igazodó pénzügyi biztosítékot kell kikötni. A kultúráért felelős miniszter a műtárgyak nem állami vagy önkormányzati fenntartású muzeális intézmények közötti kölcsönzése esetén a kölcsönvevő indokolt kérelmére, nemzeti kulturális érdekre figyelemmel mentesítést adhat a kölcsönzési díj és a pénzügyi biztosíték megfizetése alól. A miniszter a mentesítési kérelem elbírálása során vizsgálja

- a kölcsönzéshez fűződő nemzeti kulturális érdek fennállását, valamint
- az elhelyezési dokumentációban megállapított feltételek megfelelőségét.⁴⁰²

A kölcsönzési díj mértékére vonatkozóan a jogszabály nem tartalmaz konkrét összegeket vagy limiteket, így a miniszternek széleskörű mérlegelési joga van a díj megállapításánál. Ennek során azonban mérlegelnie kell, sőt, figyelembe kell vennie egyebek mellett

- a nemzeti kulturális érdek fennállását,
- az érintett kulturális javak őrzési vagy bemutatási helyét,
- az érintett kulturális javak állományvédelmi és vagyonzbiztonsági feltételek megfelelőségét,
- a kulturális javak vagyonzkezelője által biztosított állományvédelmi, vagyonzbiztonsági és látogatói hozzáférési feltételeket,
- a kijelölés időtartamát.

400 Ptk. 6:357. §-a: Haszonkölcsön-szerződés alapján a kölcsönadó meghatározott dolog időleges használatának ingyenes átengedésére, a kölcsönvevő a dolog átvételére köteles.

401 www.szepmuveszeti.hu/mutargykolcsonzes/

402 A muzeális intézményekben őrzött kulturális javak kölcsönzési díjáról, valamint a kijelölési eljárásról szóló 377/2017. (XII. 11.) Korm. rendelet 2. §-a.

A kulturális javak őrzési vagy bemutatási helyének kijelölése legfeljebb 15 évre szólhat, amely új eljárás keretében meghosszabbítható. A kijelölt személy a kijelöléssel érintett kulturális javakért sajátjaiként felel, azokat másnak át nem engedheti, köteles azokat épségben fenntartani, őrzésükről, szakszerű kezelésükről és megóvásukról gondoskodni. A kijelölés időtartama alatt a kijelölt személy viseli a tárgyak állományvédelmét és vagyonzbiztonságát szolgáló, valamint a kulturális javakban bekövetkezett károsodásából adódó, másra át nem hárítható költségeket. A tárgyak fizikai állapotát a miniszter szükség szerint, de évente legalább egyszer ellenőrzi.

A közgyűjtemények közötti műtárgykölcsönzési szerződéseknek több különleges rendelkezése van, amelyeket jellemzően nem tartalmaznak a hétköznapi tárgyak használatára vonatkozó szerződések. Igen fontos eleme a műtárgykölcsönzési szerződéseknek a tárgyak biztosítására vonatkozó kikötés és a felelősségvállalás módja. A szerződésben kerül meghatározásra, hogy a kölcsönadó nevét és a kölcsönzött anyag jelzetét a felirati cédulán és a kiállítást kísérő anyagban milyen formában kell feltüntetni. A műtárgyak fokozott védelme és biztonsága érdekében részletekbe menő előírások foglalkoznak a tárgyak csomagolásával, mozgásával, szállítmányozásával. A gyakorlatban szinte minden esetben a kölcsönvevőt terhelik a műtárgyak be- és kicsomagolásának, kölcsönadótól történő elszállításának és kölcsönadóhoz történő visszaszállításának költségei. Értelemszerűen a kölcsönvevő feladata és felelőssége a tárgyak állagvédelmét és biztonságos őrzését szolgáló feltételek folyamatos biztosítása. Kiemelkedően értékes, védett műtárgyak esetében ez magában foglalja a kiállítóterekben pontosan rögzített klíma (hőmérséklet, relatív páratartalom) fenntartását és fényerősség meghatározását.

5.2. Műgyűjtés és műkereskedelem

A sokkal inkább a művészettörténet és a művelődéstörténet, mintsem a jog által megragadható műgyűjtés – mint tevékenység, vállalkozás vagy passzió – klasszikusan a magánszféra körébe tartozik.⁴⁰³ Nem mond ellent ennek a megállapításnak, hogy műgyűjtő nemcsak természetes személy lehet, hanem az állami intézményrendszer körébe tartozó közgyűjtemény vagy a gazdasági élet szereplői is. Közismertek a nagy, elsősorban befektetői céllal gyűjtő intézmények (leginkább bankok), de fontos résztvevői a műkincspiacnak a múzeumok is, még ha a magyar közgyűjtemények közel sem rendelkeznek akkora beszerzési kettel, mint például a neves nyugat-európai múzeumok. Önmagáért beszél, hogy a jelenlegi magyar gyűjteménygyarapítás és kulturálisérték-megőrzés egyik legjelentősebb szereplője

⁴⁰³ Bár magángyűjtemények ma már látványos módon jelen vannak a magyar kulturális és társadalmi életben, a műgyűjtés szerepének elismerése terén még nagyon sok a hiányosság. Holott, ahogy Kieselbach Tamás szerint, amikor egy kötetben vagy egy kiállítás keretein belül a közönség elé kerül egy magángyűjtemény, pillanatok alatt nyilvánvalóvá válik, hogy a műgyűjtés nem pusztán néhány tehetsős ember öncélú, egyéni passziója, hanem a kultúra egyik legfontosabb alapja. A műgyűjtő tartja körforgásban a művészeti közeget: a művész társává válik az alkotás folyamatában, kulcsszerepe van a művek közkinccsé válásában, a régebbi korszakokban készült tárgyakat pedig – sokszor a múzeumoknál is hatékonyabb módon – életben tartja. Forrás: Műgyűjtők Magyarországon – könyvbemutatóval egybekötött sajtótájékoztató. www.kieselbach.hu/sajto/mugyujtok-magyarorszagon-konyvbemutato

az elmúlt időszakban a Magyar Nemzeti Bank (MNB), pontosabban az általa életre hívott, százmillió euró (kb. harmincmilliárd forint) keretösszegű Értéktár Program volt.⁴⁰⁴

Egy elfogadottnak tekinthető összefoglaló meghatározás szerint a műkincspiac magában foglalja a művészeket mint „árutermelőket”, az eladókat és a kereskedőket mint „közvetítőket”, a vevőket, a különböző érdekgazdákat, akik részt vesznek a műtárgyak előállításában, piacra juttatásában, népszerűsítésében (marketing), kiállításában, a párbeszéd fenntartásában.⁴⁰⁵

5.2.1. A műkereskedő

Az Szjt. a követő jogról szóló szabályozás körében tartalmazza – az eredeti műalkotás részletes fogalom-meghatározása mellett – a műkereskedő tömör és kifejező definícióját: műkereskedőnek minősül a műalkotásokat forgalmazó természetes vagy jogi személy.⁴⁰⁶ A műkereskedő fogalmi meghatározásából leginkább az következik, hogy műkereskedelmi tevékenységet bárki végezhet, amennyiben létesítő okiratában szerepelnek a TESZOR '15-ben erre rendelt tevékenységi körök.⁴⁰⁷ A magánszemélyek (beleértve a művészt is) között alkalmanként, nem üzletszerűen előforduló ügyletek nem minősülnek műkereskedelemnek (és nem is keletkeztetnek követő jogi díjigényt), viszont a muzeális intézmények műkereskedőnek minősülnek, ha műalkotások forgalmazásával rendszeresen foglalkoznak.

A műkereskedelmi tevékenységet üzletszerűen folytató személynek mindazonáltal meg kell felelnie bizonyos követelményeknek és jogszabályokban lefektetett feltételeknek. Az egyes ipari és kereskedelmi tevékenységek gyakorlásához szükséges képesítésekről szóló 21/2010. (V. 14.) NFGM rendelet melléklete szerint a zálogházi és aukciós tevékenység, a régiségek, műtárgyak értékesítésének feltétele az Országos Képzési Jegyzékben (OKJ) szereplő, következő szakképesítések valamelyikének megléte: ékszerbecsüs, bútor- és szőnyegbecsüs, festménybecsüs, műtárgybecsüs.

A szakképesítés mint feltétel előírása a kereskedő hozzáértését hivatott biztosítani. Ebből levezethető az a jogos elvárás, hogy a műtárgyak eredetiségét igazoló szakvéleményt nem is, de az eredetiségre vonatkozó dokumentumokat, információkat beszerezze, és ezekről teljes körű tájékoztatást adjon. A jóhiszeműség és a tisztesség elveinek megfelelő műkereskedői magatartásra nagy szükség van az árverésre, értékesítésre beadott műtárgyak körüli ellentmondások, visszaélés-gyanúk tisztázása és kiküszöbölése érdekében.⁴⁰⁸

404 Az MNB 2014. januárjában indította el műkincs-visszavásárlási Értéktár Programját, amelynek célja az elmúlt történelmi periódusokban különböző okok miatt külföldi tulajdonba került legfontosabb műkincsek minél nagyobb hányadának visszaszerzése, valamint a hazai hagyatékokban fellelhető legfontosabb műkincsek megvásárlásával azok itthon tartása, illetve olyan kiemelkedő értékű műkincsek megszerzése (letétként történő átadása) a hazai múzeumok számára, amelyek hiánypótlóak és jelentős mértékben gyarapítják a közgyűjteményeinkben őrzött nemzeti és egyetemes kulturális örökséget. Az Értéktár program beszerzései a terveknek megfelelően 2018 év végén lezárultak.

405 VASZARI Tamás: Jegyzetek a művészvilág és a műkereskedelem működéséről. vaszaritamas.blog.hu/2015/10/31/jegyzetek_a_muveszvilag_es_a_mukereskedelem_mukodeserol

406 Szjt. 70. § (3) bekezdés.

407 Egyéni vállalkozó természetes személyek esetében a vállalkozói igazolványnak, míg szervezeteknél az alapító okiratnak kell tartalmaznia a TESZOR '15 szerinti 477901 jelű Használtcikk-kiskereskedelem, illetve 829803 jelű Aukció, árverés tevékenységeket.

408 KÁRMÁN Gabriella: Műtárgyhamisítás Magyarországon a büntető igazságszolgáltatásban – Egy empirikus kutatás tapasztalatai. In: *Kriminológiai tanulmányok* 53. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2016.

A korábbi években több esetben előfordult, hogy a műtárgy-hamisítási ügyek feltárását akadályozta vagy megnehezítette az érintett galériák körütekintőnek és alaposnak nem nevezhető adatkezelése, a beadó- és vevőnyilvántartások hiánya. Ezeknek az ügyeknek a tanulságait is levonva, a Hamisítás Elleni Nemzeti Testület (HENT) Műtárgyhamisítás elleni munkacsoportja 2014 nyarán megfogalmazta a műkereskedelmi tevékenység speciális szabályozásának pilléreit. A legfontosabbak a következők:

- szakképzettség (szakképesítés) előírása,
- elérhetőség, ellenőrizhetőség biztosítása,
- az eladás tárgyául szolgáló tárgyak meghatározása,
- az eladás tárgyául szolgáló tárgyak nyilvántartása,
- az eredetiség igazolása.

A fentiek alapján a műkereskedőnek naprakész nyilvántartást kellene vezetnie a műkereskedői tevékenység tárgyául szolgáló, a jogszabályban meghatározott értékhatár felett kínált műtárgyakról. A nyilvántartásban rögzíteni kellene a tárgyak azonosítását segítő adatait, a beadó személy nevét és adatait, valamint az eladás adatait (a vételárat) és a vevő adatait is. A szabályozási javaslatban szerepel az is, hogy meghatározott értékhatár feletti tárgy eladása esetén eredet-igazolást is kell szolgáltatni. Meg kell jegyezni azonban, hogy a hazai piacot meghatározó, elismert műkereskedőknél mindez jelenleg is így történik. A korszerű jogi szabályozás kimunkálásáig és elfogadásáig be kell érünk a Magyar Műkereskedők és Galériák Országos Szövetségének tagjai számára kötelező etikai kódexszel,⁴⁰⁹ amely rögzíti a becsületes üzleti magatartás, az elvárható piaci tevékenység és a tisztességes versenyzés erkölcsi, etikai szabályait. Hasonló szabályzatot tett közzé a kisebb, de a 2000-es évek második felétől a szakmában nevet szerzett galériákat tömörítő Magyar Kortárs Művészeti Galériák Országos Egyesülete (MKMGOE) is.⁴¹⁰

A felelősségi, egyeztetési előírások mellett kiemelten fontos kérdés azoknak a helyzeteknek a szabályozása, amikor egy galéria olyan művésszel kerül üzleti kapcsolatba vagy olyan művészt szeretne kiállítani, aki együttműködési kapcsolatban áll vagy kizárólagos szerződése van egy másik egyesületi tag galériával. Ebben az esetben az új galéria köteles erről az érintett galériát írásban tájékoztatni. Ha az érintett galériának kizárólagos jogai vannak a művész alkotásainak eladásával kapcsolatban, vagy a galéria első galériaként képviseli a művészt, úgy előzetesen írásban kell rögzíteni a két galéria közötti megegyezést.

5.2.2. Ügynöki tevékenység

A galériák és a művészek közötti kapcsolatban kiemelten fontos szerepet töltenek be az ügynöki (együttműködési) szerződések. Ezekben a galéria vállalja, hogy kizárólagosan vagy nem kizárólagosan ellátja a vele szerződött képzőművészek képviseletét, végzi műveik bizományos értékesítését, a részére megbízást adó művészek pedig vállalják, hogy a galéria kiállításain részt vesznek és művészeti alkotásaik piaci értékesítésével meghatározott feltételekkel a galériát bízzák meg. Az együttműködés részeként a művész – kizárólagos vagy nem kizárólagos joggal – a galéria részére átengedi az általa készített, illetve a szerződés időtartama alatt

409 www.mukereskedok.hu/oldalok/6/etikai-kodex

410 www.kortarsgaleriak.hu/hu/etikai-kodex.html

elkészítendő művészeti alkotások bizományosi értékesítési jogát. Kizárólagos együttműködés keretében a művész azt vállalja, hogy a szerződés időtartama alatt sem Magyarországon, sem külföldön nem köt szerződést másik kereskedelmi galériával, továbbá a galéria felkérésére részt vesz nemzetközi, illetve hazai képzőművészeti vásárokon.

A galéria a művész javára a saját nevében az átvett művészeti alkotásokra – az egyes vevőkkel történő megállapodások alapján – adásvételi szerződést köt, amelynek ellenértékeként a galéria bizományosi díjra jogosult. Ennek mértékét a felek az eladási ár meghatározott százalékában állapítják meg. A bizományosi díj mértéke több tényező (pl. az alkotóművész ismertsége, művei piaci értéke, a művész és a galéria közötti viszony) függvénye, és a felek általában üzleti titokként kezelik. Általánosságban azt lehet rögzíteni, hogy a díjmérték többnyire 20 és 40 százalék közötti tartományban mozog, ami kizárólagos képviselőlet esetén alacsonyabb, nem kizárólagos képviselőletnél magasabb mértékű lehet.

A művészeti alkotások minimális eladási árát, vagyis azt a legalacsonyabb összeget, amelyenél a galéria alacsonyabb áron nem jogosult az alkotást értékesíteni, a felek közösen határozzák meg. Ha a galéria ezen az áron alul ad el, köteles a művésznek az árkülönbséget megtéríteni, kivéve, ha bizonyítja, hogy az adásvételi szerződést a megállapított áron megkötni nem lehetett, az eladással a megbízót kártól óvta meg, és a megbízót idejében értesíteni nem tudta.

A bizományosi díj akkor jár a galériának, ha az adásvételi szerződést megkötötték. A galéria által közvetlenül értékesített alkotások (ilyennek minősül az Interneten keresztül történő értékesítés is) esetén a befolyó vételárból le szokták vonni az esetleges vevő által nem fedezett szállítási, tárolási, biztosítási költségeket, és a fennmaradó összegben osztozik a galéria és a művész. A más által szervezett vásáron, kiállításon értékesített műveket úgy kell tekinteni, mintha azok a galériában kerültek volna eladásra.

Kizárólagos képviselőlet esetén, ha közvetlenül a művész értékesíti az alkotását – függetlenül attól, hogy azok a galériában szerepelnek, más kiállításon vannak kiállítva vagy a művész műtermében találhatók – a galériát azok eladása után is az eladási ár meghatározott százaléka illeti meg. Műtermi értékesítés esetén a galéria átvállalhatja az egyéb járulékos költségeket és ügyintézkedést (keretezés, szállítás, adminisztráció), továbbá kiállításon szereplő alkotások esetében a művészeti alkotások tárolását és értékesítési célra történő rendelkezésre állását a szerződés időtartama alatt. Nem kizárólagos képviselőlet esetén, ha közvetlenül a művész értékesíti a művészeti alkotását, vagy azok nem a galéria által szervezett vagy a galéria közreműködésével bemutatott kiállításon vannak kiállítva, vagy a művész műtermében találhatók, a galériát azok eladása után díj vagy részesedés nem illeti meg.

Az együttműködés keretében a művészek művészeti alkotásaikról általában fotókat bocsátanak a galéria rendelkezésére annak érdekében, hogy azokat a galéria internetes honlapján bemutathassa. Ezen a galéria feltünteti az egyes műalkotások eladási árát, amely a vevőhöz való szállítás, szállítmány biztosítás költségét nem tartalmazza. A szorosabb együttműködések részeként a galériák vállalkozni szoktak arra, hogy segítséget nyújtanak a művész részére pályázatokon vagy más kiállításokon való részvétel elősegítéséhez, a művész pedig lehetővé teszi, hogy a galéria által kiközvetített vevők a műtermét meglátogathassák, és vállalja, hogy egyeztetett időpontokban a galériában az ügyfelekkel találkozik, műveit bemutatja.

Az ügynöki együttműködési megállapodások fontos része az átvett képekre biztosítás kötelezése, amely a galéria kötelessége a szakmában szokásos feltételek szerint. Az esetleges káresemény bekövetkezése esetén a befolyó összegből a felek akként osztoznak, mintha a galériában a mű értékesítésre került volna. A galéria jogosultságot szerezhet arra, hogy a részére átadott alkotá-

sokat saját kockázata mellett bérbe adja. Bérbeadás esetén a befolyó bérleti díj általában fele-fele arányban kerül felosztásra a felek között. Ilyen esetben elsősorban a művész érdekében érdemes a galéria és a bérlő közötti szerződésben kikötni, hogy amennyiben a bérbeadási időszakban a műalkotás kiállításon vesz részt, úgy a bérlő a kiállítás idejére a galériának visszaadja.

5.3. Műkereskedelem és adózás

A pénzügyi jogszabályok az adótörvények (különösen a személyi jövedelemadóról, a társasági adó, valamint az általános forgalmi adóról szóló törvények) szabályrendszerén belül állapítanak meg a műkereskedelemhez kapcsolódó, speciális adózási szabályokat. Ennek eredője az, hogy meghatározott kulturális tevékenységek folytatását, illetve szellemi alkotások létrehozását az állam az adórendszeren keresztül is támogatja és ösztönzi különböző adómentességekkel és adókedvezményekkel. Az egyes kulturális ágazatok között folyamatos versenyfutás figyelhető meg mind a közvetlen állami támogatásokért, mind a közvetett támogatásnak is nevezett adókedvezményekért. Ebben a versenyben a képzőművészeti terület sohasem állt nyeresre a szaktörvénnyel, normatív finanszírozással, a támogatásokat elosztó szervezettel körülbástyázott egyéb területekhez képest.⁴¹¹ Sajnálattal kell megállapítanunk ugyanakkor azt is, hogy napjainkban alig találunk az adórendszerben kifejezetten a képzőművészeti alkotó tevékenységet támogató, illetve a műgyűjtést és a műkereskedelmet ösztönző mentességet vagy kedvezményt.

5.3.1. Személyi jövedelemadó (SZJA)

Személyi jövedelemadót a magánszemélyeknek kell fizetniük főszabályként minden jövedelmük után. Az SZJA alapja az adóköteles bevételből a személyi jövedelemadóról szóló törvény⁴¹² szerint megállapított jövedelem, mértéke 2016-tól 15 százalék.

A személyi jövedelemadózában nem létezik műkereskedelem-specifikus szabály, amiből az is következik, hogy egy műalkotás adásvétele esetén az ingó vagyonátruházás általános adószabályai az irányadók. Eszerint a magánszemélynek nincsen adókötelezettsége, amennyiben az ingó értékesítésből származó összes bevétele nem több 600 ezer forintnál. Ha ezt az összeget meghaladta, abból le lehet vonni az igazolt költségeket, többek között a vagyontárgy megszerzésére fordított összeget, az átruházással kapcsolatos kiadásokat, és az így keletkező jövedelem után kell a 15 százalékos adót megfizetni.⁴¹³ Ha nem ismert az ingóságok beszerzési ára, akkor kedvezményként nem a teljes bevétel minősül jövedelemnek, hanem annak csak 25 százaléka. Nem kell az adót megfizetni és bevallani akkor sem, ha a jövedelem nem haladja meg a 200 ezer forintot. Ha ennél több jövedelmet szerez a magánszemély, akkor is csak a 200 ezer forint feletti rész után kell SZJA-t fizetni.

411 A mozgóképszakma területén például a támogatások odaítélésének és elosztásának „bázisszerve” a magyar filmszakmai közösség és a magyar filmipar fejlődését elősegítő Magyar Nemzeti Filmalap Közhasznú Nonprofit Zrt.

412 1995. évi CXVII. törvény személyi jövedelemadóról.

413 Ha a megszerzésre fordított összeg nem állapítható meg, a bevétel 25 százalékát kell jövedelemnek tekinteni.

Az adókötelezettség szempontjából más elbírálás alá esik, ha gazdasági tevékenység⁴¹⁴ keretében értékesítenek ingó vagyontárgyakat. Ebben az esetben már be kell jelentkezni az adóhatósághoz (NAV), adószámot kell kérni és ezzel egyidejűleg az általános forgalmi adó alanyiságáról is nyilatkozni kell. Amennyiben az értékesítés ellenértéke várhatóan nem éri el a 12 millió forintot, alanyi adómentességet is lehet választani, ekkor sem kell áfát fizetni.

5.3.2. Társasági adó (Tao)

A Tao-törvény⁴¹⁵ szerint a társasági adó alanyai – egyebek mellett – a gazdasági társaságok, az egyéni vállalkozók, az egyéni cégek. Művészeti alkotótevékenység természetesen mindegyik szervezettípus keretében, megkötés nélkül szabadon végezhető. A társaságiadó-fizetési kötelezettség a vállalkozási tevékenységhez kapcsolódik. Ez azt jelenti, hogy az adókötelezettség akkor keletkezik, ha az adóalany jövedelem- és vagyonszerzésre irányuló gazdasági tevékenységet végez.⁴¹⁶

Korábban a társasági adózásban az adóalapot – pontosabban az adózás előtti eredményt – csökkenteni lehetett az erre jogszabályban feljogosított művészeti szervezet⁴¹⁷ által működtetett művészeti zsűrik szakvéleményében művészeti értékűnek elismert képzőművészeti alkotás beszerzésére fordított összeggel, de legfeljebb az adóévi beruházások értékének 1 százalékaival (2002-ig mindössze 2 ezrelékével). Az adóalany 2006-tól azt is választhatta, hogy a kortárs képző- és iparművészeti alkotás beszerzési értékét öt év alatt, 20-20 százalékonként vonja le az adóalapból. Ezáltal az a vállalkozó válhatott konkrét mecénássá, aki megrendelője volt a kortárs képző- és iparművészeti alkotásnak. Ilyennek minősült a naptári év első napján élő művész alkotása. Ez az adókedvezmény 2010. január 1-jétől megszűnt, ami a műkereskedelem valamennyi szereplőjének súlyos érvágást jelentett; a vállalati befektetők többsége részben emiatt vonult ki erről a piacról. A szakma képviselői azóta is küzdenek a kortárs műtárgy-vásárlási adókedvezmények visszaállításáért, egyelőre eredmény nélkül.

5.3.3. Általános forgalmi adó (ÁFA)

Az általános forgalmi adót a vállalkozásoknak a belföldön végzett termékértékesítés, szolgáltatásnyújtás, valamint a termékimport után kell megfizetni a tevékenység minden szakaszában a hozzáadott érték után. Az adó mértéke az Áfa-törvény⁴¹⁸ szerint 27 százalék, a kedvezményes áfa-kulcsok pedig 5, illetve 17 százalékot tesznek ki. A kultúrához kapcsolható termékek közül 5 százalékos adókulcs alá tartozik a könyv, a kotta, a napilap, az egyéb újság, a folyóirat, a népművészeti termék értékesítése, más művészeti termék azonban nem.

Témakörünkben az árverés-szervezőket érintő különbözet szerinti adózásra vonatkozó speciális szabályozás érdemel figyelmet, ami viszont nem jelent kedvezményt. A különbözet szerinti adózás lé-

414 Gazdasági tevékenységnek számít az ingó értékesítés, amennyiben az üzletszerű, tartós, illetve rendszeres, tovább, ha ellenérték megszerzésére irányul vagy azt eredményezi.

415 1996. évi LXXXI. törvény a társasági adóról és az osztalékadóról.

416 Vállalkozási tevékenység az a rendszeres gazdasági tevékenység, amelyet a magánszemély, illetve a jogi személy, vagy egyéb szervezet saját nevében és kockázatára üzletszerűen végez.

417 Ez a szervezet a 2007. január 1-jével történő megszűnéséig a Képző és Iparművészeti Lektorátus volt.

418 2007. évi CXXVII. törvény az általános forgalmi adóról.

nyege szerint a kereskedő (árverés-szervező) által fizetendő áfa alapja – főszabályként – az árrés, vagyis a vételi és az eladási ár különbözete. A főszabálytól eltérően, az árverés-szervező választhatja azt is, hogy nem az árrés után, hanem a vevőtől beszerzett teljes ellenérték után fizeti meg az áfát. Az árverés-szervezőt azonban ebben az esetben sem illeti meg adólevonási jog a termék beszerzésének vonatkozásában, és áfás számlát sem bocsáthat ki. A különbözet szerinti adózás szempontjából terméknek minősül az Áfa-törvény 8. számú mellékletében tételesen meghatározott műalkotás, gyűjtemény és régiség.⁴¹⁹

5.4. Műalkotások hamisítása, hamisítványokkal kereskedés

A műalkotások hamisítása egyidős a műgyűjtés nagyjából kétezer évvel ezelőtti megjelenésével. Az első műgyűjtők az ókori római politikusok és hadvezérek voltak, akik gyakorlatilag teljesen kifosztották Görögországot. Ezzel egyidejűleg a legszebb görög szobrokról – az eredetiekkel megegyező anyagokból és technikával – számos másolatot készítettek, amiket aztán eredetiként próbáltak meg értékesíteni. A középkorban a műtárgyhamisítás eleinte a ritka pénzermékre korlátozódott, majd a reneszánsz térhódításával a festészet területére tevődött át. A képek szerzőségének megállapítását a XVI. századtól a festőműhelyek létrejötte nehezítette, ugyanis a műhelyt fenntartó mesterek gyakran csak a kép kompozícióját vázolták fel, a részleteket a tanítványok dolgozták ki. A képeket ezután a mesterek általában sajátjukként szignálták és értékesítették. Még bonyolultabbá teszi a helyzetet, hogy a korabeli művészek egymás munkáit is gyakran másolták technikájuk fejlesztése céljából.

Az utólagos azonosítást, illetve eredet-megállapítást tovább nehezíti, hogy a XIX. században elterjedt mások képeinek a szignálása egyes neves alkotók részéről. Az ilyen művészek alkotásainak szerzőségét illetően ma nagy a bizonytalanság a piacon, és sok esetben azt is nehéz eldönteni, hogy hamisítványnak tekinthetőek-e azok a művek, amelyeket a festő még életében magáénak ismert el és gyakran ő maga értékesítette őket.

419 I. rész: műalkotások

1. művész által saját kezűleg készített festmény, rajz, pasztellkép, részekből összeállított kép (kollázs) és dekoratív tábla (vtsz. 9701-ből);
2. művész által saját kezűleg készített és korlátozott számban előállított metszet, nyomat és litográfia (vtsz. 9702 00 00-ből);
3. művész által saját kezűleg készített szobrászművészeti alkotás bármilyen anyagból (vtsz. 9703-ből), valamint az erről legfeljebb 8 példányban készített öntvénymásolat, amelynek sokszorozását a művész vagy jogutódjának személyes felügyelete alatt végezték;
4. művész saját eredeti terve alapján legfeljebb 8 példányban készített kézi szövésű faliszőnyeg, kárpit (vtsz. 5805 00 00-ből) és fali drapéria (vtsz. 6304 00 00-ből);
5. művész által saját kezűleg készített és szignált egyedi kerámia;
6. művész által saját kezűleg, legfeljebb 8 számozott példányban készített, és a művész vagy a művészeti műhely által szignált réz alapú tűzzománc, kivéve az ötvös- és ékszertermékeket;
7. művész által saját kezűleg készített, és általa vagy felügyelete alatt legfeljebb 30 számozott példányban – minden méretet és hordozót ideértve – sokszorozott, és a művész által szignált fénykép.

II. rész: gyűjteménydarabok

1. posta- és illetékbélyeg, lebélyezett postabélyeg, első napi bélyegzéssel ellátott boríték, postai levelezőlap és boríték (bélyeges papír) és más hasonló érvénytelenített vagy postatiszta termék, feltéve, hogy ezek nincsenek forgalomban, illetőleg nem is szánják forgalomra (vtsz. 9704 00 00);
2. állattani, növénytani, ásványtani, anatómiai, történelmi értékű, archeológiai, paleontológiai, etnográfiai és numizmatikai gyűjtemény és gyűjteménydarab (vtsz. 9705 00 00).

III. rész: régiségek

- a vtsz. 9701-9705 alá nem tartozó, 100 évnél idősebb termék (vtsz. 9706 00 00).

A XX. században jelent meg és terjedt el a professzionális műtárgyhamisítás, majd mindezek betetőzéseként alakult ki a legsikeresebb hamisítók saját jogon történő elismerése, műveik piaci értéke és gyűjtése.⁴²⁰ És nagyjából ugyancsak a 20. század elejére tehető az első bíróság előtt végződő műtárgy-hamisítási ügyek, majd a kriminológia tudományának érdeklődése a bűnül-dőzés számára komoly fejtörést okozó és szakértelmet igénylő műtárgyhamisítás kutatása iránt.

A műtárgyhamisítás történetének e rövid felvillantása is rávilágít arra, hogy nem egyszerű jogi kategóriákkal és eszközökkel meghatározni magát a jelenséget, és nem könnyű hatékonyan fellépni ellene, miközben a műtárgyhamisítás által okozott kár az értéklánc valamennyi szintjén jelentkezik. A hamis tárgy jóhiszemű tulajdonosa mellett kár éri a műtárgyat értékesítő galériát (aukciós-házat), mivel ilyen esetekben általában vissza kell téríteni a vevőnek a vételárát. Közvetetten az is kárnak tekinthető, hogy a hamisításoktól való félelem miatt számos műalkotás be sem kerül a műkereskedelemben, mert a galériák elutasítják azokat. A gyűjtők részéről pedig erősödhet a bizalmatlanság: vásárlási kedvük megcsappanása visszaveti a műkereskedelem forgalmát. A forgalomcsökkenésnek pedig adóbevétel-csökkenő vonzata van, így végeredményben a központi költségvetés is károsodik. A vagyoni kár mellett számottevő az alkotót, illetve a kulturális örökséget érő eszmei kár is.⁴²¹

5.4.1. *A bezárt Modigliani-kiállítás*

2017-ben egy toszkán művészettörténész feljelentés nyomán a hatóságok bezárattak egy Modigliani-kiállítást a genovai Dózse-palotában, mert felmerült a gyanú, hogy a festmények túlnyomó része hamis. A hamisítványokkal kapcsolatban három személy, köztük a tárlat kurátora, Rudy Chiappini ellen indítottak nyomozást. A Dózse-palota a csalás áldozatának mondta magát, és arra hivatkozott, hogy egy külső céget bízott meg a szervezéssel. A múzeum honlapja szerint a kiállításon szereplő alkotásokat olyan jelentős múzeumoktól vették kölcsön, mint a párizsi Musée de l'Orangérie, a Musée National Picasso, az antwerpeni Koninklijk Múzeum, a cambridge-i Fitzwilliam Múzeum, a milánói Brera Képtár, továbbá más rangos európai és amerikai gyűjteményektől. A Dózse-palota hangsúlyozta, hogy a gyanúsítottak között szereplő kurátor, Chiappini „nemzetközi szintű tárlatok elismert szervezője”, aki 20 éve vezeti a Luganói Művészeti Múzeumot. A botrány hatására átfogó vizsgálatot indítottak Franciaországban, amelynek keretében valamennyi, köztulajdonban álló Modigliani kép eredetét megvizsgálják. Várhatóan 2019 decemberére zárul le a vizsgálat, és 2020-ban fogják publikálni Modigliani halálának 100. évfordulójának keretében.⁴²²

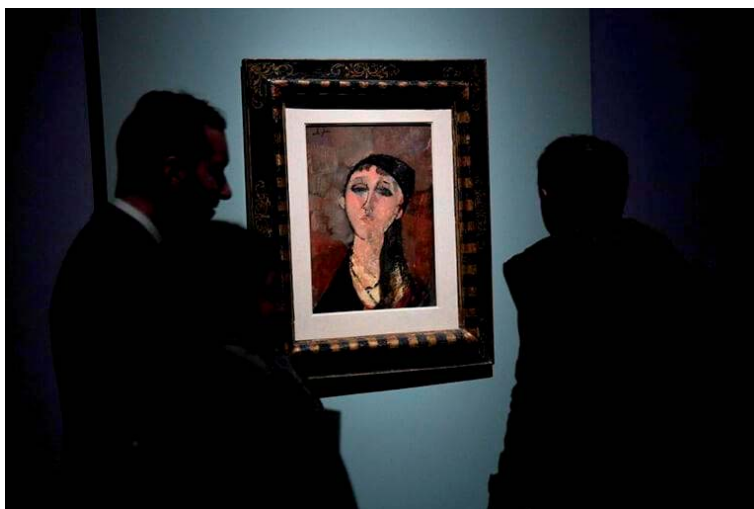
Az ügy kapcsán jogi szempontból a lényegi kérdés az, hogy a kiállítás kurátorai mennyire jártak el körültekintően és alaposan az anyag eredetiségének vizsgálata, a kiválasztott képek provenienciájának ellenőrzése során. Neves, nemzetközi elismertséggel rendelkező művészettörténészekről nyilván elvárható a fokozott gondosság, és ha bebizonyosodik, hogy nem így jártak el, akkor akár a büntetőjogi felelősségük is felvethető. Nyilván vizsgálni kell a műveket

420 A magyar képpiac is hamisítványokkal fertőzött. www.napi.hu/mutargy/a_magyar_keppiac_is_hamisitvanyokkal_fertozott.21842.html

421 NÉMETH Balázs: A műtárgyhamisítás és a vele szembeni fellépés lehetséges eszközei Magyarországon. *artPortal Magazin*. 2013.02.27. artportal.hu/magazin/a-mutargyhamisitas-es-a-vele-szembeni-fellepes-lehetes-eszkozei-magyarorszagon/

422 Art forgery Uncovered – Biggest Art Found Scandals from 2018. ariustechnology.com/blogs/news/art-forgery-uncovered-biggest-art-fraud-scandals-from-2018

kölcsönbe adó múzeumok szerepét is, hiszen első megközelítésben joggal feltételezhető, hogy rangos közgyűjteményekben legfeljebb véletlenszerűen lehetnek hamisítványok. Azonban ezek a körülmények sem tudják a genovai múzeumot ért erkölcsi kárt enyhíteni vagy semmissé tenni.

Egy festmény a genovai Ducale Palota 2017 márciusi kiállításán. Forrás: ANSA via The Telegraph

5.4.2. A Beltracchi-ügy⁴²³

A jelenkor kétségkívül legismertebb és – nyugodtan kijelenthetjük – legfelkapottabb festmény-hamisítója Wolfgang Beltracchi, akit egy kölni bíróság 2010-ben ítélt hatéves börtönbüntetésre 14 festmény hamisításáért és 34 millió eurós kár okozásáért. A festőt az évszázad műhamisítójaként tartják számon, száz művész stílusában festett képeket, a szakértők 35 éven át igazolták hamisítványai hitelességét.⁴²⁴ A festőt az a Heinrich Campendonk-kép buktatta le, amelyet a neves Lempertz aukciós-ház bocsátott árverésre, de a laborvizsgálatok kiderítették, hogy a festményen használt titánfehér 1914-ben még nem létezett. Az ügy pikantériáját az adja, hogy Beltracchi elítélését követően futott be igazán: dokumentumfilmek készültek róla, interjúk sokasága készül vele, könyveket ír, és mindenhol büszkén kérkedik valóban kivételes tehetségével.

Külön elemzések, tanulmányok tárgya lehet, hogy miként tudta Beltracchi félrevezetni szakértőket, műkereskedőket, múzeumok százait évtizedeken keresztül. Vizsgálódásunk tárgya azonban nem ez a kérdéskör, hanem az ügy, illetve a Beltracchi-jelenség jogi aspektusai.

423 THÜROFF, Adél: H mint hamisítás. *Artmagazin*, 2015/1. 52–57. artblog.hu/artmagazin_hirek/h_mint_hamisitas.3026.html?module=38&mywbContentTypeCtrlAction=Item&mywbContentType_id=3

424 Beltracchi előszeretettel festett, illetve hamisított olyan műveket, amelyeknek Hitler hatalomra jutása után veszett nyomuk. A klasszikus avantgárd jelentős, illetve másodvonalbeli művészeinek eddig nem látott vagy elveszettnek hitt alkotásai, melyek ugyan szerepeltek katalógusok, kiállítások, gyűjtemények, életművek jegyzékében, azonban váratlan felbukkasukig kép, fotó hiányában kizárólag a címük volt ismert, többek között Heinrich Campendonk, August és Helmuth Macke, Carlo Mense, Heinrich Nauen és Max Ernst műveit.

Wolfgang Beltracchi: Vörös kép lovakkal. Forrás: Artmagazin.

Beltracchi elsősorban a II. világháborúban eltűnt, lappangó, bizonytalan sorú műalkotásokból merített ihletet, egyfelől ezekre hivatkozva igyekezett legalizálni a hamisítványok eredetét, másfelől csökkenteni a lebukás kockázatát. Ebben segítségére voltak a német restitúciós törvények ellentmondásai, amelyek miatt az aukciós-házaknak nem állt érdekében alaposan utánajárni ezeknek a műveknek. A német jog ugyanis lényeges különbséget tesz „elfajzott művészet” (entartete Kunst) és a „zsákmányolt/elkobzott művészet” (Raubkunst) között. A Raubkunst azoknak a műtárgyaknak a gyűjtőfogalma, melyeket 1933-tól kezdve tulajdonítottak el, miután külföldre menekült vagy koncentrációs táborba került a tulajdonos, vagy áron aluli eladásra kényszerítették. Raubkunst esetében a jog elismeri a restitúciót, a kártérítést. Ezzel szemben az entartete Kunst fogalmi körébe a múzeumokból, galériákból, raktárakból stb. a náci hatalomátvételtől kezdve, de szisztematikusan 1937-től kezdődően eltávolított és eladott, devizára váltott művek tartoznak. A német jogrendszerben ez a náci fosztogatással összefüggő tulajdonosváltás a mai napig jogszerű: az adásvétel érvényes, és sem kártérítés, sem restitúció nem jár utána. Többek között emiatt járnak el felületesen az aukciós-házak, ezért nem kutatnak teljes erőbedobással a festmények provenienciáját illetően, nem vonnak be neves szakértőket a gyanús művek felbukkanásakor.⁴²⁵

A nemzetállami restitúciós törvények anomáliái miatt okkal és joggal vetődik fel az ilyen normákat elfogadó és hatályukban fenntartó államok politikai felelőssége. Ez a probléma azonban túlmutat a Beltracchi-ügyön és túlmutat országhatárokon. A jogellenesen kivitt mű-

425 Így történt ez 2006-ban is, amikor a Lempertz őszi aukcióján a katalógus címlapján is szereplő Heinrich Campendonk 1914-es, Vörös kép lovakkal festménye minden rekordot megdöntve Németországban, 2 880 000 euróért talált gazdára. A Lempertz ugyanakkor érvényes szakvélemény nélkül vette be az őszi aukcióra a festményt. Mivel Campendonk-festmények is szerepeltek az 1937-ben, a müncheni Haus der Kunstban megrendezett Entartete Kunst kiállításon, így művei ebbe a kategóriába sorolhatók, ráadásul a képet Franciaországból beküldő család azt állította, hogy a gyűjtő Jägers nagypapa közvetlenül Alfred Flechtheim neves képereskedőtől vette a festményt a 30-as években, és azóta is a család tulajdonában volt. A Lempertz beérte ennyivel, mivel a kép címe évszámmal együtt szerepel Andrea Firmenich Campendonk-szakértő catalogue raisonné listáján, aki azonban az aukcióig az idő rövidsége miatt nem láthatta eredetiben a képet. A szakértői vélemény ezúttal formáságnak tűnt, legalábbis Henrik Hanstein, a Lempertzház tulajdonosa szerint. A bonyodalmak akkor kezdődtek, amikor Andrea Firmenich a müncheni Doerner Intézet laborvizsgálatától tette függővé a szakvéleményét.

tárgyak visszaszolgáltatása tárgyában meghozott egyezmény mintájára legalább az Európai Unió szintjén meg kellene állapodni a műtárgyhamisítás elleni küzdelem minimál-programjában, ezen belül is leginkább az eredetvizsgálat formájában, kötelező eseteiben és az elkövetőkkel szembeni hatékony és egységes szankciókban.

A Beltracchi-ügy másik érdekes jogi vetülete magának az elkövetőnek a bíróság előtti védekezése és érvrendszere. Beltracchi arra építette fel a védekezését, hogy ő mindig teljesen új, független festményeket készített, amelyek az adott festő életművét kiegészítették. Egy vele készült interjújában elmondta: *„A festővel a maga teljességében foglalkoztam, úgyszólván asszimiláltam őt. Azokat a képeket reprodukáltam, amelyek hiányoztak egy-egy festő jelenleg elérhető életművéből. Egyedül a művészek aláírását hamisítottam, maguk a festmények azonban egyedülállóak voltak. Molzahn⁴²⁶ özvegye egyszer vett tőlem egy festményt, amiről meg volt győződve, hogy azt az ő egykori férje festette. Max Ernst özvegye ugyanígy járt: megvette tőlem Ernst egyik Erdő-képét, amelyről a hölgy később azt mondta, hogy ez a legszebb erdő, amit a férje valaha is festett. Ha azok az emberek, akik közel állnak az adott festőhöz, felismerik a képeimben a festő művészetét, a szó, hogy utánpótlás, nem helyes. Az utánpótlás ugyanis gyorsan felismerhető, és ez az én alkotásaimra nem igaz.”⁴²⁷* Ez az agyafúrt érvelés arra a preconcepcióra épül, hogy ha egy hamisítvány annyira tökéletes, hogy még a szerző közeli hozzátartozóit és kutatóit is megtéveszti, akkor az akár eredetinek is tekinthető. Hiszen senkit nem ér kár, ellenkezőleg, a hiányos életmű „fellelt” darabjaival az oeuvre csak gazdagodik, teljesebbé válik.

Élünk a gyanúperrel, hogy a bíróságot is meghatotta ez az érvelés. Ezt látszik igazolni a relatíve enyhe ítélet (Beltracchi hat évet kapott, melyből csak négy évet kellett letöltenie komfortos körülmények között, sok eltávozással könnyebbítve). Ehhez hozzá kell tenni, hogy a hosszadalmas és költséges nyomozás során sem derült ki pontosan (és valószínűleg soha nem fog kiderülni), hány képet hamisított Beltracchi és hogy hol vannak ma ezek a művek.⁴²⁸ Igazat kell adnunk azoknak a szakíróknak, akik szerint valamilyen mértékben a műkereskedelmi szcéna abban érdekelt, hogy soha ne derüljön ki a teljes igazság a Beltracchi által készített hamisítványok számáról és hollétéről. Az okok nyilvánvalóak: túl sok múzeumban és magángyűjteményben lehetnek „fertőzött” képek, ezért a piacnak is az a jól felfogott érdeke, ha nem bolygatják a képek eredetiségét, nem kutatnak további hamisítványok után.

5.4.3. A jezsuita pap esete a műtárgyhamisítással⁴²⁹

2011 januárjában a Financial Times számolt be arról az esetről, amikor egy Mark Augustus Landis nevű férfi jezsuita papnak adta ki magát, és több mint 40 amerikai múzeum-

⁴²⁶ Johannes Molzahn 20. századi német festő, grafikus.

⁴²⁷ vs.hu/magazin/osszes/kiegeszitettem-a-festok-letmuvet-interju-a-milliardos-muhamisitoval.1-1008#!s1

⁴²⁸ Ralph Jentsch, aki a Flechtheim-etikettek alapján eddig is számos festményt leplezett le, több tucatra becsüli a számukat. René Allonge, a Nemzeti Nyomozóiroda (LKA) műtárgyhamisításra specializálódott részlegének nyomozója szerint is sokkal többről van szó, mint amit eddig sikerült kideríteniük. Werner Spies a kölni per után vele készült Stern-interjújában elmondta, hogy ő is több mint hét Max Ernst-festményt ismer Beltracchitól, a papírmunkákról nem is beszélve. Maga Beltracchi eddig gondosan ügyelt arra, hogy vallomásaival folyamatosan fenntartsa az érdeklődést a hamisítási ügy iránt, de a még aktuális, nem elévült esetekről mélyen hallgat.

⁴²⁹ A. Kovács Ágnes: 2011 legnagyobb műtárgyhamisítási botrányai. artblog.hu/artmagazin_hirek/2011_legnagyobb_mutargyhamisitasi_botranyai.1282.html?module=38&mywbContentTypeCtrlAction=Item&mywbContentType_id=3

nak adományozott hamisítványokat. Mivel sokáig senki sem kételkedett „Arthur Scott atya” nagylelkűségében, ma se tudni pontosan, hány hamisítvány függ a múzeumok falain. Pedig Landis másolási technikája igencsak kezdetleges volt: valószínűleg letöltött egy nagy felbontású digitális képet az adott festményről, felkasírozta azt egy kartonra, majd ráfestett. A múzeumoknak pedig azt állította, azért adományozza nekik a műveket, mivel annak ellenére, hogy nem milliomos, szeretné, ha a szüleiről múzeumot neveznének el. Mint utóbb kiderült, Landis már fiatal kora óta skizofréniában szenvedett, ezért a fentebb ismertetett esetektől eltérően ő egyértelműen nem anyagi megfontolások miatt hamisított műtárgyakat.

Az ügygel foglalkozó nyomozó (aki korábban az FBI műkincsekkel foglalkozó csapatának volt a tagja) úgy nyilatkozott, hogy az amerikai törvények szerint akkor történt volna bűncselekmény, ha valakit megkárosítottak volna. Ám annak ellenére, hogy Landis visszaélt a szerzői jogokkal, soha egy fillért sem fogadott el a képekért, ezért anyagi kár nem érte a múzeumokat, így azok csak magukat hibáztathatják.

Álláspontunk szerint – a nyomozó véleményével ellentétben – a károkozást nem lehetett volna egyértelműen kizárni. Valójában sérült a hamisítással érintett művészek jóhírneve és a műveik integritásához fűződő joga, amit az amerikai szerzői jog is kifejezetten véd.⁴³⁰ Ez a személyiségi jogsérelem megalapozza a pénzbeli ellensúlyozást (kárpótlást) olyan esetekben is, amikor a jogsértés nem járt közvetlen vagyoni károkozással. A hazai jogunkban az új Ptk. bevezetése óta sérelemdíjnak nevezett nem vagyoni kár egyrészt nem zárja ki a jogsértéssel okozott kár teljes megtérítését, másrészt nem függvénye a kártérítésnek. A sértett vagyoni kárát a személyiségi jogsértés esetén is a sérelemdíj megítélésétől függetlenül, a kártérítési felelősség szabályai szerint, a tényleges kárra és az elmaradt haszonra tekintettel kell megállapítani, indokolt esetben általános kár számításával.⁴³¹

5.4.4. Amikor a graffitit hamisítják

2010-ben egy év felfüggesztett börtönbüntetést szabott ki egy londoni bíróság arra a két férfira, akik hamis Banksy-nyomatokat adtak el az interneten. A vádat képviselő ügyvéd szerint a Banksy-rajongónak számító elkövetők kihasználták a névtelen művész sebezhetőségét. A két férfi az eBayen keresztül adta el a hamisítványokat, a brit piacra és külföldre egyaránt, kihasználva az autentikus nyomatok árnövekedését. A vevők hamis proveniencia igazolásokat kaptak, beleértve a hamis nyugtákat, a félrevezető banki kimutatásokat és a Pictures on Wallstól, Banksy vállalkozásától kapott e-maileket is.

A nyomozás során több mint 120 hamisítvány került elő, amelynek nagy részét a vádlottak lakásán találták meg. Az eladott hamis nyomatok között volt a Golf Sale, amelyet egy amerikai kuncsaft vett meg 6,5 ezer fontért és a 4,5 ezer fontért eladott Monkey Queen (Majomkirálynő). A nyomozás során az eBayen kívül a Pictures on Walls is segítette a rendőrség munkáját. Az mindezenre furcsa, hogy Banksy személyesen nem kommentálta az esetet, mindössze azt posztolta

⁴³⁰ Moral rights in U.S. copyright law. www.copyrightlaws.com/moral-rights-in-u-s-copyright-law/

⁴³¹ BOYTHA György: A személyiségi jogok megsértésének vagyoni szankcionálása. *Polgári jogi kodifikáció*, 2003/1. 3–6.

akkoriban a honlapján, hogy nem készít képeslapokat, nyomtatott vásznakat, és nem ad ki festői megbízásokat sem. De ez nem valószínű, hogy erre a nagy horderejű csalásra vonatkozott.⁴³²

Azzal nem mondunk újat, hogy a graffiti a korlátlan másolás lehetőségét hordozza, hiszen alkotóik többsége ismeretlen vagy nem azonosítható. A szerzőségüket igazolni tudó graffiti-művészek eséllyel tudnak fellépni a hamisítókkal szemben, az más kérdés, hogy ilyen fellépésekre ritkán kerül sor. Banksy esete megint más: ő ugyan valószínűleg létező személy és professzionális intézményi háttér áll mögötte, de a rejtőzködése, személyének eltitkolása megkönnyíti az ügyeskedők, csalók, hamisítók dolgát.

Banksy: Golf Sale. Forrás: Artspace.com

5.4.5. A pórul járt hamisító esete

Ritkán, de előfordul, amikor a hamisító saját csapdájába sétál bele. A 2000-es évek elején esett meg, hogy egy keleti témájú festmény bukkant fel az Ecseri piac forgatagában, jobb alsó sarkában olvashatatlan szignótöredékkal. A kép új tulajdonosa egy restaurátor segítségével a szignótöredék helyére új jelzést kreált akként, hogy Pekáry István sugalmazott szerzőségét csupán nevének első három betűjével próbálta a leendő vásárlónak sugallni. E klasszikus, pszichológiai alapokon nyugvó hamisító-trükk lényege: a vevőnek kell átengedni a megfektetés – és ezáltal az önbecsapás – örömét, ami egyúttal elaltatja a gyanakvását is. A kép végül Pekáry ázsiójához igazodó áron talált új vevőre. Nem sokkal később azonban fény derült a mű valódi alkotójának személyére. Amrita Sher-Gil-nek, az indiai modern festészet anyai részről magyar származású alkotójának ugyanis éppen abban az időben rendeztek gyűjteményes tárlatot az Ernst Múzeumban, ahol bemutatásra

⁴³² A. Kovács Ágnes: Közmunkára ítélték a Banksy-hamisítókat. artblog.hu/artmagazin_hirek/kozmunkara_itelek_a_banksy-hamisitokat.923.html?module=38&mywbContentTypeCtrlAction=Item&mywbContentType_id=3

került egy a tárgyalt művel rendkívül közeli rokonságot mutató kép is. A gyanút az alapos szakértői vizsgálatok is igazolták, és a mű ma már a festőnő rendkívül megbecsült életművét gazdagítja. Köztudott az is, hogy Amrita Sher-Gil festményei nagyságrendekkel magasabb áron találhatnak gazdára a világ vezető aukciós-házainak árverésén, mint amennyit Pekáry István művei érnek.⁴³³

Jogi oldalról az a kérdés merülhet fel, hogy a póru l járt csaló hivatkozhat-e tévedésre, és visszakövetelheti vagy visszavásárolhatja-e a festményt arra hivatkozással, hogy azt valójában nem az adásvételi szerződésben rögzített művész készítette. A válasz egyértelműen nem. Igaz ugyan, hogy – saját magán kívül – a gyanútlan vevőt is megtévesztette, de ennek ellenére az adásvétel létrejött. Ha a vevő nem tesz feljelentést és az ügyben nem születik jogerős elmarasztaló ítélet, akkor nincs jogalap a kép visszakövetelésére vagy visszaperlésére.

Itt kell kitérni arra, hogy a joggyakorlat nem egységes a bűnjelként lefoglalt hamis tárgyak sorsát illetően. Egy kölcsönügylettel kapcsolatos büntetőügyben, ahol a kölcsön fedezetét részben hamis festmények képezték, a másodfokú bíróság a tárgyak lefoglalását megszüntette, és a képeket a tulajdonosnak kiadni rendelte. A bíróság álláspontja szerint a vádlott intellektuális bűncselekményeinek nem volt elkövetési eszköze egyik festmény sem, hiszen minden esetben a kölcsön vagy más jogcímenek kapott pénzüsszegek megszerzésére és el-tulajdonítására irányult a szándéka. A csalások és a sikkasztás elkövetési tárgya tehát meghatározott pénzüsszeg volt. Az irányadó tényállás szerint inkább a kártalanítás eszközei voltak a festmények, semmint a bűncselekményeké. (Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Bf. 138/2017.) Ez a jogalkalmazói álláspont azért veszélyes és káros, mert elősegíti a hamisítványok visszakérülését a műkincspiacra, tovább generálva ezt a káros jelenséget.⁴³⁴

5.5. A műtárgyhamisítás és a hamisítványokkal kereskedés jogi megítélése

A műtárgyak, illetve alkotóik és tulajdonosaik védelmét viszonylag széleskörű – az előző fejezetekben ismertetett – jogi eszközrendszer látja el, valójában mégis azt látjuk, hogy mindez sokszor hatástalannak bizonyul a műtárgyhamisítás és a hamisítványok értékesítése elleni küzdelemben, e cselekmények visszaszorításában, az okozott károk mértékének csökkentésében. A piaci szereplők nagy része, de főként a károsultak a jogtól várják a segítséget, miközben ezek az ügyek bonyolult, összetett szakkérdéseket érintenek, amiket az eljáró hatóságok, bíróságok csak szakértők bevonásával tudnak kezelni. Örök kérdés, hogy a jog eszközeivel mely életviszonyokba szükséges beavatkozni, ugyanakkor az mára tisztán látható, hogy a műtárgyak védelmére hivatott szabályrendszer hiányosságai miatt kiegészítésre, korszerűsítésre szorul. A gondokat súlyosbítja, hogy a jogi védőháló szakadozottsága folytán az esetek jelentős része látens marad, a feltárt ügyekben pedig a bizonyítás nehézségei miatt gyakori a nyomozás megszüntetése vagy – ha az ügy eljut a bírói szakaszba – az enyhe ítéletek kiszabása. A következőkben a jelenlegi jogi instrumentumokat vesszük számba, de kitérünk arra is, hogy milyen konkrét jogalkotói lépésekkel, intézkedésekkel lehetne változtatni ezen a helyzeten.

433 MOLNOS Péter: A festmények hamisításáról I. rész. *Artmagazin*. 2003/1. 64–67. artblog.hu/artmagazin_hirek/a_festmenyek_hamisitasarol_i.resz.1851.html?module=38&mywbContentTypeCtrlAction=Item&mywbContentType_id=3

434 KÁRMÁN i. m. (408. lj.) 138.

5.5.1. Az örökségvédelmi jogszabályok és a hamisítás

A kulturális örökség védelméről szóló törvény az általános rendelkezések között deklarálja, hogy tilos a kulturális örökség védett elemeinek veszélyeztetése, megrongálása, megsemmisítése, meghamisítása, hamisítása.⁴³⁵ A törvény értelmező rendelkezései szerint a kulturális örökség elemei közé tartoznak egyebek között a kulturális javak, amely fogalom magában foglalja a művészeti alkotásokat is. A gond ezzel a szabállyal az, hogy

- a tárgyi kulturális örökség fogalmi körébe, vagyis a törvény hatálya alá csak a védetté nyilvánítási eljáráson átesett, 50 évnél régebbi művészeti alkotások tartoznak, a többi művészeti alkotás értelemszerűen nem,
- az örökségvédelmi jogszabályok nem kapcsolnak semmilyen konkrét eszközrendszert, jogkövetkezményeket a műtárgyhamisításhoz.

A műtárgy-felügyeleti állami feladatok jelenlegi felelőse a Miniszterelnökség önálló szervezeti egységeként működő Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztálya. A főosztály által ellátott három fő feladatcsoportba (védetté nyilvánítás, kiviteli engedélyezés, restitúció és bünyügyi együttműködés) nem tartoznak a hamisítással közvetlenül összefüggésbe hozható feladatok.

Mindazonáltal a védett, illetve lopott, eltűnt műtárgyak központi adatbázisa hasznos segítség és fogódzó lehet műtárgyvásárlás során, nem elfeledve, hogy ezek csak egy szűkebb szegmensét ölelik fel a műkincspiacon forgó állománynak. Ezeknek az adatbázisoknak a lekérdezése azért is fontos és hasznos, mert jó ideje sem a hatóságok, sem a közgyűjtemények nem végeznek műtárgyvizsgálatot, nem adnak műtárgy-meghatározást.

5.5.2. A szerzői jog és a hamisítás

Az Sztj. közvetetten, a szerzői jog megsértése esetén a jogsértővel szembeni igényérvényesítés szabályaiból levezethetően mondja ki a hamisítás tilalmát.⁴³⁶ Ugyancsak közvetetten szolgálhatja a hamisítással szembeni tisztánlátást az eredeti műalkotás fogalmának meghatározása a követő jogra vonatkozó szabályok között. Ebből következően ugyanis, ami nem minősül eredeti műalkotásnak (továbbá nem tartozik a közkincs körébe), az szerzői jogi értelemben hamisítványnak tekinthető.

A Szerzői Jogi Szakértő Testület irányadó szakvéleményei is nagyban hozzájárultak a képhamisítás kritériumainak tisztázásához, a különböző elkövetési magatartások szétválasztásához és a jogi minősítéséhez. A képhamisítvány konjunktív feltételeit a következőkben foglalta össze a Testület SZJSZT-10/06. számú, rendőrhatalósági megkeresésre született véleménye:⁴³⁷

- olyan másolat, amelyet a szerző engedélye nélkül egy meglévő eredeti műről készítettek,
- az eredeti mű szerzőjének nevével látták el,
- a másolat forgalmazási céllal készült, vagy azt szándékosan vagy gondatlanságból eredetként forgalomba hozták,
- az eredeti mű szerzője még él vagy a halálának évét követő év január 1-jétől számítva még nem telt el hetven év (védelmi idő).

435 Kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 4. § (1) bekezdés.

436 Sztj. 94. §-a a szerző jogainak megsértése esetén alkalmazható polgári jogi jogkövetkezményekről.

437 www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2006_10_rec_pdf.pdf

A szakvélemény egyértelművé tette azt is, hogy amikor egy meglévő védett eredeti mű forgalomba hozatali célú engedély nélküli lemásolása, az eredeti szerző nevével ellátása, és a forgalmazása egy rosszul sikerült hamisítvánnyal történik, ezzel a már említett vagyoni jogok (többszörözés, terjesztés joga) mellett sérül a szerző személyéhez fűződő joga is: a mű egységének védelme.

Szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése⁴³⁸ akkor állapítható meg, ha a jogsértést

- a védelmi időn belül,
- hasznoszerzés végett vagy vagyoni hátrányt okozva követik el (értékesítési szándékkal történő másolatkészítéssel már megvalósul a hasznoszerzési célzat).

Fontos hangsúlyozni, hogy a forgalomba hozatali céllal másoló személy és a terjesztésben tudatosan résztvevők ugyancsak megvalósítják a bűncselekményi tényállást, amennyiben bizonyítható, hogy cselekményük jogtalan hasznoszerzés miatt történt. Egy ismertté vált esetben a hamisítónak vallomása szerint nem volt tudomása arról, hogy a képet eredetiként akarták értékesíteni. Ez a védekezés nem igazán életszerű és nehezen is hihető, de ha az ellenkezőjét az ügy nyomozati szakában nem sikerül bizonyítani, akkor a hamis festmény készítője jó eséllyel mentesül a felelősségre vonás alól.

Nem védett mű hamisítása esetében leginkább csalás valósulhat meg.⁴³⁹ A csalás tényállási eleme – a jogtalan hasznoszerzés mellett – más személy tévedésbe ejtése, vagy tévedésben tartása, és ezzel vagyoni kár okozása. A csalás kompiláció (más művész stílusában festés) esetén is megvalósulhat a szerző életművének, jó hírének, azaz személyiségi jogainak sérelme mellett. Ennek bizonyítása viszont szintén nehézségekbe ütközik, és viszonylag ritkán fordul elő, hogy egy alkotó erre hivatkozással lépjen fel egy epigon ellen, vállalva a bizonyítás nehézségét, kockázatát és az esetleges kudarc miatti megszégyenülést is.

Jogilag nehezen besorolható eset, amikor a művész saját művét másolja, eltitkolva a másolatok számát és keletkezési idejét. Kassák Lajosról jegyezték fel, hogy amikor az ötvenes–hatvanas években a nemzetközi műtárgypiacon keresettek lettek a festményei, a külföldi galériások korai, a húszas években készült műveket kértek tőle megvételre. Kassák nekiült, festett, és egyszerűen harminc évvel visszadatálta képeit. Jogi értelemben ezek a képek nem tekinthetők hamisítványnak, viszont felvetődik a vevők megtévesztése és tévedésben tartása, amennyiben számukra nem vált világossá a művek megalkotásának ideje.

Az értékesítési szándék nélkül, saját kezűleg, magáncélra történő engedély nélküli másolás nem bűncselekmény és nem jogsértő, ez a szabad felhasználás körébe tartozik. A szabad felhasználási klauzula mentőövként is szolgálhat és a bizonyítást is megnehezíti: számos esetben a hamisítványt készítő személy arra hivatkozott, hogy a másolatok készítésével nem akartak megtéveszteni senkit és nem volt tudomásuk a képek eredetiként történő értékesítésének szándékáról.

438 Btk. 385. §.

439 Btk. 373. § (1) bekezdés. Aki jogtalan hasznoszerzés végett mást tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart, és ezzel kárt okoz, csalást követ el.

5.5.3. A büntetőjog és a hamisítás

A hazai büntetőjogi szabályozásban⁴⁴⁰ – hasonlóan több jelentős kontinentális (például a német) büntető törvénykönyvhöz – nem szerepel önálló tényállásként a kulturális javak, illetve e halmazon belül a műalkotások hamisítása. Magyarországon jelenleg csalás, csalásból származó műalkotás elidegenítésében való közreműködés esetén orgazdaság, valamint szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése miatt lehet fellépni az elkövetővel vagy elkövetőkkel szemben.

Felvetődik a kérdés, hogy visszatartó erővel bírna, illetve a piac tisztulásához, a hamisítási ügyek számának csökkenéséhez vezetne a műtárgyhamisítás önálló büntető törvényi tényállásként történő bevezetése? Ebben a kérdésben megoszlanak a vélemények. Jelen tanulmánykötet szerzőinek a véleménye az, hogy lehet létjogosultsága az új tényállásnak, és ezt nem csak az ismertté vált műtárgyhamisítási ügyek jelentős médiavisszhangjára alapozzuk. Érvként lehet felhozni bizonyos bűncselekménycsoportok sokaságát és cizelláltságát, például azt, hogy a Büntető Törvénykönyv (Btk.) önálló tényállásban szabályozza a feljelentési kötelezettség elmulasztását felszámolási eljárásban vagy az ózonréteget lebontó anyaggal való visszaélést, miközben legjobb tudomásunk szerint ezek alapján évek óta senkit nem marasztaltak el. Ezzel szemben a csalás körében elbírált műtárgyhamisítási ügyek száma legalább százra tehető az elmúlt 15-20 évben. Azt sem kell különösebben bizonyítani, hogy egy új törvényi tényállás idővel beépül a jogirodalomba, a jogi oktatásba, nem utolsósorban a jogtudatba, aminek előbb-utóbb „piacfehérítő” hatása lenne.

A csalás és a szerzői jogok megsértésének kötelező tényállási eleme a jogtalan haszonszerzés, ezért a hamis műtárgy ajándékozása (ha nem bizonyítható az ellenérték vagy az arra való törekvés) jelenleg nem büntetendő, nem büntethető. Egy önálló műtárgyhamisítási klauzula tényállási elemei közé be lehet építeni olyan (gondatlan) esetkört is, aminek nem feltétele az anyagi haszonszerzés vagy haszonszerzési cél.

Összefoglalóan rögzíthetjük, hogy a terület alulszabályozottsága – beleértve az alacsonyabb szintű, de jogforrássá emelt szakmavédelmi szabályok és etikai normák hiányát is – magyarázat lehet az ismertté vált és jogerős ítélettel zárult ügyek alacsony számára.⁴⁴¹ Mindazonáltal a szellemi tulajdon-jogok megsértése elleni fellépés hatékonyabbá tétele, ezen belül a képző- és iparművészeti alkotások hamisítása elleni küzdelem fokozása érdekében 2008-ban létrehozott Hamisítás Elleni Nemzeti Testület – ágazati jogszabály hiányában – szakmai alapvetések megfogalmazásával és konkrét javaslatokkal is segíti a műkereskedők speciális jogosultságainak és kötelezettségeinek meghatározását, tisztázását. Javasataik közül érdemes kiemelni azoknak a kulturális javaknak az értékhatárhoz kötését, amiket már csak megfelelő végzettséggel és előírt dokumentációs kötelezettséget teljesítve lehetne árusítani.⁴⁴² Az eredetiségre

440 A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.).

441 2000 és 2012 között mindössze 36 esetben került sor vádemelésre hamis kulturális javakkal való visszaélés miatt. A vádlottak azzal érveltek, hogy szakértelem híján nem tudták (vagy nem tudhatták), mit adnak el, más esetekben pedig a szakértő véleményére hivatkoztak. Jól bevált védekezés az is, hogy ők korábban eredetként vásárolták az alkotást, vagy éppen ellenkezőleg az, hogy nem eredetként adták el a művet.

442 *Így pl. nyilvántartást kellene vezetni a műkereskedőknek a 300 000 forint felett kínált tárgyakról, ami tartalmazza a beadó nevét és elérhetőségét is. Üzletet vagy legalább bemutatóhelyet kellene működtetniük, ami az interneten vagy a piacon árul, illetve a házaló csalók dolgát nehezítené meg. Magánszemélyek között is fontos lenne írásbeli szerződésbe foglalni az ügyletet, ahol pontosan meg kellene határozni az adásvétel tárgyát.*

vonatkozó állásfoglalás szakértői kompetenciába tartozik, miközben Magyarországon nincs szakértőképzés. Fontos célkitűzés tehát a szakértőkkel szembeni követelmények egységesítése, a munkájukhoz szükséges tárgyi-technikai feltételek biztosítása és a vitatott eredetű műtárgyak belső információs adatbázisának létrehozása. Az elsődleges feladat azonban továbbra is a műkereskedelmi tevékenység önálló – a használtcikk-forgalmazástól eltérő, a terület sajátosságait és a fogyasztóvédelmet, valamint az örökségvédelmet is szem előtt tartó – minimum kormányrendeleti szintű – szabályozása lenne.⁴⁴³

⁴⁴³ Kiss Zoltán Károly: A műgyűjtés, a műkereskedelem és a műtárgyhamisítás jogi szabályrendszere. In: *Műtárgyhamisítás Magyarországon 2018*. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2019.

6. Műtárgyfelügyelet és hatósági műtárgyvédelem

A vizuális művészetekhez, ezen belül is leginkább a védettséget élvező műtárgyakhoz meghatározott esetekben szorosan kapcsolódnak a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Örökségvédelmi törvény vagy Kötv.) műtárgyfelügyeletre, illetve a műtárgyak védelmére vonatkozó előírásai, valamint e törvény egyes végrehajtási rendeletei. Más megfogalmazásban, a vizuális művészetek körébe tartozó egyes műtárgyak fokozottabb védelme, megóvása, visszaszerzése érdekében a jogalkotó a tulajdonost kötelező, tiltó, esetenként a rendelkezési jogát is korlátozó szabályokat állapít meg. Az eltérő nemzeti szabályozások ellenére, rendkívül fontos az ezen a területen megvalósuló nemzetközi együttműködés és az Európai Unió műtárgyak védelmével kapcsolatos, a tagországokra tehát kötelező szabályrendszere.⁴⁴⁴

A 2001. október 8-ától hatályos Örökségvédelmi törvény megalkotásának elsődleges célja az volt, hogy megteremtse a kulturális örökség feltárásának, tudományos feldolgozásának, megóvásának, védelmének, fenntartható használatának és közkinccsé tételének törvényi feltételeit. Ennek érdekében szabályozta a nemzeti és az egyetemes kulturális örökség megőrzésére irányuló tevékenységeket, meghatározta a feladatokat és egyszerűsítette, hatékonyabbá tette a hatósági eljárásokat, továbbá elősegítette a kiemelkedő jelentőségű kulturális értékek állami tulajdonba kerülését. A Kötv. hatálya kiterjed a kulturális örökség fogalomkörébe tartozó javakra – ideértve annak ingó (régészeti leletek, kulturális javak) és ingatlan (műemlékek, régészeti emlékek, régészeti lelőhelyek és ezek védőövezetei) elemeit is –, valamint az ezekkel kapcsolatos minden tevékenységre, személyre és szervezetre. A védett kulturális örökségi javak köre a törvényben meghatározott módon változhat: bővíülhet, illetve – kivételes esetekben – szűkülhet.

Jelen tanulmánykötet tárgykörében leginkább az Örökségvédelmi törvény védetté nyilvánítási eljárással foglalkozó szabályai és egyéb, a védett műtárgyak tulajdonosait kötelező előírásai (pl. kiviteli engedélyezés) bírnak kiemelt jelentőséggel, ezért itt ezek vizsgálatára fókuszálunk. Nem foglalkozunk a régészettel összefüggő eljárásokkal, továbbá a védett műemléki értékek megőrzésének (műemlékvédelem) szabályozásával sem.

Hangsúlyozandó, hogy a szellemi örökség védelméről nem a Kötv., hanem külön jogszabály, a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló, Párizsban, 2003. év október hó 17. napján elfogadott UNESCO Egyezmény kihirdetéséről szóló 2006. évi XXXVIII. törvény intézkedik. A (tárgyi) kulturális örökség szabályozási rendszerébe a szellemi örökségre vonatkozó rendelkezések nehezen illeszthetők be, lévén ezek fenntartása és védelme szerzői jogi, illetve szociológiai, etnográfiai-etnológiai vagy éppen a gazdasági fejlődéssel összefüggő

⁴⁴⁴ 2004 májusa, azaz Magyarország EU csatlakozása óta a nemzeti szabályozással párhuzamosan, vele összhangban alkalmazni kell a közösségi jogot is. Ennek értelmében az egyes tagállamok, így Magyarország is a tárgyak meghatározott körére, amelyek a „művészeti, történelmi vagy régészeti értéket képviselő nemzeti kincsek” közé tartoznak, korlátozásokat, tilalmakat vezethetnek be.

kérdés.⁴⁴⁵ Az Egyezményben foglaltak konkrét megvalósulása döntően az UNESCO, illetve tagállami szervezeteinek tevékenységén, programjain keresztül ragadható meg, így ennek bővebb kifejtésére ehelyütt ugyancsak nem vállalkozunk.

Az ingó kulturális javak felügyeletét és védelmét kevésbé, az örökségvédelem számottevőbb részét azonban húsbavágóan érinti a műemlékvédelem szervezetrendszerének folyamatos átszervezése, 2016. december 31-ével pedig a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ megszüntetése és feladatainak három szervezethez rendelése.⁴⁴⁶ 2017-től a Miniszterelnökség Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztálya (a továbbiakban: Hatóság) látja el a műalkotásokkal összefüggő hatósági feladatokat, amelyek közül a következők tartoznak a tárgykörükbe:

- a műtárgyak védetté nyilvánítása, védettségének megszüntetése, a védetté nyilvánított műtárgyak felügyelete,
- műtárgyak ideiglenes és végleges kiviteli engedélyezése,
- a műtárgyakkal kapcsolatos jogellenes cselekmények elleni ágazati fellépés (restitúció),
- a műtárgyakkal kapcsolatos más hatósági és hivatali eljárások (pl. nyilvántartások vezetése a védett műtárgyakról, elővásárlási jog).

A hatályos európai uniós szabályozás szerint a kulturális javak esetében a kivitel korlátozása a nemzeti örökség védelme érdekében tagállami hatáskör. Jelenleg az EU tagállamaiban, a tagállamok közigazgatási határain belül többféle szabályozás van érvényben. Az európai országok között nálunk a kulturális örökség védelmének meglehetősen szigorú szabályrendszere működik, mely a közösség érdekére hivatkozva erősen korlátozza a magántulajdonnal való rendelkezés jogát. Az Örökségvédelmi törvény kimondja, hogy a kulturális örökség védelme közérdek, megvalósítása közreműködési jogosultságot és együttműködési kötelezettséget jelent, beleértve a műtárgy tulajdonosának magántulajdonhoz való jogosultságának korlátozását is.⁴⁴⁷

Ki kell emelni végül, hogy a Hatóság közreműködése és eljárása a műtárgyak körének is csak egy szűkebb körét érinti. Arra vonatkozóan nincsenek pontos adatok, hogy például a műkereskedelemben vagy a kiállítási színtéren „mozgó” műalkotások hány százalékát érintik a hatósági eljárások. A szakértői becslések 5 és 10 százalék közé teszik ezt a számot, ami mindenképpen figyelemreméltó aránynak tűnik a magyar műkereskedelmi piac 18–20 milliárd forintba becsült éves forgalmához viszonyítva is.

445 Az Egyezmény fogalomrendszerében „szellemi kulturális örökség”: olyan szokás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy, műalkotás és kulturális színhely –, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség – amelyet a közösségek, csoportok a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és a történelmükre adott válaszként állandóan újrateremtene – az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra, ily módon segítve elő a kulturális sokszínűség és emberi kreativitás tiszteletét.

446 Az egyes központi hivatalok és költségvetési szervek formájában működő minisztériumi háttérintézmények felülvizsgálatával összefüggő jogutódlásáról, valamint egyes közfeladatok átvételéről szóló 378/2016. (XII. 2.) Korm. rendelet 34. §-a értelmében a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ 2016. december 31. napján jogutódlással megszűnt. 2017. január 1-jétől a tudományos és a hatósági feladatok a Miniszterelnökséghez kerültek, a nagyberuházások régészeti előkészítését, a kiemelt nemzeti örökségvédelmi programok fejlesztéseit, valamint a Forster ingatlanjainak üzemeltetését és beruházásait a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. vette át, míg az Építészeti Múzeum a Magyar Művészeti Akadémiához került.

447 POPPER Viktória: Munkácsy kálváriája, avagy a védetté nyilvánítási eljárás. *Artmagazin*. 2015/5. 20–22. artmagazin.hu/artmagazin_hirek/munkacsy_kalvariaja_avagy_a_vedette_nyilvanitasi_eljaras.3080.html?pageid=119

6.1. A védettség és a védési eljárás

A hatósági eljárásokban – követve az Örökségvédelmi törvény fogalom-meghatározásait – kizárólag a „kulturális javak”, vagy a „kulturális tárgy” fogalma használatos, ami lényegében a köznyelvben használt „műtárgy” és „műkincs” fogalmainak feleltethető meg. Ahogy azt az 1. Fejezetben kifejtettük, a törvény a „kulturális javak” gyűjtőfogalmat vezeti be, és ezek közé sorolja a régiségeket és a műalkatásokat. A köznyelvben a régiségekre inkább a műkincs fogalmát, míg a műtárgyakra a műalkotás elnevezést használjuk. Ha vita merül fel egy tárgy hovatartozását illetően, a Miniszterelnökség Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály Műtárgyfelügyeleti Hatósági Osztályától lehet erre vonatkozóan állásfoglalást kérni.⁴⁴⁸

A védett állomány meghatározó részét a 19. század végének hazai nagyjai és festészeti irányzatai (Munkácsy, Paál László, Szinyei, Benczúr vagy a nagybányaiak), majd a 20. század első felének modern irányzatai, avantgárd alkotók, művésztelepek, iskolák alkotják. Az egyes művészek, életművek tekintetében vannak a nemzetnek olyan kitüntetett alkotói, akik mintegy reprezentatív szerepet képviselnek (így pl. Munkácsy, Csontváry, Gulácsy), ezért a védett tárgyak között történő megjelenésükön nagyobb a hangsúly.⁴⁴⁹ A védetté nyilvánított műtárgyak – tárgyadatok vonatkozásában nyilvánosan is kereshető – adatbázisa ma már 31 ezer egyedileg védetté nyilvánított tárgyat, és 630 védett gyűjteményt vagy tárgye gyűjtést tartalmaz (és ezek részeként újabb 23 ezer egyedi tárgyat).⁴⁵⁰

A védési eljárást alapvetően az Örökségvédelmi törvény, a kulturális javak védetté nyilvánításának részletes szabályairól szóló 57/2013 (VIII. 7.) EMMI rendelet, valamint – lévén a védelem közigazgatási eljárás – háttérjogszabályként az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (Ákr.) szabályozza.

Az eljárás lefolytatására az országban elsőfokú hatóságként kizárólag – 2017. január 1-jétől hatályos hivatali változások következtében – a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ⁴⁵¹ helyébe lépő, fentebb említett miniszterelnökségi szervezeti egység (Hatóság) jogosult. A Hatóság ott járhat el, ahol joghatósága van a magyar államnak, vagyis a Magyarország területén levő műtárgyak kapcsán, függetlenül attól, hogy annak tulajdonosa magyar vagy külföldi. Külföldön nem tud a magyar állam védelem érvényesíteni, mert ott nincs joghatósága a hazai szerveknek.

Az Örökségvédelmi törvényben foglaltak alapján – egyebek mellett – védettnek minősülnek a muzeális intézményekben őrzött, alapteltárban nyilvántartott kulturális javak (általános védelem).⁴⁵² Ezek értelemszerűen kívül is esnek a műkereskedelem és a műgyűjtés fogal-

448 Kiss Zoltán Károly i. m. (443. lj.) 65.

449 Popper i. m. (75. lj.) 20–22.

450 BUZINKAY Péter: Műtárgyfelügyelet és műtárgyhamisítás – a legfontosabb szabályozási kérdések műtárgyvásárlóknak. In: *Műtárgyhamisítás Magyarországon 2018*. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2019.

451 A patinás intézmény névadója Forster Gyula báró (1846–1932) jogi és művészeti szakíró, a Magyar Tudományos Akadémia tagja és a Műemlékek Országos Bizottságának elnöke volt.

452 A múzeumok, könyvtárak és levéltárak gyűjteményi darabjai a törvény erejénél fogva védelmet élveznek, a védetté nyilvánított műtárgyállomány az azon kívül eső tárgyakat öleli fel. Ezek általában magánszemélyek, cégek tulajdonában vannak, további jelentős része egyházak, történelmi felekezetek liturgikus tárgyaiból áll össze, illetve állami, önkormányzati és különböző intézményi tulajdonlás is előfordul. Jelenleg körülbelül 48 ezer védetté nyilvánított műtárgyunk van.

mi körén. A törvény azt is egyértelműsíti, hogy melyek azok a kulturális javak, amelyek nem nyilváníthatók védetté (ezek között előfordulhatnak magángyűjteményekben lévő művek):

- az alkotójuk tulajdonában vannak,
- az országba visszaviteli kötelezettséggel érkeztek,
- magyar kultúrtörténeti vonatkozással nem rendelkeznek és a tulajdonos (birtokos) által bizonyítottan 50 évnél nem régebben kerültek az ország területére.⁴⁵³

A Hatóság a kiemelkedő jelentőségű és pótolhatatlan kulturális javakat, azok megőrzése érdekében – hatósági határozattal – védetté nyilvánítja. A védetté nyilvánítási eljárásban az 57/2013. (VIII. 7.) EMMI rendelet felsorolása ad támpontokat az alkotások kiemelésére. Eszerint a védetté nyilvánítási eljárásban a kulturális javak közül pótolhatatlannak és kiemelkedő jelentőségűnek minősülnek különösen:

- kiemelkedő alkotóművész életművének vagy alkotói korszakainak meghatározó alkotásai,
- olyan kulturális javak, amelyek jellemzően képviselik az adott korszak, esemény, szervezet, személyiség vagy hely jelentőségét,
- azon kulturális javak, amelyek egy-egy kulturális területnek egy-egy ágát, illetve korszakát képviselik, és amelyekből kevés példány ismert,
- azon kulturális javak, amelyek jelentőségét egy meghatározott környezethez fűződő kapcsolatuk adja (pl. műemlékek ingó tartozékai, természettudományi anyag),
- azok a nem könyvtárban őrzött kulturális javak, amelyek könyvtárban való őrzésük esetén muzeális dokumentumnak minősülhetnek és a magyarországi könyvtárakban a fennmaradáshoz szükséges legfeljebb három példányban találhatók meg, vagy
- a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény 33. § (1) bekezdése szerinti maradandó értékű iratok, irategyüttesek.

A fentiek közül képzőművészeti művek esetében a kiemelkedő alkotóművész életművének vagy alkotói korszakainak meghatározó alkotásai bírnak jelentőséggel; a felsorolás többi pontja leginkább épületekre és tárgye gyüttesek darabjaira értelmezhető. Bár a jogszabály nem zárja ki egyértelműen a védettségi körből a kortárs alkotásokat, a kialakult évtizedes gyakorlat a legalább ötven évnél régebben az ország területére került műveket tekinti irányadónak. Nem nyilváníthatók védetté az országba visszaviteli kötelezettséggel behozott műtárgyak, és a védetté nyilvánításnál általában nem veszik számításba az élő művészek alkotásait. Az elmúlt évek hatósági gyakorlata azt mutatja, hogy a védetté nyilvánított tárgyak többsége a 19. században készült.⁴⁵⁴ Szabályt erősítő kivételként kerülhetett sor néhány festő vagy grafikus művének védetté nyilvánítására az elmúlt években.⁴⁵⁵

A védési eljárás menetét, mint hatósági eljárást a közigazgatási eljárás általános, illetve az Örökségvédelmi törvény és végrehajtási rendeleteinek sajátos szabályai részletesen meghatározzák. Az érintettek részére illeték- és díjmentes védési eljárást a Hatóságnak 70 nap alatt kell

453 Örökségvédelmi törvény 47. §-ának (2) bekezdése. A törvényi felsorolás tartalmazza továbbá a Levéltári törvény 33. §-ának (2) bekezdésében meghatározott kulturális javakat, döntően a személyes jellegű magániratokat és a működő szerv irattári anyagát.

454 mutargy.forsterkozpont.hu:8080/statikus-4.html

455 Váli Dezső: Sötét hónapok (Hölderlin) 1982–1983. című festménye (Műtárgy azonosító: 83846).

lefolytatnia. Védetté nyilvánításra bárki tehet javaslatot, akár szakember, akár nem, és maga a Hatóság is kezdeményezheti azt (az esetek túlnyomó többségében az eljárás hivatalból indul). Az eljárás megindítása egyúttal automatikusan a műtárgy ideiglenes védettségének kezdetét is jelenti, amelynek ugyanazok a jogkövetkezményei, mint a tényleges védetté nyilvánításnak.

A védési eljárás részeként a Hatóságnak szakvéleményt kell bekérnie a gyűjtőkör szerinti az országos közgyűjteményekről, magyarországi eredetű képzőművészeti alkotás esetében a Szépművészeti Múzeumtól. A védelem ügyében a Hatóság a szakértői vélemény(ek) és a közgyűjteményi, akadémiai és műkereskedelmi szakemberekből álló Kulturális Javak Bizottsága állásfoglalása alapján hozza meg a döntést. Jóllehet a védési eljárás során készült szakértői vélemények nem nyilvánosak, a tulajdonos részére – ügyirat-betekintés címén – megismerhetők, és az érdemi megállapításait a védési határozatok is tartalmazzák. Ezt ellensúlyozza, hogy a Hatóság honlapján nyilvánosan elérhető a Kulturális Javak Bizottsága alapítása óta készített valamennyi állásfoglalása, és az egyes műtárgyak kapcsán az üléseken bemutatott fényképanyag is.⁴⁵⁶

A Hatóság a védetté nyilvánítást (és a javaslat elutasításaként az eljárás megszüntetését) elsőfokú közigazgatási szervként, határozatban mondja ki. A határozat ellen jogorvoslatnak, fellebbezésnek van helye. A fellebbezést végső soron a Miniszterelnökséget vezető miniszter bírálja el, a megtámadott határozatot helyben hagyva, elutasítva, vagy módosítva.

A miniszter döntésével szemben „harmadfokon” a bírósághoz lehet fordulni, ha a meghozott határozat nem felel meg a jogszabályoknak. Az első és másodfok szakmai szervezet: a Hatóság, illetve a miniszter, a közigazgatási bíróság a harmadfok, ahova már csak jogszabálysértés miatt lehet fordulni; a bíróság szakmai szempontokat nem mérlegel.

A védettség megszüntetésére – az eljárási határidőt is beleértve – a védetté nyilvánítás szabályai érvényesek, így a Hatóságnak ennek az eljárásnak a lefolytatására is 70 munkanap áll rendelkezésére.

A védettség kimondása számos kötelezettséggel jár együtt, ugyanis az *Örökségvédelmi törvény* a kiállítási jog tartalmánál jóval szigorúbb – feladatokat, költségviselést is előíró – szabályok betartására kötelezi a tulajdonosokat. A védetté nyilvánított kulturális javak tulajdonosa (birtokosa) köteles e javakat épségben fenntartani, őrzésükről, szakszerű kezelésükről és megóvásukról gondoskodni, amire hatósági úton is kötelezhető, vagyis lényegében kényszeríthető. A tulajdonjog gyakorlásának jelentős mértékű korlátozását jelenti, hogy a védetté nyilvánított kulturális javak csak kiviteli engedéllyel (ideiglenesen) vagy még azzal sem vihetők ki az országból. Bejelentési kötelezettséget is von maga után a védetté nyilvánítás: ez azt jelenti, hogy nyilvántartásba veszik a tulajdonos adatait, a műtárgy őrzési helyét, illetve annak esetleges változását is. Az államnak továbbá elővásárlási joga is fennáll a műre, tehát ha azt a tulajdonos el kívánja adni, és erről már van egy konkrét adásvételi szerződése valakivel, az állam a szerződésben leírt feltételekkel és vételáron tizenöt napon belül a potenciális vevő helyébe léphet. Ha ez nem történik meg és a képet másnak adja el a tulajdonos, kivinni akkor sem lehet az országból. Ha a tulajdonos át kívánja ruházni a műtárgyat, tehát ellenérték fejében történik a tulajdonátruházás, az minden esetben csak írásban történhet.

A védett kulturális örökség (beleértve a kulturális javakat is) tulajdonosai kötelesek a Hatóságnak lehetővé tenni az örökség egészének vagy meghatározott részének tanulmányozását,

456 BUZINKAY i. m. (450. l.).

megtekintését, dokumentálását.⁴⁵⁷ A közgyűjteményi tárgyként védett darabokról maguk a közintézmények vezetik a leltárukat, míg a védetté nyilvánított műtárgyakról a Hatóság vezet nyilvánosan is elérhető adatbázist.

Amennyiben a műtárgy tulajdonosa nem tartja be a védetté nyilvánításhoz kapcsolódó jogkövetkezményeket, az állam ezt ún. örökségvédelmi bírsággal büntetheti, amelyet az Örökségvédelmi törvényben található szabályok megszegéséért szabhatnak ki. Léteznek olyan jogsértések is, amelyeket már a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) is szankcionál, ilyen például a védett kulturális javak megrongálása,⁴⁵⁸ vagy a műtárgy engedély nélküli kivitele az országból (visszaélés védett kulturális javakkal).⁴⁵⁹

Ha a tulajdonosnak a védési eljárás jogsértő volta miatt kára keletkezik, elvileg igényt tarthat kártérítésre, de ez a valóságban ritkán szokott előfordulni. Egy mű védetté nyilvánítása és az ezzel járó korlátozások többnyire visszavetik a tárgy forgalomképességét, műtárgypiacon való érvényesülése problematikusabbá válik, így az eljárás értékcsökkentő hatással bírhat a műkereskedők álláspontja szerint. A műtárgy árcsökkenésére ugyanakkor nem létezik semmilyen kompenzáció, ellentételezés a tulajdonos számára. A kiviteli tilalom és a bejelentési kötelezettség jelentősen megnehezíti a műtárggyal való kereskedést, így van olyan műkereskedő, aki egyáltalán nem hajlandó védett képpel foglalkozni. Mindemellett a védettség rangot is jelent, és biztosítékot ad arra, hogy a műalkotás valóban eredeti, hiszen azt maga az állam is elismeri.

A védetté nyilvánítás a tulajdonos számára kedvező is lehet, hiszen ezáltal hitelesnek tekinthető szakértői vélemények garantálják az adott műtárgy eredetiségét, pontos meghatározását és jelentőségét, valamint a műtárggyal kapcsolatos pályázati források is megnyílhatnak (Nemzeti Kulturális Alap, önkormányzatok, stb.). A védetté nyilvánításnak tehát vannak előnyei és hátrányai is, de a korlátozások általában többet nyomnak a latban, így kijelenthető, hogy a tulajdonosra nézve annak végső mérlege inkább negatív.

A Hatóság kezdeményezésére indult védetté nyilvánításnak lehetnek visszás esetei, amelyek felvethetik a joggal való visszaélés kérdését is. Szemléletes és emlékezetes példája ennek

457 Kiss Zoltán Károly: Szemben az árral? A kulturális sokszínűség védelme és az uniós jogharmonizáció ellentmondásai. *Magyar Művészet*, 2016/1. 53.

458 Btk. 357. § (1) bekezdés: Aki a tulajdonában álló műemléket, védett kulturális javak körébe tartozó tárgyat vagy a tulajdonában álló ingatlanon lévő régészeti lelőhelyet megrongálja, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki a tulajdonában álló

a) műemléket vagy védett kulturális javak körébe tartozó tárgyat megsemmisíti,

b) műemlék olyan helyrehozhatatlan károsodását idézi elő, amelynek következtében az elveszti műemléki jellegét, vagy

c) védett kulturális javak körébe tartozó tárgy vagy régészeti lelőhely helyrehozhatatlan károsodását idézi elő, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

459 Btk. 358. § (1) bekezdés: Aki

a) a védett gyűjteményhez tartozó tárgyat vagy védett tárgye gyűttes darabját jogszabályban előírt előzetes hozzájárulás nélkül elidegeníti,

b) védett kulturális javak körébe tartozó tárgy, gyűjtemény vagy tárgye gyűttes tulajdonjogában bekövetkezett változásra vonatkozó, jogszabályban előírt bejelentési kötelezettségét elmulasztja,

c) védett kulturális javak körébe tartozó tárgyat, gyűjteményt vagy tárgye gyűttest engedély nélkül külföldre juttat, vagy a kiviteli engedély kereteit túllépi, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki a kulturális javak körébe tartozó és kiviteli engedélyhez kötött tárgyat engedély nélkül külföldre juttat, vagy a kiviteli engedély kereteit túllépi.

Munkácsy Mihály Golgota (1884) című festményének kálváriája. A képet a külföldi tulajdonos 1991 novemberében szállíttatta Magyarországra – állandó kiállítási célra – az Egyesült Államokból. A mű letéti szerződés alapján a restaurálása után a debreceni Déri Múzeumba került, majd 2003-ban vásárolta meg a neves műgyűjtő, Pákh Imre. Mivel a műgyűjtő és a magyar állam képviselői között a festmény megvásárlásáról folytatott tárgyalások nem jártak eredménnyel,⁴⁶⁰ a Hatóság 2015-ben határozatában védetté nyilvánította a képet és rögzítette, hogy eladása esetén a magyar államot elővásárlási jog illeti meg, valamint hogy az alkotás csak a Hatóság engedélyével vihető ki az ország területéről. Az indokolásban a Hatóság kiemelte, hogy visszaviteli kötelezettség – mint a védetté nyilvánítást kizáró ok – a mű tekintetében nem állapítható meg. Pákh Imre keresete folytán eljáró elsőfokú bíróság jogerős ítéletében a keresetet elutasította azzal, hogy az eljárás során a felperes a visszaviteli kötelezettségre irányadó, értékelhető tartalmú iratot nem csatolt, a letéti szerződések ezt igazoló adatot nem tartalmaztak. Ráadásul Pákh Imre tulajdonjogának korlátozása a közérdek védelméhez képest nem aránytalan. A jogerős ítélet ellen benyújtott felülvizsgálati kérelem alapján eljáró Kúria végzésével az ítéletet hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra és határozat hozatalára utasította. Az indokolásban a Kúria rámutatott: a Golgota az elsőfokú ítéletben írtakkal szemben nem állt általános védelem alatt. Az egyedi védetté nyilvánításnak akadálya a visszaviteli kötelezettség fennállása, amely fogalmat az irányadó jogszabály nem definiálja. A Kúria azt is kimondta, hogy a visszaviteli kötelezettség az adott kulturális értéket fogadó államot – esetünkben Magyarországot – elsősorban arra kötelezi, hogy a kulturális értéket teher nélkül kiengedje az országból. Az ítélet általános jogi konklúziója: a kulturális javak védetté nyilvánítása iránti eljárásban hivatkozott visszaviteli kötelezettség intézményét a közjog szabályozza, így az nem azonos a letéti szerződéshez kapcsolódó visszaadási kötelezettséggel.

A Kúria ítélete sokkal jobb alkupozícióba hozta Pákh Imrét, így végül az állam által kezdetben felkínált összegnél jóval magasabb áron került köztulajdonba a festmény. 2019. január 9-én bejelentették, hogy az állam 3 milliárd forintért megvásárolta a képet tulajdonosától.⁴⁶¹

460 A Golgota és az állami felvásárlási kísérlet története évtizedekre nyúlik vissza. 2015-ben a Magyar Nemzeti Bank 6 millió dollárt (1,6 milliárd forintot) ajánlott a képért, de Pákh Imre 9 millió dollárnál kevesebbet nem volt hajlandó eladni és azt állította, hogy egy orosz milliárdos kétszer annyi pénzt ajánlott a Golgotáért, mint a magyar állam, de korábban felmerült egy, az amerikai evangélikus egyházhoz közel álló csoport is. 2017 nyarán, a Kúria védetségét feloldó döntése után pedig burkoltan figyelmeztette az államot: „a Golgota egy különleges kép, amely vonzza a gazdag gyűjtőket, ha elhagyja Debrecen és ki van állítva például Budapesten vagy Bécsben. A potenciális vevők azonnal tesznek egy ajánlatot, amint meglátják a saját szemükkel.”

461 Nem ez volt az első nagyértékű műtárgyvásárlás az elmúlt években. A Magyar Nemzeti Bank (MNB) az Értéktár Program keretében jelentős számban, folyamatosan vásárol műkincseket. Erre a programra a bank igazgatósága még 2015-ben 100 millió eurós, 30 milliárd forintos keretet különített el 2018 végéig. Az Értéktár Program keretében került az MNB-hez Munkácsy Mihály: Krisztus Pilátus előtt (1,6 milliárd forint), Orbán Dezső A nagy akt (65 millió forint), Gulácsy Lajos A mulatt férfi és a szoborfehér asszony (42 millió forint) és Vaszary János Kereszténység (40 millió forint) című alkotása, valamint egy a 16–17. században Erdélyben vert ezüst tallérokából álló érmegyűjtemény (1,1 milliárd forint). Az MNB az Értéktár Programot 2018. december 31-ével befejezettnek nyilvánította. Ez a döntés összefüggésben állhat azzal, hogy az Európai Központi Banknak (EKB) kezdettől fogva fenntartásai voltak a Programmal. Az EKB jelentéseiben az is szerepelt, hogy a Program potenciálisan ellentétes a monetáris finanszírozás tilalmáról szóló uniós rendelkezésekkel.

Munkácsy Mihály: Golgota (1884) Forrás: wikipedia.org

6.2. Kiviteli engedélyezés

Hazánk uniós csatlakozásától – a magyar jogszabályok mellett – az Európai Unió vonatkozó előírásait is alkalmazni kell a magánszemélyek tulajdonában lévő, illetve közgyűjteményen kívüli⁴⁶² védett, vagy a meghatározott kort és forgalmi értéket is egyszerre meghaladó műtárgyak végleges vagy ideiglenes kiviteli engedélyezése során.⁴⁶³ A kétféle szabályozás egymással összhangban van, egymást kiegészítik. A kiviteli engedélyezés feltételei a következők:

- a műtárgy tartozzon a kulturális javak körébe,⁴⁶⁴

462 A közgyűjteményi tárgyak (ideiglenes) kiviteli engedélyezéséről külön szabályok rendelkeznek.

463 A Bizottság 1993. március 30-i 752/93/EGK rendelete a kulturális javak kiviteléről szóló, 3911/92/EGK tanácsi rendelet végrehajtására vonatkozó rendelkezések megállapításáról

464 A kulturális javak közé természetesen nemcsak a művészeti alkotások tartoznak, hanem mindazok a tárgyak is, amelyek – bármilyen szempontból – kiemelkedő jelentőségű emlékei a magyar vagy az egyetemes történelemnek és kultúrának. Az Európai Unió és a nemzeti jogszabályaink is 15 fő kategóriába sorolják ezeket az emlékeket:

- földből, vízből előkerülő leletek és gyűjtemények,
- műemlékek elmozdítható tartozékai (szobrok, domborművek, szerkezeti elemek stb.),
- „festmények” (kézzel készült képzőművészeti alkotások, bármilyen alapra, bármilyen hordozóval),
- egyedi grafikai alkotások (pasztellképek, krétarajzok, vízfestmények stb.),
- mozaikképek, kézrajzok,
- sokszorosított grafikák (metszetek, nyomatok),
- szobrászati alkotások (szobrok, domborművek),
- régi fényképek, filmek,
- kéziratok (levelezések, térképek, zenei partitúrák stb.),
- régi könyvek,
- régi nyomtatott térképek,
- irat- és tervtári anyagok (bármilyen adathordozón),
- természettudományi, néprajzi, történelmi, numizmatikai gyűjtemények,
- régi közlekedési eszközök,
- egyéb régiségek (játékok, üveg- és kerámia tárgyak, bútorok, órák, műszaki berendezések, hangszerek, textiliák, nemesfém tárgyak, fegyverek stb.).

- a műtárgy kora és forgalmi értéke egyszerre érje el az Örökségvédelmi törvény 1. számú mellékletében meghatározott értékeket (képzőművészeti alkotások esetében legalább 50 évet és 1 millió forintot).⁴⁶⁵

A fenti körbe tartozó tárgyak végleges vagy ideiglenes kivitele kizárólag a Hatóság engedélyével történhet. Az ügyfél kérelmére a Hatóság műtárgykísérő igazolást állít ki, és a kiszállításnál csupán ezt a dokumentumot kell ellenőrzés esetén felmutatni. Engedély nélkül vihetők ki az országból az 50 évnél fiatalabb kulturális tárgyak,⁴⁶⁶ valamint az országba visszaviteli kötelezettséggel behozott műalkotások. Értelemszerűen nem engedélyezhető a kérelem, ha a tárgy már védett, vagy lopott és szerepel az eltűnt műtárgyakról vezetett nyilvántartásban, illetve kiviteli engedélyezése során a Hatóság kezdeményezi a védetté nyilvánítást. Az elmúlt évek tapasztalata alapján ez kevesebb, mint a kérelmek egy százaléka esetén fordul elő.

Fontos jelezni, hogy a Hatóság által kiadott iratnak – az engedélynek és a Műtárgykísérő igazolásnak⁴⁶⁷ – nem a tárgy eredetiségét kell igazolnia, hanem azt, hogy az azon szereplő műtárgy kivihető-e az országból, azaz hogy nem szerepel sem a védett, sem a lopott műtárgyak nyilvántartásaiban, és nem is védendő. A műtárgykiviteli engedélyezési eljárásért igazgatási szolgáltatási díjat kell fizetni. Az igazgatási szolgáltatási díj összege 7 200 forint tárgyanként, illetve tárgye gyüttessenként. A kiviteli engedélyezés eljárása során, a közigazgatási eljárások általános szabályai szerint 21 nap alatt kell döntést hozni, és az engedélyt megadni, vagy a kérelmet elutasítani.⁴⁶⁸ A végleges kiviteli engedély a Hatóság döntésének függvényében korlátlanul, vagy egytől tíz évig terjedő időtartamon belül használható fel. Mivel az engedély nem a tulajdonos nevére, hanem magára a műtárgyra szól, eladásakor is a műtárgy mellett maradhat, azt „kísérheti”, így az a vevő, az új tulajdonos számára is nagyobb jogbiztonságot ad.

Ha a kivinni szándékozott műtárgy alacsonyabb kora, vagy forgalmi értéke miatt nem engedélyköteles, akkor is van lehetőség arra, hogy a szabályosan benyújtott kiviteli engedélykérelem alapján a Hatóság nyilatkozzon erről a kérelmezőnek. Ezzel elkerülhetők a félreértések egy esetleges vámvizsgálat során.

A műalkotások védelmére vonatkozó szabályok megszegése esetén a Hatóság örökségvédelmi bírságot szabhat ki,⁴⁶⁹ súlyosabb esetekben pedig büntetőjogi szankciók alkalmazására kerülhet sor.⁴⁷⁰

Érdemes megemlíteni, hogy a műtárgybehozatalhoz nem szükséges engedélyezés. Amennyiben a kivitel a „forrásországból” jogszerűen történt, a behozatal a határátlépéskor csak

465 Jellemzően nem tartoznak ebbe a körbe a kortárs művészeti alkotások, festmények, szobrok és egyéb alacsonyabb értékű, pl. több példányban készült grafikák, régi használati tárgyak.

466 Az ide tartozó – jellemzően kortárs – művészeti alkotások esetében a Hatóság az ügyfél kérelmére igazolja, hogy a kivinni szándékozott tárgy nem tartozik az engedélyköteles kulturális javak körébe.

467 A Műtárgykísérő igazolás az adott műtárgy (tárgye gyüttés) jogi helyzetéről is egyúttal egy igazolásként szolgál: az adott műtárgy nem szerepel sem a védett, sem a lopott kulturális javak hatósági nyilvántartásaiban. A Műtárgykísérő igazolás érvényessége alatt kiviteli engedélyként is szolgál. Mivel a Műtárgykísérő igazolás nem a tulajdonos nevére szól majd, a műtárgy eladásakor is a műtárgy mellett maradhat, azt „kísérheti”, így az a vevő, az új tulajdonos számára is nagyobb jogbiztonságot ad.

468 Maga az eljárás – ha minden mellékletet benyújt a kérelemmel együtt – rendszerint rövidebb ennél.

469 Örökségvédelmi törvény 82–85. §.

470 Műemlék vagy védett kulturális javak megrongálása (Btk. 357. §-a) és védett kulturális javakkal visszaélés (Btk. 358. §.).

akkor kell a vámhatóságnak bejelenteni, ha a műtárgy harmadik (EU területén kívüli) országból érkezik, és értéke meghaladja az EU közösségi vámkódexben meghatározott értéket.

Egy időben a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) a kulturális javak védelme érdekében fokozottan ellenőrizte az utasforgalmat és a postaforgalmat, hogy kiszűrjék a műkincsek illegális külföldre vitelét. Ennek során számtalan esetben derített fel a NAV repülőtéri főigazgatósága kulturális javakkal (főként festményekkel, antik kardokkal, szobrokkal és érmékkel) kapcsolatos bűncselekményeket. Tekintettel azonban arra is, hogy az 50 évnél nem régebbi, védettséget nem élvező műtárgyak kivitele nem engedélyköteles, a hazai legális és illegális műtárgy-export méretéről nem rendelkezünk sem hivatalos, sem becslésen alapuló adatokkal.

Magyarország Európai Unió tagságával, az európai integrációs folyamat bővülésével kapcsolatban, de a globalizálódó műtárgyforgalom és a gyakorlatilag ellenőrizhetetlen online műkereskedelem miatt is felvetődik a kérdés, hogy van-e, lehet-e létjogosultságuk a nemzeti korlátozásoknak, kell-e, érdemes-e a műtárgyakat adminisztratív eszközökkel itthon tartani? Szabad-e egyáltalán egy tagállamnak saját, nemzeti érdekeire hivatkozva, az áruk egy csoportjának (a műtárgyak is áruk) szabad mozgását korlátozni, akadályozni vagy akár egészen meg is tiltani? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához az Európai Unió alapszerződéséig kell visszanyúlnunk.

Az Európai Gazdasági Közösséget (EGK) létrehozó Római Szerződés kimondja, hogy az egyes tagállamoknak jogukban áll bevezetni *„a behozatalra, a kivitelre vagy a tranzitárakra vonatkozó olyan tilalmakat vagy korlátozásokat, amelyeket (...) a művészi, történelmi vagy régészeti értéket képviselő nemzeti kincsek védelme”* indokol. Jogi értelemben tehát – a többi tagállamhoz hasonlóan – Magyarországnak is lehetősége volt a saját örökségvédelmi jog- és intézményrendszerét kialakítani és megtartani, de ennek összhangban kell lennie az EU közösségi jogszabályokkal, amelyek az EU területéről kifele irányuló kivitt szabályozzák, valamint – a meghatározott eljárás szerint történő visszaszolgáltatás keretében – a többi tagállam kulturális örökségének kölcsönös védelmére is kiterjednek. Mindezeknek megfelelően minden tagállam köteles kijelölni a kiviteli engedélyezésért és visszaszolgáltatásért felelős központi szerveit, ahova az ügyfelek és a többi tagállam társhatóságai is fordulhatnak. A visszaszolgáltatásról rendelkező közösségi szabályozás módosítását több éves előkészítés alapján 2014-ben fogadták el. Ezzel a visszaszolgáltatás lehetőségei is szélesedtek, és a szabályozás a tagállamok elveszett örökségének visszaszerzésére nagyobb esélyt biztosított.⁴⁷¹

Az EU tagállamainak az ingó kulturális örökség védelméről szóló szabályozásait áttekintve megállapíthatjuk, hogy hazánk a szigorúbb szabályozással rendelkező országok csoportjához tartozik. A gazdagabb, nagyobb piaccal rendelkező Észak- és Nyugat-európai államok ugyanis kevésbé élnek az adminisztratív korlátozásokkal, ezek főleg a déli és keleti tagállamokra jellemzőek. A leghatékonyabb és legjobb megoldás megtalálása, amely nemcsak tilt, korlátoz, hanem ösztönöz és a fejlődést, a gyarapodást is segíti, tehát bonyolult – a gazdasági és társadalmi tényezőktől is függő – folyamat, az új kérdésekre, új (vagy éppen régi, de megfelelő) válaszok megtalálása állandó feladatot jelent. Összességében meg kell állapítanunk, hogy a magyar kulturális örökség megóvása, átörökítése az utókorra továbbra is az állam feladata, ennek sikeres megvalósítása pedig továbbra is beavatkozást igényel.

⁴⁷¹ Axioart-műkereskedelem az interneten. 2015. május 18. axioart.com/hir/3c025dcfe527f1924b7d556f2cba2132

6.3. Műtárgyak visszaszerzése (restitúció)

6.3.1. A restitúció jogi keretrendszere

Az ellopott vagy más módon jogtalanul eltulajdonított műalkotások visszaszerzése, az eredeti állapot visszaállítása (a restitúció) egyértelmű kulturális örökségvédelmi érdek, amit a hazánk által is aláírt és kihirdetett nemzetközi egyezmények és az EU vonatkozó jogszabályai is garantálnak.⁴⁷² Ezekkel összhangban került elfogadásra a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról szóló 2001. évi LXXX. törvény.

A törvény értelmében a megkereső tagállam területéről jogellenesen kivitt kulturális javakat azok birtokosa – tekintet nélkül arra, hogy azt saját nevében vagy harmadik személy nevében tartja magánál – köteles visszaszolgáltatni a kérelmező államnak. A bíróság – erre irányuló kereset alapján hozott ítéletében – elrendeli a kérdéses javak visszaszolgáltatását, ha azok kulturális javaknak minősülnek, és jogellenesen vitték ki azokat a megkereső tagállam területéről. A műtárgy birtokosa a megkereső tagállam részéről méltányos kártalanításra jogosult, amennyiben bizonyítja, hogy a tárgy megszerzése során úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Ennek megítéléséhez figyelembe kell venni a kulturális javak körébe tartozó tárgy megszerzésének minden körülményét, így például a tárgy származásával kapcsolatos dokumentumokat, a megkereső tagállam jogszabályai szerint kötelező kiviteli engedélyeket, a felek ügyben tanúsított magatartását, vagy a kifizetett vételárat.

A visszaszolgáltatást követően a kulturális javak tulajdonjogára a megkereső tagállam joga vonatkozik. A törvényben foglaltak nem érintik a megkereső tagállamnak és a jogellenesen kivitt kulturális javak tulajdonosának a megkereső tagállam joga alapján indítható egyéb (polgári, büntetőjogi) igényeit. Nincs helye a visszaszolgáltatásra irányuló eljárásnak, ha megindításának időpontjában a kulturális javak kivitele a megkereső tagállam joga szerint már nem minősül jogellenesnek. Nem indítható visszaszolgáltatási eljárás, ha

- a megkereső tagállam központi hatóságának a kulturális javak előfordulási helyére vagy a birtokosára vonatkozó információ tudomásra jutásától számított 3 év, vagy
- a jogellenes kivittől számított 30 év, illetve közgyűjtemények, valamint az egyházi jogi személy vagy a vallási tevékenységet végző szervezet leltárában szereplő javak esetében 75 év eltelt.

A megkereső tagállam a területéről jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatását igényelheti, ha az adott tárgy Magyarország területén van. E joga érvényesítése iránti keresetet a műtárgyat ténylegesen birtokában tartó személy ellen kell megindítani, tekintet nélkül arra, hogy az adott személy azt a saját nevében vagy harmadik személy nevében tartja magánál.⁴⁷³

Ha a visszaszolgáltatási igény érvényesítése Magyarország javára történik, a magyar állam, mint megkereső tagállam nevében a Hatóság jár el, és megteszi a szükséges intézkedéseket, lefolytatja a törvényben meghatározott eljárási cselekményeket: igazolások beszerzése, a szükséges dokumentumok begyűjtése és ellenőrzése, előzetes (pl. állagmegóvási) intézkedések

⁴⁷² Ezek közül a legfontosabb az Európai Parlament és a Tanács a tagállamok területéről jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról szóló 2014/60/EU irányelve (2014. május 15.).

⁴⁷³ A bírósági eljárás lefolytatása a Fővárosi Törvényszék hatáskörébe és kizárólagos illetékességébe tartozik.

kezdeményezése stb. A Hatóság a megkeresett tagállam központi hatóságánál kezdeményezheti a közte és a tárgy birtokosa közötti egyezség létrehozását, amennyiben a bizonyítékok a birtokos jóhiszeműségét valószínűsítik.⁴⁷⁴

Külön jogszabály, a 449/2013. (XI. 28.) Korm. rendelet határozta meg a közgyűjteményekben őrzött vitatott tulajdonú kulturális javak visszaadásának rendjét. A rendeletben szabályozott restitúciós eljárás alapján az igényt elbíráló kulturális örökség védelméért felelős miniszter⁴⁷⁵ dönt a vagyontárgy visszaadásáról vagy az igény elutasításáról. E döntés azonban a vagyontárgy birtoklásának kérdését nem rendezte véglegesen, tekintettel arra, hogy a rendelet szerint a restitúciós eljárásban hozott döntés nem eredményezte a tulajdoni igény eldöntését. Mivel a birtoklás joga véglegesen a tulajdonost illeti meg, ezért az igénylő – amennyiben a restitúciós eljárásban az igényét elutasítják – polgári bíróság előtti eljárásban tulajdonjogának megállapítása iránti per indításával érvényesíthette tulajdoni igényét. Ha az igény alapján a rendelkezésre álló adatok és egyéb bizonyítékok szerint a vagyontárgyon nem keletkezett jogszerű módon állami tulajdonjog, vagy az állami tulajdonjog keletkezése kétséget kizáró módon nem volt bizonyítható, a miniszter megállapította a vagyontárgyra vonatkozó állami tulajdonjog fennállásának hiányát, és döntést hozott a vagyontárgynak az igénylő részére történő visszaadásáról. Ebben az esetben előfordult, hogy az igénylő kétséget kizáróan a tulajdonjogát nem tudta bizonyítani, de a jogszabályi kötelezettsége alapján a döntéshozó mégsem tagadhatta meg a vagyontárgy ki-, vagy visszaadását, azt legfeljebb utóbb polgári perben bizonyíthatta, hogy a tulajdonjog megilleti valamely oknál fogva. Ilyen esetekben fennállt annak a veszélye, hogy a polgári bíróság jogerős döntésének meghozataláig az igénylő a részére kiadott vagyontárgyat nem a megfelelő körülmények között tárolja, illetve egyéb módon sérülhetnek a visszaadott vagyontárgyak, valamint fennállt a veszélye azok eltűnésének is, ha a vagyontárgyak védetté nyilvánítása nem történt meg. Mivel a miniszteri döntés nem eredményezte véglegesen a tulajdoni igény eldöntését, így a vagyontárgy birtoklásának kérdését sem, ezért a restitúciós eljárás szükségtelen eljárássá vált az elmúlt időszakban.

Mindezen anomáliák okán szükségessé vált a Korm. rendelet hatályon kívül helyezése, a folyamatban lévő és a megismételt eljárásokra átmeneti szabályok biztosításával.⁴⁷⁶ A 2019. február 26-ától hatályos új szabályozás a döntés meghozatalát a kulturális örökség védelméért felelős miniszter javaslatára az állami vagyon felügyeletéért felelős miniszterhez telepítette, és a döntésben részt vevő szervek számára a korábbinál hosszabb határidőket biztosít a döntés előkészítésére és meghozatalára. Az új szabályozás értelmében, a jövőben elsőként az igénylőnek kell okiratokkal és egyéb adatokkal bizonyítania, hogy a műtárgy tulajdonjoga őt illeti.⁴⁷⁷

Az illetékes kormányzati szerveknek tehát konkrét feladataik vannak a restitúció folyamatában, s ennek eredményeként 2004 óta mintegy 400 eltűnt, nagy értékű műtárgy vissza-szerzését sikerült érdemben előmozdítani. A Miniszterelnökség Műtárgyfelügyeleti Hatósági

474 A bizonyítékok alapján valószínűsíthetően rosszhiszemű birtokos esetében a Hatóság köteles meggyőződni arról, hogy a rosszhiszemű birtokossal szembeni eljárási cselekmények megindultak-e, ezek hiánya esetén hivatalból kezdeményezi azok megindítását.

475 Jelenleg a Miniszterelnökséget vezető miniszter.

476 22/2019. (II. 25.) Korm. rendelet a közgyűjteményekben őrzött vitatott tulajdonú kulturális javak visszaadásának rendjéről szóló 449/2013. (XI. 28.) Korm. rendelet hatályon kívül helyezéséről és az azzal összefüggő átmeneti rendelkezésekről.

477 Egyes szakértők szerint ez a jogszabályi változás összefügghet az Esterházy- (fraknoi) kincsekért folyó polgári perrel, amelyet az Esterházy Magánalapítvány indított a magyar állam (pontosabban a magyar államot képviselő EMMI és az Eszterháza Központ) ellen a gyűjtemény visszaszerzésére.

Főosztálya egyfelől ellátja a lopott műtárgyak nyilvántartását, másfelől támogatja a bűnügyi együttműködés keretében a rendvédelmi szervek munkáját. Az elsődleges cél a visszaszerzés előmozdítása, amelynek érdekében 2014 januárjától kezdődően a Hatóság meghatározott esetekben az eltűnt védett műtárgyak (rendőrségi) körözését is elrendelheti. A Hatóság megkülönböztetés nélkül gondoskodik a közgyűjteményekből vagy magángyűjteményekből elloptott műalkotások visszaszerzéséről.

A rendőrség, az aukciós házak és a Hatóság együttműködésének – továbbá a műkinclopásokat övező médiafigyelemnek és a Hatóság által működtetett adatbázisnak⁴⁷⁸ – köszönhetően az értékesebb műalkotások nagyobb eséllyel kerülnek meg. 2012 márciusában történt az elmúlt évek egyik legnagyobb itthoni műkinclopása: egy magángyűjteményből hat festményt tulajdonítottak el, köztük Csontváry Kosztka Tivadar *A szerelmesek találkozása* című alkotását, amely a hazai árverések történetének addigi legmagasabb áron értékesített képzőművészeti alkotása volt, 2006-ban 230 millió forintos leütési árral. A képet védett besorolása miatt ráadásul csak ideiglenesen, hatósági engedéllyel lehetett volna kivinni az országból. 2012 májusában a rendőrség megtalálta a képeket és azokat visszajuttatta jogos tulajdonosaikhoz.

Csontváry Kosztka Tivadar: *A szerelmesek találkozása*. Forrás: Gittetyelet.com

A Hatóság közel 50 000 védett tárgyat tart nyilván, amiből jelenleg nagyjából ezer van illetéktelen kezekben. Évről évre százas nagyságrendben regisztrálnak műtárgyak eltűnését, ugyanakkor ezekből csak egy-két tucatot találnak meg. Még rosszabbak az esélyek a II. világháborúban elrabolt és kivitt, illetve a későbbiekben gyanús körülmények között, az országból jogtalanul kikerült közel 100 000 műkincs visszaszerzésére. A világháborút követően egyes múzeumokból, vidéki kastélyokból és magángyűjteményekből a szovjet hadsereg által szét-

478 oroksegvedelem.kormany.hu/lopott-eltunt-mutargyak-nyilvantartasa

hordott műalkotások többsége orosz múzeumok raktáraiban porosodik, amelyeket az orosz fél továbbra is egyfajta háborús jóvátételnek tekint. Ebből következően a visszaszolgáltatásokra kezdett tárgyalások sem jártak eredménnyel, az erre a célra a 90-es években létrehozott munkacsoportot is felszámolták. A Seuso-kincsek visszaszerzése és állami birtokba vétele ennél sikeresebb volt, de nem szabad elfeledkezni arról, hogy ez a magántulajdonban lévő műtárgyegyüttes a nemzetközi piacon lopott árunak minősült, ezért a külföldi tulajdonosoknak érdekében állt a helyzet tárgyalásos úton történő rendezése.

Az ellopott műtárgyak visszaszerzésének megkönnyítése érdekében a Nemzeti Nyomozó Iroda Műkincsvédelmi Alosztálya a hatósági Műtárgyfelügyelettel közösen egy, a nemzetközi ajánlásokat (Object ID) is figyelembevevő műtárgynyilvántartó adatlapot szerkesztett meg. Ennek célja, hogy a műtárgytulajdonosok egy „háztartás” készítsenek saját maguk számára és azt gondosan megőrizve egy műtárgylopás esetén a nyomozóhatóságok rendelkezésére tudják bocsátani. A nemzetközi tapasztalatok alapján a megfelelően kitöltött adatlap hatékonyan segíti a nyomozást és a műtárgyak megkerülését.⁴⁷⁹

A jogfejlődés fontos lépéseként a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló, Rómában, 1995. év június hó 24. napján aláírt UNIDROIT Egyezmény által lefektetett kellő gondosság („due diligence”) fogalma előbb az uniós közösségi jogba,⁴⁸⁰ majd az Örökségvédelmi törvénybe is bekerült 2018 áprilisában. Ezek alapján az előkerült, lopott kulturális tárgy az eredeti tulajdonosa részére visszaadandó azzal, hogy a visszaadó felet kártalanítás illeti meg, ha a szerzés során kellő gondossággal és körültekintéssel járt el. A kellő gondosság és körültekintés gyakorlása során figyelembe kell venni az adott műtárgy megszerzésének minden körülményét, különösen a származásával (provenienciájával) kapcsolatos dokumentumokat, nemzetközi forgalom esetén a szükséges kiviteli engedélyek meglétét, a felek ügyben tanúsított magatartását, a kifizetett vételárat, valamint azt, hogy a tulajdonos betekintett-e az ellopott kulturális javak hozzáférhető nyilvántartásaiba, beszerzett-e minden olyan információt, amelyhez hozzáférhetett.⁴⁸¹

6.3.2. Restitúciós perek és igények

A restitúció körébe tartoznak a második világháború és a zsidóüldözések következtében szétforgácsolódott, illetve a náci megszállást követően magyar múzeumokba került gyűjtemények egyes darabjainak az örökösök általi visszaszerzési kísérletei is. Ezek közül – publicitásában és jogi vonatkozásaiban egyaránt – kiemelkedik a Herzog-gyűjtemény ügyében a magyar állam ellen indított perek.⁴⁸²

479 Az egyszerű, áttekinthető lapon a tárgy fényképén túl annak megnevezése, műfaja, címe, pontos méretei, leírása, egyedi azonosításra alkalmas tulajdonságai (pl. sérülés, javítás, stb.) feltüntetésére szolgáló rovatok szerepelnek.

480 Az Európai Parlament és a Tanács 2014/60/EU irányelve (2014. május 15.) a tagállamok területéről jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról és az 1024/2012/EU rendelet módosításáról

481 BUZINKAY i. m. (450. lj.).

482 A Herzogkéhoz hasonló restitúciós követelések érvényre juttatása érdekében tett erőfeszítések az 1998-as, New Yorkban tartott holokauszt konferencia nyomán erősödtek meg. Az itt résztvevő 44 ország képviselői egyetértettek abban, hogy a háború alatt eltulajdonított műkincseket vissza kell juttatni jogos tulajdonosaiknak, egyúttal elkötelezték magukat közgyűjteményeik felülvizsgálatára. Ám a folytatás, a tényleges restitúció keretei tisztázatlanok maradtak, ahány ország annyiféle jogszabály, és nagyon különböző a hozzáállás mind a hivatalok, mind a muzeológusok részéről. A vélemény egyöntetű, a jogtalan elbitorlás elítélendő cselekedet, ugyanakkor a kései jogorvoslat ellentmondásokról terhes, továbbá a történelmi minták tanulságai is arra intenek, hogy a jog, és a morális megközelítés útja nem mindenben azonos.

Báró Herzog Mór Lipót Európa egyik és Magyarország leggazdagabb művészeti magángyűjteményének volt a tulajdonosa: El Greco, id. Lucas Cranach, Zurbarán, van Dyck, Velázquez, Renoir, Monet és mások alkotásai, továbbá bútorok, faliszőnyegek, szobrok képezték a vagyonát. (Volt olyan időszak, amikor az állomány 2500 műkincset számlált.) Herzog 1934-ben hunyt el, felesége 1940-ben bekövetkezett halála után a gyűjteményt három gyermeke örökölte. A Herzog-örökösök által követelt alkotásokat jelenleg hazai közgyűjteményekben, így a Magyar Nemzeti Galériában, a Szépművészeti Múzeumban, az Iparművészeti Múzeumban, valamint a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen őrzik.⁴⁸³

A Herzog-palota (Budapest, Andrássy út 93.) belseje. Forrás: index.hu

A Herzog-örökösök – miután Magyarországon jogerősen elutasították keresetüket – 2010-ben indítottak pert a magyar állam ellen az Egyesült Államokban, a holokauszt idején magyar múzeumokba került, több mint 100 millió dollárt érő 44 kivételes műalkotás visszaszerzésére.⁴⁸⁴

A perben a felperesek esélyeit növelte a holokauszt alatt elrabolt műtárgyak visszaadásáról szóló, 2009-ben Barack Obama amerikai elnök aláírásával szentesített Holocaust Expropriated Art Recovery (HEAR-törvény), amelynek legfontosabb eleme az elévülés kiterjesztése. Az érintetteknek, attól kezdve, hogy eltűnt értékeik nyomára bukkannak, hat esztendejük van a bírósági eljárás megindítására, illetve a már folyó ügyek kiegészítésére.

A HEAR-törvény elfogadásáig a restitúció és a proveniencia-kutatás (műtárgyeredet-kutatás) során nagyon nehéz volt legyőzni a kormányok és a múzeumi lobbis ellenállását. A nácik által évtizedekkel ezelőtt elrabolt műkincsek túlnyomó része ezért nem kerülhetett vissza jogos tulajdonosához még akkor sem, ha kellő mennyiségű pénzzel és türelemmel rendelkeztek. Az ilyen ügyek elbírálásában döntő változást hozott, hogy egyértelművé vált a műtárgyak visszaigénylésének határideje. Az amerikai államok nagyobb részében az elrabolt műkincsek esetében az eredeti tulajdonfosztás időpontját tartották kiindulópontnak; ettől az időponttól kalkulálták az elévülés idejét. A HEAR-törvény viszont a műtárgy megtalálásától – ide értendő a műtárgy

483 RÉDEI Judit: A jog Herzogék mellé állt – És a morál? nepszava.hu/1134605_a-jog-herzogek-melle-allt-es-a-moral

484 A helyi jog szerint amerikai állampolgárokat ért sérelem esetén külföldi államok is perbe foghatók a sértett lakhelye szerint illetékes bíróságon.

felfedezése valamely múzeumi gyűjteményben vagy aukción – számít egy hatéves időtartamot, amely alatt a műtárgy jogi úton visszakövetelhető. Így például, ahol az igény már 1999 előtt elévült, ott – még folyamatban lévő ügyekben is – ismét megnyílt a hatéves határidő.⁴⁸⁵

Hasonlóképpen áttörésként értelmezhető a törvény azon kitétele, miszerint az elévülés miatt korábban nem érvényesíthető igényeket is végre újra lehet tárgyalni. Ez a hivatkozás volt ugyanis a leggyakoribb az amerikai műtárgy igénylések során; ezt akkor hozták fel, amikor már bizonyossá vált a műtárgy eredete és elrablásának története is. A világ számos országában – így Magyarországon is – többek között az elévülésre hivatkozva tagadták meg a műtárgyak kiadását az örökösöktől.⁴⁸⁶ Az örökösök dolgát nehezíti, hogy – néhány országtól eltekintve – az egykor náci megszállás alatt levő vagy a nációkkal szövetséges országokban nem készült részletes felmérés a közgyűjteményekben levő ismeretlen eredetű műtárgyakról. Történt ez annak ellenére, hogy az erről szóló 1998-as washingtoni megállapodást szinte minden érdekelt ország képviselője aláírta, és ezt a Terezin nyilatkozattal megerősítették 2009-ben a Prágában tartott konferencián is.⁴⁸⁷

A HEAR-törvény megnyitotta az utat a kereset kiegészítésére a már eredetileg is visszakövetelt két, sokáig vitatott festmény, id. Lucas Cranach Angyali üdvözlése XVI. századból, és az angol portréfestő, John Opie XVIII. századi műve vonatkozásában. A nemzetközi jog szerint ugyanis nincs kibúvó olyan ítélet alól, amelyet az egyik peres fél állampolgársága szerint illetékesnek kimondott bíróság hoz.⁴⁸⁸

Egy amerikai bíróság 2011 decemberében helyt adott Magyarország közbenső fellebbezési indítványának, amelyben azt kérték, vizsgálják felül, hogy az ügy lefolytatható-e amerikai bíróságon. A magyar állam szerint ugyanis amerikai bíróság nem lehet illetékes a Herzog-gyűjtemény Magyarországon lévő darabjainak tulajdonjogi kérdésében, mivel az 1973-as magyar–amerikai vagyonjogi egyezmény keretében azt is rendezték. A fellebbezési eljárás során washingtoni szövetségi bírók 2013-ban és 2017-ban is az örökösök javára döntöttek, úgy foglalva állást, hogy a magyar állam elleni per lefolytatható az Egyesült Államokban. 2019. január 7-én az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága azonban kilenc év után kimondta, hogy nem lehet lefolytatni a Herzog-örökösöknek a magyar állam ellen indított perét az Egyesült Államokban.

485 SZAKONYI Péter: Korszakhatárhoz érkeztünk – új törvény bolygathatja meg az állóvizet. www.napi.hu/magyar_vallalatok/korszakhatarhoz_erkeztunk_uj_torveny_bolygathatja_meg_az_allovizet.626436.html

486 A HEAR-törvény életbe lépésével felgyorsulhatnak a műtárgyperek az Egyesült Államokban, ahol több európai igényt is benyújtottak. Egy becslés szerint az európai műtárgyak húsz százalékát rabolták el a nációk a második világ-háború idején a tulajdonosaiktól. Ennek az óriási mennyiségnek csak egy része került vissza az örökösökhöz – több százezer értékes műtárgynak ma sem tudni a sorsát. Ezek múzeumokban vagy magángyűjteményekben lehetnek.

487 A magyar kormány ugyan mindkét nyilatkozatot aláírta, de eddig nem sokat tett az ebben foglaltak megvalósításáért. Annak ellenére, hogy néhány múzeum eleget tett azon kötelezettségének, hogy számba vegye a feltehetően holokauszt során elrabolt műtárgyakat, továbbá, hogy a magyar állam több mint kétezer ilyen műtárgyat tart nyilván, ezeket a listákat soha nem hozták nyilvánosságra. Ráadásul mindeddig alig néhány esetben került sor visszaadásra, és az esetek egyikében sem a nációk által elrabolt műkincseket szolgáltatták vissza.

488 A tengeren túl számos hasonló per folyt, német, francia, olasz, holland gyűjtők utódai örülhettek számukra kedvező végkifejletnek, de például Ausztria nem várta meg a távoli bírósági megmérettetést, választott bírósághoz fordultak, bízva abban, hogy a bírók értékelni fogják, hogy Gustav Klimt képei Ausztria kulturális örökségéhez tartoznak, és nem adják vissza azokat a külföldön élő örökösnek. Az eljárást elvesztették, és az örökös Maria Altmann az évtizedes vita után már nem akart megegyezni az osztrákokkal, Amerikába vitte a képeket. Az elmúlt években egyébként Németország és Lengyelország is több festményt visszaadott a Herzog-örökösöknek.

Köztudott, hogy a II. világháborút követően számos köz- és magángyűjteményből kerültek műtárgyak a Szovjetunió, a mai Oroszország területére. A Herzog-gyűjteményből is legalább négy műtárgyat őriznek a moszkvai Puskin Múzeumban. A Herzog-örökösök közül Martha Nierenberg igényelt vissza egyes képeket az orosz visszaszolgáltatási törvény alapján, de a tárgyakról a mai napig nem született végleges döntés.⁴⁸⁹

Ennél bonyolultabb és reménytelenebb ügy a közgyűjteményekből a Szovjetunióba került kulturális értékek sorsának rendezése, visszaszolgáltatásának elérése. Az alapvető nehézséget egyfelől az okozza, hogy a Szovjetunió deklaráltan háborús jóvátételnek tekintette az elzabrált műkincseket, másfelől pedig az, hogy az elvitt tárgyakat Magyarországon senki nem államosíthatta.⁴⁹⁰

A 90-es években a magyar kormány látványos erőfeszítéseket tett az ügy rendezése érdekében, de a tárgyalások és egyeztetések – néhány jegyzőkönyv és dokumentum aláírásától eltekintve – eredménytelenül zárultak.⁴⁹¹ A magyar–orosztitációs tárgyalások jelenlegi állásáról semmit sem tudni. Ha folynak ilyen egyeztetések, akkor azok a nyilvánosság kizárásával történnek. A szakértők véleménye megegyezik abban, hogy az orosz restitúció ma sem nem jogi, sem nem szakmai, hanem politikai ügy. Ettől függetlenül, a műtárgyak visszaszerzéséhez a jogalap megvan: az orosz restitúciós törvény szerint az egyházak és a náciizmus által üldözöttek javait vissza lehet adni eredeti tulajdonosaiknak. Márpedig a Magyarországról elvitt műtárgyak jelentős része ilyen, hiszen jórészt a zsidó nagypolgárság, valamint a háború- és nyilasellenes arisztokrácia képviselőinek tulajdonában álltak. A 2000-es évek közepéig Ausztria, Belgium, Görögország, Hollandia, Luxemburg és Ukrajna ugyancsak előállt restitúciós igényekkel, és Moszkva ezek egy részét teljesítette is: Hollandia például értékes levéltári iratokat, metszeteket és festményeket kapott vissza. Ausztria a 2000-es évek elején több mint 300 könyvet vehetett újra birtokba, tavalyelőtt pedig 977 értékes kötet tért haza Oroszországból a kismartoni Esterházy-könyvtárba.

6.4. Egyéb hatósági feladatok

A védetté nyilvánított műalkotás fizikai állapotába való beavatkozással járó, az egyszerű karbantartási (állagmegőrzési) munkálaton túlmenő beavatkozás kizárólag a Hatóság előzetes engedélyével történhet. Műemléki épületekben restaurálást csak megfelelő képzettségű szakember végezhet,⁴⁹² ugyanakkor ez az előírás nem vonatkozik az egyedi (vagyis a műemléki tárggygyűttesek részét nem képező) műalkotásokra. Ettől függetlenül a restaurálást, átalakítást előzetesen engedélyeztetni kell, amit a Hatóság külön eljárás keretében engedélyez.⁴⁹³

489 restitutio.org/herzog-gyujtemeny/oroszorszag

490 Egyenruhás művészettörténészek fosztogattak. 2015.01.25. nol.hu/kultura/kincs-ami-nincs-itt-1511655

491 A II. világháború során és az azt követő időszakban a másik ország területére került kulturális értékek visszaszolgáltatását szolgáló együttműködésről 1992. november 1-jén Budapesten írtak alá egyezményt, a kölcsönös restitúciós igényeket szabályozó magyar–oroszt munkacsoport létrehozásáról rendelkező jegyzőkönyvet pedig 1993. május 21-én Moszkvában szentesítették.

492 Kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 60. §-a.

493 A restaurálási engedélyezési eljárás illetékköteles, a kérelmezőnek – a kérelemmel érintett tárgyak számától függetlenül – az általános tételű eljárási illetéket, azaz 3 000 forintot kell fizetnie.

A restaurálási engedély – fellebbezés hiányában – jogerőre emelkedik és ettől az időponttól számított egy évig érvényes. A restaurálás befejezését követő nyolc napon belül azt a Hatóságnak be kell jelenteni, valamint 90 napon belül restaurálási dokumentációt is be kell nyújtani. A Hatóság jogkörében eljárva, a védetté nyilvánított tárgyak őrzési helyén jogosult helyszíni ellenőrzést, szemlét végezni. Ez azért lényeges, mert ennek keretében ellenőrzi a védett tárgyak meglétét, állapotát, őrzési körülményeit, amiről jegyzőkönyv is készül.

A védetté nyilvánított kulturális javakat hozzáférhetővé kell tenni a nyilvánosság (pl. kiállítás) és a kutatás számára. Az ilyen címen a Hatósághoz a közgyűjteményektől vagy kutatóktól érkezett megkereséseket, amennyiben azok szakmailag, örökségvédelmi szempontból indokoltnak tekinthetők, a tulajdonoshoz kell továbbítani. Ezt követően a tulajdonos és a kérelmező között létrejött megállapodás alapján kerülhetnek a védetté nyilvánított tárgyak kiállításra, illetve tudományos vizsgálat céljából a kutatók elé. A tulajdonosok általában együttműködnek a közgyűjteményekkel, így csak kivételes esetekben kell a Hatóságnak kényszerintézkedést alkalmaznia a jogsértővel szemben.

Védetté nyilvánított kulturális javak tulajdonjogát átruházni csak írásbeli szerződéssel lehet. Az ellenérték mellett történő tulajdon-átruházás (jellemzően adás-vétel) esetén az államot elővásárlási jog illeti meg. Ez azt jelenti, hogy az eladó és a vevő között kialakult áron és feltételekkel az állam beléphet a vevő helyébe, hogy az így megszerzett mű közgyűjteménybe kerüljön. Az államot ezen elővásárlási joga tekintetében a Hatóság képviseli.

6.5. Nemzetközi kitekintés és jogharmonizáció

A műtárgyak védelmének az egyes nyugat- és kelet-európai államokban – a saját nemzeti hagyományaik, jogrendjük és érdekeik szerint – egymástól eltérő, különféle és általában több évtizedes múlttal rendelkező szabályozása, gyakorlata alakult ki.

Az egyes államokban különböző szabályozás van érvényben, melyek egyes tárgycsoportok esetében a – tagállam területéről történő – teljes kiviteli tilalomtól, az állam elővásárlási jogán keresztül a pusztán bemutatási kötelezettségig, illetve a kivitel mindenféle korlátozástól mentes szabadságáig terjednek. Más módon határozzák meg a védelem tárgyát is: belesorolva vagy kihagyva a közgyűjteményi, illetve a magántulajdonú műtárgyakat, kortól vagy értéktől függően vagy függetlenül. Ugyancsak különböző az ide tartozó műtárgyak hivatalos nyilvántartása: sok esetben egyáltalán nem vagy csak részleges nyilvántartás áll rendelkezésre.

Az állam elővásárlási jogának megléte és szabályozása, illetve a kártérítési felelősség megállapítása is más és más módon történik. Különféle módon járnak el az egyes nemzeti jogszabályok az azokat megszegőkkel szemben: a műtárgy értékéhez kötött, vagy attól független pénzbüntetés, szabadságvesztés, vagy azt a műtárgyakkal kapcsolatos jellegétől függetlenül gazdasági szabálysértésnek, bűncselekménynek minősítve.

Az Európai Uniónak – elsősorban gazdasági integrációs szervezet lévén – nincs közös, kötelezően alkalmazandó kulturális politikája, a kulturális élet szabályozása minden tagállam saját hatáskörébe tartozik. A Római Szerződés külön is rendelkezik arról, hogy „a művészi, történelmi vagy régészeti értéket képviselő nemzeti kincsek védelme” érdekében a tagállamok saját jogszabályaikkal nemzeti korlátozásokat, tilalmakat állíthatnak fel. Tekintettel azonban arra, hogy az ingó kulturális javak, a műtárgyak mozgatható, szállítható értékek, vagyis gazdasági

szempontból árunak minősülnek, és azoknak egy külön sajátos csoportját képezik, ezért rájuk különleges uniós szabályozást vezettek be.⁴⁹⁴

A kulturális javak területén az EU szabályozás két alappilléren nyugszik: az EU határán kifele irányuló műtárgyforgalom ellenőrzésén, és az egyes tagállamok nemzeti kulturális örökségének kölcsönös védelmén. Magyarországon a vonatkozó EU feladatok ellátására a Hatóság a kijelölt szerv.

Tekintettel arra, hogy az EU egész területe egyetlen vámterület, kiviteli engedélyezésről az EU szempontjából csak a külső határokon lehet szó, azaz amikor egy műtárgy elhagyja az EU területét. A szabályozás a műtárgyak 15 csoportját különíti el, kiviteli engedélyezésüket az adott műtárgy korától és pénzbeli értékétől teszi függővé. Festmények esetében például csak az 50 évnél idősebb és 150.000 €-nál értékesebb darabokat kell engedélyeztetésre bemutatni, a kor- és értékhatár alatti darabok kivitele az EU szabályok szerint nem engedélyköteles.⁴⁹⁵

A Római Szerződésben kapott fenti felhatalmazásuk alapján az egyes tagállamok saját maguk állapítják meg a területükről engedéllyel vagy anélkül kiszállítható, illetve a kiviteli tilalom alá eső műtárgyak körét. Mivel az EU egész területe egyetlen vámterület, a tagállamok határán nincs határ- és vámmellenőrzés. A nyitott határokon a jogellenes műtárgyforgalom is szabadon áramlik, ezért az EU az egyes tagállamok nemzeti kulturális örökségéhez tartozó műtárgyak kölcsönös védelmét rendeli el: azaz a nemzeti szabályozás megszegésével történt kiszállításuk esetén – meghatározott eljárás keretében – rendelkezik azok visszaszolgáltatásáról.

Magyarországon a releváns EU szabályozás átvétele, a jogharmonizáció a csatlakozásig megtörtént: a magyar jogszabályok és a vonatkozó intézményrendszer összhangban állnak az EU szabályozással. A csatlakozás után Magyarország is megtarthatta a korábbi – sok szempontból szigorú – kiviteli engedélyezési rendjét: a védett műtárgyak Magyarország területéről történő kiviteli tilalmán túl, az adott műtárgy korától és alacsonyabb forgalmi értéktől függően a további műtárgyak kivitele is engedélyköteles. Így a változás az EU csatlakozással elsősorban adminisztratív jellegű lett: az EU külső határain (pl. Szerbia, Ukrajna, Svájc, USA, Japán, stb. felé) az EU szabályozásban megjelölt értéket túllépő műtárgy nem magyar engedélyt kap, hanem az EU hivatalos (magyar nyelvű) engedélynyomtatványát.

494 Műtárgyfelügyelet – oroksegvedelem.kormany.hu. oroksegvedelem.kormany.hu/kulfoldi-kitekintes3

495 A tagállamok számára lehetőség van az EU kiviteli engedélyezési rendjénél szigorúbb nemzeti, az adott tagállam határán érvényesíthető engedélyezési rendszer bevezetésére, fenntartására, amivel Magyarország is élt.

7. Vizuális művészetek az audiovizuális jogszabályok tükrében

Ehhez a fejezethez érve egy érdekes paradoxonnal kell szembesülnünk: az audiovizuális kultúra – a nevéből is fakadóan – a vizualitásra épül, ugyanakkor a médiaszolgáltatásban a vizuális kultúra, közelebbről a képzőművészet nem bír kiemelkedő jelentőséggel, konkrétan fogalmazva, a képző-, ipar- és fotóművészet csak szórványosan jelenik meg a televíziós műsorszámokban. Ez is magyarázat lehet arra, hogy az audiovizuális joganyagban nincsenek külön képzőművészet-specifikus szabályok. Kijelenthetjük: a képzőművészeti alkotások médiaszolgáltatásban történő megjelenítésének szabályozási terepe sokkal inkább a szerzői jog mintsem a médiajog.

A médiaszolgáltatásban alapvetően két formában találkozhatunk képzőművészeti alkotásokkal: az egyik eset az, amikor kifejezetten műalkotásokat mutatnak be például egy kulturális ajánló műsorban, a másik – sokkal gyakoribb – esetben a műsorszámokban háttérként (leginkább díszletelemként) tűnnek fel a vizuális művek. Ezeknek a megjelenítéseknek, megjelenési formáknak a szerzői jogban van fontos szerepe az alkotók „másodlagos” díjazásának megállapításánál.

A következőkben tehát a vizuális művek audiovizuális környezetben történő megjelenésének, bemutatásának – nem túl részletgazdag – szabályrendszerét járjuk körül, elsőként a médiaszabályozás, majd a szerzői jog szemszögéből.

7.1. Médiajogi szabályozás

A vizuális művészetek és a médiajogi szabályozás érintkezési pontjainak vizsgálatánál két jogforrást kell kiemelni: a Média törvényt (Mttv.),⁴⁹⁶ továbbá a közszolgálati médiaszolgáltatásra vonatkozó alapvető elveket tartalmazó Közszolgálati Kódexet. Az Mttv. preambuluma a szabályozás által védendő mögöttes értékek között – a véleménynyilvánítás-, a szólás-, valamint a sajtó szabadsága mellett – említi a médiaszolgáltatások kiemelkedő kulturális, társadalmi és gazdasági jelentőségét. A kultúra – benne a művészetek – védelmének magasztos elve a médiaszolgáltatás egyes típusaira vonatkozó részletszabályokban (ezek alapvetően a közszolgálati és a közösségi médiaszolgáltatásra vonatkozó többletkötelezettségek) érhető tetten.

7.1.1. A kultúra védelme, kulturális műsorszámok

Az Mttv. a közszolgálati médiaszolgáltatás tartalomszolgáltatásával szembeni elvárások között fogalmazza meg a Magyarország és a magyar kultúra, illetve a Magyarországon élő nemzetiségek kultúrájának bemutatását Európa és a világ számára.⁴⁹⁷ Értelmezésünk szerint

496 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról (a továbbiakban: Média törvény vagy Mttv.).

497 Mttv. 83. § (1) bekezdés l) pontja.

ebbe beletartoznak a magyar képzőművészettel is foglalkozó kulturális műsorszámok, tudósítások az állampolgárok tájékozódási, művelődési, szórakoztatási igényeinek való megfelelés érdekében (mint kulturális misszió).

A Közzolgálati Kódex⁴⁹⁸ már részletesebben, cizelláltabban fogalmazza meg a közszolgálati médiaszolgáltatás céljai között a művészeti alkotások bemutatását, közvetítését.⁴⁹⁹ A Kódex a kulturális sokszínűség bemutatásának elvei között kimondja azt is, hogy a közszolgálati médiaszolgáltató valamennyi hallgatói és nézői réteg igényeinek kielégítésére törekszik, ennek érdekében mind a hazai, mind a nemzetközi kortárs és klasszikus művészeti alkotások bemutatásának széles kínálatát nyújtja. Ennél konkrétabb művészetspecifikus előírást nem találunk a hazai médiaszabályozásban, de nem is lenne sem elvárható, sem életszerű egyes művészeti ágakra lebontott bemutatási kvóták törvénybe foglalása.⁵⁰⁰ Jelen fejezetnek nem célja a hazai médiaszolgáltatás műsorszerkezeti vagy kínálati oldalának elemzése és minősítése, de az vállaltan kijelenthető, hogy a kulturális műsorkínálaton belül elenyésző a képzőművészettel foglalkozó műsorok száma, aránya.

7.1.2. A közszolgálati médiavagyon felhasználása

A médiaszabályozásnak mindazonáltal van még egy pontja, amely összefüggésbe hozható a képzőművészeti alkotásokkal, ez pedig a közszolgálati médiavagyon,⁵⁰¹ illetve a közszolgálati médiaszolgáltató (ez jelenleg a Duna Médiaszolgáltató Nonprofit Zrt.) Archívuma. A közszolgálati médiavagyon rendkívül tág meghatározásából, továbbá a több mint hat-

498 Közzolgálati Kódex – A magyar nemzeti közszolgálati médiaszolgáltatás alapidokumentuma. nmhh.hu/dokumentum/169246/kozzszolgálati_kodex_2016_január_1_tol.pdf

499 A közszolgálati médiaszolgáltatás célja (...) értékek létrehozása a kultúra (irodalmi, zenei, filmes, képzőművészeti alkotások, színházi, tánc- vagy népművészeti produkciók) és a sport lehető legtöbb területén, saját kezdeményezésekkel, alkotók felkérésével és ösztönzésével, alkotások megvalósításában való közreműködéssel, külső – magyarországi, illetve Kárpát-medencei – műhelyek munkájának támogatásával; a közszolgálati médiaszolgáltató műhelyei kezdeményezően részt vesznek a kulturális, tudományos közélet eseményeinek közvetítésében, szervezésében, bemutatásában.

500 A médiaszabályozásban ugyanakkor ismert és bevett kvótaszabály az európai és magyar nyelvű műsorszámok kötelező arányait meghatározó műsorszerkezeti követelményrendszer (Mttv. 20–22. §-ai). A legáltalánosabb kvótaszabály szerint a lineáris audiovizuális médiaszolgáltatások éves teljes műsoridejük több mint felét európai művek, több mint harmadát magyar művek bemutatására kötelesek fordítani, továbbá évi rendes műsoridejüknek legalább 10 százalékát olyan európai mű, legalább 8 százalékát pedig olyan magyar mű bemutatására, amelyeket tőle független műsorkészítővel készítettett, vagy független műsorkészítőtől öt évnél nem régebben készült műként szerzett be.

501 Mttv. 203. § 33. pont: *Közzszolgálati médiavagyon*: a közszolgálati médiaszolgáltató, jogelődei, valamint az Alap által megrendelt, bármilyen jogcímen készített, adásvétel útján beszerzett, felhasználási szerződéssel vagy egyéb megállapodás útján részben vagy egészben megszerzett, vagy készített filmalkotások és más audiovizuális művek, rádiós műsorszámok, hangfelvételek és a médiaszolgáltatáshoz kapcsolódó egyéb, kulturális értéket képviselő dokumentumok, fényképek szerzői és szomszédos jogai, vagy ezek bármely felhasználási jogai, valamint e műveket tartalmazó fizikai hordozók (például: lemezek, szalagok, kazetták, papíralapú dokumentumok, kották), továbbá a jelmezek, kellékek, díszletek és egyéb szerzői művek, amennyiben a művel kapcsolatos szerzői és szomszédos jogok a törvény hatálybalépését megelőzően a közszolgálati médiaszolgáltató jogelődei valamelyikét vagy a törvény hatálybalépését követően az Alapot illetik meg vagy illették meg, valamint amelyekre vonatkozóan e törvény hatálybalépését követően a közszolgálati médiaszolgáltató jogelődei szereztek, vagy maga a közszolgálati médiaszolgáltató szerez jogot.

vanéves köztelevízió történetéből következően biztosra vehető, hogy az audiovizuális- és fotó-anyagok túlsúlya mellett képzőművészeti alkotások is találhatóak az Archívumban. Az erre vonatkozó külön törvényi szabályozás kialakításának célja az volt, hogy az Archívumban lévő művek és más teljesítmények felhasználása jogszerűen történjen. Ennek lényege: a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (a továbbiakban: MTVA) – mint az Archívum vonatkozásában a tulajdonosi jogok és kötelezettségek összességét gyakorló szervezet – engedély és díjfizetés nélkül jogosult átadni a közszolgálati médiaszolgáltatónak az Archívumban található műveket. Az Mttv. 100. §-a eredetileg kifejezett kikötést tartalmazott az Szjt. betartására és a közös jogkezelő szervezetekkel történő megállapodásra, amely a mediaszabályozás felől is biztonságot jelentett az Archívumban található művek és más teljesítmények jogszerű felhasználására. Mivel az MTVA részéről külön törvényi deklaráció nélkül is elvárható a jogszerű felhasználás, továbbá a közös jogkezelő szervezetekkel, beleértve a HUNGART-al megkötésre kerültek az átalánydíjas megállapodások, a jogalkotó 2015-től hatályon kívül helyezte ezt a rendelkezést.

Az Archívumban található, a közszolgálati médiavagyon részét képező, valamint a közszolgálati médiavagyonba nem tartozó szerzői műveket és más szellemi alkotásokat az MTVA és a közszolgálati médiaszolgáltató az Szjt., valamint a szerzői jogi és szomszédos jogi jogosultakkal kötött megállapodás keretei között használhatja fel.⁵⁰² Ez a törvényi szabály garanciát jelent az utólag fellépő jogosult (adott esetben egy alkotóművész) számára, hogy a szerzői jogi jogérvényesítési eszköztár bármely elemét igénybe vegye jogsértő felhasználás esetén. Mindezeket túl, nem tekinthető tipikusnak, hogy egy képzőművészt a televíziós médiaszolgáltatáson keresztül érjen valamilyen jogsérelem, de figyelemmel a vizuális művek akár közvetlen, akár háttérként (díszletelemként) való média-megjelenítésére, nem is zárhatjuk ki ezt teljes mértékben.

Hasonló a helyzet a vizuális alkotások filmszínházi bemutatásra szánt filmalkotásokban történő megjelenítésével. Az esetek többségében itt sincs ráhatása az élő szerzőnek vagy az örökösöknek a műalkotás(ok) vagy az azokról készült reprodukciók filmbéli felvillantására, megmutatására. Elméletileg mozifilmek esetében is előfordulhat, hogy a szerző művészetének megcsúfolásaként értékelje műveinek egy adott filmben való szerepeltetését vagy félreértelmezéseként minősítse egy bizonyos kontextusban való bemutatását. Ha az így elszenvedett sérelmet a művész vagy jogutóda megfelelően bizonyítani tudja, akkor eséllyel léphet fel bírósági úton, de ilyen esetek ritkán fordulnak elő és a jogirodalomban sem találunk kiemelésként érdemeseket. A valóság inkább olyan eseteket produkál, mint például Berény Róbert egy sokáig elveszettnek hitt festményének a Stuart Little, kisegér című gyerekfilmben való felbukkanása, majd kalandos úton történő hazakerülése.

7.1.3. *A Stuart Little, kisegér találkozása az Alvó nővel*

A mesébe illő történet úgy kezdődött, hogy Barki Gergely művészettörténész 2008 karácsonyán a Stuart Little, kisegér című, 2000-ben bemutatott gyerekfilm egyik jelenetében fedezte fel Berény Róbert Alvó nő fekete vázával című festményét. A kétszeres Munkácsy-díjas, Kosuth-díjas művész festményéről 90 évig semmit nem lehetett tudni; feltételezhetően magán-

502 Mttv. 100. § (6) bekezdés.

személyeknél, műkincskereskedésben, végül egy raktárban kallódott. A művészettörténész 2009 elején vette fel a kapcsolatot a kép akkori tulajdonosával, a film berendező asszisztensével. Hosszas alkudozás után sikerült rábeszélni, hogy eladja, és az új tulajdonos révén kerülhetett végül a festmény Magyarországra.⁵⁰³

A festmény végül 2014-ben talált új gazdára a Virág Judit Galéria téli aukcióján. Kikiáltási ára 34 millió forint volt (az értékét korábban 60 millió forintra becsülték a szakértők), végül 70 millió forintért kelt el. A sztorival annak idején a világsajtó is sokat foglalkozott, így akkoriban ez a kép volt a világ legismertebb magyar festménye, ezért felvetődött, hogy az egész magyar művészetnek jót tenne, ha inkább egy rangos hazai közgyűjtemény, leginkább a Magyar Nemzeti Galéria vásárolná meg az árverés helyett. A magyar államnak ugyanakkor csak abban az esetben lett volna elővásárlási joga, ha a képet időközben védetté nyilvánítják. A Magyar Nemzeti Galériában amúgy Berény Róbert elég jól van képviselve (például ott van Berény egyik főműve, a Csellózó nő is). Ettől függetlenül, érdemes lett volna a döntéshozóknak fontolóra venni az állami vásárlást, mert ennek hiányában csak reménykedni lehet abban, hogy a kép Magyarországon marad. Nyilvánvaló ugyanis, hogy jóval egyszerűbb a kiállításokra hazai tulajdonosoktól kölcsönözni egy műalkotást.

Berény Róbert: *Alvó nő fekete vázával*. Forrás: 24.hu

7.1.4. Jogsértő műalkotások bemutatása

Alapjogi kérdésbe ütközhetünk, ha – televíziós műsorban vagy kiállításon bemutatott – műalkotáson ábrázoltak kapcsán merül fel valamilyen jogsértő cselekmény (leginkább becsületsértés vagy jóhírnév sérelme) gyanúja. Az alapjogi ütközés sarokköve az, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága, a művészet szabadsága és az információs szabadság mennyiben tekinthetők korlátatlannak, azaz hol húzódik a határ a leírható, kimondható, vagy képi ábrázolás esetében

503 PÁNDI Balázs: 70 millióért kelt el a Stuart Little, kisegérből előkerülő Berény-festmény. index.hu/kultur/2014/12/13/70_millioert_kelt_el_a_stuart_little_kisegerbol_elokerulo_bereny_festmeny/

bemutatható és a tiltott közlések között? Kérdés az is, hogy mely alapvető jogok, illetve alkotmányos értékek védelme eredményezheti a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozását?

Az alapjogok korlátozását maga az Alaptörvény deklarálja annak kimondásával, hogy alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. A korlátozást indokolhatja például az Alaptörvény azon további rendelkezése, amely kimondja, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának, valamint a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére.⁵⁰⁴ Egyéni érzékenység függvénye, hogy egy ábrázolás mennyiben, milyen mértékben sérti egy adott csoport vagy közösség méltóságát; ennek az ingoványos témakörnek részletesebb elemzése nem tárgya jelen tanulmánykötetnek.

Annyit azonban le kell szögeznünk, hogy szimplán ideológiai alapú tiltás (például egy kiállításról készült tudósítás, híryanag kicenzúrázása) hivatkozási alapja nem lehet a fent idézett alaptörvényi rendelkezés. Bármely, a művész szabadságát, a művek megszületését, bemutatását korlátozó beavatkozásnak arányban kell állnia a méltóságában érintett ember vagy csoport sérelmével. Ennek megítélése végső soron a bíróságra tartozik, amely a szükségesség és arányosság vizsgálata alapján dönti el, hogy teljes vagy részleges korlátozás szükséges-e a cél eléréséhez, hogy elkerülhetetlen-e a jogosultság korlátozása, illetve hogy a korlátozás a leghatékonyabb módszer a védeni kívánt szabadságjog megóvására. Az is nyilvánvaló, hogy a beavatkozás mérlegelésénél és megítélésénél a művészeti szabadság lehető legkisebb mértékű korlátozására kell törekedni.

Részben más a helyzet, amikor a jogsértő tartalmat ábrázoló műalkotás televízió-műsorban kerül bemutatásra. Ebben az esetben a médianyilvánosság fokozza az érintett személyben vagy csoportban a becsületük, jóhírnevük, méltóságuk sérelme miatti negatív érzelmet. Bár ezeknek az eseteknek az előfordulása is nagyon ritka, az biztosan állítható, hogy itt az elsődleges felelőssége a médiaszolgáltatónak, személy szerint a kifogásolt műsort adásba „engedő” szerkesztőnek van. A sérelmes műalkotás alkotójának a felelőssége inkább csak közvetett lehet, jöllehet nincs tudomásunk erre vonatkozó precedens értékű ítéletről.

7.2. Szerzői jogi szabályozás

Vizuális alkotások jogszerű felhasználása a médiaszolgáltatásban is a következő módokon történhet:

- a szerzővel kötött egyedi szerződéssel,
- közös jogkezelő szervezet (HUNGART) útján a képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások közvetítésére vonatkozó engedély beszerzése és díjfizetése alapján,
- a szabad felhasználás keretei között⁵⁰⁵ (például egy kiállítás megnyitójáról közvetített híradásban).

504 A véleménynyilvánítási szabadság korlátait túllépő magatartás számos esetben alkalmas lehet, továbbá a jóhírnév, illetve a becsület megsértésének megvalósítására is.

505 Szjt. 37. §.: „Egyes művek az időszzerű, napi eseményekről való tájékoztatás céljára – a cél által indokolt terjedelemben – szabadon felhasználhatók. Ilyen felhasználás esetén a forrást – a szerző nevével együtt – fel kell tüntetni, hacsak ez lehetetlennek nem bizonyul.”

Ezekkel a felhasználási módozatokkal részben már foglalkoztunk a vizuális művészetek szerzői jogi szabályrendszerét bemutató 3. fejezetben, így a továbbiakban a vizuális alkotások médiaszolgáltatásban történő felhasználásának különleges, egyedi eseteit járjuk körbe.

7.2.1. Fényképek, fotóművészeti alkotások felhasználása

A televíziós tartalomszolgáltatásban a fényképek, fotók felhasználása – a műfaj jellegéből, sajátosságaiból adódóan – sokkal gyakoribb, mint a képzőművészet tárgyainak igénybevétele. Akár egy műsorszámon belül, akár önállóan (pl. szünetjel, monoszkóp) jelennek meg ezek az alkotások, egyenként vizsgálándó, hogy védett szerzői alkotásokról van-e szó, és ha igen, engedély- és díjköteles-e az adott mű felhasználása. A fotóművészeket ugyancsak hátrányosan érintette, hogy a Magyar Távirati Iroda Zrt. (MTI) munkatársai által készített vagy az MTI által bizományba vett fényképfelvételek és az azokon fennálló felhasználási jogok – hasonlóan a közszolgálati médiaszolgáltató más jogelődjei által készített, beszerzett vagy megszerzett egyéb műfajú műveken fennálló szerzői és szomszédos jogokhoz – a közszolgálati médiavagyonba, így az MTVA tulajdonába kerültek. Ettől függetlenül, ha a szerző bizonyítani tudja, hogy az MTVA valamely jogelődjével kötött jogátruházási szerződése nem terjedt ki a művén fennálló valamennyi felhasználási jog átengedésére, akkor ez a törvényi vélelem megdől, és a szerző engedélyezési joga és díjigénye „feléled”.

A fényképek esetén a bírói gyakorlat meglehetősen tágan húzza meg a szerzői jogi védelem határát: amennyiben a fotós egyéni beállításokat alkalmaz, tehát kreatív képalkotói döntést hoz, már fotóművészeti alkotás jön létre, függetlenül attól, hogy megrendelésre készült munkák esetén a témaválasztás vagy a vállalkozási szerződés egyéb rendelkezései meglehetősen kötik és keretek közé szorítják az alkotót.⁵⁰⁶ Az SZJSZT több szakvéleményében erősített rá erre a szemléletre annak kimondásával, hogy a szerzői jogi védelem egyetlen feltételeként elegendő, ha az egyéni jelleg minimuma nyilvánul meg az alkotásban.⁵⁰⁷ A fotóművészeti alkotásokra vonatkozó jogalkalmazói gyakorlatra figyelemmel ugyanakkor az kijelenthető, hogy a közszolgálati médiavagyonba átkerült fotóművészeti művek szerzői jogi védelmet élveznek. (Képző- vagy iparművészeti alkotások esetében ilyen kétely eleve nem merül fel.)

7.2.2. Képzőművészeti alkotások szabad felhasználása az audiovizuális médiaszolgáltatásban

A képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások alkalomszerűen vagy díszletként történő szabad felhasználását⁵⁰⁸ a régi Szt. is lehetővé tette a televíziós médiaszolgáltatásban. A hatályos törvényi rendelkezés⁵⁰⁹ az alkalomszerű felhasználás lehetőségét kivette ebből a körből, mivel e kitétel a korábbiakban nagyon gyakran a joggal való visszaélésre adott lehetőséget, és

506 FIT-H-PH-2008-398. számú ítélet.

507 SZJSZT-19/05. Fotóművészeti alkotások szerzői jogi védelme, SZJSZT-08/11. Cím szerzői jogi védelme.

508 Érintőlegesen ide kapcsolódnak az Szt. 68. §-ában szabályozott, a képzőművészeti, fotóművészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotásokhoz kapcsolódó további szabad felhasználású esetkörök.

509 Szt. 36. § (3) bekezdés.

a képző-, illetve iparművészeti alkotások szerzőinek jogos igényét a médiaszolgáltatásban lényegében kiiktatta. Az alkalmosság ebben az összefüggésben azt jelenti, hogy az adott képzőművészeti alkotás felhasználása az adásban inkább csak villanásszerű, és minden esetben járulékos, kiegészítő jellegű, esetleg mint kellék szerepel csupán, tehát az adásnak még részben sem célja a képzőművészeti stb. mű bemutatása.⁵¹⁰ Ennek ellenére a gyakorlat azt mutatta, hogy a jogszabályhely értelmezése a televíziószervezeteknek, mint felhasználóknak kedvezett, és segített az engedélyezés és a díjfizetés kötelezettsége alól felmentést adni. Ez a helyzet az Szjt. 1999. szeptember 1-jei hatálybalépése óta már nem áll fenn.⁵¹¹

A díszlet és jelmez céljára készült műveknek kifejezetten az audiovizuális médiaszolgáltatásban való felhasználása ugyanakkor már túlmutat a szimpla díszletfunkción, ezért ehhez már a szerző engedélye és nevének feltüntetése szükséges.⁵¹² Megjegyzendő még, hogy a televíziós médiaszolgáltatás működése során nem ennek a szabad felhasználási esetnek a jogkövető alkalmazása szokott vitákat kiváltani, hanem a díszlet- és jelmeztervező tevékenységének eredetisége, alkotásának szerzői jogi megítélése.

7.2.3. A képzőművészeti alkotások „másodlagos” felhasználásának engedélyezése és díjazása

A képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások nyilvánossághoz közvetítése, így különösen sugárzása vagy vezetékes nyilvánossághoz közvetítése, és a nyilvánosság számára lehívással hozzáférhetővé tétele (interaktív lehívásos felhasználás) után járó szerzői díjigények jogosítását és a jogdíjak felosztását az érintett képző-, ipar- és fotóművészek képviselőiben a HUNGART végzi.⁵¹³ A HUNGART éves jogdíjközleményében szabályozott felhasználások közös kezelését nem az Szjt. írja elő, hanem az a jogosultak, vagyis a HUNGART tagságát jelentő alkotóművészek önkéntes elhatározásán alapul. Az egyedi engedélyezés önkéntes korlátozását a kommunikációs és terjesztési technikák óriási fejlődése tette szükségessé, így elkerülhetlenné vált, hogy a szerző ezen jogosultságot a HUNGART-nak átengedje, hogy az a nevében eljárjon. Eltérő rendelkezés hiányában tehát a képző-, ipar- és fotóművészet alkotásainak bármely felhasználása – amennyiben az az Szjt. értelmében jogdíjköteles – a HUNGART, illetve egyes esetekben a jogosult előzetes hozzájárulásához kötött, különösen reklám, illetve hirdetési célokra történő felhasználás esetén. A jogdíj mértéke elsősorban a felhasználás jellegének, terjedelmének függvénye és általános tarifaként, vagy egyedi szerződés keretében kerül meghatározásra.

A díjszabás kizárólag a HUNGART közreműködésével történő jogosítások tekintetében érvényes, vagyis ha a szerző, vagy más jogosult közvetlenül ad engedélyt a felhasználásra, úgy a tarifák nem kötelező érvényűek. A felhasználás engedélyezése általában egyszeri alkalomra, az ott megjelölt formában és terjedelemben történő megjelentetésre vonatkozik. A díjszabás tarifarendszere alapvetően a nyomtatott, illetve nyomtatásra szánt példányokra vonatkozik,

510 Például egy külföldi úti beszámoló során a meghívott vendég vagy a műsorvezető felmutatja a kamerának a magyar írók külföldön megjelent könyveit, amelyeknek címlapját grafikusművész alkotta.

511 Kiss Zoltán – Szívi Gabriella: *A közszolgálati médiaszolgáltatás és a szellemi tulajdonjogok kapcsolódási pontjai és szabályozási környezete*. Budapest, NMHH Médiatudományi Intézet, 2015. 61–62.

512 Szjt. 36. § (4) bekezdés.

513 Szjt. 26. §.

amely értelemszerűen nem alkalmazható, nem adaptálható az audiovizuális felhasználásokra.⁵¹⁴ A felhasználásra jogosított köteles a felhasználás során megfelelő helyen az alkotó nevét, a mű címét és a HUNGART jelet feltüntetni, illetőleg utalni minden olyan személyre, aki a jogosítás folyamatában részt vett.

2001-től a HUNGART is jogdíjakat állapított meg a képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások nyilvánosságához közvetítéséért, amely szerint jogdíjfizetési kötelezettséget vonnak maguk után az alábbi felhasználási cselekmények:

- a már nyilvánosságra hozott képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások ismételt sugárzási célú rögzítése és sugárzása, valamint a műsor nem sugárzással, hanem vezeték útján a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tétele;
- a képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások nyilvánosság számára lehívásra (on demand) hozzáférhetővé tétele, azaz a műveknek vezeték útján, vagy bármely más eszközzel vagy módon történő nyilvánosságához közvetítése, amelynek során a közönség tagjai a művekhez úgy férhetnek hozzá, hogy mind az egyes műveket, mind a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg (interaktív lehívásos felhasználás), tekintet nélkül arra, hogy a nyilvánosság tagjai a lehívott műveket számítógépre, vagy bármely más hordozóra letölthetik-e.

Ez utóbbinál a differenciált jogdíjmérték – az ARTISJUS és az Előadóművészi Jogvédő Iroda Egyesület díjszabásához hasonlóan – függ a letölthető művek számától, valamint attól, hogy a felhasználás során a szolgáltató bevételekhez jut-e vagy sem. A tartós másolat készítését nem engedő hozzáférhetővé tétel esetén elegendő a mű címének és szerzőjének közlése.

514 A jogdíjkiemelés termékenként, áruajtánként részletezi a képzőművészeti alkotások és fényképek reprodukálási célú felhasználásáért fizetendő jogdíjakat és a felhasználás egyéb feltételeit. Jelenleg az alábbi termékeken (termékekben) történő reprodukciók után kell díjat fizetni:

- újságok,
- folyóiratok, magazinok,
- könyvek,
- e-könyvek,
- naptárak,
- különnyomatok (plakátok, poszterek, műnyomatok stb.),
- szórólapok,
- levelezőlapok, diák, diafilmek, projektorfóliák,
- borítók, ábrahordozók (Audio- és videokazetta, DVD, CD és más hasonló tárolók, valamint azok borítói),
- arculati elemek másodfelhasználása (operátorlogók, háttérképek, képüzenetek-MMS, képernyőkímélők, háttérképek),
- videóvetítések,
- filmben megjelenített műalkotások,
- CD-ROM, videokazetta, DVD,
- reklámbrosúrák, levelezőlapok, reklámprospektusok, reklámeszközök, reklámnaptárak,
- reklámhirdetések,
- reprodukciók reklám- és dekorációs célokra (vásárok, kirakatok, óriásplakát-felületek, molinó, zászló, buszreklám, stb.),
- programfüzet, meghívó, étlap,
- bélyegek,
- egyéb anyagokon történő felhasználás (pl.: textília, bőr, csomagolópapír, stb.),
- kártya (telefonkártyák, klubkártya, egyéb kártya), könyvjelző,
- kiállítások.

Ha a képző-, ipar- vagy fotóművész kizárólag saját művét teszi lehívásra hozzáférhetővé, és erre vonatkozóan a szolgáltató a felhasználás megkezdését megelőzően a HUNGART-tal felhasználási szerződést köt, úgy mentesül a jogdíjfizetés alól. Célszerű azonban az ilyen felhasználást a HUNGART-nak bejelentni, és a változásokról is tájékoztatni.

A jogdíjkiizemlény kiterjed a multimédia-üzenet (MMS)⁵¹⁵ keretében felhasznált művekre, továbbá az e-könyvekre is, ez utóbbi a könyvekre megállapított jogdíjtarifa alkalmazásával.

7.2.4. A képzőművészeti alkotások médiaszolgáltatásban történő felhasználásának részletszabályai

A közös jogkezelő szervezetek – így a HUNGART is – egyedi megállapodásokat (sugárzási szerződés) kötnek az országos médiaszolgáltatókkal a képző-, ipar- és fotóművészeti művek sugárzási célú felhasználásának jogosítására. A felhasználás engedélyezése – a vizuális művek jellegéből és a felhasználások pontos nyomon követésének nehézségeiből adódóan – átalánydíj fizetés és adatszolgáltatás ellenében történik. A HUNGART-al kötött megállapodás alapján az országos médiaszolgáltató az érintett szerzők/szerzői jogosultak külön hozzájárulása nélkül jogosult:

- a HUNGART által képviselt bel- és külföldi képző-, ipar- és fotóművészek szerzői jogi védelem alatt álló, bármilyen formában már nyilvánosságra hozott minden művéről változtatás nélkül, akár saját műsora, akár nyilvános helyről történő közvetítés keretében vagy jogszerűen készült felvételtől, ideértve a közforgalomban lévő felvételeket is, kizárólag saját felhasználás⁵¹⁶ céljára, saját eszközeivel képfelvételeket készíteni,
- a HUNGART által képviselt bel- és külföldi képző-, ipar- és fotóművészek szerzői jogi oltalom alatt álló műveit változtatás nélkül, akár nyilvános helyről történő közvetítés keretében vagy jogszerűen készült felvételtől, ideértve a közforgalomban lévő felvételeket is, tetszés szerinti alkalommal a nyilvánossághoz közvetíteni,
- e művekről kizárólag ismételt sugárzás (vagy egyéb módon a nyilvánossághoz közvetítés) céljára változtatás nélkül képfelvételt készíteni,
- a nyilvánossághoz közvetítés célját szolgáló publikációk (így különösen televízió-műsorfüzetek, programkiadványok, sajtóanyagok) érdekében a sugárzás tárgyát képező alkotásokat reprodukálni.

Külön megállapodás kérdése, hogy a médiaszolgáltató jogosultságot szerez-e a művekről készített képfelvételt, illetve az azokat tartalmazó műsorszámokat további felhasználás céljából harmadik személyeknek rendelkezésre bocsátani. Amennyiben igen, akkor a felvételi felhasználásával készített képfelvételek után járó díjakat az érintett harmadik személyek kötelesek a HUNGART-nak befizetni.

⁵¹⁵ Olyan távközlési szolgáltatás, amellyel a szolgáltató mobil rádió-távbeszélő készülékre olyan adatcsoportot továbbít, amely képi megjelenítéssel összekapcsolva a szolgáltató által hozzáférhetővé tett képző- vagy fotóművészeti műveket tartalmaz.

⁵¹⁶ Az Szjt. 26. §-a szerinti – bármely módon történő – nyilvánossághoz közvetítés.

A képző-, ipar- és fotóművészeknek díjazás jár továbbá a televízióműsorok egyidejű, változatlan, csonkítatlan továbbközvetítése, illetve nyilvánossághoz közvetítése után, amelynek kötelezettjei a műsorok továbbközvetítésében közreműködő ún. kábelszervezetek. Ezt a díjat kötelező közös jogkezelés keretében az ARTISJUS állapítja meg, szedi be és osztja fel a továbbközvetítéssel érintett jogosulti csoportokat képviselő közös jogkezelő szervezet (beleértve a HUNGART-ot is) között. A kötelező közös jogkezelés ebben az esetben azt jelenti, hogy a jogkezelés – a magánmásolási jogdíjhoz és a reprográfiai jogdíjhoz hasonlóan – valamennyi szerzőre vonatkozik, abból tehát egyoldalúan nem lehet kilépni.

A kiterjesztett jogkezelésbe tartozó követő jogdíj, másodlagos felhasználások (többszörözés) és nyilvánossághoz közvetítés (televíziós sugárzás, internet) esetében a jogosult teljes bizonyító erejű – azaz két tanú előtt aláírt – magánokiratban tiltakozhat a művek további másodlagos felhasználásának engedélyezése ellen. A tiltakozás a szerző valamennyi képző-, ipar-, fotó- és ipari tervezőművészeti műve felhasználására vonatkozik. A tiltakozás (kilépés) kizárólag a másodlagos felhasználásra vonatkozhat, tehát nem terjedhet ki olyan jogok kezelésére, amelyek kötelező közös jogkezelésbe tartoznak. A jogosult tiltakozása vonatkozhat valamennyi fenti jogra, de a teljes felmondás helyett egyoldalúan korlátozhatja is meghatározott vagyoni jogokra, valamint országokra a HUNGART jogkezelését.

Amennyiben a jogosult tiltakozik a művek másodlagos felhasználásának közös jogkezelés keretében történő engedélyezése ellen, úgy a HUNGART által biztosított előnyöket (központi jogdíjbeszedés, külföldi képviselet, stb.) nem élvezheti, a művek másodlagos felhasználásának engedélyezését közvetlenül magának kell végeznie. Ennek következtében a művekre kért felhasználási engedélyek száma és ezáltal a szerző jogdíjbevétele csökkenhet, a jogosultak felhasználások száma és az adminisztrációs terhek növekedhetnek. A felmondás, illetve tiltakozás hatályossá válását megelőzően a HUNGART által engedélyezett felhasználások és kiadott engedélyek alapján a jogdíjak a jogosultat megilletik, az ehhez kapcsolódó jogokat a jogosult továbbra is gyakorolhatja.

A HUNGART sugárzási bevételei – a közös jogkezelő szervezet 2018. évi beszámolója szerint – a közszolgálati médiaszolgáltató csatornáinak és adásainak tematikus átalakítása következtében az évente megújított szerződés szerint alakul. Ez az összeg 2018-ban 17.693.000,- Ft-ot tett ki. A HUNGART által képviselt jogosultak számára viszonyítva ez nem tűnik jelentős összegnek, ugyanakkor az is tény, hogy egyénileg ezt a jogdíjfajtát nem lehetne hatékonyabban érvényesíteni. Ugyanez mondható el a kábeltévé jogdíjakról is, amelyekből 2018-ban összesen 22.075.000,- Ft-ot gyűjtött be a HUNGART.

8. A vizuális művészetek és az iparjogvédelem

A vizuális művek – legfőképpen az iparművészet és az ipari tervezőművészet területén létrejövő szellemi alkotások – egy része esetében a szerzői jogi védelem mellett az iparjogvédelmi oltalom is megjelenik.

Mindkét oltalmi forma közös jellemzője, hogy a jogosultak alkotásaik, teljesítményeik felhasználására másnak engedélyt adhatnak. Továbbá a tulajdonjoggal ellentétben mind a szerzői jog, mind az iparjogvédelem által biztosított védelem időben behatárolt, azaz egy meghatározott idő letelte után az alkotás közkinccsé és bárki számára szabadon felhasználhatóvá, hozzáférhetővé válik. Ugyanakkor ezzel kapcsolatban fontos kiemelni, hogy az iparjogvédelem körébe tartozó védjegyoltalom az egyetlen oltalmi forma, ahol a védelem akár örökké is fennállhat, mivel az oltalom a bejelentéstől számított további tíz-tíz éves időtartamra korlátlan számban megújítható.⁵¹⁷ A két oltalmi forma további közös ismertetőjegye a területhez kötöttség, amely arra utal, hogy a védelem kizárólagosan a nemzeti és nemzetközi jogszabályok által kijelölt területen áll fenn.⁵¹⁸

Mindazonáltal a közös ismertetőjegyeken kívül nem elhanyagolhatók a két oltalmi forma közötti különbségek, sajátos eltérések sem. Amíg a szerzői jog az irodalom, a művészet és a tudomány területén létrejövő alkotásokat védi,⁵¹⁹ addig az iparjogvédelem tárgya a tudományos–műszaki jellegű alkotások, amelyek jellemző módon jelentős gazdasági–vagyonosi értéket képviselnek. Eltérően az iparjogvédelemtől, ahol a védelem a jogosultat csak a hatósági nyilvántartásba vételt követően illeti meg, a szerzői jog területén nem feltétele a jogi oltalomnak az, hogy bárhol regisztrálják, nyilvántartásba vegyék a művet. A szerzői jog esetében a védelem a mű keletkezésétől fogva automatikusan fennáll.

Az iparművészet és az ipari tervezőművészet területén ismeretes, hogy a jogosultak előszeretettel élnek a különböző oltalmi formák által nyújtott lehetőségekkel. A szerzői jogi védelem mellett jellemzően a védjegyoltalom és a formatervezési mintaoltalommal biztosítják alkotásaikon a párhuzamos védelmet. Ugyanakkor a párhuzamos alkalmazás mellett előfordulhat az előbb említett oltalmi formák közötti összeütközés is. Ezzel kapcsolatban mind a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény (továbbiakban: Védjegy-törvény vagy Vt.),⁵²⁰ mind a formatervezési minták oltalmáról szóló 2001. évi XLVIII. törvény (továbbiakban: Fmtv.)⁵²¹ kizáró okként rögzíti más jogosult korábban fennálló szerzői jogi jogosultságát.

Jelen fejezet elsődleges célja, hogy bemutassa az iparművészet és az ipari tervezőművészet jogi szabályozási környezetét. Ezzel kapcsolatban érintőlegesen kitérünk a szerzői jog és az iparjogvédelem által biztosított többes védelem sajátosságaira, másfelől a közöttük előforduló lehetséges összeütközésekre is. Ezt követően az egyes oltalmi formák összevetését vizsgáljuk meg. Elsőként a formatervezési-mintaoltalom és a szerzői jogi védelem összehasonlítását végezzük el,

517 A védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény 11. §.

518 LEGEZA (2017) i. m. (84. lj.) 23.

519 Szjt. 1. § (1) bekezdés.

520 Vt. 5. § (1) bekezdés b) pont.

521 Fmtv. 10. § (2) bekezdés.

ismertette a két oltalom közötti különbségeket és hasonlóságokat. Ezt követően a háromdimenziós védjegyjogi oltalmat és formatervezési-mintaoltalmat vetjük egymással össze, különös tekintettel arra, hogy vajon melyik oltalmi forma bizonyulhat erősebbnek. Végezetül a képzőművészeti alkotásokat vizsgáljuk meg védjegyjogi szempontból: többek között arra a kérdésre keressük a választ, hogy állhat-e egy festmény védjegyoltalom alatt.

8.1. Az iparművészeti és az ipari tervezőművészeti alkotások

A vizuális alkotásokon belül a képzőművészeti alkotások mellett létezik egy művészetileg, műfajilag és jogilag is jól elhatárolható, sajátos forma- és stílusjegyekkel, eltérő funkcióval rendelkező csoport, nevezetesen az iparművészeti és az ipari tervezőművészeti művek köre.

Az iparművészet jelentéstartalmának elemzését megelőzően szükséges egy fogalmi tisztázást eszközölni, valamint hangsúlyozni, hogy a művészi ipar, az iparművészet és a design egymástól eltérő, egymást felváltó műfaji változatoknak tekinthetők.⁵²²

A művészi iparnak, mint az iparművészet előzményének megjelenése az ipari forradalom idejére tehető. Köszönhetően egyrészt annak, hogy a kézi munkát, valamint a kisipari termelést felváltotta a modern tömegtermelés. Másrészt annak, hogy a fogyasztók körében megnőtt az igény az esztétikum és a divat iránt, a mindennapi életben a külsőségek és a külső megjelenés iránti odafigyelés egyre nagyobb szerephez jutott. Az ipar gyorsan idomult a kor igényeinek kielégítéséhez. Létrejötték olyan üzemek, amelyek egyszerre rendelkeztek a gépi és az igényes, művészi munkát is kielégítő infrastruktúrával, ezáltal a kisszériás, részletgazdag, minőség-központú termékek gyártására tudtak berendezkedni. Továbbá előfordult, hogy az így előállított termékek egy része világkiállításokon és múzeumi kiállításokon is helyet kapott. Ugyanakkor ezzel kapcsolatban szükséges kiemelni, hogy a művészeti ipar elsődleges célja nem műtárgyak előállítása volt. Éppen ezért, a művészeti ipart felváltó iparművészeti irányzatra kettős feladat hárult. Egyrészt folytatta a művészeti ipar által végzett tevékenységet, miközben a mindennapi használatra szánt termékek mellett már szellemi tartalommal, valamint sajátos értéket hordozó és közvetítő műtárgyakat is terveztek és előállítottak.⁵²³

Kezdetben a design kifejezés kizárólag az angol nyelvterületeken volt ismert, és mindössze magát a tervezést, a formaalkotó tevékenységet jelentette. Ebben a kezdeti időszakban a design a formatervezésre fókuszált, vagyis a gépek és berendezési eszközök külső megjelenésének kialakításával foglalkozott. Később már elsődleges szemponttá vált, hogy a versenyképesség javítása érdekében a műtárgyakra jellemző esztétikum is megmutatkozzék a külső, formai kialakításban. A második világháború után vált a design fogalma világszerte ismertté, és váltotta fel az ipari művészet fogalmának használatát.

A 20. század elejétől kezdve a design fogalma jelentős változáson ment keresztül, ugyanakkor megmaradt annak eredeti jelentéstartalma is. A World Design Organization (WDO) az alábbiak szerint határozta meg a design jelenkori definícióját: *„Az ipari formatervezés egy stratégiai problémamegoldó folyamat, amely ösztönzi az innovációt, üzleti*

522 FEKETE György: Az iparművészet mérföldkövei. iparmuveszet.nemzeti-szalon.hu/tanulmanyok/merfoldkovek.php

523 Uo.

*sikereket eredményez, és innovatív termékek, rendszerek, szolgáltatások és tapasztalatok révén jobb életminőséget eredményez. Az ipari formatervezés célja, hogy áthidalja a szakadékokat aközött, hogy mi lehetséges és mit lehet ténylegesen megvalósítani. Egy olyan több tudomány-ágat átfogó szakma, amely a kreativitást arra használja fel, hogy a problémákat megoldja és megoldásokat hozzon létre azzal a céllal, hogy egy terméket, rendszert, szolgáltatást, tapasztalatot vagy üzletet jobbat tegyen. Alapvetően az ipari formatervezés egy optimistább látásmódot kínál azáltal, hogy a problémákra lehetőségként tekint. Összekapcsolja az innovációt, a technológiát, a kutatást, az üzletet és a fogyasztókat, hogy új értéket és versenyelőnyt biztosítson a gazdasági, társadalmi és környezeti területeken.”*⁵²⁴

Ha közelebbről megvizsgáljuk ezt a meghatározást, feltűnik, hogy egymással két ellentétes fogalmi elem kapcsolódik össze: az ipar és a művészet. Amíg az ipar feladata, hogy gyakorlati célú használati eszközöket állítson elő, addig a művészet rendeltetése a befogadó személy gyönyörködtetésében rejlik.⁵²⁵

A rendeltetéssel összefüggésben szükséges kiemelni, hogy a – képzőművészettel ellentétben – az iparművészet esetében a művészi érték nem egyedüli és nem elsődleges ismérv. Továbbá e terület alapvetően nem az emberi alkotóképeség szubjektív oldalát domborítja ki, amely a „szépség” és esztétikum kifejezésére törekszik. Az iparművészetre sokkal inkább a műszaki és technológia-központú ismertetőjegyek a jellemzők, amelynek elsődleges célja a hétköznapi szükségletek kielégítése, azaz olyan alkotások létrehozása, amelyek elsősorban használati tárgyként is funkcionálnak. Mindent összevetve, az iparművészet esetében a hasznossági faktor háttérbe szorítja a művészi érték közvetítését, ezáltal a művésziség csupán járulékos módon kapcsolódik a funkcionalitáshoz. Fontos kiemelni, hogy abban az esetben, ha az iparművészeti alkotások elvesztik az elsődleges, azaz az ipari használati funkciójukat, annak folytán más művészeti ágakba fognak tartozni.⁵²⁶

Az iparművészet tehát olyan használati tárgyak létrehozását jelenti, amelyek a mindennapi igények mellett egyszerre elégítik ki a fogyasztó, valamint a befogadó „szépség” és esztétikum iránti igényét is. Az iparművészeti alkotás egy használati funkcióval is rendelkező dísz tárgy jelent, amely lehet egyedi alkotás, ámde többszörösített mű is. Azonban a létrejövő alkotás döntően kézi munka eredménye, és többszörösítés esetén is igényli a kivitelezésben az alkotó kezének munkáját vagy legalább döntő közreműködését.⁵²⁷

Fontos kiemelnünk, hogy az iparművészet területét érintő fejlődéstörténet nemcsak a fogalomhasználatot és a jelentéstartalmat érintette, hanem egy sajátos jogi oltalmi rendszer is kialakult hozzá. Ahogyan a design, azaz a formatervezés egyre nagyobb hangsúlyt fektetett egy-egy termék külső, formai kialakítására, úgy vált a formatervezés egy sajátos szabályozási rezsimmel rendelkező iparjogvédelmi oltalmi formává. Köszönhetően annak, hogy az oltalom a külső jellegzetességekre és nem működési megoldásokra fókuszál, rendkívül közel áll a szerzői jogi védelemhez. Hiszen maga a szerzői jog sem a tartalmat, hanem a formába öntött gondolatot, a megjelenítést részesíti védelemben.⁵²⁸

524 Az eredeti szöveg angol nyelven a WDO honlapján érhető el. wdo.org/about/definition/

525 www.kislexikon.hu/iparmuveszet_a.html

526 CSEPORÁN Zsolt: A művészet szabadsága a képzőművészetben. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/7–8. 353–362.

527 GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *A szerzői jogi törvény magyarázata*. Budapest, KJK Kerszöv, 2000. 325. 1.4. pont.

528 LEGEZA (2017) i. m. (84. lj.) 20.

8.2. Az iparművészet és az ipari tervezőművészeti alkotások szerzői jogi védelme

Ahogy azt már a korábbiakban is kifejtettük, a szerzői jog az irodalom, a művészet és a tudomány területén létrejött valamennyi műtípust védi, tekintet nélkül arra, hogy azt az Szjt. külön nevesíti-e.⁵²⁹ Ettől függetlenül az Szjt. 1. § (2) bekezdésében foglalt nem kimerítő jellegű, exemplifikatív felsorolás külön kiemeli – mint védendő alkotást – az iparművészeti alkotást és annak tervét, valamint az ipari tervezőművészeti alkotást.⁵³⁰

Ellenben előfordulnak olyan műtárgyak, amelyek esetében nehézségbe ütközünk tipizálásuk során. Az ilyen jellegű műalkotások a képző- és iparművészet határán mozognak, és jellemzően a felhasznált anyag dönti el, hogy melyik kategóriába sorolhatók. Ennek tipikus példája, hogy a bronzból készült kispasztika képzőművészeti alkotásnak minősül, míg egy kerámiaszobor már az iparművészet körébe sorolható. Másrészt a felhasznált anyag mellett egy másik elhatárolási szempont az alkalmazott technika is. Rendszerint a nem egyedi, hanem meghatározott darabszámú kézi munkával készült művek iparművészeti jellegűek. Habár ez a szempont sem a legmegfelelőbb módja az összevetésnek, hiszen a képzőművészet területén jól ismert a sokszorosított képgrafika, amely az iparművészeti művekhez hasonló eljárás útján készül. Ezzel kapcsolatosan álláspontunk az, hogy az alkotás célja szerinti elhatárolási mód lehetne kellőképpen adekvát. Ahogy a korábbiakban is kiemeltük, amíg egy képzőművészeti alkotás esetében az egyetlen szempont a művészi érték képviselése, valamint az esztétikai gyönyörködtetés, addig az iparművészeti alkotások esetében elsődleges funkció a mindennapi szükségletek kielégítése. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, a szerzői jogi védelem szempontjából nincs különösebb jelentősége annak, hogy egy műtárgy a képző-, vagy iparművészet ágához tartozik, mivel a vonatkozó szabályok azonosak.⁵³¹

Az iparművészeti alkotásokkal kapcsolatban a Testület már az SZJSZT-10/1992. számú szakvéleményében rögzítette, hogy az iparművész munkáját a kivitelezés emeli művészetté. Ennek nyomán az ügyben eljáró bíróság megállapította, hogy egy mű szerzői jogi védelmét nem a megrendelő és a szerző megállapodása dönti el, hanem kizárólag az alkotás jellegétől függhet.⁵³² Ennek kapcsán fontos kiemelni, hogy a Képző- és Iparművészeti Lektorátusnak a művészeti alkotásról kiadott értékelése sem állapítja meg önmagában a szerzői jogi védelmet,⁵³³ hiszen az Szjt. rögzíti, hogy „a védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéllettől.”⁵³⁴

Ugyancsak az iparművészeti alkotások tekintetében az SZJSZT-13/14. számú szakvéleménye⁵³⁵ többek között megállapította, hogy a funkcionalitás betartásával a művésznek nagyfokú alkotási szabadsága van abban a tekintetben, hogyan határozza meg az egyes funkciók ellátására alkalmas termékek külső kialakítását, amely alapján kerül megállapításra a szerzői jogi védelmet keletkeztető egyéni, eredeti jelleg fennállása. Ennek fényében sem az anyag szerkezete, sem az alkalmazott belső műszaki megoldás nem állhat szerzői jogi védelem alatt,

529 Szjt. 1. § (1)–(2) bekezdések.

530 Szjt. 1. § (2) bekezdés m) és o) pontok.

531 GYERTYÁNFY (2014) i. m. (22. lj.) 388–389.

532 Uo. 59.

533 BH1990. 420. és SZJSZT-8/2001. Porcelán dekorok szerzői jogi védelme.

534 Szjt. 1. § (3) bekezdés.

535 SZJSZT-13/14. Kő dísz tárgyak szerzői jogi védelme és szolgai másolása.

ezáltal a gyártástechnológia átvétele sem eredményez szerzői jogi jogsértést. A Testület eljáró tanácsa ugyanakkor rögzítette, hogy amennyiben egy termék funkcionalitása olyannyira behatárolja a külső kialakítást, hogy az alkotó nem rendelkezik kellő mértékű mozgástérrel, a művön személyisége sem sejlik át, úgy az egyéni, eredeti jelleg fennállta nem állapítható meg, és ezáltal az adott termék nem részesülhet szerzői jogi oltalomban. Hasonlóképpen az oltalomképeség hiányát állapította meg az olyan termékek esetében, amelynél a külső jellegzetesség a felhasznált anyagból adódik, semmint a külső kialakításból (például sziklás kaspó, sziklás virágtartó). Szintén az egyéni, eredeti jelleg hiányát eredményezi egy terméknek a széles körben elterjedt, ismert és gyakorta alkalmazott külső kialakítása is.

Ami az ipari tervezőművészeti alkotásokat illeti, a Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez⁵³⁶ az alábbi fogalmat adja meg: *„valamely termék külső megjelenésének esztétikai és műszaki szempontok szerint kialakított terve, modellje, amely alapján ipari gyártástechnológiával állítják elő a termékeket, s áruként (nem műtárgyként) hozzák forgalomba.”*⁵³⁷ Eszerint szerzői jogi védelem alatt az ipari tervezőművészeti tárgyak külső megjelenése áll, amely egyébiránt formatervezési mintaoltalomban és védjegyjogi oltalomban is részesülhet. Ezzel kapcsolatban fontos hangsúlyoznunk, hogy amíg a formatervezési mintaoltalom a védelemképeség feltételként az objektív jellegű újdonságot és az egyéni jelleget követeli meg,⁵³⁸ addig a szerzői jogi védelem egyedüli feltétele a szellemi tevékenységből fakadó egyéniség és eredetiség megléte. Ennek fényében a szerzői alkotás nem lehet egy korábbi alkotás szolgai másolata. Ennek minősül, ha az eredeti alkotás azonos formában vagy minimális változtatásokkal történő – a szerző engedélye nélküli – felhasználására kerül sor.⁵³⁹

Mindamellet a szerzői jogban lehetséges, hogy az azonos tárgyú, hasonló felépítésű „párhuzamos fejlesztések” (párhuzamosan alkotott önálló művek) egyidejűleg konkuráló védelemben részesüljenek.⁵⁴⁰ Ide kapcsolódik az SZJSZT-05/07/01. számú szakvélemény a lámpák szerzői jogi védelméről. A Testület eljáró tanácsa kiemelte, hogy a lámpacsalád szerzői jogi védelme kizárólag az egyéni, eredeti jellegtől függ, habár a funkcionalitás, a használati tárgyi minőség nagymértékben meghatározza azok kialakítását. Éppen ezért előfordulhat, hogy a szerzői műként elismert lámpák egymástól függetlenül, párhuzamosan alkotott önálló művekként részesüljenek oltalomban, amelyek nem tekinthetők más alkotás szolgai másolatainak.

Ugyancsak fontos kiemelni az SZJSZT-29/10. számú szakvéleményt, amelyben a Testület az ipari tervezőművészeti alkotás jogosulatlan felhasználásával kapcsolatban azt vizsgálta, hogy az ügy tárgyát képező ipari tervezőművészeti alkotások körébe eső bútorok esetében megvalósult-e szerzői jogi sérelem. A Testület eljáró tanácsa rögzítette, hogy egy korábbi alkotás szolgai másolásának megállapításához lényegi és kizárólagos feltétel a két alkotás közötti külső, formai azonosság fennállása, vagyis az eredetiség kritériumának megsértése nem függ a belső kialakítás műszaki megoldásának átvételétől. Hangsúlyozandó, hogy az alkotások közötti külső, formai azonosságnak nemcsak a szerzői jog megsértése a következménye, hanem a fogyasztók megtévesztése is, hiszen egy alkotás külső kialakítása képes lehet akár a

536 GYERTYÁNFY (2014) i. m. (22. lj.) 389.

537 Az ipari tervezőművészettel kapcsolatban az SZJSZT egy korábbi szakvéleményében az alábbi fogalmat rögzítette: „az ipari tervezőművészi alkotás valamely ipari termék esztétikai szempontok szerinti külső megjelenésének kialakítása.” SZJSZT-5/2001. Játék jogi védelme.

538 Fmtv. 1. § (1) bekezdés.

539 SZJSZT-32/14. Zsúrizott kerti fabútorok szerzői jogi védelme.

540 GYERTYÁNFY (2014) i. m. (22. lj.) 58.

vásárlói tudatban az adott áru és egy meghatározott előállító, forgalmazó közötti asszociáció tényét megteremteni.

Összességében megállapítható, hogy az iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotások ugyan „általános berendezési tárgyakként” tekinthetők, mégsem eredményezi ez azt, hogy az alkotónak a tervezés során ne lenne elegendő mozgástere ahhoz, hogy személyiségét kellő mértékben kifejezhesse, megteremtve az alkotás egyéni, eredeti jellegét. Annak eldöntése során, hogy vajon két iparművészeti vagy ipari tervezőművészeti alkotás esetében valósult-e meg szerzői jogi sérelem, a bíróság minden esetben esetről-esetre köteles megvizsgálni az összehasonlítást annak eldöntése érdekében, hogy vajon a szolgai másolás esetköré áll-e fenn vagy pusztán azonos ötlet alkalmazásáról,⁵⁴¹ ezáltal párhuzamosan létrehozott önálló alkotásokról van-e szó.⁵⁴²

8.3. A párhuzamos oltalom lehetősége

8.3.1. A szerzői jogi védelem és a formatervezési mintaoltalom

A szellemi alkotások jellemző és alapvető tulajdonsága a párhuzamos oltalom lehetősége, azaz, ha az egyik oltalmi forma által biztosított védelem fennáll, még nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy egy másik oltalmi rezsim keretein belül is védelemben részesüljön. Ezzel összefüggésben az Fmtv. megerősíti a formatervezési mintaoltalom és szerzői jogi védelem kumulációjának lehetőségét.⁵⁴³ Eszerint *„a mintának az e törvényben szabályozott oltalma nem befolyásolhatja a mintán mint művészeti alkotáson külön törvény szerint fennálló szerzői jogok védelmét”*.⁵⁴⁴

E körben vissza kell utalni arra, hogy a szerzői jog formalitásmentes, automatikus jellegének köszönhetően a védelem már az alkotás létrejöttétől kezdve fennáll, így a szerzői jogi védelem időben minden esetben megelőzi az iparjogvédelmi oltalmi formák által biztosított védelmet. Abban az esetben, ha egyazon alkotáson keletkezik a szerzői jogi oltalmat követően más iparjogvédelmi oltalom, az nem fogja a korábbi oltalmat megszüntetni. Ugyanakkor, egy másik korábbi alkotáson fennálló szerzői jogi oltalom kizáró okként merülhet fel a védjegyjogi oltalom, valamint formatervezési mintaoltalom megszerzése esetén.⁵⁴⁵

A formatervezési mintaoltalom és a szerzői jog viszonyával kapcsolatosan szükséges kiemelni, annak ellenére, hogy az európai unió tagállamaiban a párhuzamos védelem elve érvényesül, néhány ország szabályozása eltér a párhuzamos védelem elvétől. Tipikus példa az indiai szabályozás, amely szerint nem részesülhet szerzői jogi védelemben olyan alkotás, amely már formatervezési mintaoltalom alatt áll, vagy amelyből ipari eljárással több, mint ötven példányt állítottak elő.⁵⁴⁶

⁵⁴¹ A szerzői jogi védelem az ötlet egyéni, eredeti jellegű kifejeződésére, formába öntésére vonatkozik. Pusztán az ötlet nem áll szerzői jogi védelem alatt. Szjt. 1. § (6) bekezdés.

⁵⁴² SZJSZT-32/14. Zsűrizett kerti fabútorok szerzői jogi védelme.

⁵⁴³ Fmtv. Indokolása.

⁵⁴⁴ Fmtv. 64. §.

⁵⁴⁵ Vt. 5. § (1) bekezdés b) pont és Fmtv. 10. § (2) bekezdés.

⁵⁴⁶ HEPP Nóra: A formatervezésiminta-oltalom szerzői jogi megközelítése. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2011/5. 48–49.

A két oltalmi forma által biztosított védelem teljesüléséhez tehát eltérő feltételek szükségesek. A formatervezési mintaoltalomhoz az újdonság és az egyéni jelleg követelménye társul, addig a szerzői jog esetében pedig a már említett egyéni, eredeti jelleg fennállása indokolt. Az egyéni jelleg kritériuma ugyan mindkét esetben megtalálható, ám fennállásuk vizsgálatában különböznek egymástól. Amíg a minták esetében a tájékozott használó, addig a szerzői jog esetében a művész vagy az adott művészi ágban jártas szakember megítélése a zsinórmérték.⁵⁴⁷ Ami az újdonság kritériumát illeti, ismét megjegyezzük, hogy mindkét esetben a vizsgálat arra irányul, hogy a későbbi minta vagy alkotás ne legyen másolata a korábbinak. Azonban, amíg a formatervezési mintaoltalomnál egy meghatározott, objektív mérce használatos, azaz a viszonyítási alapot az elsőbbségi időpont előtt már nyilvánosságra hozott minták jelentik, addig a szerzői jog esetében az újdonság kritériuma szubjektív jellegű, mivel az oltalom teljesülését a szakembernek a vizsgálat időpontjában fennálló szakértelme határozza meg.⁵⁴⁸

A szerzői jog szerint biztosított védelmi idő lényegesen hosszabb az iparjogvédelmi oltalmi formákhoz képest, mivel a „a szerzői jogok a szerző életében és halálától számított hetven éven át részesülnek védelemben”.⁵⁴⁹ Ezzel szemben a formatervezési mintaoltalom a bejelentés napjától számított öt évig áll fenn, amely legalább öt alkalommal meghosszabbítható, tehát a védelmi idő a huszonöt évet semmiképp sem haladhatja meg.⁵⁵⁰ Ugyanakkor a közösségi formatervezési mintaoltalom – szemben a hazai szabályozással – ismeri a nem lajstromozott formatervezési mintaoltalmat is. Ebben az esetben a védelmi idő rövidebb, ugyanis a jogosultat a nyilvánosságra jutástól számított három évig illeti meg csupán a védelem.⁵⁵¹ Ebből adódóan az olyan formatervezési minták esetében, amelyeknél a szerzői jogi védelem feltételei is fennállnak, a jogosultak halálát követően a minták még hosszú időn át oltalomban részesülhetnek.

Azon formatervezési minták esetében, amelyek szerzői jogi védelem alatt is állnak az alkotót megillető jogosultságok kapcsán fontos kiemelni, hogy a párhuzamos védelem egyaránt kiterjed a hasznosításra⁵⁵² és a felhasználásra⁵⁵³, mint a hasznosítás szerzői jogi megfelelőjére. Ugyan mindkét jogosultság az alkotás nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételét célozza meg, ámde a mögöttes céljuk tekintetében eltérés mutatkozik. Amíg a szerzői jog esetében a hangsúly a mű érzékelhetővé tételére, élvezetére helyeződik, addig a mintáknál a hasznosítás kifejezetten profitorientált.⁵⁵⁴

Az Fmtv. a hasznosítás fogalmát egy nem kimerítő jellegű felsorolással határozza meg, amely szerint „hasznosításnak minősül különösen: a minta szerinti termék előállítása, használata, forgalomba hozatala, forgalomba hozatalra való felkínálása, behozatala, kivitele és e célokból való raktáron tartása”.⁵⁵⁵ Szükséges azt is megjegyezni, hogy az oltalom korlátjai kifejezik a formatervezési mintaoltalomnak a szerzői joghoz fűződő szoros viszonyát:⁵⁵⁶ mind az idézés,

547 Uo. 65.

548 Uo. 66.

549 Szjt. 31. § (1) bekezdés.

550 Fmtv. 19. § (1)–(3) bekezdés.

551 A Tanács 6/2002/EK, a közösségi formatervezési mintáról szóló rendeletének (2001. december 12.) 11. cikke.

552 Fmtv. 16. § (1)–(3) bekezdései.

553 Szjt. 16. §.

554 HEPP i. m. (546. lj.) 66.

555 Fmtv. 16. § (3) bekezdés.

556 LONTAI–FALUDI–GYERTYÁNFY–VÉKÁS i. m. (101. lj.) 348.

mind az iskolai oktatás céljából végzett cselekmény megtalálhatóak a szerzői jogi szabad felhasználás esetei között is.⁵⁵⁷

Az Szt. a felhasználás fogalmát – az Fmtv. szabályozási koncepciójához hasonlóan – egy példálózó felsorolással egészíti ki, amely a legjellegzetesebb felhasználási módokat sorolja fel. Így felhasználásnak minősül többek között a mű többszörözése, terjesztése, átdolgozása és kiállítása is.⁵⁵⁸

E körben szükséges felhívni a figyelmet, hogy a vagyoni jogok tekintetében eltérés mutatkozik a két oltalmi forma között. A szerzői jog szerint a szerzőt megillető vagyoni jogosultságok főszabály szerint forgalomképtelenek, nem idegeníthetők el, azaz a jogátzállás helyett jellemzően felhasználási engedély útján történik az alkotás hasznosítása.⁵⁵⁹ Ezzel szemben a mintaoltalomból eredő vagyoni jogok átszállhatnak, átruházhatók és megterhelhetők.⁵⁶⁰ Éppen ezért azon szerzői mű esetében, amely egyszerre minősül formatervezési mintának is, az iparjogvédelmi oltalmon keresztül biztosíthatóvá válik a szerzőt megillető vagyoni jogok forgalomképessége.⁵⁶¹

Összességében megállapíthatjuk, hogy mind a szerzői jogi oltalomnak, mind a formatervezési mintaoltalomnak megvannak a sajátos előnyei és hátrányai. Ami a regisztrációt illeti, a formatervezési mintaoltalom előnye, hogy hatósági nyilvántartásba vételhez kötött, amely egyrészt a jogérvényesítés szempontjából jogbiztonságot jelent, másrészt a nyilvánosság számára hiteles információval szolgál. Ugyanakkor a lajstromba vétel esetén hátrány, hogy az eljárása költséges szemben a díjmentes szerzői jogi oltalommal.⁵⁶² Máskülönben a szerzői jogi védelem körében a jogosultak számára lehetőség van az önkéntes műnyilvántartás igénybevételeire. Ugyan az így szerzhető tanúsítvány védelmet nem keletkeztet, de a szerzőség elsőbbségi időpontját igazolja.⁵⁶³ Ennek kapcsán szükséges ismételt kiemelni, hogy a formatervezési mintaoltalom képes biztosítani az alkotások forgalomképességét, azaz a felhasználó ezáltal nem engedélyt, hanem vagyoni jogokat tud szerezni. Mindemellett a védelmi idő tekintetében a szerzői jog által biztosított oltalom kedvezőbb a jogosult számára, hiszen a formatervezési mintaoltalom maximum huszonöt évig áll fenn.

A formatervezési mintaoltalom és a szerzői jogi védelem célja és rendeltetése között a legfőbb különbség az, hogy amíg az előbbi a versenyképesség javítására koncentrál, addig az utóbbi rendeltetése a művészeti, kulturális értékek közvetítése, megőrzése, valamint a műélvezet biztosítása. Az egyéni–eredeti, esztétikai jelleg megléte nem követelmény a formatervezési mintaoltalom esetében, ugyanakkor, ha a minta művészeti értékkel is bír, az a fennálló formatervezési mintaoltalmat nem befolyásolja. Így tehát az iparművészeti, ipari tervezőművészeti alkotásoknak, mint szerzői műveknek lehetséges a mintaként történő oltalmaztatása is, ha megfelelnek a formatervezési mintaoltalommal szemben támasztott új és egyéni jellegű követelménynek. A szerzői jogi oltalom tehát mind a formatervezési mintaoltalom keletkezése alatt, azt megelőzően, és annak lejártát követően fennáll.⁵⁶⁴ Mindezek alapján biztosítja a

557 Szt. 34. § (1)–(2) bekezdései.

558 Szt. 17. §.

559 Szt. 9. § (3) bekezdés.

560 Fmtv. 21. § (1) bekezdés.

561 HEPP i. m. (546. lj.) 67.

562 Uo. 73.

563 SZJSZT-21/05. Grafikai alkotás szolgai másolása.

564 LONTAI–FALUDI–GYERTYÁNFY–VÉKÁS i. m. (101. lj.) 344.

jogalkotó a két oltalmi forma sajátosságaira tekintettel a párhuzamos oltalmat, amely lehetőséget teremt a jogosult számára a különböző igények közötti választásra, biztosítva azt, hogy azokat akár egymás mellett is érvényesítse.

8.3.2. A térbeli védjegyek és a formatervezési mintaoltalom viszonya

Térbeli alkotások oltalmazhatóságára nemcsak a szerzői jog, a formatervezési mintaoltalom, hanem az iparjogvédelem egy másik oltalmi formája, a védjegyoltalom is lehetőséget kínál. A védjegyeknek, mint árujelzőknek a feladata az áruk és szolgáltatások azonosítása, azok egymástól való megkülönböztetése, illetve elősegíti a fogyasztók megfelelő tájékoztatást az áruk és szolgáltatások eredetével kapcsolatban.⁵⁶⁵

A térbeli (más szóval háromdimenziós) védjegyek oltalmazhatósága a nemzetközi védjegyfejlődés új vívmányának tekinthető, hiszen a lehetőséget az Európai Unió tagországaiban a Tanács 1988. december 21-i, a védjegyekre vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről szóló 89/104/EGK irányelve teremtette meg.⁵⁶⁶ Az iparjogvédelmi oltalmi formák kumulációjával kapcsolatban a Fővárosi Törvényszék kiemelte: *„önmagában nem lehet a védjegyoltalom akadály, hogy a formát korábbi szabadalomban már leírták vagy bemutatták, mert egy adott áru egyszerre többfajta iparjogvédelmi oltalomban is részesíthető, feltéve, hogy ezek feltételei külön-külön fennállnak.”*⁵⁶⁷ Mindez tehát azt jelenti, hogy a jogosult az alkotására térbeli védjegyoltalmat is alapíthat, ha az megfelel a Védjegy törvényben foglalt feltételeknek. Eszerint bármely megjelölés oltalomképes, amely megkülönböztető képességgel rendelkezik, és *„a védjegyajstromban olyan módon ábrázolható, hogy a jogalkalmazó szervek és a nyilvánosság egyértelműen és pontosan meg tudják határozni a védjegybejelentő által igényelt, illetve a védjegyjogosult javára fennálló oltalom tárgyát.”*⁵⁶⁸ Továbbá a Vt. példalózó módon felsorolja azon megjelöléseket, amelyek védjegyoltalomban részesíthetők. Így többek között rögzíti a sík- vagy térbeli alakzatot, beleértve az áru vagy a csomagolás formáját is.⁵⁶⁹

A térbeli védjegyek több kategóriába sorolhatók be, ám valamennyi háromdimenziós védjegy közös ismertetőjegye, hogy azok a síkbeli felületen túlterjeszkednek. Csoportosításuk szerint ismeretese az azon megjelölések, amelyek (1) a csomagolás külső formájának integráns részeiből állnak, továbbá (2) a csomagolás egészének kialakításából állnak, amelyek (3) az áru egyes integráns tartozékaiból állnak, valamint azok (4) a megjelölések, amelyek az áru egészének kialakításából állnak, végezetül (5) léteznek szolgáltatásokra vonatkozó térbeli megjelölések is.⁵⁷⁰

Ami a védjegyoltalom és a formatervezési mintaoltalom összevetését illeti, szükséges kiemelni, hogy a védjegy által biztosított oltalom csak meghatározott áruk és szolgáltatások körére terjed

565 LEGEZA (2017) i. m. (84. lj.) 332.

566 MILLISITS Endre: Kit Kat, avagy a térbeli védjegy oltalomképességének újabb határvitái az Európai Bíróság előtt. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2017/3. 97.

567 A Fővárosi Bíróság 3. Pk.630.755/2005/13. számú végzése.

568 Vt. 1. § (1) bekezdés.

569 Vt. 1. § (2) bekezdés d) pont.

570 LUKÁCSI Péter: *Védjegy – Verseny – Közkincs: A térbeli megjelölések védjegyoltalma*. Doktori (PhD) értekezés, ELTE ÁJK Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2017. 60.

ki, ezzel szemben a formatervezési mintaoltalom esetében a termék típusának a bejelentésben történő meghatározása az oltalom terjedelmét nem befolyásolja.⁵⁷¹

Mindkét oltalmi forma esetében a törvények viszonyítási pontként határozzák meg a fogyasztói mércét. Fontos ugyanakkor leszögezni, hogy a formatervezési mintaoltalom esetében a zsinórmértéket a tájékozott használó, addig a védjegy jog esetében az átlagfogyasztó szemszögéből kell megvizsgálni a megjelölést. Az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlata szerint a tájékozott használó figyelmi szintje magasabb fokú a szokásosan tájékozott, ésszerűen figyelmes és körütekintő átlagos fogyasztói szintnél, mindazonáltal nem éri el a szakember vagy szakértő szintjét, aki képes részletesen megfigyelni az ütköző formatervezési minták között esetlegesen fennálló minimális eltéréseket. A tájékozott használó tehát „*ismeri az érintett ágazatban jelen lévő különböző formatervezési mintákat, bizonyos fokú ismeretekkel rendelkezik az említett formatervezési mintákat rendszerint alkotó elemekről, és az érintett árucikre irányuló érdeklődéséből adódóan azok használata során viszonylag magas fokú figyelmet tanúsít.*”⁵⁷² Ezzel szemben a védjegy jogi átlagfogyasztó figyelme felületesebb a tájékozott használóénál, nincsenek különleges ismeretei a termékekről, és azokat nem hasonlítja össze. Jellemzően egy elmosódott kép él a tudatukban a termékekről.⁵⁷³

Amíg a háromdimenziós védjegy olyan forma, amely védi egy adott forma megkülönböztető képességét más megjelölésekhez képest ugyanazon árucik, illetve szolgáltatások körében, valamint biztosítja a konkrét gyártó vagy szolgáltató fogyasztók által történő beazonosítását, addig a formatervezési mintaoltalom célja, hogy oltalomban részesítse a termék megjelenésének újdonságát és egyéni jellegét. Következésképp, a védjegyoltalom fennálltához nem szükséges az újdonság követelménye, míg a formatervezési mintaoltalom nem követeli meg a megkülönböztető képesség meglétét.

Szükséges rögzíteni, hogy mind a védjegy jog, mind a formatervezési mintaoltalom tiltja az olyan jellegű formák oltalmazását, amelyek kizárólag a célzott műszaki hatás eléréséhez szükségesek,⁵⁷⁴ vagy, amelyek kizárólag a termék műszaki rendeltetésének következményei.⁵⁷⁵ Egyrészt e kizárás mindkét esetben a monopolhelyzet elkerülését szolgálja, azaz biztosítja, hogy valamennyi versenytárs számára elérhető legyenek az olyan külső megoldások, amelyek a technikai innováció eredményei.⁵⁷⁶ Másrészt a védjegyoltalom esetében a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának (továbbiakban: SZTNH) Módszertani Útmutatója szerint „*nem engedhető meg, hogy bárki a védjegy jogot arra használja fel, hogy műszaki megoldásokra szerezzen vagy tartson fenn oltalmat.*”⁵⁷⁷

Ugyancsak a védjegyoltalom kizárását eredményezi az, ha a megjelölés más iparjogvédelmi jogába – esetünkben formatervezési mintaoltalmába – ütközne.⁵⁷⁸ Míg az Fmtv. rögzíti, hogy „*nem részesülhet oltalomban a minta, ha megkülönböztetésre alkalmas olyan megjelölést*

571 Uo. 99.

572 A C-281/10. P. sz. ügy. a PepsiCo, Inc. és a Grupo Promer Mon Graphic, SA között. [ECLI:EU:C:2011:679] ítélet, 59. pont.

573 LEHOCZKI Boglárka: A térbeli formák oltalmazhatósága. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2016/1. 43.

574 Vt. 2. § (2) bekezdés db) pont.

575 Fmtv. 6. § (1) bekezdés.

576 ZOMBORI Zsolt: Formatervezési mintaoltalom Magyarországon és az Európai Közösségben II. rész. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2006/3. 49.

577 SZTNH Módszertani Útmutató. 75. www.sztnh.gov.hu/hu/vedjegy/vedj_modszertan/vedjegy_modszertan.pdf

578 Vt. 5. § (1) bekezdés b) pont.

használ, amely másnak korábbi iparjogvédelmi jogába ütközne, vagy amelyet más korábbról fogva ténylegesen használ belföldön, feltéve, hogy a megjelölésnek a mintában való használata a korábbi használó hozzájárulása hiányában jogszabályba ütközne.⁵⁷⁹ E kizáró ok csak a korábbi jogosult, használó észrevétele alapján vehető figyelembe.

Az oltalmi formák időbeli hatályát illetően ismételten kiemeljük, hogy a minták oltalmi ideje nem lehet hosszabb, mint huszonöt év, ezt követően a minta közkinccsé válik. A védjegyoltalom védelmi ideje ezzel szemben a bejelentés napjától számított tíz év, azonban – szemben a formatervezési mintaoltalommal – további tíz-tíz évre megújítható, ennél fogva a védelem akár örökké fennállhat. Ugyanakkor szükséges rögzíteni, hogy a védjegyoltalom mégsem tekinthető egy időben korlátlan jognak, ugyanis a jogosultat a Vt.-ben foglaltak szerinti használati kötelezettség terheli, amelynek elmaradása a védjegyoltalom megszűnését eredményezi.⁵⁸⁰

A védjegyoltalom és a formatervezési mintaoltalom együttes fennállása esetén lényeges szempont, hogy melyik oltalmi formát igényeltük korábban. Ugyanis figyelemmel kell lennünk arra, hogyha az adott térbeli formára elsőként védjegyjogi oltalmat alapítanánk, úgy az újdonságrontó tényező volna egy későbbi formatervezési mintaoltalom igénylése esetén. Éppen ezért a párhuzamos oltalom esetében javasolt elsőként a formatervezési mintaoltalom igénylése, és ezt követően a védjegyoltalom megszerzése. Egyrészt nyilvánvalóan az előbbi akadály elkerülése végett, másrészt a mintát, annak intenzív használata révén a fogyasztók az azt előállító, gyártó és szolgáltató társasággal fogják azonosítani, megszerezve ezáltal a megjelölés megkülönböztető képességét. Összességében ezáltal megvalósítva a védjegyek eredet- és minőségjelző funkcióját.⁵⁸¹

Ahogy az SZTNH Módszertani Útmutatója rögzíti, hogy „*az iparjogvédelmi jogintézmények (szabadalmi oltalom, használati mintaoltalom, formatervezési mintaoltalom, védjegyoltalom, földrajzi árujelző oltalom) jellegüknel fogva egymást hasznosan egészítik ki, azonban egyik iparjogvédelmi jogintézmény sem szolgálhat arra, hogy a már közkinccsé vált megoldásokra más formában, kizárólagos jogot biztosítson. (...) A védjegyjognak nem lehet olyan szerepe, olyan társadalmi rendeltetése, amely arra irányul, hogy a védjegyoltalom eszközeivel a szabadalmi, használati mintaoltalmi, formatervezési mintaoltalmi – időben korlátozott – monopólium lejártával, azt ismételten felélesztve, további korlátlan időre szóló kizárólagosságot biztosítson. A védjegyjog eszközeinek ilyen célzatú felhasználása ellentétes lenne a jogalkotó céljával, az egész jogintézmény társadalmi rendeltetésével, jellegével, és indokolatlanul korlátozná a piaci versenyt*.”⁵⁸² Mindezekből következik, hogy az oltalmi formák párhuzamos fennállása esetén is figyelemmel kell lenni a szellemi alkotások joga belső egyensúlyának megteremtésére.⁵⁸³

8.4. Képzőművészeti alkotások és a védjegyjog kapcsolata

A korábban kifejtettek szerint a képzőművészeti alkotások jellemzően szerzői jogi oltalom alatt állnak, ugyanakkor előfordulnak olyan esetek is, amikor az alkotó a saját maga, vagy más szerző által alkotott képzőművészeti műre kíván védjegyoltalmat igényelni. A továbbiakban a

579 Fmtv. 10. § (1) bekezdés.

580 Vt. 18. §.

581 LEHOCZKI i. m. (573. lj.) 48.

582 SZTNH Módszertani Útmutató. 76. www.sztnh.gov.hu/hu/vedjegy/vedj_modszertan/vedjegy_modszertan.pdf

583 LUKÁCSI i. m. (570. lj.) 156.

szerzői jog és a védjegyjog közötti kapcsolatot mutatjuk be, ismertetve néhány hazai és külföldi példát a képzőművészeti alkotások védjegyként történő oltalmazhatóságával összefüggésben.

A védjegyjog és a szerzői jog viszonyát két aspektusból közelíthetjük meg. Egyrészt a két oltalmi forma közötti ütközés elkerülését biztosítja, hogy azon megjelölés nem állhat védjegyo ltalom alatt, amely más korábbi szerzői jogát sérti,⁵⁸⁴ figyelemmel arra, hogy a védjegyjog kizárja az oltalomból az olyan megjelöléseket, amelyek használata más már fennálló, korábbi kizárólagos jogát, esetünkben a szerzői jogot sértené.⁵⁸⁵ Másrészt a védjegy és a szerzői jog közötti konfliktus egy másik vetülete az, amikor a védjegyjogosult lép fel arra hivatkozással, hogy védjegyét egy szerzői műben engedély nélkül használták fel. Tekintettel arra, hogy a két jogosultság célja és funkciója eltérő, álláspontunk szerint a két versengő jogosultság összemérését mindenkor esetről esetre kell megvizsgálni, hogy az valóban védjegybitorlást eredményezett-e. A védjegyo ltalom ugyanis a megjelölések gazdasági tevékenység körében történő használatára terjed ki. Ez azt jelenti, hogy a jogosult hozzájárulásától azon védjegyhasználat függ, amely gazdasági szempontból is releváns használatnak számít.⁵⁸⁶ Ezzel szemben a szerzői jogi oltalom alatt álló képzőművészeti alkotás a művészeti érték képviselőjére, közvetítésére törekszik, amely mögött ott húzódik az alaptörvényi szinten rögzített művészeti alkotás szabadsága. Éppen ezért álláspontunk szerint nem valósít meg védjegybitorlást a védjegy művészeti alkotásban történő nem gazdasági célú megjelenítése.⁵⁸⁷

Ezt támasztja alá a Louis Vuitton és Nadia Plesner között fennálló jogvitában született bírói döntés is, amely a véleménynyilvánítás szabadságát, mint a művészeti alkotás szabadságának mögöttes anyajogát részesítette előnyben az iparjogvédelmi oltalommal szemben. A jogvita előzménye, hogy Nadia Plesner a dárfúri helyzetre a közvélemény figyelmét azzal kívánta felhívni, hogy festményein együttesen ábrázolta a tömegkultúrát szimbolizáló motívumokat a dárfúri konfliktus borzalmaival. Véleménye szerint a festményein szereplő védjegy és design oltalmak nem valósítanak meg jogsértést, hiszen a véleménynyilvánítás szabadsága erősebb jogosultság más szellemi tulajdonjogával szemben.⁵⁸⁸ Az ügyben eljáró hágai bíróság többek között utalt az Emberi Jogok Európai Bíróságának állandó gyakorlatára, és kiemelte, hogy a fundamentális jellegű véleménynyilvánítás szabadságának köszönhetően a művészek jelentős védelmet élveznek, tekintet nélkül arra, hogy a művészet sokszor kritikai célzatú, sőt képes akár sokkoló hatást is elérni a befogadóban. Továbbá a bíróság azt is hangsúlyozta, hogy az ügyben szereplő alkotás sem közvetve sem közvetetten nem bírt kereskedelmi céllal. Fontos azt is rögzíteni, hogy a bíróság nézete szerint az alkotást befogadó személy felismeri a festményen szereplő közsímert Louis Vuitton táska szimbolikus jellegét, és nem teremt összefüggést a luxusmárka és a dárfúri konfliktus között. Végezetül a bíróság azt is megerősítette, hogy – köszönhetően annak, hogy a Louis Vuitton márka világszerte nagy ismertségnek örvend – a hozzá hasonló jól ismert márkáknak nagyobb mértékben kell tolerálniuk a kritikus felhasználást.⁵⁸⁹

584 Vt. 5. § (1) bekezdés b) pont.

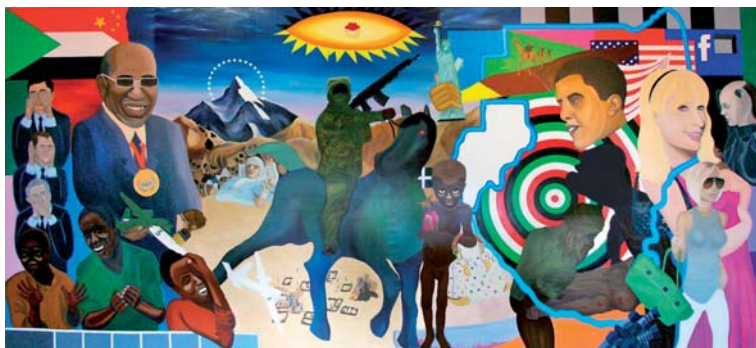
585 GÖDÖLLE István: A viszonylagos (relatív) kizáró okok jellege és célja. In: LUKÁCSI Péter – FALUDI Gábor (szerk.): *A védjegy törvény magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC, 2014. 107.

586 LUKÁCSI – FALUDI i. m. (585. lj.) 195.

587 LEGEZA (2017) i. m. (84. lj.) 335.

588 Az ítélet nem hivatalos angol nyelvű fordítását. www.mediareport.nl/wp-content/uploads/2011/05/english-translation-plesner-vs-louis-vuitton-judgement-4-may-2011.pdf

589 SCHWEIZER, Mark: Louis Vuitton vs. Nadia Plesner: Court lifts ex parte injunction against the artist. ipkitten.blogspot.com/2011/05/louis-vuitton-vs-nadia-plesner-court.html

Nadia Plesner: *Darfurnica*, 2010. Oil on canvas, 350 x 776 cm⁵⁹⁰

Másfelől a művészi kifejezés szabadságának érvényesülése folytán nem valósult meg védjegybitorlás Andy Warhol Campell leveskonzerv-sorozatának esetében sem. Függetlenül attól, hogy az Egyesült Királyság védjegyjogi adatbázisa szerint, az érintett megjelölést már 1960. december 6-ai elsőbbséggel lajstromba vették UK00000814310 szám alatt,⁵⁹¹ mégsem valósított meg jogsértést Andy Warhol azzal, hogy a védjegyet művein engedély nélkül használta fel a véleménynyilvánítás szabadságának jegyében. Ennek ellenére szükséges megjegyezni, hogy a Warhol által is képviselt pop-art kultúra jóval közelebb áll a védjegy jog természetéhez mint más művészeti stílusok. A pop-art jelenséget a művészet materialista szempontú megközelítése jellemzi, amelynek középpontjában a mindennapi használati tárgyak és fogyasztási cikkek jelennek meg.⁵⁹²

A szellemi tulajdonjogok képzőművészeti alkotásokon való megjelenítésével kapcsolatban érdekességgéppen megjegyezzük, hogy a legkorábbról ismert lajstromozott védjegy a „Bass Ale” háromszög felismerhető számos képzőművészeti alkotáson. Egyrészt Édouard Manet A Folies-Bergeres bárja című festményen szereplő sörös palackokon is jól kivehető a piros színű háromszög, másrészt Picasso több tucat festményén is szerepel a „BASS” szövmegjelölés vagy a „Bass Ale” háromszög. A védjegy további különlegessége, hogy annak érdekében, hogy a Bass sörgyár Nagy-Britannia első védjegyére oltalmat szerezhessen, az egyik alkalmazott 1876. január 1-jét megelőző nap már a védjegy hivatal előtt várakozott a védjegybejelentés iránti kérelem benyújtására. Éppen ezért a Bass Pale Ale sörgyár 2013-ban bejelentette, hogy „Bass Trademark No.1.” név alatt folytatják tovább a működésüket tisztelegve ezáltal védjegyük történelme előtt.⁵⁹³

590 ipkitten.blogspot.com/2011/03/iconic-ip-and-freedom-of-expression.html

591 Az érintett ábrás megjelöléssel kapcsolatban rögzítjük, hogy annak védjegyoltalma 2015. december 16-án megszűnt. www.tmdn.org/tmview/get-detail?st13=GB5000000000814310

592 www.mondaq.com/x/728696/Trademark/Reproduction+Of+A+Work+Of+Art+As+A+Registered+Trademark+Part+II

593 www.logodesignlove.com/oldest-logos

Édouard Manet: *A Bar at the Folies-Bergère*, 1882.⁵⁹⁴

A védjegyeknek a képzőművészeti alkotásokon való megjelenése mellett szükséges kitérni a képzőművészeti alkotások védjegyként történő oltalmazhatóságára is. Ennek egyik iskola-példájának tekinthető Jan Vermeer van Delft *Tejet öntő lány* című festménye. Az érintett festmény, mint ábrás megjelölés EUTM 010625143 lajstromszám alatt 2012. január 25-ei elsőbbséggel a 29. és 30. áruosztályokba tartozó árukat illetően, így többek között tej; tejszín; vaj; sajtok és más tejalapú élelmiszertermékek; tejhelyettesítők; tejitalok tekintetében védjegyoltalom alatt áll, amelynek kizárólagos jogosultja a Société des Produits Nestlé S.A. vállalat.⁵⁹⁵ Ellenben a Rosmersholm as. norvég italgyártó cég 2013. április 26-án nemzetközi védjegybejelentés iránti kérelmet nyújtott be a Edward Munch *A sikoly* című festményére, mint ábrás megjelölésre a 32. áruosztályba tartozó sörökre; ásványvizekre; és egyéb alkoholmentes üdítőitalokra, valamint a 33. áruosztályba tartozó alkoholos italokra (kivéve sörök) kiterjedően.⁵⁹⁶ A bejelentő a megjelöléssel az Európai Unióra, Japánra és az Egyesült Államokra kiterjedően kívánt védjegyoltalmat szerezni. Az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala (továbbiakban: EUIPO) lajstromozta a kívánt megjelölést, így a bejelentő az Európai Unióra kiterjedően védjegyoltalmat szerzett *A sikoly* című festményre az érintett áruk tekintetében. Ugyanakkor az Egyesült Államok védjegyhivatala (továbbiakban: USPTO) az oltalom megadását megelőzően felhívta a bejelentő figyelmét arra, hogy egyrészt az oltalmazni kívánt áruk köre nem kellően pontos, másrészt jelezte, hogy a fogyasztó tudatában valótlán összefüggés alakulhat ki Edvard Munch hagyatékának kezelője, a Munch Múzeum és az érintett védjegybejelentés között, és kérte a bejelentőt az oltalom megszerzése érdekében a fentiek tisztázására. Miután a bejelentő eleget tett az USPTO kérésének, a hivatal lajstromozta a kívánt megjelölést, ám a bejelentésben szereplő árukhoz képest korlátozottabban, ugyanis az oltalmat leszűkítette a

⁵⁹⁴ Uo.

⁵⁹⁵ Az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatalának védjegy-lajstroma: euipo.europa.eu/eSearch/#details/trademarks/010625143

⁵⁹⁶ www.wipo.int/madrid/monitor/en/showData.jsp?ID=ROM.1179290

sörökre, illetve az alkoholos italokra (kivéve sörök). A japán védjegyhivatal – hasonlóan az USPTO-hoz – kiemelte, hogy a fogyasztói tudatban téves kapcsolat alakulhat ki a bejelentő és a festő hagyatékának kezelője között. Ennek fényében a japán védjegyhivatal felhívta a bejelentőt, hogy nyújtson be igazolást a fenti szervezettől, amelyben az hozzájárulását fejezi ki és engedélyezi a védjegybejelentést. Azonban a WIPO védjegylajstromában foglaltak szerint a japán védjegyhivatal 2015. augusztus 6-án elutasította a védjegybejelentést.

Mindezek fényében egy képzőművészeti alkotás abban az esetben részesülhet védjegyjogtalomban, ha a megjelölés, tehát a műalkotás

- nem leíró jellegű,
- megkülönböztető képességgel bír az érintett áruk és szolgáltatások tekintetében, valamint
- nem áll kizárólag olyan formából vagy jellemzőből, amely lényeges értéket ad az árunak.

Első körben azt kell megvizsgálnunk, hogy a védjegyként oltalmazni kívánt műalkotás leíró jelleggel bír-e a bejelentésben megjelölt áruk és szolgáltatások tekintetében. Kétségtelen, hogy a bármely műalkotás leíró jelleggel bírna többek között a 36. osztályba tartozó műkereskedői szolgáltatásokkal, valamint a 41. osztályba tartozó művészeti kiállításokkal kapcsolatos szolgáltatásokkal összefüggésben. Ugyanakkor ahogyan azt A sikoly című festmény is jól illusztrálja, üdítőitalok és egyéb italok tekintetében az érintett megjelölés kellő fokú megkülönböztető képességgel bír, és nem tekinthető leíró jellegűnek.⁵⁹⁷ Ezzel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy nézetünk szerint a Tejet öntő lány című festmény oltalmazhatósága esetében az EUIPO túlságosan megengedő volt. A védjegyjogosult oltalmat szerzett többek között a tejtermékekre is, miközben az a festmény központi témája is. Ennek fényében az ilyen termékek esetében a megjelölés megkülönböztető képességének hiányát észleljük, amellyel a megjelölés leíró jellegűvé válik. A leíró jelleg hiánya és a megkülönböztető képesség megléte mellett fontos kitérni a védjegy törvényekben jellemzően abszolút kizáró okként emlegetett közrendbe vagy közérkölsbe ütközés esetkörére.⁵⁹⁸ Belátható, hogy a műalkotásokon fennálló szerzői jogi oltalom ugyan időben hosszú védelmet biztosít a jogosult számára, ám az nem tart örökké. Éppen ezért, amíg a szerzői jogi oltalom mögött húzódó jogalkotói szándék az, hogy egy meghatározott idő letelte után az alkotás a közkincs részévé, és szabadon felhasználhatóvá váljon, úgy a közrenddel ellentétesnek tekinthető, ha a jogosult az alkotás értékének műalkotásként történő eredményes hasznosítása körében versenyelőnyét a korlátlan ideig fennállható védjegyjogi oltalommal kívánná biztosítani.⁵⁹⁹

Ami a képzőművészeti alkotások és a védjegyjogtalom közötti kapcsolatot illetően összegzésképpen azt kell kiemelnünk, hogy a művészet szabadságának, valamint mögöttes jelleggel a véleménynyilvánítás szabadságának köszönhetően a művészt megillető kifejezés szabadsága minden esetben erősebb jogosultság más iparjogvédelmi jogához képest. Másrészt a képzőművészeti alkotások védjegyként történő oltalmazhatóságával kapcsolatban a megszorító jellegű álláspontot képviseljük. Úgy véljük, hogy a védjegyjogi oltalom nem szolgálhat alapot

597 NICHOLSON, Thomas Hvammen: EFTA and EEA: Is a (famous) work of art contrary to accepted principles of morality or public policy under Article 3 of the Trade Mark Directive? trademarkblog.kluweriplaw.com/2017/09/04/efta-eea-famous-work-art-contrary-accepted-principles-morality-public-policy-article-3-trade-mark-directive/?print=pdf

598 Vt. 3. § (1) bekezdés a) pont.

599 KARSAY Enikő: *Műalkotások a védjegyek világában* (előadás). Magyar Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Konferencia, 2019.05.10.

arra, hogy elerodálja a szerzői jogi oltalom azon célját, hogy meghatározott idő eltelte után a műalkotások közkinccsé váljanak. Éppen ezért a védjegybejelentést elbíró hatóságnak vizsgálnia kell a bejelentés mögött húzódó szándékot, kizárva ezzel az esetleges rosszhiszemű bejelentések lehetőségét.

9. Összegzés, következtetések

Jelen tanulmány szerzői elvégezték a vizuális művészeteken belül elsősorban a képzőművészetre és határterületeire vonatkozó joganyag átfogó vizsgálatát. Az elemzés a jogrendszer azon ágaira terjedt ki, amelyek közvetlenül vagy közvetve kapcsolódnak a művészetekhez, vagyis kifejezett és konkrét (magatartás)szabályokat állapítanak meg a művészeti élet szereplői számára. Ezeknek a szabályoknak és a belőlük fakadó – AB határozatokban, ítéletekben, SZJSZT-szakvéleményekben testet öltő – joggyakorlatnak egy része absztrakt előírást tartalmaz a művészeti élet szabadsága kereteinek kijelölésével (például az állam aktív szerepvállalásának szükségessége, az állam tartózkodása a beavatkozástól, az egyén – pontosabban a művészeti alkotótevékenység – szabadságának határai). A vizsgált joganyag másik – szélesebb spektrumú – halmaza a vizuális művészetekhez kapcsolódó jogterületek (polgári jog, szerzői jog, kulturális jog, örökségvédelem, büntető jog, médiajog, iparjogvédelem) konkrétabb szabályaival biztosítja az alkotók jogvédelmét, és rögzíti a művek felhasználásának, hasznosításának különleges eseteit elsősorban a hagyományos műfajok körébe tartozó hagyományos műalkotások tekintetében.

Az elmúlt évtizedekben az élet szinte minden területén bekövetkezett változások a művészetek világát sem hagyták és hagyják érintetlenül. A technológiai fejlődés és digitális korszakváltás nem csak a felhasználási módok átalakulását eredményezte, hanem a kreatív megnyilvánulási formák differenciálódását, „harmadik típusú” szellemi alkotások létrehozásának megszületését is. Olyan új, nem hagyományos műtípusok jöttek létre, amelyek létjogosultságára húsz vagy akár tíz évvel ezelőtt gondolni sem mertünk volna. A tudományos-technikai forradalom és a kreatív elme soha ki nem apadó forrásai révén a jogi oltalomban részesíthető alkotások köre folyamatosan tágul és szélesedik, amelyhez a szellemi tulajdonjogi rendszernek is alkalmazkodnia kell, és a védelem ernyőjét a nem hagyományos műtípusokra is ki kell terjeszteni.

Ki lehet jelteni, hogy az új keletű műtípusok oltalmazhatóságának megfelelő módon történő biztosítása jelenkori szerzői jogunk egyik megoldandó kérdésévé vált. A jogvédelem megteremtése történhet jogalkotási eszközökkel, bár könnyen belátható, hogy ez az opció kevésbé valószínű, mivel mind a nemzetközi egyezményekben, mind a hazai jogszabályi környezetben megtestesülő szerzői mű fogalma és a védelem szintje kellően tág és átfogó jellegű. Ennek tükrében a másik lehetséges eszköz a jogalkalmazás lehet, ahol európai uniós szinten az EUB jogfejlesztő, jogértelmező gyakorlata válhat egyre inkább kulcsfontosságúvá, másrészt hazai szinten a Szerzői Jogi Szakértő Testület és a bírósági ítéletek „emelhetik ki” vagy „süllyeszthetik el” a vitatott teljesítményeket. A pozitív döntések termékeny táptalajul szolgálhatnak új művészeti ágak, formák megszületésének, kibontakozásának és fejlődésének.

Az új típusú művek védelemképességének elismer(tet)ése mellett nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy ezzel párhuzamosan biztosítsuk e művek felhasználásának anyagi vonzatát (jogdíjak vagy más ellentételezés formájában), valamint a szerzői jogi jogosult számára azt, hogy gazdasági és jogi érdekeit is megfelelő módon érvényesíthesse. Mindezek elengedhetetlenül szükségesek az új műtípusok kibontakozásának és megerősödésének.

Mindezekon túl, jelen tanulmánykötet szerzői áttekintették a műkereskedelemre, műgyűjtésre, műtárgyhamisításra, illetve a védett műalkotásokra vonatkozó legfontosabb hazai jogszabályi előírásokat. Ez a pillanatfelvétel is rávilágított arra, hogy amíg egyes területekre (szerzői jog, örökségvédelem) a viszonylagos túlszabályozottság jellemző, addig máshol jelentős joghézagok mutatkoznak. Mindeközben például a médiaszabályozáson belül teljesen helyénvaló és elfogadott a vizuális művészeteket kifejezetten érintő normák hiánya, mivel egyelőre nincsenek olyan – egyedi szabályozást igénylő – kázusok, amelyek szükségessé tennék képzőművészet-specifikus szabályok megalkotását az audiovizuális joganyagban.

Szabályozatlan és ellenőrizetlen terepen zajlik az online műkereskedelem, nincs kötelező eredetvizsgálat és adatszolgáltatás, nincsen a szektornak sem felügyeleti szerve, amely örködné a szabályok betartása felett, vagy szakmai ernyőszervezete, amely saját hatáskörben elláthatná az ágazat önszabályozása körébe vonható nem hatósági feladatait, és még folytathatnánk a felsorolást. Összességében megoldásra vár a műkereskedői szakmagyakorlás alapvető szabályainak (ideértve elsősorban a műkereskedők speciális jogosultságait és kötelezettségeit) lefektetése, továbbá a műtárgyhamisítás önálló törvényi tényállásának kidolgozása és Büntető Törvénykönyvbe emelése. Törvényhozói szándékra és akaratra lenne szükség a társasági adóalanyok kortárs műtárgyvásárlási adókedvezményének visszaállítására is.

Határozott meggyőződésünk, hogy a fenti célok széleskörű szakmai összefogással és együttműködéssel megvalósíthatók lennének, szoros szimbiózisban az állami szerepvállalás fokozásával, új piaci modellek bevezetésével, meghonosításával. Nem kétséges, hogy a magyar műtárgypiac nem mérhető a nemzetközi piac paramétereire. Ettől függetlenül a szakma egészének és az állami döntéshozóknak is ideje lenne rábredni arra, hogy csak egy jogilag megfelelően körülbástyázott és költségvetési oldalról megtámogatott célirányos stratégia képezheti az alapját a kortárs képzőművészetünkben rejlő kreatív erőforrások globális szintű kiaknázásának, a tehetséges alkotók menedzselésének, képzőművészeink szélesebb körű nemzetközi elismerésének, a műgyűjtés népszerűsítésének és mindezek együttműködésének a műkereskedelem újbóli felvirágoztatásának. Ennek egyik, de kétségtelenül nem a legfontosabb és nem kizárólagos feltétele a korszerű jogszabályi környezet megteremtése, konkrétan a vizuális művészet területén évtizedek óta fájóan hiányzó jogszabályi rendelkezések megalkotása.

A műfaji határok elmosódása és a részben eltérő jogi környezet okán, jelen tanulmánykötet szerzői terjedelmi okok miatt sem vállalkozhattak arra, hogy a művészet területén megvizsgálják valamennyi vizuális műfaj, művészeti forma szabályrendjét. Így az analízis nem terjedt ki a fotóművészetre, az építőművészetre, az alkalmazott művészetekre vagy a tájművészetre és a konceptuális művészet esetköreire, viszont jelzésszerűen, a pillanatfelvétel szintjén kitért az iparművészeti és az ipari tervezőművészeti alkotások szerzői jogi, iparjogvédelmi és párhuzamos védelmének sajátosságaira. A vizuális művészetek helyütt nem, vagy csak érintőlegesen bemutatott területei tehát joggal vetik fel a megkezdett munka folytatásának lehetőségét és szükségességét. E kötet szerzői kellő bátorságot és elhivatottságot éreznek magukban ahhoz, hogy a közeljövőben egy külön elemzés keretében kutassák és foglalják egységbe az itt kimaradt, részben még feltáratlan területek jogi specialitásait.

Felhasznált irodalom

BAKÓ Beáta: Láthatatlan után inkohereus alkotmány. A korlátlan alkotmánymódosító hatalomról. *Magyar jog*, 2017/2.

BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959–1962.

BENE Zoltánné Pusztai Virág: *Médiaelmélet*. Mentor(h)áló 2.0 Program. Szegedi Tudományegyetem, 2015.

BOYTHA György: A személyiségi jogok megsértésének vagyoni szankcionálása. *Polgári jogi kodifikáció*, 2003/1.

BRYSON, Norman – HOLLY, Michael Ann – MOXEY, Kieth: *Visual Culture. Images and Interpretations*. Hanover-London, Wesleyan University Press, 1994.

BUZINKAY Péter: Műtárgyfelügyelet és műtárgyhamisítás – a legfontosabb szabályozási kérdések műtárgyvásárlóknak. In: *Műtárgyhamisítás Magyarországon 2018*. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2019.

CSEPORÁN Zsolt: A művészet szabadságának mozgástere az Alaptörvény keretei között. *Scriptura*, 2014/I.

CSEPORÁN Zsolt: A művészet szabadsága a képzőművészetben. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/7–8.

CSEPORÁN Zsolt: Érték, kauzalitás, normativitás – a művészet és a jog alapvető kapcsolódási pontja. *Scriptura*, 2015/2.

CSEPORÁN Zsolt: *A művészeti élet alkotmányjogi keretei Magyarországon*. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. 2017.

DUDÁS Ágnes: *Szerzői jog a digitális korban*. Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola. Budapest, Typotex, 2014.

EMÖD Péter: Valóbb világ. *HVG*, 2018. november 8.

FALUDI Gábor: Szerzői jog, iparvédelem és a Ptk. koncepciója. *Polgári jogi kodifikáció*, 2003/3.

FALUDI Gábor: A szerzői mű egysége védelmének egyes kérdései. *Infokommunikáció és Jog*, 2011/5.

FICSOR Mihály (a kommentárokat írta): *Szerzői jogi törvény*. Budapest, Viva Média, 1999.
F. OROSZ Sára: *Vizuális kommunikáció, esztétika*. Egyetemi jegyzet. Gödöllő, 2010.

GÖDÖLLE István: A viszonylagos (relatív) kizáró okok jellege és célja. In: LUKÁCSI Péter – FALUDI Gábor (szerk.): *A védjegy törvény magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC, 2014.

GÖRÖG Márta: A kegyeleti jog gyakorlásának jogosultjairól és az érvényesíthetőség időbeli korlátairól. *Polgári jogi kodifikáció*, 2005/2.

GYENGE Anikó: A kivételek és a korlátozások céljai a szerzői monopoljogban. In: VALENTIN Pál – KISS Ferenc László – NAGY Csongor István (szerk.): *Verseny és szabályozás*. Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 2011.

GYENGE Anikó: *Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere*. Budapest, HVG-ORAC, 2010.

GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *A szerzői jogi törvény magyarázata*. Budapest, KJK-KERSZÖV, 2000.

GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *A szerzői jogi törvény magyarázata*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2006.

GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

HEPP Nóra: A formatervezésiminta-oltalom szerzői jogi megközelítése. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2011/5.

KÁRMÁN Gabriella: Műtárgyhamisítás Magyarországon a büntető igazságszolgáltatásban – Egy empirikus kutatás tapasztalatai. In: *Kriminológiai tanulmányok 53*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2016.

KARSAY Enikő: *Műalkotások a védjegyek világában* (előadás). Magyar Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Konferencia. 2019.05.10.

KISS Dóra Bernadett: *Az új típusú művek oltalmazhatósága a szerzői jog területén, avagy a szerzői jogi védelem lehetséges határai*. Szakdolgozat. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék. Konzulens: Faludi Gábor. 2019.

KISS Zoltán – SZIVI Gabriella: *A közszolgálati médiaszolgáltatás és a szellemi tulajdonjogok kapcsolódási pontjai és szabályozási környezete*. Budapest, NMHH Médiatudományi Intézet. 2015.

KISS Zoltán Károly: Szemben az árral? A kulturális sokszínűség védelme és az uniós jogharmonizáció ellentmondásai. *Magyar Művészet*, 2016/1.

KISS Zoltán Károly: A műgyűjtés és a műkereskedelem jogi szabályrendszere. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2018/1.

KISS Zoltán Károly: A műgyűjtés, a műkereskedelem és a műtárgyhamisítás jogi szabályrendszere. In: *Műtárgyhamisítás Magyarországon 2018*. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2019.

KISS Tibor: A követő jog – Egy jogintézmény múltja, jelene és jövője a magyar szerzői jogban. *Miskolci Jogi Szemle*, 2007/1.

KOCSIS Miklós – TILK Péter: *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013.

KOCSIS Miklós – KUCSERA Tamás Gergely: Művészet – Szabadság – Humor – Erkölc. *Magyar Művészet*, 2015/2.

KOLTAY András: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. Budapest, Századvég, 2009.

KOLTAY András: Opponensi vélemény Cseporán Zsolt: A művészeti élet alkotmányjogi keretei Magyarországon c. disszertációjához. *JURA*, 2018/1.

LEGEZA Dénes (szerk.): *Szerzői jog mindenkinek*. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2017.

LEHOCZKI Boglárka: A térbeli formák oltalmazhatósága. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2016/1.

LETENYEI LÁSZLÓ: A kultúra fogalmáról. In: HELMICH Dezső – SZÁNTÓ Zsolt (szerk.): *Metodológia, társadalom, gazdaság: In memoriam Bertalan László*. Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány, 2004.

LONTAI Endre – FALUDI Gábor – GYERTYÁNFY Péter – VÉKÁS Gusztáv: *Szerzői jog és iparjogvédelem*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017.

LUKÁCSI Péter – FALUDI Gábor (szerk.): *A védjegy törvény magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC, 2014.

LUKÁCSI Péter: *Védjegy – Verseny – Közkincs: A térbeli megjelölések védjegyoltalma*. Doktori (PhD) értekezés. ELTE ÁJK Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2017.

MASOUYÉ, Claude: *Guide to the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works* (Paris Act, 1971), Geneva, World Intellectual Property Organization, 1978.

MEZEI Péter: Digitális sampling az amerikai szerzői jogban. Sírba szálltok, „Groove Robbers”? *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2008/3.

MILLISITS Endre: Kit Kat, avagy a térbeli védjegy oltalomképességének újabb határvitái az Európai Bíróság előtt. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2017/3.

PARKER, Matthew W.: That Old Familiar Sting: Tattoos, Publicity, and Copyright. 15 J. MARSHALL REV. INTELL. PROP. L. 762 (2016).

POGÁCSÁS Anett: Vizuális művekkel kapcsolatos szerzői jogi kérdések. In: LEGEZA Dénes (szerk.): *A szerzői jog gyakorlati kérdései. Válogatás a Szerzői Jogi Szakértői Testület szakvéleményeiből (2010–2013) fennállásának 130. évfordulója alkalmából*. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2014.

POPPER Viktória: Szerzői jog a képzőművészetben. *Artmagazin*, 2014/8.

SÓLYOM Péter: A művészet szabadsága és az esztétikai ítéletek. *Iustum Aequum Salutare*, 2007/2.

TYLOR, Edward Burnett: *Primitive culture*. Cambridge Library Collection. 1971. Idézet: LE

TENYEI LÁSZLÓ: A kultúra fogalmáról. In: HELMICH Dezső – SZÁNTÓ Zsolt (szerk.): *Metodológia, társadalom, gazdaság: In memoriam Bertalan László*. Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány, 2004.

VITÁNYI Iván: A kultúra szerepe a társadalomban és a demokráciában. *Beszelo.c.3.hu*

VAN EECHOUD, Mireille: Along the Road to Uniformity – Diverse Readings of the Court of Justice Judgments on Copyright Work. *JIPITEC*, 3 (2012).

VOUSDEN, Stephen: Infopaq and the Europeanisation of copyright law. *The WIPO Journal. Analysis of intellectual property issues*, 2010 Volume 1 Issue 2.

ZELLER Judit: A tudomány és a művészet szabadsága. In: CHRONOWSKI Nóra – DRINÓCZI Tímea – PETRÉTEI József – TILK Péter – ZELLER Judit: *Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2006.

ZOMBORI Zsolt: Formatervezési mintaoltalom Magyarországon és az Európai Közösségben II. rész. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2006/3.

Internetes hivatkozások

A gép a jövő sztárművésze? *hvg.hu*, 2019.04.25.

https://hvg.hu/brandcontent/20190425_telekom_most_mesterseges_intelligencia_muveszet

A magyar képpiac is hamisítványokkal fertőzött. *Napi.hu*, 2000.03.06.

https://www.napi.hu/mutargy/a_magyar_keppiac_is_hamisitvanyokkal_fertozott.21842.html

Art forgery Uncovered – Biggest Art Found Scandals from 2018.

<https://ariustechnology.com/blogs/news/art-forgery-uncovered-biggest-art-fraud-scandals-from-2018>

A. Kovács Ágnes: Közmunkára ítélték a Banksy-hamisítót. *Artmagazin*, 2010.10.02.

http://artblog.hu/artmagazin_hirek/kozmunkara_iteltek_a_banksyhamisitokat.923.html?module=38&mywbContentTypeCtrlAction=Item&mywbContentType_id=3

A. Kovács Ágnes: 2011 legnagyobb műtárgyhamisítási botrányai. *Artmagazin*, 2012.01.24.
http://artblog.hu/artmagazin_hirek/2011_legnagyobb_mutargyhamisitasi_botranyai.1282.htm?module=38&mywbContentTypeCtrlAction=Item&mywbContentType_id=3

Axioart-műkereskedelem az interneten. 2015.0518.
<https://axioart.com/hir/3c025dcfe527f1924b7d556f2cba2132>

BART Dániel: Szerzői jog a gasztronómiában – Kié a recept? *Magyar Narancs*, 2009/51.
https://magyarnarancs.hu/gasztro/szerzoi_jog_a_gasztronomiaban_-_kie_a_recept-

BECK, Benjamin – WERDEN, Konstantin von: Food Plating and Copyright – Can Instagramming Your Meal Be Construed as Copyright Infringement? 2015.09.10.
www.allaboutipblog.com/2015/09/food-plating-and-copyright-can-instagramming-your-meal-beconstrued-as-copyright-infringement/

BEDE Máté: Szerzői jog – Football Dataco (C-604/10.): hiába a sok meló, ha nem eredeti az adatstruktúra. 2012.03.02.
www.jogiforum.hu/blog/2/53

BENE Zoltánné Pusztai Virág: Médiaelmélet. Mentor(h)áló 2.0 Program. Szegedi Tudományegyetem. 2015.
www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/MediaelmeletV2/

BOUTON, Melanie: Tattoos and Copyright. 2011.12.21.
www.artslaw.com.au/art-law/entry/tattoos-and-copyright/

DIPPOLD Ádám: Művészet-e amit a robotok alkotnak? *Qubit*, 2018.09.28.
<https://qubit.hu/2018/09/28/muveszet-e-amit-a-robotok-alkotnak>

FEKETE György: Az iparművészet mérföldkövei.
<http://iparmuveszet.nemzetisalon.hu/tanulmanyok/merfoldkovek.php>

FRANKEL, Miri: No Injunction for Graffiti Artists to Stop 5Pointz Demolition. 2013.11.14.
<http://ipkitten.blogspot.com/2013/11/no-injunction-for-graffiti-artists-to.html>

FRANKEL, Miri: Graffiti Artists Use Moral Rights to Prevent Building Demolition. 2013.10.25.
<http://ipkitten.blogspot.com/2013/10/graffiti-artists-use-moral-rigths-to.html>

GUHA, Sreyoshi: Sugar Hero v. Food Network: Copyright Infringement of ‘How-To’ Food Videos. 2017.06.24.
<https://spicyip.com/2017/06/sugar-hero-v-food-network-copyright-infringement-of-howto-food-videos.html>

HAJDÚ Dóra: Ahol Coca-Cola ár ad az utcákon. 2018.09.21.
<https://copy21.com/2018/09/ahol-coca-cola-arad-az-utcaikon/>

HANKA Nóra: AI: eszköz vagy vetélytárs? Mesterséges intelligencia a műteremben. 2019.05.03.
<https://www.kortaronline.hu/general/kepzo-ai-mesterseges-intelligencia.html>

HARKAI István: Szerzői jog a konyhaművészetben? 2017.07.14.
<https://copy21.com/2017/07/szerzoi-jog-a-konyhamuveszetben>

HERNÁDI Levente: Három éve tart a per a majomszelfi szerzői jogaiért. 2017.07.16.
https://index.hu/tudomany/2017/07/16/harom_eve_tart_a_per_a_majomszelfi_szerzoi_jogaiert/

HORVÁTH Katalin: Az AI által létrehozott művek és a szerzői jog. *HWSW*, 2019. 04.12.
https://www.hwsz.hu/hirek/60230/ai-mi-gepi-tanulas-muveszet-alkotas-szerzoi-jog-cms Hungary.html?fbclid=IwAR2RpVJ6voilGAJmAiVXQPRyc4om1a_G62zEWUBF5HLzf_W7Jhntn0ATeN4

KING, Yolanda M.: The right-of-publicity challenges for tattoo copyrights. *Nevada Law Journal*, Vol. 16, Spring 2016.
<https://scholars.law.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1667&context=nlj>

KING, Yolanda M.: Solid Oak Sketches v. 2K Games: is this lawsuit the beginning of the end of uncertainty concerning the enforceability of tattoo copyrights? 2018. június.
<https://www.elgaronline.com/view/journals/ielr/1-1/ielr.2018.01.06.xml#bib-007>

Közzszolgálati Kódex – A magyar nemzeti közzszolgálati médiaszolgáltatás alapdokumentuma. 2016.01.01.
http://nmhh.hu/dokumentum/169246/kozzszolglati_kodex_2016_januar_1_tol.pdf

LIVNI, Ephrat: A landmark court case affirms that street art is high art. 2018.02.15.
<https://qz.com/1206623/a-landmark-5pointz-case-shows-the-legal-reasons-why-graffiti-is-art/>

LYON, Alexandra: No #Foodporn please. 2015.11.02.
<http://www.fordhamiplj.org/2015/11/02/no-foodporn-please/>

MEZEI Péter: Milyen szájjal zárult a Heks'nkaas ügy? 2. rész. 2018.12.01.
<http://copy21.com/2018/12/milyen-szajjizel-zarult-a-heksnkaas-ugy-2-resz/>

MEZEI Péter: Hírmorzsák #7.6. 2017.10.01.
<https://copy21.com/2017/10/hirmorzsak-7-6/>

MINAHAN, Michael C.: Copyright protection for tattoos: Are tattoos copies? *Notre Dame Law Review*, Vol. 90:4.2015.
http://ndlawreview.org/wp-content/uploads/2013/05/NDL412_crop.pdf

MOLNOS Péter: A festmények hamisításáról I. rész. *Artmagazin*, 2003/1.
http://artblog.hu/artmagazin_hirek/a_festmenyek_hamisitasarol_i.resz.1851.html?module=38&mywbContentTypeCtrlAction=Item&mywbContentType_id=3

Moral rights in U.S. copyright law.

<https://www.copyrightlaws.com/moral-rights-in-u-s-copyright-law/>

NAGY Laura: A testfestés művészete – régen és ma. 2015.01.15.

<http://delina.hu/szepseg/a-testfestes-muveszete-regen-es-ma>

NÉMETH Balázs: A műtárgyhamisítás és a vele szembeni fellépés lehetséges eszközei Magyarországon. *artPortal Magazin*, 2013.02.27.

<https://artportal.hu/magazin/a-mutargyhamisitas-es-a-vele-szembeni-fellepes-lehetseges-eszkozei-magyarorszagon/>

NICHOLSON, Thomas Hvammen: EFTA and EEA: Is a (famous) work of art contrary to accepted principles of morality or public policy under Article 3 of the Trade Mark Directive? 2017.09.04. <http://trademarkblog.kluweriplaw.com/2017/09/04/efta-eea-famous-work-art-contrary-accepted-principlesmorality-public-policy-article-3-trade-mark-directive/?print=pdf>

O'DONNELL, Nicholas: Is Graffiti Ineligible for Copyright Protection Just Because the Act of Tagging is Illegal? 2016.05.17.

<https://blog.sullivanlaw.com/artlawreport/is-graffiti-ineligible-forcopyright-protection-because-the-act-of-tagging-is-illegal>

PÁLOS Máté: Lehetnek-e művészek az állatok? 2014.08.08.

<https://www.origo.hu/kultura/20140808az-allatoknak-nincsenek-jogaik.html>

PÁNDI Balázs: 70 millióért kelt el a Stuart Little, kisegérből előkerülő Berény-festmény. *index.hu*, 2014.12.13.

https://index.hu/kultur/2014/12/13/70_millioert_kelt_el_a_stuart_little_kisegerbol_elokerulo_bereny_festmeny/

PHILLIPS, Jeremy: Rime and reason? Fashion flare-up over vandal-eyes'd graffiti. 2015.08.11.

<http://ipkitten.blogspot.com/2015/08/rime-and-reason-fashion-flare-up-over.html>

POPPER Viktória: Munkácsy kálváriája, avagy a védetté nyilvánítási eljárás. *Artmagazin*, 2015/5.

http://artmagazin.hu/artmagazin_hirek/munkacsy_kalvariaja_avagy_a_vedette_nyilvanitasi_eljaras.3080.html?pageid=119

RÉDEI Judit: A jog Herzogék mellé állt – És a morál? *Népszava*, 2017.07.15.

https://nepszava.hu/1134605_a-jog-herzokek-melle-allt-es-a-moral

ROSATI, Eleonora: BREAKING: AG Wathelet advises CJEU to rule that the taste of a cheese CANNOT be protected by copyright. 2018.07.25.

<http://ipkitten.blogspot.com/2018/07/breaking-ag-wathelet-advises-cjeu-to.html>

ROSATI, Eleonora: The 5 Pointz case: Should works of art be protected from destruction? 2018.03.05.

<http://ipkitten.blogspot.com/2018/03/the-5-pointz-case-should-works-of-art.html>

ROSATI, Eleonora: Copyright and tattoos: where are we now? 2018.09.08.
<http://ipkitten.blogspot.com/2018/09/copyright-and-tattoos-where-are-we-now.html>

ROSATI, Eleonora: What does the ACI Adam decision mean for InfoSoc system of exceptions and limitations? 2014.04.18.
<http://ipkitten.blogspot.com/2014/04/what-does-aci-adam-decision-meanfor.html>

SALTARELLI, Angela: *5Pointz*: a stronger legal protection for street art ... or not? 2018.02.27.
<http://the1709blog.blogspot.com/2018/02/5pointz-stronger-legal-protection-for.html>

SCHWEIZER, Mark: Louis Vuitton vs. Nadja Plesner: Court lifts ex parte injunction against the artist. 2011.05.15.
<http://ipkitten.blogspot.com/2011/05/louis-vuitton-vs-nadja-plesner-court.html>

SMITH, Cathay Y. N.: Food Art: Protecting „Food Presentation” under U.S. Intellectual Property Law. *14 J. MARSHALL REV. INTELL. PROP. L.* 1 (2014).
<https://repository.jmls.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1342&context=ripl>

SZAKONYI Péter: Korszakhatárhoz érkezünk - új törvény bolygathatja meg az állóvizet. *Napi.hu*, 2016.12.21.
https://www.napi.hu/magyar_vallalatok/korszakhatarhoz_erkeztunk_uj_torveny_bolygathatja_meg_az_allovizet.626436.html

SZTNH Módszertani Útmutató.
http://www.sztnh.gov.hu/hu/vedjegy/vedj_modszertan/vedjegy_modszertan.pdf

THÜROFF Adél: H mint hamisítás. *Artmagazin*, 2015/1.
http://artblog.hu/artmagazin_hirek/h_mint_hamisitas.3026.html?module=38&mywbContentCtrlAction=Ite m&mywbContentType_id=3

VASZARI Tamás: *Jegyzetek a művészvilág és a műkereskedelem működéséről*. 2015.10.31.
http://vaszaritamas.blog.hu/2015/10/31/jegyzetek_a_muveszvilag_es_a_mukereskedelem_mukodeserol

VÖLGYI Attila: *A történelem legnagyobb szerzőjogi majomkodása*. 2018.04.27.
<https://blog.volgyiattila.hu/2018/04/27/a-tortenelem-legnagyobb-szerzozogi-majomkodasa/>

WALLOALLO, Julianna: The Art of Food Placement: Will the U.S. Follow Germany's Lead in Copyrighting Artistic Food Placement? *15 J. MARSHALL REV. INTELL. PROP. L.* 565 (2016).
<https://repository.jmls.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1390&context=ripl>

WARD, Annsley Merelle: Letter from AmeriKat: Happy Cinco de Mayo! 2011.05.05.
<http://ipkitten.blogspot.com/2011/05/letter-from-amerikat-happy-cinco-de.html>

YIP, Erin Wooters: What is Street Art? Vandalism, graffiti or public art – Part I. 2010.01.21.
<http://artradarjournal.com/2010/01/21/what-is-street-art-vandalism-graffiti-or-public-art-part-i/>

További internetes hivatkozások

http://festo-restaurator.hu/ar_masolatra.html
<http://mult-kor.hu/a-majom-aki-az-egesz-sznob-muveszvilagot-atverte-20160330>
<http://mutargy.forsterkozpont.hu:8080/statikus-4.html>
<http://nol.hu/archivum/archiv-156523-135641>
<http://nol.hu/kultura/kincs-ami-nincs-itt-1511655>
<http://oroksegvedelem.kormany.hu/kulfoldikitekintes3>
<http://oroksegvedelem.kormany.hu/lopott-eltunt-mutargyak-nyilvantartasa>
<http://restitucio.org/herzog-gyujtemeny/oroszorszag>
<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/coordinated-plan-artificial-intelligence>
<https://euipo.europa.eu/eSearch/#details/trademarks/010625143>
<https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/861/303/2261919/>
<https://vs.hu/magazin/osszes/kiegeszitettem-a-festok-eletmuvet-interju-a-milliardos-muhamisitoval.11008#!s1>
<https://wdo.org/about/definition/>
hwww.mondaq.com/x/728696/Trademark/Reproduction+Of+A+Work+Of+Art+As+A+Registered+Trademark+Part+II
www.definitions.net/definition/street%20art
www.hungart.org/dijszabas/
www.jdsupra.com/legalnews/nba-2k-tattoocopyright-dispute-blocked-79027/
www.kieselbach.hu/sajto/mugyujtok-magyarorsza-gon-konyvbemutato
www.kislexikon.hu/iparmuveszet_a.html
www.kortarsgaleriak.hu/hu/etikai-kodex.html
www.law.cornell.edu/uscode/text/17/101
www.logodesignlove.com/oldest-logos
www.media-report.nl/wp-content/uploads/2011/05/english-translation-plesner-vs-louis-vuitton-judgement-4-may-2011.pdf
www.merriam-webster.com/dictionary/tattoo
www.mukereskedok.hu/oldal/6/etikai-kodex
www.pacermonitor.com/public/case/21591555/Elizabeth_LaBau_v_Television_Food_Network_GP_et_al
www.straightdope.com/columns/read/2990/can-i-legally-get-myself-tattooed-with-a-pro-sports-teams
www.sugarhero.com/snow-globecupcakes-gelatin-bubbles/
www.szepmuveszeti.hu/mutargykolcsonzes/
www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakv_2006_10_rec_pdf.pdf
www.thefashionlaw.com/home/jeremy-scott-moschino-settle-graffiti-copying-lawsuit?rq=Tierney
www.tmdn.org/tmview/get-detail?st13=GB500000000814310
www.translationromani.net/hu/romani/kulturaforditasban/vizualis-muveszet
www.wipo.int/madrid/monitor/en/showData.jsp?ID=ROM.1179290

Jogi dokumentumok jegyzéke

Magyar jogszabályok

Törvények

Magyarország Alaptörvénye

1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről (régí Ptk.)

1969. évi III. törvény a szerzői jogról (régí Szjt.)

1993. évi XX. törvény a Nemzeti Kulturális Alapról

1994. évi LXXII. törvény a szerzői jogról 1969. évi III. törvény módosításáról

1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről

1995. évi CXVII. törvény személyi jövedelemadóról (Szja-törvény)

1996. évi LXXXI. törvény a társasági adóról és az osztalékadóról (Tao-törvény)

1997. évi XI. törvény a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról (Védjegy-törvény, Vt.)

1997. évi LIV. törvény a műemlékvédelemről

1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a köz-művelődésről (Kulturális törvény)

1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (Szjt.)

2001. évi XLVIII. törvény formatervezési minták oltalmáról (Fmtv.)

2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről (Kötv.)

2001. évi LXXX. törvény a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról

2006. évi XXXVIII. törvény a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló, Párizsban,

2003. év október hó 17. napján elfogadott UNESCO Egyezmény kihirdetéséről

2007. évi CXXVII. törvény az általános forgalmi adóról (Áfa-törvény)

2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról (Mttv.)

2011. évi CXCVI. törvény a nemzeti vagyonról (Nvtv.)

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.)

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (Ptk.)

2016. évi XCIII. törvény a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről (Kjkt.)

2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról

2016. évi CL. törvény az általános közigazgatási rendtartásról

Törvényerejű rendelet

1975. évi 4. törvényerejű rendelet az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövegének kihirdetéséről

Kormányrendeletek

83/1982. (XII. 29.) MT rendelet a képzőművészet, az iparművészet, a fotóművészet és az ipari tervezőművészet egyes kérdéseinek szabályozásáról

378/2016. (XII. 2.) Korm. rendelet egyes központi hivatalok és költségvetési szervek formában működő minisztériumi háttérintézmények felülvizsgálatával összefüggő jogutódlásáról, valamint egyes közfeladatok átvételéről

377/2017. (XII. 11.) Korm. rendelet muzeális intézményekben őrzött kulturális javak kölcsönzési díjáról, valamint a kijelölési eljárásról

68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról

22/2019. (II. 25.) Korm. rendelet a közgyűjteményekben őrzött vitatott tulajdonú kulturális javak visszaadásának rendjéről szóló 449/2013. (XI. 28.) Korm. rendelet hatályaon kívül helyezéséről és az azzal összefüggő átmeneti rendelkezésekről

Miniszteri rendeletek

9/1969. (XII. 29.) MM rendelet a szerzői jogi törvény végrehajtásáról

21/2010. (V.14.) NFGM rendelet az egyes ipari és kereskedelmi tevékenységek gyakorlásához szükséges képzésekről

57/2013. (VIII. 7.) EMMI rendelet a kulturális javak védetté nyilvánításának részletes szabályairól

Alkotmánybírósági határozatok

2/1990. (II. 18.) AB határozat

23/1990. (X. 31.) AB határozat

30/1992. (V.26.) AB határozat

14/1994. (III. 10.) AB határozat

382/B/1995. AB határozat

24/1996. (VI. 25.) AB határozat

14/2000. (V.12.) AB határozat

482/B/2002. AB határozat

22/2012. (V. 11.) AB határozat

13/2013. (VI. 17.) AB határozat

Bírósági ítéletek

Legfelsőbb Bíróság Pf.III.20.471/1977.

Legfelsőbb Bíróság Pf.III.21.597/1979, BH 1980. 332.

Legfelsőbb Bíróság BH 427.2005.

Legfelsőbb Bíróság Gfv. XI. 30.362/2007.

Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.479/2008/6.

Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.21.465/2009/4.

Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.939/2011/7.

BDT2010. 2329.

BH2004. 326.

BH1990. 420

1882/2008. számú gazdasági elvi határozat
FIT-H-PH-2008-398. számú ítélet.
A Fővárosi Bíróság 3. Pk.630.755/2005/13.

Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményei

SZJSZT-12/1976.
SZJSZT-05/01.
SZJSZT-08/01.
SZJSZT-11/02.
SZJSZT-34/02.
SZJSZT-08/02.
SZJSZT-30/03.
SZJSZT-13/04.
SZJSZT-21/04.
SZJSZT-19/05.
SZJSZT-21/05.
SZJSZT-01/06.
SZJSZT-10/06.
SZJSZT-29/08.
SZJSZT-08/11.
SZJSZT-15/10.
SZJSZT-16/11.
SZJSZT-13/13.
SZJSZT-13/14.
SZJSZT-32/14.
SZJSZT-08/15.

Külföldi jogszabály

The Visual Artists Rights Act of 1990, Title 17 of the United States Code

Uniós normák, nemzetközi szerződések és dokumentumok

Nemzetközi szerződések

„1970. évi UNESCO Egyezmény” [1979. évi 2. törvényerejű rendelet a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. évi november hó 14. napján elfogadott Egyezmény kihirdetéséről]

„1995. évi UNIDROIT Egyezmény” [2001. évi XXVIII. törvény a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló, Rómában, 1995. év június hó 24. napján aláírt UNIDROIT Egyezmény kihirdetéséről]

Az Európai Parlament és a Tanács 2014/60/EU irányelve (2014. május 15.) a tagállamok területéről jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról és az 1024/2012/EU rendelet módosításáról
A Tanács 1988. december 21-i, a védjegyekre vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről szóló 89/104/EGK irányelve

Az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló Berni Egyezmény; kihirdette az 1975. évi 4. törvényerejű rendelet (BUE)

Az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény Mellékletének 1/C. pontja alatti, a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásairól szóló megállapodás; kihirdette az 1998. évi IX. törvény (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights: TRIPS Egyezmény)

Az Európai Parlament és a Tanács 91/250/EGK irányelve (2009. április 23.) a számítógépi programok jogi védelméről

Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban érvényesülő szerzői és kapcsolódó jogok egyes kérdésekben történő összehangolásáról (INFOSOC-irányelv)

Az Európai Parlament és a Tanács (2001. szeptember 27.) 2001/84/EK irányelve eredeti műalkotás szerzőjét megillető követő jogról

A Tanács 6/2002/EK, a közösségi formatervezési mintáról szóló rendelete (2001. december 12.) WIPO Szerzői Jogi Szerződés (WCT); kihirdette: 2004. évi XLIX. törvény

Az Európai Emberi Jogi Bíróság döntése

EJEB, 1988. május 24-i Müller és társai ítélet, A. sorozat, 133. szám.

Európai Unió Bíróságának eseti döntései

C-273/00. - Ralf Sieckmann v. Deutsches Patent- und Markenamt.

C-306/05. - So Sociedad General de Autores y Editores de España (SGAE) v. Rafael Hoteles SA.

C-5/08. - Infopaq International A/S v. Danske Dagblades Forening.

C-403/08. - Football Association Premier League és társai v. QC Leisure és társai.

C-393/09. - Bezpečnostní softwarová asociace v. Svaz softwarové ochrany, Ministerstvo kultury.

C-145/10. - Eva-Maria Painer v. Standard VerlagsGmbH és társai.

C-307/10. - Chartered Institute of Patent Attorneys v. Registrar of Trade Marks.

C-281/10. P. - PepsiCo, Inc.v. Grupo Promer Mon Graphic, SA.

C-604/10. - Football Dataco és társai v. Yahoo! Ltd és társai.

C-435/12. - ACI Adam BV és társai v. Stichting de ThuisKopie, a Stichting Onderhandeligen ThuisKopie vergoeding.

C-310/17. - Levola Hengelo BV v. Smilde Foods BV.

C-310/17. sz. ügyhöz kapcsolódó Melchior Wathelet főtanácsnoki indítvány.

Külföldi nemzeti bíróságok esetjoga

Bundesgerichtshof [BGHZ], GEBURTSTAGSZUG [BVerwG] I ZR (143/12) (Ger.) (Nov. 13, 2013)
Kim Seng Co. v. J & A Importers Inc., 810 F.Supp.2d 1046, 1054 (C.D.Cal. 2011)
Kelley v. Chicago Park Dist., 635 F.3d 290, 303 (7th Cir. 2011)
Feist Pubs., Inc. v. Rural Tel. Svc. Co., Inc., 499 U.S. 340 (1991)
Carter v. Helmsley-Spear, Inc., 861 F. Supp. 303 (S.D.N.Y. 1994)
Feist Pubs., Inc. v. Rural Tel. Svc. Co., Inc., 499 U.S. 340 (1991)
Whitmill v. Warner Bros. Entm't Inc., 2011 WL 2038147 (E.D. Mo. April 28, 2011)
Allen v. Elec. Arts, Inc., No. 5:12-CV-03172 (W.D. La. December 31, 2012)
Escobedo v. THQ, No. 2:12CV-02470 (D. Ariz. November 16, 2012)
Ladouceur v. Macado's Inc., No. 17-CV-00588 (W.D. Va. October 30, 2015)
Solid Oak Sketches, LLC v. 2k Games, Inc. et al, No. 1:16-CV-00724 (S.D.N.Y. February 1, 2016)
Defendant's Memorandum in Support of Motion for Judgment on the Pleadings, Solid Oak Sketches, LLC v. 2k Games, Inc. et al, No. 1:16-CV-00724 (S.D.N.Y. February 1, 2016).

A sorozatban eddig megjelent kötetek

1. Apró István (szerk.): *Határon túli magyar nyelvű médiumok 2010/2011* (2012)
2. Dobos Ferenc: *Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében 1999–2011* (2012)
3. Csink Lóránt – Mayer Annamária: *Variációk a szabályozásra. Önszabályozás, társszabályozás és szabályozó hatóság a médiajogban* (2012)
4. Sarkady Ildikó – Grad-Gyenge Anikó: *A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai* (2012)
5. Koltay András (szerk.): *A médiaszabályozás két éve (2011–2012)* (2013)
6. Paál Vince (szerk.): *Magyar sajtószabadság és -szabályozás 1914–1989* (2013)
7. Horváth Attila: *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején* (2013)
8. Koltay András – Nyakas Levente (szerk.): *Összehasonlító médiajogi tanulmányok. A „közös európai minimum” azonosítása felé* (2014)
9. Dobos Ferenc – Megyeri Klára: *Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében 2.* (2014)
10. Grad-Gyenge Anikó – Sarkady Ildikó: *Közös jogkezelés az audiovizuális médiában* (2014)
11. Apró István (szerk.): *Média és identitás* (2014)
12. Pruzsinszky Sándor: *Halhatatlan cenzúra* (2014)
13. Kóczyán Sándor: *Gyermekvédelem a médiajogban* (2014)
14. Apró István – Paál Vince (szerk.): *A határon túli magyar sajtó Trianontól a XX. század végéig* (2014)
15. Kiss Zoltán – Szivi Gabriella: *A közszolgálati médiaszolgáltatás és a szellemi tulajdonjogok kapcsolódási pontjai és szabályozási környezete* (2015)
16. Dobos Ferenc: *A médiahasználat változása az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 2001–2014* (2015)
17. Grad-Gyenge Anikó: *Az audiovizuális archívumok szabályozási kerete – különös tekintettel a médiajogi és szerzői jogi rendelkezésekre* (2015)
18. Dobos Ferenc: *A médiahasználat változása az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 2001–2014/2* (2015)
19. Apró István (szerk.): *Média és identitás 2.* (2016)
20. Mezei Péter : *Jogkimerülés a szerzői jogban* (2016)
21. Koltay András, Andrej Školkay (szerk.): *Comparative Research on the Approaches of Administrative Judiciaries to Sanctions Issued by Media Regulators in V–4 I.* (2016)
22. Koltay András, Andrej Školkay (szerk.): *Comparative Research on the Approaches of Administrative Judiciaries to Sanctions Issued by Media Regulators in V–4 II.* (2016)
23. Makkai Béla: *Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt* (2016)
24. Grad-Gyenge Anikó: *Film és szerzői jog – A megfilmesítési szerződés* (2016)
25. Kőhidi Ákos: *Fájlcseré és felelősség* (2016)
26. Hajdú Dóra: *A törvény által előírt közös jogkezelés a magyar és a francia szerzői jogban* (2016)
27. Tóth J. Zoltán: *A büntetőjogi rágalalmazás és becsületsértés* (2017)
28. Kelemen Roland: *Az első világháború sajtójogi forrásai – Sajtójog a kivételes hatalom árnyékában* (2017)
29. Apró István (szerk.): *Határon túli magyar médiumok 2016* (2017)
30. Klein Tamás (szerk.): *Tanulmányok a technológia- és cyberjog néhány aktuális kérdéséről* (2018)

31. Kiss Zoltán Károly: *A kulturális tevékenységekre, valamint a médiaszolgáltatásra vonatkozó közteherviselési és jogdíjfizetési szabályok* (2018)
32. Merkovity Norbert: *A figyelemalapú politika a közösségi média korában* (2018)
33. Csapody Miklós: *Az „irányított nyilvánosság” és a „szerkezet megváltoztatása” Magyarországon* (2018)
34. Apró István (szerk.): *Média és identitás 3.* (2019)
35. Mák Ferenc: *Sajtó a Birodalom határán. Hírlapok és a nemzeti újjászületés a kiegyezés utáni Délvidéken* (2019)
36. Paál Vince: *Tanulmányok a magyar sajtószabadság történetéhez 1867–1944* (2019)

Médiatudományi Intézet, Budapest
A kiadásért felel Nyakas Levente
Tördelő: Varga Ákos
Megjelent 15,25 (B/5) ív terjedelemben, 400 példányban
Médiatudományi Könyvtár: ISSN 2063-5222
Médiatudományi Könyvtár 37.: ISBN 978-615-5302-35-0